

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

અમદાવાદ ખાતે ગુજરાતની વડી અદાલતમાં

આર/ફોજદારી અપીલ નં. ૮૬૪ /

૨૦૧૫ સાથે

આર/ફોજદારી અપીલ નં. ૧૦૧૬ /

૨૦૧૫

મંજૂરી અને હસ્તાક્ષર માટે:

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ સુશ્રી સોનિયા ગોકાણી

=====

૧	શું સ્થાનિક પત્રોના અહેવાલદાતાઓને ચુકાદો જોવા દેવામાં	
---	---	--

	આવે?	
૨	અહેવાલનિર્માતા પાસે મોકલવું કે નહીં?	
૩	શું તેમના લોર્ડશિપ્સ ચુકાદાની શુદ્ધ નકલ જોવા ઇચ્છે છે ?	
૪	શું આ મામલામાં ભારતના સંવિધાનની વ્યાખ્યા બાબતે અથવા તેના હેઠળ કરાયેલ કોઈ આદેશ બાબતે કાયદાનો મહત્વનો પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે ?	

=====

વિસ્મય અમિતભાઈ શાહ

વિરુદ્ધ

ગુજરાત રાજ્ય

=====

હાજરી:

શ્રી યોગેશ લાખાણી, વરિષ્ઠ અધિવક્તા સાથે શ્રી મૌનીશ ટી. પઠાક(૫૮૯૨)

અપીલકર્તા(ઓ) નં. ૧ માટે

શ્રી હાર્દિક સોની, અતિરિક્ત સરકારી વકીલ (૨)

વિરોધપક્ષ(એસ)/પ્રતિવાદી(એસ) ક્રમાંક ૧ માટે

=====

કોરમ : માનનીય ન્યાયમૂર્તિ સોનિયા ગોકાણી

તારીખ : ૧૭/૦૨/૨૦૨૦

સીએવી ચુકાદો

૧. “સત્ય એ સંરક્ષિત સિદ્ધાંત છે અને તેનો માર્ગદર્શક તારકો છે ભારતીય ફોજદારી ન્યાયવ્યવસ્થા. ન્યાય થાય તે માટે સત્યનો વિજય થવો આવશ્યક છે. સત્ય ન્યાયનું આત્મા છે. ફોજદારી ન્યાયવ્યવસ્થાનો એકમાત્ર હેતુ એ જોવાનો છે કે ન્યાય થાય. જ્યારે કોઈ નિર્દોષ વ્યક્તિને દંડિત કરવામાં આવતો નથી અને દોષિત વ્યક્તિને નિઃશુલ્ક છટકી જવાની મંજૂરી આપવામાં આવતી નથી, ત્યારે ન્યાય થયો ગણાય.” સર્વોચ્ચ અદાલતના આ સુવર્ણ શબ્દોને ધ્યાનમાં રાખીને, વર્તમાન અપીલો વિચારણા પાત્ર છે.

૧.૧. અહીં દોષિત અપીલકર્તા દ્વારા કરવામાં આવેલ આ પડકાર ૧૩.૦૭.૨૦૧૫ના રોજ વડી અદાલતના માનનીય રજા વધારાના સત્ર ન્યાયાધીશ, અમદાવાદ (ગ્રામીણ) દ્વારા સત્ર કેસ નં. ૪૧ / ૨૦૧૩ માં

આપવામાં આવેલા ચુકાદા અને આદેશ સામેનો છે, જેમાં વર્તમાન અપીલકર્તાને ભારતીય દંડ સંહિતા (આગામી રીતે આઈ.પી.સી.)ની કલમ ૩૦૪(૨), ૨૭૯ અને ૪૨૭ હેઠળ દંડનીય ગુનાઓ તથા મોટર વાહન અધિનિયમ (આગામી રીતે એમ.વી. અધિનિયમ)ની કલમ ૧૭૭, ૧૮૪ સહપઠિત કલમ ૧૩૪(૧)(બી) હેઠળ દોષિત ઠરાવી, કલમ ૩૦૪(૨) હેઠળ પાંચ વર્ષની કઠોર કેદની સજા ફટકારવામાં આવી હતી અને કલમ ૪૨૭ના ગુના માટે રૂ. ૨૫,૦૦૦નો દંડ પણ મૂકવામાં આવ્યો હતો; દંડ ન ભરે તો એક વર્ષની સરળ કેદ, તેમજ કલમ ૨૭૯ હેઠળ એક વર્ષની કેદ અને રૂ. ૫,૦૦૦નો દંડ (માત્ર પાંચ હજાર રૂપિયા), દંડ ન ભરે તો એક માસની સરળ કેદ, અને વધુમાં ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૨૭૯ના ગુના માટે છ માસની સરળ કેદ અને રૂ. ૧,૦૦૦નો દંડ (માત્ર એક હજાર રૂપિયા), દંડ ન ભરે તો એક માસની સરળ કેદ; તેમજ દરેક પીડિતના પરિવારને રૂ. ૫,૦૦,૦૦૦/- (માત્ર પાંચ લાખ રૂપિયા) વળતર ચૂકવવાનો વધુ આદેશ, આમ કુલ રૂ. ૧૦,૦૦,૦૦૦/- (માત્ર દસ લાખ રૂપિયા) થાય છે. અપીલકર્તાને એમ.વી. અધિનિયમની કલમ ૧૭૭, ૧૮૪ સહપઠિત કલમ ૧૩૪(૧)(બી) હેઠળ દોષિત ઠરાવવામાં આવ્યો હતો, છતાં આ જોગવાઈઓ હેઠળ કોઈ અલગ સજા ફટકારવામાં આવી નથી.

૨. ગુજરાત રાજ્યએ પણ સજામાં વધારો કરવા તેમજ વળતર રકમમાં વધારો કરવા માટે ફોજદારી અપીલ નં. ૧૦૧૬/૨૦૧૫ દાખલ કરી છે. એ જ રીતે, પીડિતના પરિવારજનોમાંના એકે પણ આ જ ચુકાદો અને આદેશને પડકારતી

પુનરીક્ષણ અરજી નં. ૩૭૪/૨૦૧૫ દાખલ કરી હતી તથા સજામાં વધારો કરવાની પણ માંગ કરી હતી, જેને આ અપીલોની લંબિત અવસ્થામાં, નીચે વિગતવાર જણાવ્યા મુજબ, પાછી ખેંચી લેવામાં આવી છે.

૩. આ ચુકાદામાં, આરોપી દોષિતને સુવિધાની દૃષ્ટિએ અત્રે અપીલકર્તા તરીકે અને ગુજરાત રાજ્યને પ્રતિવાદી તરીકે સંબોધવામાં આવશે.

એ. તથ્યાત્મક માટ્રિક્સ:

૪. ફરિયાદ પક્ષના કેસ અને અપીલકર્તા વિરુદ્ધ ઘડાયેલા આરોપો મુજબના આધારભૂત તથ્યો, પરિપ્રાંતીય વિગતો વિના, નીચે મુજબ સંક્ષિપ્તરૂપે રજૂ કરવામાં આવે છે:

૪.૧. આક્ષેપ કરવામાં આવે છે કે ૨૪.૦૨.૨૦૧૩ના રોજ મધરાત્રીના લગભગ ૧૨ વાગ્યે, અપીલકર્તા પકવાન કોસ રોડ પરથી જજેસ બંગલોઝ નજીક પ્રીમચંદ નગર રોડ તરફ બી.એમ.ડબલ્યુ કાર, નોંધણી ક્રમાંક સી.એચ.-૧-એ.ઈ.-૮૩૬૦,ને અતિશય ૧૧૦ કિ.મી. પ્રતિ કલાકથી વધુની ઝડપે, બેફામ અને બેદરકારીપૂર્વક ચલાવી રહ્યો હતો, જ્યારે તે અમદાવાદ પોલીસ કમિશનર દ્વારા જાહેર કરાયેલી નોટિફિકેશનથી સંપૂર્ણપણે વાકેફ હતો કે વાહનને નિર્ધારિત

ગતિમર્યાદામાં ચલાવવું આવશ્યક છે. વધુમાં આક્ષેપ છે કે તે રાત્રિના સમયે પણ તે વિસ્તારમાં નોંધપાત્ર વાહનવ્યવહાર રહે છે, તે બાબતે તે સંપૂર્ણપણે જાણકાર હતો, તેમ છતાં “લક્ષ્મી ગાંઠિયા રથ” નજીકના ત્રણ રસ્તા ચોરાસ્તા (ટી-જંક્શન) ખાતે, માનસી સર્કલ તરફથી આવી લાડ સોસાયટી તરફ વળતી એક મોટરસાયકલને અપીલકર્તાએ જોરદાર ટક્કર મારી, જેના પરિણામે ચાલક અને પાછળ બેઠેલ સવાર હવામાં અંદાજે ૧૫ ફૂટ ઊંચે ફેંકાઈ ગયા અને ત્યારબાદ અપીલકર્તાની કાર સાથે ખેંચાઈ ગયા, જેના કારણે વૃક્ષ નમી ગયું અને કારને પણ ભારે નુકસાન થયું. મૃતક તથા મોટરસાયકલના પાછળ બેઠેલા સવાર બંનેએ આ અકસ્માતમાં થયેલી ઈજાઓને કારણે જીવ ગુમાવ્યો. પીડિત શિવમનું સ્થળ પર જ મૃત્યુ થયું અને પાછળ બેઠેલા રાહુલ પટેલનું ૨૭.૦૨.૨૦૧૩ના રોજ, અનેક ગંભીર ઈજાઓના કારણે સારવાર હેઠળ રહેતાં, મૃત્યુ થયું. વધુમાં આક્ષેપ કરવામાં આવે છે કે અપીલકર્તાએ ન તો બ્રેક લગાવી, ન તો ઈજાગ્રસ્તોને મદદ કરવાનો પ્રયાસ કર્યો, ન તો પોલીસ સત્તાધિકારીને જાણ કરી, પરંતુ એમ.વી. અધિનિયમનો સંપૂર્ણ ઉલ્લંઘન કરીને અકસ્માત સ્થળેથી ભાગી ગયો હતો.

૪.૨. પ્રારંભિક માહિતી અહેવાલ સીઆર.નં.આઈ-નં.૭૯ ઓફ ૨૦૧૩ તરીકે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૨૭૯, ૩૩૮, ૩૦૪એ હેઠળ દંડનીય ગુનાઓ માટે તેમજ એમવી અધિનિયમની કલમ ૧૭૭, ૧૮૪, ૧૩૪(૧) (બી) હેઠળના ગુનાઓ માટે નોંધવામાં આવ્યો હતો. ત્યારબાદ, ભારતીય દંડ સંહિતાની

જોગવાઈઓ ઉમેરતાં વધારાનો આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યો. અપીલકર્તા વિરુદ્ધના કેસને પુરવાર કરવા માટે, ફરિયાદ પક્ષે ૩૩ સાક્ષીઓની પૂછપરછ કરી અને વિવિધ દસ્તાવેજો રજૂ કર્યા.

બી. સાક્ષીઓ અને દસ્તાવેજો

૪.૩. સાક્ષીઓની યાદી તથા પુરવાર કરાયેલા દસ્તાવેજો નીચે મુજબ છે:

સાક્ષી નં./આં ક .	સાક્ષીનું નામ અને તેનું વર્ણન	સાક્ષીની સોગંદ પર આપેલ જુબાની દરમ્યાન રજૂ કરાયેલા દસ્તાવેજોની યાદી અને તે દસ્તાવેજને આપેલ આંક	
૧	ડૉ. દિલીપ પ્રભુદાસ પટેલ, વૈદ્યકીય અધિકારી, સિવિલ હોસ્પિટલ, સોલા, જેમણે શિવન પ્રેમશંકર દવેના મૃતદેહનું પરીક્ષણ કર્યું હતું	૧) પી.એમ.ની યાદી	આંક ૬૩
		૨) મૃત્યુ પ્રમાણપત્ર	આંક ૬૪
		૩) પી.એમ. નોંધ	આંક ૬૫

૨	ડૉ. પ્રફુલ્લા નારણભાઈ ચંદ્રાવડિયા (વૈદ્યકીય અધિકારી, સિવિલ હોસ્પિટલ, સોલા), જેમણે રાહુલ ઘનશ્યામભાઈ પટેલના મૃતદેહનું પરીક્ષણ કર્યું છે	૧) પી.એમ. ની યાદિ	આંક ૬૭
		૨) સંજીવની હોસ્પિટલ દ્વારા જારી કરવામાં આવેલું મૃત્યુ પ્રમાણપત્ર	આંક ૬૮
		૩) પત્ર જેના દ્વારા રસને રસાયણિક પરીક્ષણ માટે માઈક્રોબાયોલોજિકલ વિભાગને મોકલવામાં આવ્યો હતો ।	આંક ૬૯
		૪) મૃત્યુના કારણ અંગેની પ્રક્રિયાધીનતા દર્શાવતું પુરાવું	આંક ૭૦
		૫) માઈક્રોબાયોલોજી	આંક ૭૧

		વિભાગનો પત્ર	
		૬) માઈક્રોબાયોલોજી વિભાગનો અહેવાલ	આંક ૭૨
		૭) પી.એમ. અહેવાલ (નોંધ) આંક ૭૩	આંક ૭૩
૩	ઘનશ્યામ માધવલાલ પટેલ (મૃતક રાહુલના પિતા)		
૪	પ્રેમશંકર મોતીલાલ દવે (મૃતક શિવમ દવેના પિતા)		
૫	હર્ષિલ પ્રવીણકુમાર ઠક્કર (તા. ૨૫.૦૨.૨૦૧૩ના ગુનાસ્થળના પંચ)	ગુનાસ્થળના પંચનામું તા. ૨૫.૦૨.૨૦૧૩, (પૂર્ણ ૫/૧૫)	આંક ૭૮
૬	દિનેશ રાજેશભાઈ ગુપ્તા (સી.સી.ટી.વી. કૂટેજની સી.ડી. જમીના પંચ)	પંચનામું તારીખ ૨૬.૦૨.૨૦૧૩(૧ ૬૦૦ કલાકે પૂર્ણ કરવામાં આવેલ)	આંક ૮૦
૭	અશોક ગલાજી ઠાકોર (વિરોધી) (૧) પંચનામા નો પંચ, જેના દ્વારા આરોપી વિસ્મય શાહની લલિત	પંચનામું તા. ૨૭.૦૨.૨૦૧૩ સવારે ૧૧:૧૫ કલાકે પૂર્ણ	આંક ૮૪

	રાજેશભાઈ ગુપ્તા દ્વારા ઉપસ્થિતિમાં ઓળખ કરવામાં આવી છે	થયું	
	પંચો.		
	(૨) આરોપી વિસ્મય શાહની ભૌતિક સ્થિતિનું પંચનામું	પંચનામું તારીખ ૨૭.૦૨.૨૦૧૩ સવારે ૧૧-૩૦ થી ૧૨-૦૦	આંક ૮૫
૮	બી.એમ.ડબ્લ્યુ કારનું પરીક્ષણ કર્યા પછી એફ.એસ.એલ. અધિકારી દ્વારા લોહી જેવા ડાઘોના નમૂનાની જમીનો પંચનામો (પ્રતિકૂળ) સુરેશ ડાહ્યાભાઈ ત્રિવેદી દ્વારા તૈયાર કરાયેલો.	પંચનામું તારીખ ૨૬.૦૨.૨૦૧૩, ૧૭- ૩૦ વાગ્યે પૂર્ણ થયું બે પંચ સિલપ્સ	આંક ૮૭ , ૮૮, ૮૯
૯	ડૉક્ટર, જેમણે આરોપી વિશ્વમય શાહની સારવાર કરી હતી, દ્વારા આપવામાં આવેલી બે સીલબંધ કવરની પંચનામા જયંતિભાઈ નટુભાઈ વાઘેલા	પંચનામું ૨૭.૦૨.૨૦૧૩, ૨૦- ૦૦ કલાકે પૂર્ણ થયું	આંક ૯૧
૧૦	જીતુભાઈ છગનભાઈ નાઈ આરોપી વિસ્મય શાહની શારીરિક સ્થિતિનું	આંક ૮૫ પંચનામું	

	પંચનામું		
૧૧	ફરિયાદી લલિત રાજેશભાઈ ગુમા ઘટના તારીખ ૨૪.૦૨.૨૦૧૩ ના ૧૨-૧૫નો પ્રત્યક્ષદર્શી	ફરિયાદ તા. ૨૪.૦૨.૨૦૧૩	આંક ૯૫
		માનનીય ક્રમા અતિરિક્ત ન્યાયિક મેજિસ્ટ્રેટ, અમદાવાદ (ગ્રામીણ) દ્વારા ૨૧.૦૩.૨૦૧૩ના રોજ હાજર રહેવા અંગેની જાણકારી	આંક ૯૬
		દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૪ હેઠળનું નિવેદન તારીખે	આંક ૯૭
		૨૧.૦૩.૨૦૧૩ સાક્ષી નં. ૨૨ની હાજરીમાં	
૧૨	દિનેશ માફાભાઈ ચૌધરી (પ્રત્યક્ષદર્શી)(શત્રુભાવપૂર્ણ) જે ગુનાના સમયે ફરિયાદી અને મૃત્યુ	સીઆર.પી.સી.ની કલમ ૧૬૪ હેઠળનું નિવેદન. સાક્ષી નં.	આંક ૯૮ આંક ૧૦૦

	પામેલા સાથે ઉપસ્થિત હતા	રરની હાજરીમાં તા. ૨૧.૦૩.૨૦૧૩ના રોજ માનનીય ડમા વધારાના મુખ્ય ન્યાયિક મેજિસ્ટ્રેટ, અમદાવાદ (ગ્રામીણ) દ્વારા જાણકારી	
૧૩	મિતેશ કિરણભાઈ શાહ (પ્રત્યક્ષદર્શી)		
૧૪	હંસાબેન બાબુભાઈ પટેલ, વૈજ્ઞાનિક અધિકારી, જીવવિજ્ઞાન વિભાગ, એફએસએલ	(૧) એફ.એસ.એલ. નું ફોરવર્ડિંગ પત્ર	આંક ૧૦ પ
		(૨) અહેવાલ - ૨૦૧૩/બી/૩૨૯	આંક ૧૦ ૬
		(૩) સેરોલોજી અહેવાલ માનવ રક્ત - નિર્ણય ન થયેલ - નિયંત્રણ	આંક ૧૦ ૭

		(જ)નમૂનાની પ્રાપ્તી	આંક ૧૦ ૮
૧૫	રમેશભાઈ ખીમજીભાઈ રાઠોડ, લક્ષ્મી ગાંઠિયા રથના માલિક	જેમણે મુદામાલ રજૂ કર્યો હતો	
	પ્રેમચંદનગર ખાતે વ્યવસાયસ્થળ છે અને કેમેરા (સીસીટીવી)માંથી સીડી પોલીસને આપી છે	કલમ (સીડી.) નં. ૨	
૧૬	વિજયકુમાર ખોદીદાસ શાહ, અમદાવાદ આરટીઓ ખાતે મોટર વાહનના સહાયક પરીક્ષક, જેમણે બીએમડબ્લ્યુ સીએચ-૦૧-એઈ- ૯૩૬૦ની ગતિ અંગે અભિપ્રાય આપ્યો હતો	(૧) વાહનની ગતિ અંગે વસ્ત્રાપુર પોલીસ સ્ટેશન દ્વારા આપેલ ૦૧.૦૩.૨૦૧૩ તારીખનું અભિપ્રાયપત્ર	આંક ૧૧ ૪
		(૨) ગતિ અંગે પોલીસ કમિશનર દ્વારા જારી કરાયેલ ૨૭.૦૯.૨૦૦૬ તારીખની સૂચના (મહત્તમ ગતિ પ્રતિ	આંક ૧૧ ૪

		કલાક ૬૦)	
		(૩) ગતિ અંગે અભિપ્રાય (વાહન અનુમતિપ્રાપ્ત મહત્તમ ગતિથી વધુ ઝડપે હતું)	આંક ૧૧ ૬
૧૭	ગુપિંદજી બાબુજી વાઘેલા, જેમણે એ.વી. હિંગરાજિયા, વૈજ્ઞાનિક અધિકારી, એફ.એસ.એલ. અમદાવાદ, ભૌતિક વિભાગ સાથે ૦૨.૦૩.૨૦૧૩ના રોજ ૧૪-૩૦ થી ૧૭-૩૦ દરમિયાન પલ્સર અને બીએમડબ્લ્યુના અકસ્માત સ્થળનું નિરીક્ષણ કર્યું હતું.	(૧)વસ્ત્રાપુર પોલીસ સ્ટેશનનો તા. ૦૨.૦૩.૨૦૧૩નો	આંક ૧૧ ૮
		(૨) અહેવાલ તારીખે	આંક ૧૧ ૯
		૦૫.૦૩.૨૦૧૩	
		(૩) ફોટોગ્રાફ્સ (૨૮ ફોટા)	આંક ૧૨ ૦
૧૮	ડૉ. શૈલેશ ચેલાભાઈ પટેલ, તબીબી અધિકારી, જનરલ	(૧) સારવાર માટે ચાલી	આંક ૧૨ ૩

	હોસ્પિટલ, સોલા, જેમણે આરોપીની તપાસ કરી હતી		
		(૨) તબીબી પ્રમાણપત્ર	આંક ૧૨ ૪
		(૩) કેસ પેપર્સ	આંક ૧૨ ૫
		(૪) એફએસએલ+ માટે ફોર્મ એ+સી ને મોકલવું	આંક ૧૨ ૬
૧૯	ફેઝલ યાફૂબ મુન્શી, જે પારસોલી મોટર્સના સામાન્ય વ્યવસ્થાપક છે (બીએમડબલ્યુ કારના વિકેતા) અને જેમણે ઝડપ તથા એરબેગની તપાસ કર્યા પછી ૦૧.૦૩.૨૦૧૩ તારીખનો અહેવાલ આપ્યો છે.	(૧) વસ્ત્રાપુર પોલીસ સ્ટેશન દ્વારા આપવામાં આવેલ ૦૪.૦૩.૨૦૧૩ની તારીખનું પત્ર	આંક ૧૩ ૦
		(૨) ફેઝલ યાફૂબ મુન્શી દ્વારા તેમના શોરૂમ પર પ્રાપ્ત ઈ- મેઈલની નકલ	આંક ૧૩ ૧

		(૩) અહેવાલ	આંક ૧૩ ૨
		(૪) કારની તપાસના મોબાઇલ વિડિયો રેકોર્ડિંગનું સીડી	આંક ૧૩ ૩
૨૦	હિતેશ જયંતીલાલ ત્રિવેદી, એફએસએલ અધિકારી, જેમણે દ્વારા રજૂ કરાયેલ સી.સી.ટી.વી.ની સીડીનું પરીક્ષણ કરીને અહેવાલ આપ્યો છે, દ્વારા આપેલ અહેવાલ	(૧) સીસીટીવીના સીડીનું પ્રેષણ નોંધપત્ર	આંક ૧૪ ૩
	રમેશભાઈ રાઠોડ પી.ડબ્લ્યુ. ૫૦	પીડબ્લ્યુ-૧૫ રમેશ રાઠોડ દ્વારા રજૂ કરાયેલ, જે ગાંઠિયા રથના માલિક છે	
		(૨) એફ.એસ.એલ. અહેવાલ	આંક ૧૪ ૫
		(૩) વિડિઓ ફ્રેમ- ૧,૨	આંક ૧૪ ૬
		(૪) વસ્ત્રાપુર પોલીસને સંબોધિત	આંક ૧૪ ૭

		એફએસએલના ઉપનિર્દેશકને મોકલાયેલ પરિપત્રપત્ર	
૨૧	ચીમનભાઈ ભીખાલાલ પટેલ, જેમણે અપરાધ નોંધાવ્યો હતો	સ્ટેશન ડાયરી	આંક ૧૪ ૯
		એફઆઈઆર	આંક ૧૫ ૦
૨૨	અરુણકુમાર નારહરી લોકહંડે (મુખ્ય કોન્સ્ટેબલ, સેટેલાઈટ પોલીસ સ્ટેશન)	સેટેલાઈટ પોલીસ સ્ટેશનમાં નોંધાયેલ II સીઆર નં. ૩૦૬ ફ ૨૦૧૧ ધરાવતી ફરિયાદ	આંક ૧૫ ૨
		ફરિયાદ, આઈ- સીઆર.નં. ૮૪/૨ ૦૧૩ ધરાવતી, સેટેલાઈટ ખાતે નોંધાયેલ	આંક ૧૫ ૩
		આરોપી અમિતકુમાર નવીનભાઈ શાહના પિતા વિરુદ્ધ પોલીસ	

		સ્ટેશનમાં ભારતીય દંડ સંહિતાની ધારા ૨૧૨, ૧૭૬, ૧૭૭ હેઠળ. ફરિયાદી એમ.આર. શર્મા	
૨૩	નરેન્દ્રગિરી ગણપતગિરી ગોસાઈ (પીએસઆઈ, વસ્ત્રાપુર પોલીસ સ્ટેશન) તપાસ અધિકારી ૨૬.૦૨.૨૦૧૩ થી ૨૭.૦૨.૨૦૧૩ સુધી		
૨૪	માયાદેવી રામબચન શુક્લા (૬૬ વધારાના મુખ્ય ન્યાયિક મેજિસ્ટ્રેટ) વર્ષ ૨૦૧૩માં)	૧૧ના નિવેદનનો આંક ૯૯ હેઠળ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો તે કોને નોંધ્યું હતું, (૨) આંક ૧૦૦ હેઠળ પીડબ્લ્યુ- ૧૨નું નિવેદન નોંધનાર કોણ હતું	
૨૫	મનોજ રામચંદ્ર શર્મા	૩૦૪(એ)નું સ્થાનાપન કરવા અને ૩૦૪ (ભાગ	આંક ૧૫ ૭

		૨) ઉમેરવા અંગેનો અહેવાલ	
		કારમાંથી લેવામાં આવેલા લોહીના નમૂનાઓ માટે એફ.એસ.એલ.ને સંબોધિત મોકલણી પત્ર	આંક ૧૫ ૮
		પુરાવાદારો તથા ફરિયાદીનું નિવેદન લેવામાં આવ્યું અને ફરીથી ૦૮.૦૩.૨૦૧૩ના રોજ અહેવાલ આપવામાં આવ્યો	આંક ૧૬ ૦
		આદેશ અને અહેવાલ તારીખ ૦૪.૦૩.૨૦૧૩, જેના દ્વારા સાક્ષી તથા	આંક ૧૬ ૧

		ફરિયાદીની નિવેદન નોંધવામાં આવ્યા.	
		આરટીઓ દ્વારા તપાસ અધિકારીને આરોપીના મૂળ લાયસન્સ મેળવવા માટે સંબોધિત કરાયેલ પત્ર.	આંક ૧૬ ૨
		એક્સએસએલ દ્વારા પ્રાપ્ત કરાયેલ મદામાલની રસીદ	આંક ૧૬ ૩
		આરટીઓ દ્વારા આરોપીના લાઇસન્સ રદ કરવાનો પસાર કરાયેલ આદેશ	આંક ૧૬ ૪
		માટે અહેવાલ રજૂ કર્યો	આંક ૧૬ ૫
		સોલા સિવિલ હોસ્પિટલમાંથી આરોપીના શારીરિક પરીક્ષણનું પ્રમાણપત્ર	

		મેળવવું	
		અકસ્માતમાં સંકળાયેલી કારના આર.સી. પુસ્તકની પ્રમાણિત નકલ.	આંક ૧૬ ૬
		ઓળખચિહ્ન માર્કશીટ આરોપી	આંક ૧૬ ૮
૨૬	જીટીપીએલ પાસેથી બે ડીવીડી જમીના સંદર્ભમાં હિમાંશુ દશરથભાઈ નાયક પંથક	પદ્મકાંતભાઈ દ્વારા આપવામાં આવેલા બે ડીવીએસનું પંચનામું	આંક ૧૮ ૪
		ડીવીડી લેખ નં. ૫ પી.આઈ. દ્વારા રાખવામાં આવ્યો હતો	આંક ૧૮ ૫
		ડીવીડી લેખ ૬ એફએસએલ દ્વારા આપવામાં આવ્યો છે	આંક ૧૮ ૬
		એફએસએલ દ્વારા આપવામાં આવેલ	આંક ૧૮ ૭

		ડીવીડી આર્ટિકલ નં.૬	
૨૭	પદ્મકાંત રામચંદ્ર ત્રિવેદી (જીટીપીએલના વડા)	ડીવીડી અને સંગ્રહિત દૃશ્ય-સામગ્રી માટેનું પ્રમાણપત્ર	આંક ૧૯ ૦
૨૮	દિલીપ વરવાભાઈ દેસાઈ (ટોક શોના ઇન્ટરવ્યુઅર)		
૨૯	શાહ તિમિર દિનેશભાઈ (જેઓએ પી.ડબ્લ્યુ.-૨૭ અને ૨૮ દ્વારા પોલીસ સમક્ષ આપેલું નિવેદન વિડિયોગ્રાફ કર્યું હતું)		
૩૦	અશિષ વિનોદચંદ્ર ગજ્જર (ટેકનિકલ હેડ, જીટીપીએલ, જેમણે ડીવીડી તૈયાર કરી)		
૩૧	ગિરીશ છગનભાઈ દેસાઈ, હેડ કોન્સ્ટેબલ, વસ્ત્રાપુર પોલીસ સ્ટેશન, મેસેન્જર	એફ.એસ.એલ. દ્વારા આપવામાં આવેલ ૨૨.૦૧.૨૦૧૫ તારીખની રસીદ	આંક ૨૦ ૫
			આંક ૨૦ ૬

૩૨	નીરાજ અરુવિંદભાઈ પંચોળી (વૈજ્ઞાનિક અધિકારી, એફ.એસ.એલ., ગાંધીનગર), જેમણે ડી.વી.ડી.માં ચેડાં અને તેની પ્રામાણિકતા અંગે અભિપ્રાય આપ્યો હતો તથા ટ્રાન્સ્ક્રિપ્ટ તૈયાર કરી હતી	એફએસએલનું અભિપ્રાય	આંક ૨૦ ૮
		પ્રતિલિપિ	આંક ૨૦ ૯
		વાસ્ત્રાપુર પોલીસ સ્ટેશનનું અભિપ્રાય અને પ્રતિલિપિ માટેનું મોકલપત્ર.	આંક ૨૧ ૦
૩૩	મયૂર્ધવજસિંહ કિશોરસિંહ રાણા	મુદ્દામાલ ડીવીડીની રસીદ	આંક ૨૧ ૪
	માનનીય અદાલતના આદેશ અનુસાર વધુ તપાસ કરનાર તપાસ અધિકારી	તૈયાર કરેલ અને રજૂ કરેલ પ્રતિલિપિ	આંક ૨૧ ૫

સી. વધુ નિવેદન અને ચુકાદો/આદેશ

પ. અદાલતે દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળ વધુ નિવેદન નોંધ્યા બાદ, જ્યાં આરોપીએ ફરિયાદ પક્ષના સમગ્ર દોષારોપક પુરાવાનો ઇનકાર કર્યો હતો, અને ત્યારબાદ બંને પક્ષોની વિસ્તૃત સુનાવણી કર્યા બાદ તેમજ પક્ષકારોની લેખિત રજૂઆતો પર પણ વિચારણા કરીને, વર્તમાન અપીલકર્તાને દોષિત ઠરાવી ઉપરોક્ત દર્શાવેલા ગુનાઓ માટે, પરિચ્છેદ ક્રમાંક ૧ માં વિગતે જણાવ્યા મુજબની સજા સાથે, તેને દોષસિદ્ધ કર્યો છે. પરિણામથી બંને પક્ષો વ્યથિત છે અને તેથી તેઓ આ અદાલત સમક્ષ આવ્યા છે; અને તેમની સંબંધિત રજૂઆતો પર વિચારણા કરતાં, રાજ્ય તરફથી તથા દોષિત તરફથી દાખલ બંને અપીલો સ્વીકારવામાં આવે છે.

ડી. અપીલો અને રજૂઆતો

ક. આ અદાલત સમક્ષ વિસ્તૃત અને સર્વાંગીણ સુનાવણી થઈ, જેમાં અપીલકર્તા તરફથી ઉપસ્થિત પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ચોગેશ લાખાણી અને શ્રી મૌનીષ પાઠકએ દોષિત અપીલકર્તા તરફથી અને તેના વતી દલીલો કરી હતી. તેમણે નીચલી અદાલત સમક્ષ રજૂ કરેલી લેખિત રજૂઆતોને પોતાની આવૃત્તિના સમર્થન માટે અપનાવી હતી અને વધુમાં આ પણ ઉમેર્યું હતું કે અપીલકર્તા તથા બંને મૃતકો શિવમ દવે અને રાહુલ પટેલના પરિવારજનો વચ્ચે સમાધાન થઈ ગયું છે. શ્રી ઘનશ્યામ માધવલાલ પટેલ, જે રાહુલ પટેલના પિતા છે, તથા શ્રી પ્રેમશંકર

મોતીલાલ દવે, જે શિવમ દવેના પિતા છે, તેમની સોગંદનામાંઓ દાખલ કરવામાં આવી છે. આ સમાધાનને ધ્યાનમાં લેતાં, તેમને પૂરતું વળતર આપવામાં આવ્યું છે અને મૃતકોના પરિવારજનોની બાબતમાં હાલ સુધી કોઈ ફરિયાદ બાકી રહી નથી.

૭. વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી લાખાણી દ્વારા મૂળ અને મુખ્ય દલીલ રજૂ કરવામાં આવી છે, જેમાં એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે આ એવો કેસ છે જેમાં આરોપીની ઓળખ વાજબી સંશયની પરિધિ બહાર સાબિત થઈ નથી. તેનો ભાર સદા ફરિયાદ પક્ષ પર રહે છે કે તે આ બાબત સાબિત કરે, અને પોલીસ સત્તાધિકારી સમક્ષ કરાયેલી ઓળખ કાયદાની નજરે કોઈ જ મૂલ્ય ધરાવતી નથી. આ પાસાને સ્વીકાર્યા વિના પણ અને આક્ષેપિત ગુનાહિત કૃત્યમાં તેની સંડોવણી અંગે કાનૂની દૃષ્ટિએ પડકાર જારી રાખતાં, દલીલ કરવામાં આવે છે કે જ્યારે બંને પીડિતોના પરિવારોને વળતરનો નોંધપાત્ર રકમ ચૂકવવામાં આવી છે, ત્યારે માત્ર આ જ આધાર પર અદાલતે નીચલી અદાલતના ચુકાદો અને આદેશને રદ કરવો જોઈએ અથવા વૈકલ્પિક રીતે, અપીલકર્તાએ ભોગવેલો ૧ ½ વર્ષનો સમય, જેનાથી આક્ષેપિત રીતે સાબિત થયેલ ગુનાના સંદર્ભમાં, પૂરતો ગણવો જોઈએ. તેમણે પોતાની વાતને સમર્થન આપવા માટે વિવિધ ચુકાદાઓ પર આધાર મૂક્યો છે કે વળતર આપવામાં આવવું સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા પૂરતી અનુપાલના તરીકે માનવામાં આવે છે અને વાસ્તવિક સજાને ધ્યાનમાં લેતાં, જ્યારે પીડિતે પહેલેથી

જ ૧ ½ વર્ષનો સજા ભોગવી લીધો હોય, ત્યારે તેને કાયદાની પૂરતી અનુપાલના ગણવી જોઈએ. આધારરૂપ બનવા માંગવામાં આવેલા વિવિધ ચુકાદાઓ અહીં પછી સ્થાન પામશે.

૮. ગુણતત્વના આધારે, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ દ્વારા દલીલ કરવામાં આવે છે કે પોલીસ મથકે અપીલકર્તાની ઓળખ પૂરતી નથી અને કાયદા હેઠળ તેની મંજૂરી આપી શકાય નહીં. હાલના મામલે આરોપીની ઓળખ માટે કોઈ ટી.આઈ. પેરેડ યોજાઈ નથી. એ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતાં કે અપીલકર્તાનો ફોટોગ્રાફ અખબારમાં પ્રસિદ્ધ થયો હતો, જો ટી.આઈ. પેરેડ કરવામાં આવી ન હોય તો પોલીસ સત્તાધિકારી સમક્ષ કે અદાલતમાં કરાયેલી ઓળખ કાયદાની નજરે કોઈ મૂલ્ય ધરાવતી નથી.

૮.૧. તેમણે સર્વોચ્ચ અદાલતના સીની નૈનાર મહમ્મદ વિ. રાજ્ય, ઉપ પોલીસ અધિક્ષક દ્વારા પ્રતિનિધિત, ૨૦૧૭ (૧૩) એસ.સી.સી. ૬૮૫ના કેસમાં આપેલા નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો હતો.

૮.૨. તેમણે વધુમાં રજૂઆત કરી છે કે (પી.ડબ્લ્યુ. નં. ૧૧) શ્રી લલિત રાજેશ ગુપ્તા, સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા ૩૧.૦૩.૨૦૧૪ના રોજ એસ.એલ.પી. (ક્રિ.) નં. ૧૬૯૯ ઓફ ૨૦૧૪ માં અપીલકર્તાને જામીન પર મુક્ત કરવામાં આવ્યા પછી,

ફરિયાદ પક્ષના કેસ પ્રત્યે વિમુખ થઈ ગયા હોવાનું આક્ષેપ છે, ફરિયાદ પક્ષના કહેવા મુજબ. તેમ છતાં, કોઈ શરતભંગ અથવા સાક્ષીઓ સાથે છેડછાડ અંગેની કોઈ ફરિયાદ નીચલી અદાલત સમક્ષ કરવામાં આવી નથી. તેમની હકારાત્મક સાક્ષ્યને પ્રતિપૂરણમાં પડકારવામાં આવ્યું નથી.

૮.૩. તેમણે વધુમાં દલીલ કરી છે કે વર્તમાન અપીલકર્તા વિરુદ્ધ નોંધાયેલ કેસ સેટેલાઈટ પોલીસ સ્ટેશન ખાતે ૨૦.૦૩.૨૦૧૧ના રોજ મોટર વાહન અધિનિયમની કલમ ૧૮૫ હેઠળ સીઆર.નં.II-૩૦૬૩ ઓફ ૨૦૧૧ તરીકે નોંધાયેલ છે. સંબંધિત બાબત લોક અદાલતમાં મૂકવામાં આવી હતી અને અપીલકર્તાએ દોષ સ્વીકાર કરતાં તેના પર દંડ લગાવવામાં આવ્યો ત્યારે મામલો નિરાકરવામાં આવ્યો હતો. તે પાસું તેના વિરુદ્ધ ગણાઈ શકે નહીં. આથી એ સાબિત થતું હતું કે નશાની હાલતમાં બીએમડબલ્યુ કાર ચલાવવાના કેસમાં તેની સંડોવણી હતી. આ સંબંધે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ એ હતો કે ૨૦.૦૩.૨૦૧૧ના રોજ ૧૧:૦૦ થી ૧૨:૦૦ વાગ્યા દરમિયાન પી.એસ.આઈ. શ્રી વી.આર. ચૌધરી પેટ્રોલિંગ ફરજ પર હતા. નોંધણી નં. સી.એચ.-૧-એઈ-૮૩૬૦ ધરાવતી બીએમડબલ્યુ કારના ચાલકે બેફામ રીતે પોતાની કાર પાછળ લઈ જઈને એક ઓટો-રિક્ષાને ટક્કર મારી હતી. પોલીસે ચાલકને પકડ્યો, જે નશાની હાલતમાં મળ્યો હતો અને પૂછપરછ કરતાં તેણે પોતાની ઓળખ વિસ્મય અમિતકુમાર શાહ, મંગલ્યા સોસાયટી, મકાન નં. ૧૩, નહેરુનગર, સેટેલાઈટનો રહેવાસી તરીકે આપી. તેના દસ્તાવેજો માંગવામાં આવ્યા, પરંતુ તેની પાસે તે ન

હતા અને તેથી દારૂ પીધા બાદ ચાર પૈડાવાળું વાહન ચલાવવા બદલ ફરિયાદ નોંધવામાં આવી. તેના વિરુદ્ધ મોટર વાહન અધિનિયમની કલમ ૧૮૫ હેઠળ કેસ નોંધાયો હતો. આનો નોંધણી ક્રમાંક ફોજદારી કેસ નં. ૨૮૯૮ ઓફ ૨૦૧૯ તરીકે માનનીય ન્યાયિક દંડાધિકારી પ્રથમ વર્ગની અદાલત અને વધારાના સિવિલ જજ, મિરઝાપુર, અમદાવાદ (ગ્રામ્ય) સમક્ષ હતો. આ જાહેર દસ્તાવેજ પુરાવામાં સ્વીકારવામાં આવ્યો હતો અને અદાલતે તેના પર ૫૦૦ રૂપિયા દંડ ફટકાર્યો હતો અને ડિફેન્ડન્ટમાં ત્રણ દિવસના કેદનો દંડ ફરમાવાયો હતો. આ સામે કોઈ અપીલ કરવામાં આવી નહોતી અને કોઈ પુનરીક્ષણ અરજી પણ દાખલ કરવામાં આવી નહોતી. આ માત્ર તેના ફોજદારી પૂર્વવૃત્તો દર્શાવતું નથી, પરંતુ એ હકીકત પણ દર્શાવે છે કે તે વિસ્તાર અને માર્ગથી સારી રીતે પરિચિત છે.

૮.૪. માનનીય વકીલશ્રી મુજબ, અપીલકર્તાના દોષિતપણાના પુરાવા અંગે આ સામગ્રી નિર્ણયક છે, કારણ કે તે નીચલી અદાલતમાં રજૂ કરાયેલા પુરાવાના આધારે જ નિર્ભર હોવી જોઈએ. આવા પરિસ્થિતિઓ સિવાય, જેમાં તે કેસમાં અપીલકર્તાએ દોષસ્વીકાર કર્યો હતો, વધુમાં વધુ, તેનો ઉપયોગ અપીલકર્તાના ખરાબ ચારિત્ર્ય તરીકે થઈ શકે. અપીલકર્તાએ ક્યારેય સારા ચારિત્ર્યનો દાવો કર્યો નથી અને, તેથી, તે પાસું અપ્રમુખ બની જાય છે. વધુમાં દલીલ કરવામાં આવે છે કે ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૫૪ ની સ્પષ્ટીકરણ (૨) ધ્યાનમાં લેતાં, પૂર્વ દોષસિદ્ધિ ખરાબ ચારિત્ર્યના પુરાવા તરીકે સંબંધિત હોઈ શકે છે. તેમ

છતાં, આ વર્તમાન કેસમાં માત્ર તે ખરાબ ચારિત્ર્ય જ દોષિતપણાનો કોઈ પુરાવો નથી.

૮.૫. વધુમાં વધુ જોરપૂર્વક કરવામાં આવેલી એક બીજી દલીલ એવી છે કે જ્યારે અપીલકર્તાને સર્વોચ્ચ અદાલતે સ્પેશિયલ લીવ ટુ અપીલ (ફિ.) નં. ૧૬૯૯ ઓફ ૨૦૧૪ માં નિયમિત જામીન મંજૂર કર્યા હતા, ત્યારે અદાલતે શરત મૂકી હતી કે અપીલકર્તા આ કેસમાં આરોપી તરીકે પોતાની ઓળખનો ઇનકાર નહીં કરે. વિદ્વાન વકીલનું કહેવું છે કે આથી ફરિયાદ પક્ષ પર અપીલકર્તા સામેનો કેસ સાબિત કરવાની ફરજમાંથી મુક્તિ મળતી નથી, અને તે પણ એવી વિશ્વસનીય પુરાવા દ્વારા કે અકસ્માત સમયે કાર આરોપીએ અને બીજાએ નહીં ચલાવી હતી. ઓળખને પ્રશ્ન કરવાનો પ્રતિબંધ મૂકતી શરત મૂકતી વખતે સર્વોચ્ચ અદાલતનો એવો અર્થ રહ્યો ન હોઈ શકે કે અપીલકર્તા આ મહત્વપૂર્ણ હકીકતને પડકારશે નહીં કે તે દોષિત વાહન ચલાવી રહ્યો ન હતો. વધુમાં, ૦૪.૦૩.૨૦૧૩ના રોજ સેટેલાઈટ પોલીસ સ્ટેશન ખાતે આઈ.પી.સી.ની કલમ ૨૧૨, ૧૭૬ અને ૧૭૭ હેઠળ દંડનીય ગુના બાબતે આરોપી સામે વિસ્મયના પિતા (ડૉ. અમિત શાહ) વિરુદ્ધ નોંધાયેલી પ્રથમ માહિતી અહેવાલ ક્ર. નં. આઈ-૮૯ ઓફ ૨૦૧૩ દોષિતતાનો કોઈ પુરાવો નથી. તેમના અનુસાર, રાજ્ય તરફથી રજૂ કરાયેલા લેખિત તર્કો અથવા ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૦૬ અને ૧૧૪ને ધ્યાનમાં લેતાં આ અનુમાન કાઢી શકાય કે આરોપીએ ગુનો કર્યો છે, તે યોગ્ય નથી. વિદ્વાન વકીલ મુજબ, ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૦૬

પુરાવાના ભાર વિશે સ્પષ્ટ કરે છે. તેમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે જ્યારે કોઈ હકીકત વિશેષરૂપે કોઈ વ્યક્તિની જાણમાં હોય, ત્યારે તે હકીકત સાબિત કરવાનો ભાર તેના પર રહે છે. સર્વોચ્ચ અદાલતના કર્ણાટક રાજ્ય વિ. સુવર્ણમ્મા તથા અન્ય, ૨૦૧૫ (૧) એસ.સી.સી. ૩૨૩ના નિર્ણય પર મૂકાયેલ આધાર પણ, તેમના જણાવ્યા મુજબ, ખોટો છે, કારણ કે તે કેસમાં મૃત્યુ પત્નીનું થયું હતું, જે ઘરનો વસવાટ કરતી હતી, અને દંપતિ સાથે ઘરનો વસવાટ કરનાર બીજો કોઈ નહોતો; તેથી સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે ઘટના અંગેનો હિસાબ માત્ર આરોપી જ આપી શકે. આથી, ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૦૬ લાગુ કરીને સર્વોચ્ચ અદાલતે આરોપી પાસેથી સ્પષ્ટીકરણની અપેક્ષા રાખી હતી, જેને વર્તમાન કેસમાં સમાન ગણાવી શકાય નહીં.

૯. તેમની વિસ્તૃત રજૂઆતોના સમર્થનમાં નીચેના નિર્ણયો છે:

એ) વાય. સુરેશ બાબુ વિ. રાજ્ય અંધ્ર પ્રદેશ, ૧૯૮૭ (૨) જે.ટી. ૩૬૧.

બી) મહેશ ચંદ વિ. રાજસ્થાન રાજ્ય, ૧૯૯૧ એસસીસી(ક્રિ.) ૧૫૯.

સી) રામ લાલ અને અન્યો વિ. જમ્મુ અને કાશ્મીર રાજ્ય, ૧૯૯૯(૨) એસ.સી.સી. ૨૧૩.

ડી) રામ લાલ અને અન્ય વિ. જમ્મુ અને કાશ્મીર રાજ્ય,
(૧૯૯૯) ૨ એસ.સી.સી. ૨૧૩.

ઈ) રામફલ અને અન્ય વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય, (૨૦૦૦) ૯
એસસીસી ૬૧.

એફ) બી.એસ. જોશી અને અન્ય વિ. હરિયાણા રાજ્ય અને
અન્ય, (૨૦૦૩) ૪ એસસીસી ૬૭૫.

જી) બદ્રીલાલ વિ. મધ્યપ્રદેશ રાજ્ય, (૨૦૦૫) ૭
એસ.સી.સી. ૫૫.

એચ) બેંકત અને અન્ય વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, (૨૦૦૫) ૧
એસસીસી ૩૪૩.

આઈ) પુટ્ટાસ્વામી વિ. કર્ણાટક રાજ્ય અને અન્ય, (૨૦૦૯)
૧ એસસીસી ૭૧૧.

જે) નિખિલ મર્યન્ટ વિ. કેન્દ્રીય અન્વેષણ બ્યુરો અને અન્ય,
(૨૦૦૮) ૯ એસસીસી ૬૭૭।

કે) જિયાન સિંહ વિ. પંજાબ રાજ્ય અને અન્ય, (૨૦૧૨) ૧૦
એસસીસી ૩૦૩.

એલ) ગુલાબ દાસ અને અન્યો વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય,
(૨૦૧૧) ૧૦ એસસીસી ૭૬૫.

એમ) સથિયમૂર્તી અને અન્યો વિ. રાજ્ય, (૨૦૧૪) ૧૩
એસસીસી ૫૨।

એન) પંજાબ રાજ્ય વિ. સૌરભ બક્ષી, લોઝ (એસસી) ૨૦૧૫
૩ ૯૫.

૧૦. રાજ્યનું પ્રતિનિધિત્વ કરતા વિદ્વાન એ.પી.પી. શ્રી સોનીએ મૌખિક તેમજ લેખિત, બંને રીતે વિસ્તૃત રીતે પોતાની રજૂઆતો કરી છે. તેમના અનુસાર, અપીલકર્તાને ઓળખના પ્રશ્નને પડકારવાનો કોઈ હક નથી. સર્વોચ્ચ અદાલતને સંપૂર્ણ જાણ હતી કે સાક્ષીને પ્રભાવિત કરવાની સંભાવના છે, છતાં તેણીએ વિચારણા દરમિયાન તેને સ્વતંત્રતા આપવાનું પસંદ કર્યું હતું, પરંતુ તે માટે સ્પષ્ટ શરત મૂકી હતી કે તે પોતાની ઓળખને પડકારશે નહીં. આ શરત સ્વીકારીને અને તે સ્વતંત્રતાનો લાભ લઈને, હવે આ તબક્કે તેના માટે તે આધારને પડકારવો અથવા પ્રશ્ન કરવો કાયદેસર રીતે અનુમેય નથી. વિદ્વાન એ.પી.પી.ના જણાવ્યા મુજબ, કાયદાકીય દૃષ્ટિએ પણ, વિશેષ જાણકારી જે પક્ષ પાસે હોય, તે પક્ષે જ કોઈ વિશિષ્ટ તથ્યને સાબિત અને સ્થાપિત કરવાનું રહે છે. વર્તમાન પ્રકરણમાં, કાર તેના માલિકીના હોવાથી, કારની ચાવી તેણે કોને સોંપી હતી તે બાબતની જાણ અપીલકર્તાને જ હોય. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું કે ઘટનાના તરત બાદ, દોષિતે પોતાના કાનૂની ફરજોનું પાલન કદી કર્યું નહીં,

જેમાં તેણે માર્ગ અકસ્માતના પીડિતોને હોસ્પિટલમાં લઈ ગયા હોત અથવા પોલીસને જાણ કરી હોત. તેણે જે કૃત્ય કર્યું તે સંપૂર્ણપણે અસ્વીકાર્ય અને ટકાઉ નથી. તેમણે એ પણ દલીલ કરી કે તેના પૂર્વના મધપાન કરીને વાહન ચલાવવાના વર્તન તરફ આંગળી ચીંધી શકાય છે અને જે દિવસે ઘટના બની તે દિવસે, તેણે મોટરસાઈકલને ખેંચી જવા પહેલાં થોડા જ સમયે અન્ય વાહનને ટક્કર મારી હતી. તેની મોડેથી કરાયેલી શરણાગતિએ મધપાન કરીને વાહન ચલાવવાના પુરાવાનો નાશ કર્યો. તેમના અનુસાર, તેની અતિશય ગતિ અને કાયદા હેઠળ સંપૂર્ણપણે પ્રતિબંધિત હોવા છતાં આવી ક્રિયા કોઈ વ્યક્તિના મૃત્યુમાં પરિણમી શકે છે તે અંગેની જાણકારી, તેના વિરુદ્ધ માનવા યોગ્ય આધાર છે અને નીચલી અદાલતે કોઈ એવી ભૂલ કરી નથી કે જે ભારતીય દંડ સંહિતાની ધારા ૩૦૪(૨) હેઠળના ગુનામાં દોષિતને દોષી ઠેરવવા બાબતે જુદો નિષ્કર્ષ આપવાની જરૂરિયાત ઊભી કરે. વિદ્વાન એ.પી.પી. દ્વારા વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે સમગ્ર ઘટનાને કેદ કરનાર સીસીટીવી કેમેરાએ પણ વાહનની અતિશય ગતિ નોંધાવી હતી અને ઘટનાનું પુનર્નિર્માણ કરતાં, ન્યાયિક વિજ્ઞાન પ્રયોગશાળાએ અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો કે વાહનની ગતિ પ્રતિ કલાક સો કિલોમીટરથી વધુ હતી. આ વાતની પુષ્ટિ બીએમડબ્લ્યુ કારના વિકેતાએ તપાસ અધિકારીની હાજરીમાં ડેમો ડ્રાઈવનું આયોજન કરીને પણ કરી હતી.

૧૦.૧. તેમણે પોતાની રજૂઆતોના સમર્થનમાં નીચેના ન્યાયપ્રમાણો પર આધાર રાખ્યો છે:

એ) એલિસ્ટર એન્થની પેરેઈરા વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, (૨૦૧૨) ૨ એસસીસી ૬૪૮.

બી) પી.એસ. લોધી કોલોની, નવી દિલ્હી મારફતે રાજ્ય વિ. સંજીવ નંદા, (૨૦૧૨) ૮ એસસીસી ૪૫૦.

સી) અનવર પી.વી. વિ. પી.કે. બશીર અને અન્ય, (૨૦૧૪) ૧૦ એસ.સી.સી. ૪૭૩.

ડી) સોનુ ઉર્ફે અમર વિ. હરિયાણા રાજ્ય, ૨૦૧૭ (૮) એસ.સી.સી. ૫૭૦.

ઈ) શફી મોહમ્મદ વિ. હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્ય, ૨૦૧૮ જે.એક્સ.(એસ.સી.) ૫૭.

ઈ. અપીલીય અદાલતનો વ્યાપ અને પરિઘ

૧૧. પ્રારંભે જ, આ અદાલતે અપીલી અદાલતની સત્તાઓના વ્યાપ તથા પરિઘ, તેમજ આ સંદર્ભમાં સર્વોચ્ચ અદાલત અને આ અદાલત દ્વારા વિવિધ બાબતોમાં અપાયેલ કાનૂની સિદ્ધાંતોને ધ્યાનમાં લેવાની આવશ્યકતા છે, કારણ કે દોષિત

અને રાજ્ય, બંનેએ દોષસિદ્ધિ તથા સજા સામે અપીલો દાખલ કરી છે, જ્યારે રાજ્યએ ઓછી સજા અને વળતર, બંનેને ગંભીરતાથી પડકાર્યા છે.

૧૧.૧. દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમો ૩૭૨ અને ૩૭૭ નીચે મુજબ લાભદાયક રીતે પુનરુત્પાદિત કરવામાં આવે છે:

“૩૭૨. અન્યથા જોગવાઈ ન હોય ત્યાં સુધી અપીલ ચાલશે નહીં. આ સંહિતા અથવા અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈ કાયદામાં જોગવાઈ કરાયેલ હોય તે સિવાય, દંડ અદાલતના કોઈપણ ચુકાદા અથવા આદેશ સામે કોઈ અપીલ ચાલશે નહીં. પરંતુ કે પીડિતને આરોપીને નિર્દોષ છોડવાના અથવા ઓછી ગુનાહિત કૃત્ય માટે દોષિત ઠરાવવાના અથવા અપૂરતું વળતર લાદવાના આદેશ સામે અપીલ દાખલ કરવાનો અધિકાર રહેશે, અને આવી અપીલ જે અદાલતના દોષસિદ્ધિના આદેશ સામે સામાન્ય રીતે અપીલ થતી હોય તે અદાલતમાં ચાલશે.”

૧૧.૨. આ જોગવાઈ વિશિષ્ટ રીતે કહે છે કે સંહિતા હેઠળ જે રીતે જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય તે સિવાય, કોઈપણ ચુકાદા અથવા આદેશ સામે અપીલ દાખલ કરી શકાશે નહીં; તેમ છતાં, પીડિતોના, પ્રાથમિક અને દ્વિતીય, અધિકારોને માન્યતા આપીને, એવો સુધારો કરવામાં આવ્યો છે, જે નિર્દોષ છૂટકારો, ઓછી ગંભીર ગુનામાં દોષિત ઠેરવવાના કે અપૂરતા વળતરના વિરુદ્ધ પીડિતોને તે જ અદાલતમાં

અપીલ કરવાનો અધિકાર આપે છે, જ્યાં અન્યથા અપીલ કરવાનું રહે છે.

૧૧.૩. ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૭૭ નીચે મુજબ છે:
“૩૭૭. સજા સામે રાજ્ય સરકારની અપીલ. ઉપકલમ (૨) માં અન્યથા જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય તે સિવાય, વડી અદાલત સિવાયની કોઈપણ અદાલત દ્વારા ચલાવવામાં આવેલા વિચારણામાં દોષસિદ્ધિના કોઈપણ મામલે, રાજ્ય સરકાર સરકારી વકીલને સજાની અપૂરતાના આધારે વડી અદાલતમાં અપીલ દાખલ કરવા નિર્દેશ આપી શકે છે. જો આવી દોષસિદ્ધિ એવા મામલામાં હોય કે જેમાં ગુનોનું અન્વેષણ દિલ્લી વિશેષ પોલીસ સ્થાપના અધિનિયમ, ૧૯૪૬ (૧૯૪૬ નો ૨૫) હેઠળ રચાયેલી દિલ્લી વિશેષ પોલીસ સ્થાપના દ્વારા અથવા આ સંહિતા સિવાયના કોઈપણ કેન્દ્રીય અધિનિયમ હેઠળ ગુના અંગે અન્વેષણ કરવા સક્ષમ બનાવેલી કોઈપણ અન્ય એજન્સી દ્વારા કરવામાં આવ્યું હોય, તો કેન્દ્ર સરકાર પણ સરકારી વકીલને સજાની અપૂરતાના આધારે વડી અદાલતમાં અપીલ દાખલ કરવા નિર્દેશ આપી શકે છે. જ્યારે સજાની અપૂરતાના આધારે અપીલ દાખલ કરવામાં આવી હોય, ત્યારે આરોપીને એવી વૃદ્ધિ સામે કારણ દર્શાવવાની યોગ્ય તક આપ્યા વિના વડી અદાલત સજા વધારી શકશે

નહીં અને કારણ દર્શાવતી વખતે આરોપી પોતાના નિર્દોષ છૂટકારાની અથવા સજા ઘટાડવાની દલીલ કરી શકે છે.”

૧૧.૪. અરુણ કુમાર અને અન્ય વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૯ એસ.સી. ૧૪૪૫ ના મામલામાં સર્વોચ્ચ અદાલતે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૭૪ ના વ્યાપની વિચારણા કરતાં એવું ઠરાવ્યું હતું કે જ્યારે સત્ર ન્યાયાધીશ દ્વારા લેવાયેલું મત સ્પષ્ટપણે ખોટું જણાય અને તેના પરિણામે ન્યાયમાં વિપરીતતા ઊભી થઈ હોય, ત્યારે વડી અદાલતને નિર્દોષ છૂટકારો રદ કરવાની હકદાર ગણાય. જોકે, અજીત સિંહ ઠાકુર સિંહ અને અન્ય વિ. ગુજરાત રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૧ એસ.સી. ૭૩૩ ના મામલામાં સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે જ્યારે બે દષ્ટિકોણ શક્ય હોય અને નીચલી અદાલતનો ચુકાદો વાજબી જણાય, ત્યારે વડી અદાલત માટે નીચલી અદાલતના દષ્ટિકોણથી ભિન્ન દષ્ટિકોણ અપનાવવો યોગ્ય નથી. જ્યારે રાજ્ય સરકાર દ્વારા સજા સામે અપીલ કરવામાં આવે છે, ત્યારે અદાલત તરફથી આરોપીને વાજબી તક આપવામાં આવવાની અને દંડની અપૂરતાપણાના તેમજ વધારાના આધાર અંગે નિર્ણય કરવામાં આવવાની અપેક્ષા રહે છે.

૧૧.૫. ઉપરોક્ત ચર્ચાના આધારે, અપીલી અદાલતની સત્તાઓ અંગે જે નિષ્કર્ષ કાઢી શકાય છે, તે એ છે કે તેની પોતાની સ્વતંત્ર સત્તાઓ

છે અને તેને સમક્ષ રહેલા પુરાવાનું મૂલ્યાંકન કરવું પડે છે તથા હકીકત અને કાનૂનના પ્રશ્નો પર પોતાનો સ્વતંત્ર નિષ્કર્ષ પર પહોંચી શકે છે. જો એ જ પુરાવામાંથી બે વાજબી નિષ્કર્ષો શક્ય હોય, તો નિર્દોષ છૂટકારાના તારણોમાં હસ્તક્ષેપ કરવાની આવશ્યકતા રહેતી નથી. કાનૂન અત્યંત સ્પષ્ટ છે અને તે અપીલી અદાલત પાસેથી અપેક્ષા રાખે છે

૧૧.૬. કે તે અપીલનો ગુણદોષના આધારે નિકાલ કરે, માત્ર નીચલી અદાલતના ચુકાદાના વિચારને ધ્યાનમાં લઈને નહીં, પરંતુ રેકૉર્ડ પરના પુરાવા સાથે તાર્કિકતાનું સંપૂર્ણ રીતે પરીક્ષણ કરીને, જેથી તે સંતોષ પામે કે નીચલી અદાલતના તારણો અને તાર્કિકતા ફરિયાદ પક્ષ તથા રેકૉર્ડ પરના અન્ય દ્વારા રજૂ કરાયેલ સામગ્રી સાથે સુસંગત છે. નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશ સામે અપીલી અદાલતની સત્તાઓ દોષસિદ્ધિ સામેની સત્તાઓ જેટલી જ વ્યાપક છે, પરંતુ અપીલી અદાલતે નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશમાં હસ્તક્ષેપ માત્ર લલિતકુમાર શર્મા તથા અન્ય વિરુદ્ધ પશ્ચિમ બંગાળ સરકારના કાનૂની બાબતોના સુપરિન્ટેન્ડન્ટ અને રીમેમ્બરાન્સર, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૯ એસ.સી. ૨૧૩૪ના કેસમાં સુસ્પષ્ટપણે નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે તેમ જ કરવો જોઈએ.

૧૧.૭. અપીલીય અદાલતની ફોજદારી અપીલમાં ભૂમિકા અંગે અભિપ્રાય વ્યક્ત કરતાં સર્વોચ્ચ અદાલતે ચન્દ્રપ્પા અને અન્ય વિ. કર્ણાટક રાજ્ય, ૨૦૦૭ સી.આર.એલ.જે. ૨૧૩૬ ના કેસમાં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

“ઉપરોક્ત નિર્ણયો પરથી, અમારા વિચારીને થયેલા મતે, નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશ સામેની અપીલની સુનાવણી કરતી વખતે અપીલ અદાલતની સત્તાઓ અંગે નીચેના સામાન્ય સિદ્ધાંતો પ્રગટ થાય છે;

“(૧) અપીલ અદાલતને જે પુરાવા પર નિર્દોષ છૂટકારાનો આદેશ આધારિત છે, તેનું પુનર્વિચાર, પુનર્મૂલવણી અને ફરીથી પરિચિંતન કરવાની સંપૂર્ણ સત્તા છે;

(૨) ફોજદારી કાર્યવિધિ, ૧૯૭૩ની કોઈ મર્યાદા, પ્રતિબંધ અથવા શરત એવી સત્તાના ઉપયોગ પર મૂકતી નથી અને અપીલી અદાલત તેના સમક્ષ રહેલા પુરાવાના આધારે, હકીકત તથા કાયદાના પ્રશ્નો બન્ને બાબતે, પોતાનો સ્વતંત્ર નિષ્કર્ષ પર આવી શકે છે;

(૩) ‘પર્યાપ્ત અને બળવાન કારણો’, ‘સારા અને પૂરતા આધાર’, ‘અતિશય મજબૂત પરિસ્થિતિઓ’, ‘તર્કવિરુદ્ધ નિષ્કર્ષો’, ‘સ્પષ્ટ ભૂલો’ વગેરે જેવા વિવિધ પ્રયોગો નિર્દોષ છૂટકારા સામેની અપીલમાં અપીલ અદાલતની વ્યાપક

સત્તાઓને સીમિત કરવા માટે ઉદ્દેશિત નથી. આવા વાક્યપ્રયોગો અપીલ અદાલતની નિર્દોષ છૂટકારામાં હસ્તક્ષેપ કરવાની અનિચ્છાને રેખાંકિત કરવા માટે વધુ કરીને 'ભાષાની અલંકારિકતા'ના સ્વરૂપના છે, ન કે અદાલતની પુરાવાની મૂલવણી કરવાની અને પોતાનો નિષ્કર્ષ પર પહોંચવાની સત્તાને સીમિત કરવા માટે.

(૪) અપીલ અદાલતે, જોકે, ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે નિર્દોષ છૂટકારાના કેસમાં આરોપીના પક્ષમાં ઢિગુણ અનુમાન રહેલું છે. પ્રથમ, ફોજદારી ન્યાયશાસ્ત્રના મૂળભૂત સિદ્ધાંત મુજબ તેને મળતું નિર્દોષતાનું અનુમાન, કે દરેક વ્યક્તિને નિર્દોષ માનવામાં આવશે, જ્યાં સુધી સક્ષમ કાનૂની અદાલત દ્વારા તે દોષિત સાબિત ન થાય. દ્વિતીય, આરોપીને નિર્દોષ છૂટકારો મળ્યો હોવાથી, તેની નિર્દોષતાનું અનુમાન નીચલી અદાલત દ્વારા વધુ દઢ, પુનઃપુષ્ટ અને સબળ બને છે. જો રેકૉર્ડ પરની પુરાવાના આધારે બે વાજબી નિષ્કર્ષો શક્ય હોય, તો અપીલ અદાલતે નીચલી અદાલત દ્વારા નોંધાયેલ નિર્દોષ છૂટકારાના તારણમાં હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ નહીં.”

૧૨. આ તબક્કે આ બાબતનો ઉદ્દેખ કરવો આવશ્યક છે કે પીડિતોમાંથી એક, એટલે કે રાહુલના પિતા શ્રી ઘનશ્યામ મધવભાઈ પટેલે પુનરીક્ષણ અરજી દાખલ

કરી હતી. વડી અદાલતની પુનરીક્ષણ અધિકારક્ષેત્રનો વિગતવાર ઉલ્લેખ ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૯૭ સાથે વાંચનીય કલમ ૪૦૧માં કરવામાં આવ્યો છે. તેમ છતાં, ઉપરોક્ત ફોજદારી પુનરીક્ષણ અરજી નં. ૩૭૪/૨૦૧૫ને ૨૧.૦૧.૨૦૨૦ની વિગતવાર અલગ આદેશ દ્વારા પરત ખેંચવાની મંજૂરી આપવામાં આવી છે.

૧૨.૧. ઉક્ત પુનરીક્ષણ અરજીના સંબંધિત પરિચ્છેદો નીચે મુજબ પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવે છે:

“૬.આ અદાલતે પુનરીક્ષણકર્તાને જાતે હાજર રાખી, બળજબરી કે દબાણના તત્વ અંગે પૂછપરછ કરી હતી અને, સ્પષ્ટ શબ્દોમાં, એ જણાવ્યું હતું કે સોગંદનામામાં જણાવ્યા મુજબ કોઈપણ બાહ્ય પ્રભાવ કે બળજબરી વિના, બંને પીડિતોના પરિવારજનોએ પ્રતિવાદી નં. ૨ના પરિવારજનો સાથે બેઠક કરી હતી અને પોતાના વિવાદોનું સમાધાન કરવાનું પસંદ કર્યું હતું. પ્રતિવાદીના પરિવાર તરફથી આપવામાં આવેલ વળતર પણ પીડિતોના પરિવારને પોતાનું જીવનનિર્વાહ ચલાવવા માટે પૂરતું છે, કારણ કે તેમના યુવાન પુત્રોનું અવસાન થયું છે, અને આ કૃત્ય કાયદા હેઠળ અનુમેય હોવાથી કરવામાં આવ્યું છે.

૬.૧. રાજ્યે આ મુદ્દે આ વાંધો ઉઠાવ્યો છે કે રાજ્ય દ્વારા દંડવધારા માટેની અપીલ તથા પ્રતિવાદી દોષિતની અપીલ બંને લંબિત છે, અને આ પુનર્વિચાર અરજીની પરત ખેંચાણનો એવી અપીલ પર કોઈ પ્રભાવ ન હોવો જોઈએ.

૭. આ અદાલત નોંધે છે કે વડી અદાલત દ્વારા ખાનગી ફરિયાદીની વિનંતી પર પુનર્વિચારાત્મક અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરી શકાય છે.

૭.૧ આ તબક્કે ઉક્ત જોગવાઈને નીચે મુજબ લાભદાયક રીતે પુનઃઉતારવી ઉપયુક્ત રહેશે:

ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ની કલમ ૪૦૧ "૪૦૧. પુનરીક્ષણ વિષે વડી અદાલતની સત્તાઓ. કોઈપણ કાર્યવાહીના મામલે, જેનો રેકૉર્ડ સ્વયંએ મંગાવવામાં આવ્યો હોય અથવા જે અન્યથા તેના ધ્યાનમાં આવ્યો હોય, વડી અદાલત પોતાના વિવેકાધિકારે, કલમ ૩૮૬, ૩૮૯, ૩૯૦ અને ૩૯૧ દ્વારા અપીલી અદાલતને અથવા કલમ ૩૦૭ દ્વારા સત્ર અદાલતને સોંપવામાં આવેલી કોઈપણ સત્તાનો ઉપયોગ કરી શકે છે અને જ્યારે પુનરીક્ષણ અદાલતની રચના કરનારા ન્યાયાધીશો મતમાં સમાન રીતે વિભાજિત હોય, ત્યારે મામલાનો નિકાલ કલમ ૩૯૨માં જણાવેલી રીત મુજબ કરવામાં આવશે. આ કલમ હેઠળ કોઈ આદેશ આરોપી અથવા અન્ય વ્યક્તિના હિતહાનિરૂપે ત્યારે સુધી

કરવામાં આવશે નહીં, જ્યાં સુધી તેને પોતાના બચાવમાં, જાતે અથવા વકીલ દ્વારા, સાંભળાવાની તક આપવામાં આવી ન હોય. આ કલમમાં એવું કશું નથી કે જે વડી અદાલતને નિર્દોષ છૂટકારાના નિષ્કર્ષને દોષસિદ્ધિના નિષ્કર્ષમાં પરિવર્તિત કરવાની સત્તા આપે. જ્યાં આ સંહિતા હેઠળ અપીલ લાયક હોય અને અપીલ દાખલ કરવામાં આવી ન હોય, ત્યાં અપીલ કરી શકનાર પક્ષની વિનંતી પર પુનરીક્ષણની કાર્યવાહી સ્વીકારવામાં આવશે નહીં. જ્યાં આ સંહિતા હેઠળ અપીલ લાયક હોય છતાં કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા વડી અદાલતમાં પુનરીક્ષણ અરજી કરવામાં આવી હોય અને વડી અદાલત એથી સંતોષ પામે કે આવી અરજી એ ખોટી માન્યતા હેઠળ કરવામાં આવી હતી કે ત્યાં અપીલ લાયક નથી અને તે ન્યાયના હિતમાં આવશ્યક છે”

૮. નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશ સામે, ખાનગી ફરિયાદી વડી અદાલતમાં પુનરીક્ષણ અધિકારક્ષેત્ર માટે કાર્યવાહી કરી શકે છે, જ્યાં નીચલી અદાલતે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલ ગ્રાહ્ય પુરાવાને ધ્યાનમાં લીધું ન હોય અથવા તેણે પુરાવાને ખોટી રીતે નામંજૂર કર્યો હોય, જે પુરાવો રજૂ કરવા ફરિયાદ પક્ષ ઈચ્છુક હતો, અથવા જ્યાં નીચલી અદાલતને અધિકારક્ષેત્ર ન હતું અને તેણે આરોપીને નિર્દોષ છૂટકારો આપ્યો હોય, અથવા અપ્રસંગિક

સામગ્રીને ધ્યાનમાં લઈને નીચલી અદાલત / પ્રથમ અપીલી અદાલતે વિષયનો નિર્ણય કર્યો હોય, જેમ કે સર્વોચ્ચ અદાલતે શીતલા પ્રસાદ અને અન્યો વિ. શ્રી કાંત અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૨૦૧૦ સર્વોચ્ચ અદાલત ૧૧૪૦ = (૨૦૧૦) ૨ એસ.સી.સી. ૧૯૦ ના મામલે ઠરાવ્યું છે.

૯. તે સુસ્થાપિત કાનૂન છે કે પુનરીક્ષણ અધિકારક્ષેત્ર, જ્યારે ખાનગી ફરિયાદી સામેલ હોય ત્યારે, હળવાશથી ઉપયોગમાં લેવો ન જોઈએ, ખાસ કરીને નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશ સામે, અને માત્ર અપવાદરૂપ કેસોમાં જ, જાહેર ન્યાયના હિતમાં પ્રગટ ગેરકાયદેસરતાનું સુધારણ કરવા અથવા ન્યાયના ઘોર ભંગને અટકાવવા માટે અદાલતે હસ્તક્ષેપ કરવાની જરૂર પડે છે, જેમ કે સર્વોચ્ચ અદાલતે કમાન સિંહ અને અન્ય વિ. મધ્યપ્રદેશ રાજ્ય અને અન્યના મામલે, (૧૯૯૭) ૪ એસસીસી ૧૮૫ માં ઠરાવ્યું છે.

૧૦. પુનરીક્ષણ અધિકારક્ષેત્ર, કારણ કે પુનરીક્ષણકર્તાના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા કરાયેલી વિનંતીના કારણે, આ અદાલત દ્વારા પ્રયોગમાં લેવો આવશ્યક નથી, તેથી પુનરીક્ષણની વ્યાપ્તિ અને પરિઘ અંગે વધુ વિસ્તરણ કરવાની આવશ્યકતા નથી.

૧૧. બંને પક્ષોની રજૂઆતને ધ્યાનમાં લેતાં, સોગંદનામાના આધારે તથા પુનરીક્ષક તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલો દ્વારા

કરવામાં આવેલી રજૂઆતને ધ્યાનમાં રાખીને અને એ બાબતનું અવલોકન કરતાં કે પુનરીક્ષક દંડની વધારાની માગ માટે દાખલ કરાયેલ આ પુનરીક્ષા આગળ ચલાવવા ઈચ્છુક નથી, કોઈ ખાનગી પક્ષને તેના વાદવિવાદને ચાલુ રાખવા માટે બળજબરી કરી શકાય નહીં, તે પણ કોઈપણ રીતે પ્રતિવાદી દોષિત તથા રાજ્યની બાકી રહેલી અપીલોને અસર કર્યા વિના; તેથી, પુનરીક્ષા અરજી પાછી ખેંચવાની મંજૂરી આપવામાં આવે છે, કારણ કે તે દબાવવામાં આવી નથી.

૧૧.૧ આમ નોંધ કરતાં, એ પણ સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે કે શ્રી લાખાણી, વિદ્વાન વરિષ્ઠ અધિવક્તા દ્વારા, પીડિત અને પ્રતિવાદી નં. ૨ ના પરિવારો વચ્ચે થયેલા સમાધાનના અનુસંધાને, ગુણદોષમાં પ્રવેશ કર્યા વિના, પ્રથમ તબક્કે સંયોજનક્ષમતા અંગેનો મુદ્દો નક્કી કરવાની કરાયેલી વિનંતી મંજૂર કરવામાં આવતી નથી. તેમ છતાં, અપીલના ચુકાદા સાથે પ્રાથમિક ધોરણે આ મુદ્દો નક્કી કરવાની ઉપરોક્ત વિનંતી નામંજૂર કરવાની વિગતવાર કારણસરહિત સ્પષ્ટતા આપવા અંગેની તેમની વિનંતી મંજૂર કરવામાં આવે છે.”

એફ. સમાધેયતા અને સજા પર તેની અસર

૧૩. આ તબક્કે પ્રથમ તો ખાનગી પક્ષકારો, એટલે કે અપીલકર્તા અને પીડિતોના કુટુંબો વચ્ચે પરસ્પર સૌહાર્દપૂર્ણ સમાધાનના કારણે દંડનીયતાના સમાધાનયોગ્ય સ્વભાવ અંગેની વિનંતી પર વિચાર કરવો જરૂરી છે, જેના પરિણામે નોંધપાત્ર વળતરની રકમ ચૂકવવાના બદલે પુનરીક્ષણ પાછું ખેંચવામાં આવ્યું હતું. દલીલ કરવામાં આવી છે કે ગુણદોષમાં પ્રવેશ કર્યા વિના, અદાલત દંડમાં ફેરફાર કરીને તેને ઘટાડે.

૧૩.૧. પીડિતોને વળતર ચૂકવવામાં આવ્યું હોવાના આધાર પર દોષસિદ્ધિને રદ કરાવવા તથા રદ કરવાની પ્રાર્થના અંગે, બંને પક્ષકારોએ વિગતે રજૂ કરેલી દલીલો, જે તેમણે સ્વેચ્છાએ સ્વીકારી હતી અને પુનરીક્ષણ અરજી દબાવવાનું પસંદ કર્યું નહોતું, વિચારણા લાયક છે.

૧૩.૨. ઉપર નોંધવામાં આવ્યું તેમ, અપીલકર્તા તરફથી શ્રી. મૌનીષ પાઠક સાથે હાજર રહેલા વિ. વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી. લાખાણીના જણાવ્યા મુજબ, કાયદો સુસ્થિર થઈ ચૂક્યો છે અને અપીલકર્તાએ પીડિતોના પરિવારો સાથે થયેલા સમાધાનના પગલે પહેલેથી જ ૧ ½ વર્ષનો કેદાવાસ ભોગવી લીધો હોવાથી, અદાલતે મામલાના ગુણદોષમાં પ્રવેશવાની જરૂર નથી, કારણ કે તેઓને પણ ભોગવેલ અવધિને અપીલકર્તા માટે પૂરતી ગણવામાં કોઈ વાંધો નથી; તેથી આ મુદ્દાનો આરંભમાં જ નિર્ણય કરવામાં આવે.

૧૩.૩. શ્રી હાર્દિક સોની, વિદ્વાન અતિરિક્ત સરકારી વકીલ, અપીલકર્તા તરફથી વિદ્વાન પરિષ્ઠ અધિવક્તા શ્રી લખાણી દ્વારા કરાયેલ દલીલોનો ભારપૂર્વક વિરોધ કર્યો છે, આ આધાર પર કે અપીલકર્તા તથા તેમના પરિવારજનોએ સ્વેચ્છાએ વળતર ચૂકવ્યું હતું, જે કાયદાની પણ આવશ્યકતા છે. જોકે, તેને કોઈ રીતે હળવાશ આપનાર પરિસ્થિતિ તરીકે ગણાવી શકાય નહીં, અને ન તો તે અદાલત માટે દોષસિદ્ધિ રદ કરી રદ કરવામાં આવી હોય તેવો આધાર બની શકે.

૧૪. એલિસ્ટર એન્થની પેરેરા (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં, સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪ ભાગ-૧ અને ભાગ-૨ તથા ૩૦૪એ, ૨૯૯, ૩૩૬, ૩૩૭, ૩૩૮ હેઠળ વિચારણા માટે જે પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો હતો, તે મોટર વાહનની અવિચારી અને બેદરકારીપૂર્વકની ડ્રાઈવિંગથી થયેલા મૃત્યુનો કેસ હતો. અદાલતે ઠરાવ્યું કે મૃત્યુ થવાની સંભાવના ધરાવતું કૃત્ય, ઊંચી ઝડપે દોડાવતા મોટર વાહનને દારૂના નશામાં ચલાવતા ચાલક સાથે સંકળાવી શકાય છે. અદાલતે વધુમાં ઠરાવ્યું કે કલમ ૩૦૪ મુજબ, તે અંતર્ગત ગુનો રચવા માટે સંબંધિત કૃત્ય અથવા અવગણનામાં ઓછામાં ઓછું સ્વૈચ્છિકતાનું કોઈક તત્વ આવશ્યક છે, જ્યારે કલમ ૨૭૯, ૩૦૪એ અને ૩૩૬ થી ૩૩૮ સંપૂર્ણપણે બેદરકારીપૂર્વકના, એટલે કે અ-સ્વૈચ્છિક કૃત્યો અથવા અવગણનાઓ પર આધારિત છે. કલમ ૩૦૪ ભાગ-૨ અને ૩૩૮ હેઠળના આરોપો પરસ્પર

વિનાશક નથી અને જોખમી પરિણામોની સંભાવનાની જાણ હોવા છતાં કરવામાં આવેલા એક જ અવિચારી અથવા બેદરકારીપૂર્વકના કૃત્યના કેસમાં સહઅસ્તિત્વ રાખી શકે છે. તે જ કૃત્ય માટે અપરાધીને કલમ ૩૦૪ ભાગ-૨, ૩૩૭ અને ૩૩૮ હેઠળ આરોપિત કરવું પણ પ્રતિબંધિત નથી.

૧૪.૧. તે એક એવો બનાવ હતો કે જેમાં કાર કુટપાથ પર ચડી ગઈ અને સવારના ૩:૪૫ થી ૪:૦૦ દરમિયાન સાત વ્યક્તિઓના મૃત્યુ નિપજ્યા તથા આઠ વ્યક્તિઓને ઈજાઓ પહોંચી. ૧૨.૧૧.૨૦૦૬ના પ્રારંભિક કલાકોમાં મુંબઈના બાંદ્રા (પશ્ચિમ), કાર્ટર રોડના પૂર્વ બાજુએ આ ઘટના બની. અપીલકર્તા એલિસ્ટર એન્થની પેરીરા વાહન ચલાવી રહ્યો હતો. ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪ ભાગ-૨, ૩૩૮ અને ૩૩૭ હેઠળના ગુના માટે તેને દોષિત ઠરાવવામાં આવ્યો છે. અપીલકર્તા સામેનો કેસ એવો હતો કે બાંદ્રા (પશ્ચિમ), કાર્ટર રોડના મરામત તથા બાંધકામનું કામ ન્યુ ઇન્ડિયા કન્સ્ટ્રક્શન કંપની દ્વારા કરવામાં આવી રહ્યું હતું. કામના અમલ માટે મજૂરોને રોકવામાં આવ્યા હતા. મજૂરોના નિવાસ માટે કુટપાથ પર તાત્કાલિક ઝૂંપડાં (ઝૂંપડીઓ) ઊભાં કરવામાં આવ્યાં હતાં. ૧૧.૧૧.૨૦૦૬ તથા ૧૨.૧૧.૨૦૦૬ની રાત્રે મજૂરો કુટપાથ પર તેમની ઝૂંપડીઓના ઝૂંપડાંમાં સૂતા હતા. અપીલકર્તાએ પોતાની કાર (કોરોલા) સવારના ૩:૪૫ થી ૪:૦૦ દરમિયાન બેદરકારીપૂર્વક અને લાપરવાહીની સાથે ચલાવી કુટપાથ પર કાર

ચડાવી દીધી અને તેના પરિણામે સાત વ્યક્તિઓના મૃત્યુ થયા તથા આઠ વ્યક્તિઓને ઈજાઓ પહોંચી. તે દારૂનું સેવન કરેલું હોવાનું જણાયું. તેની કારમાંથી દારૂની બોટલ મળી આવી હતી અને તેની તબીબી તપાસમાં પણ તે ઇથાઇલ આલ્કોહોલનું સેવન કરેલું હોવાનું જણાયું, કારણ કે તેના લોહીમાં .૧૧૨% ડબલ્યુ/વી દારૂ હતો. કાર્ટર રોડનો રહેવાસી હોવાના કારણે તે આ વિસ્તારથી પરિચિત હતો.

૧૪.૨. ફરિયાદ પક્ષે મૌખિક તેમજ દસ્તાવેજી પુરાવાના આધારે પોતાના આરોપો સાબિત કર્યા અને અપીલકર્તાને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪એ તથા ૩૩૭ હેઠળ દંડનીય ગુનાહિત કૃત્ય માટે દોષિત ઠેરવ્યો.

ધારા ૩૦૪એ હેઠળના ગુનામાં તેમને ૦૨ વર્ષની સાદી કેદની સજા તથા રૂ. ૫ લાખનો દંડ કરવામાં આવ્યો હતો અને દંડ ન ભરવામાં આવે તો ૦૧ માસની સાદી કેદની સજા ભોગવવી પડશે.

૧૪.૩. મહારાષ્ટ્ર રાજ્યએ દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૭૮ (૩) હેઠળ અપીલ દાખલ કરી હતી, જેમાં ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪ ભાગ-૨ અને ૩૩૮ હેઠળના ગુનામાં આપવામાં આવેલા નિર્દોષ છૂટકારાને પડકારવામાં આવ્યો હતો. તેણે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-એ અને ૩૩૭ હેઠળ અપીલકર્તાને

ફટકારવામાં આવેલી સજામાં વધારો કરવાની પણ માગણી કરી હતી.

૧૪.૪. આ પરિપ્રેક્ષ્યમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે પ્રશ્નોના ઉત્તર નીચે મુજબ આપ્યા:

“૨૫. અપીલકર્તા તરફના વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ અને પ્રતિવાદી તરફના વકીલની દલીલોના આધારે, અમારી વિચારણા માટે નીચેના પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય છે :

(૧) શું બે આરોપો પર, એટલે કે, ભારતીય દંડ સંહિતાના ભાગ ૨ હેઠળ દંડનીય ગુનો અને ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળ દંડનીય ગુનો, એકબીજાને પરસ્પર નષ્ટ કરનાર અને કાયદેસર રીતે અનુમતિ અયોગ્ય છે? અન્ય શબ્દોમાં, શું એક જ વ્યવહારની એક જ ક્રિયા માટે ભારતીય દંડ સંહિતાના ભાગ ૨ હેઠળ દંડનીય ગુનો અને ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળ દંડનીય ગુનો અંગે કોઈ વ્યક્તિનો વિચારણા અને દોષસિદ્ધિ કરવી અનુમેય છે?

(૨) શું અપીલકર્તા પર ‘નશાની સ્થિતિ’નો આરોપ ન મૂકવાથી અને ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળ તેના પરિણામ સમયે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલા સમગ્ર દોષારોપક પુરાવા, ખાસ કરીને અપીલકર્તાની નશાની સ્થિતિ સંબંધિત

પુરાવા, તેને ન દર્શાવવાથી અપીલકર્તાનો વિચારણાધીન કેસ
અને દોષસિદ્ધિ પ્રભાવિત થઈ?

(૩) શું ફરિયાદ પક્ષના પુરાવાથી એ નિર્વિવાદ સંશયથી પર
સાબિત થાય છે કે અપીલકર્તાએ ભારતીય દંડ સંહિતા ની કલમ
૩૦૪ ભાગ ૨, ભારતીય દંડ સંહિતા અને ભારતીય દંડ
સંહિતાના હેઠળ ગુનાઓ આચર્યા છે?

(૪) શું ભારતીય દંડ સંહિતાના ભાગ ૨ હેઠળ દંડનીય ગુના
માટે વડી અદાલતે અપીલકર્તાને આપેલી સજા માં કોઈ ફેરફાર
આવશ્યક છે?”

૧૫. સંજીવ નંદા (ઉપરોક્ત)ના કેસમાં, અનાવશ્યક વિગતો દૂર કરતાં, સર્વોચ્ચ
અદાલત સમક્ષ ફરિયાદ પક્ષે જે હકીકતો રજૂ કરી હતી તે મુજબ,
૦૯.૦૧.૧૯૯૯/૧૦.૦૧.૧૯૯૯ની મધ્યરાત્રિએ બી.એમ.ડબ્લ્યુ કાર સાથે
સંકળાયેલી એક મોટર દુર્ઘટના બની હતી. આ વાહન પ્રતિવાદી દ્વારા
ચલાવવામાં આવી રહ્યું હતું. તે નિઝામુદ્દીન તરફથી આવી રહ્યું હતું અને લોધી
રોડ તરફ જઈ રહ્યું હતું. લોધી રોડ જ્યાં શરૂ થાય છે તે ખૂણે માર્ગ પર સાત
વ્યક્તિઓ ઊભી હતી. લગભગ ૪:૦૦ વાગ્યે ત્યાં અન્ય બે વ્યક્તિઓ પણ
બેઠેલી હતી.

૧૫.૧. ફરિયાદ પક્ષના કેસ મુજબ, શ્રી મનોજ મલિક પોતાના મિત્રો ને નિઝામુદ્દીન રેલવે સ્ટેશન સુધી પગપાળા મૂકવા માટે પોતાના ઘરેથી નીકળ્યા હતા. જ્યારે તેઓ લોધી રોડના પેટ્રોલ પમ્પ પર પહોંચ્યા, ત્યારે ચેકિંગ દળના ત્રણ પોલીસ અધિકારીઓએ તેમને રોકી તપાસ શરૂ કરી હતી. તે દરમિયાન, નિઝામુદ્દીન તરફથી એક બીએમડબ્લ્યુ કાર અતિ ઝડપે બેફિકર અને બેદરકારીપૂર્વક આવી અને તેમને જોરદાર ટક્કર મારી. આ આઘાત એટલો ભારે અને પ્રબળ હતો કે તેઓ હવામાં ઉછળી ગયા અને કારના બોનેટ તથા વિન્ડસ્ક્રીન પર પડ્યા. તેમાંના કેટલાક લપસીને નીચે સરક્યા અને કારની નીચે આવી ગયા. આ કારણે આરોપીએ વાહન પરનો કાબૂ ગુમાવ્યો અને વાહન માર્ગની જમણી બાજુ તરફ વળી ગયું અને અંતે મધ્ય અવરોધ સાથે અથડાયું. મધ્ય અવરોધને અથડાયા બાદ થોડા અંતરે કાર આખરે અટકી ગઈ. ઇજાગ્રસ્ત વ્યક્તિઓ મદદ માટે બૂમો પાડી રહ્યા હતા અને રડી રહ્યા હતા, પરંતુ પ્રતિવાદીએ તેમની અવગણના કરી અને કારને અતિ ઝડપે દયાલ સિંહ કોલેજ તરફ હંકાર્યો, તેમ છતાં હજી પણ કેટલાક વ્યક્તિઓ કારની નીચે હતા. છ વ્યક્તિઓના મૃત્યુ થયા, અને તેમાંના એકને ગંભીર ઇજા પહોંચી.

૧૫.૨. આ પૃષ્ઠભૂમિમાં, ફરિયાદ પક્ષે દલીલ કરી હતી કે પ્રતિવાદી પાસે ભારતમાં વાહન ચલાવવા માટે કોઈ માન્ય

ભારતીય લાઈસન્સ નહોતું. તે બીએમડબ્લ્યુને અતિશય ઝડપે, બેદરકારીપૂર્ણ અને અણધારી રીતે ચલાવી રહ્યો હતો. તેની બેદરકારી સાથે નશાખોરી પણ જોડાયેલી હતી અને જ્યારે તેને જાણ હતી કે વાહને લોકોને કચડી નાખ્યા હતા અને તેઓ તેની કારની નીચે હતા, છતાં તે વાહન ચલાવતો રહ્યો. તેથી, ફરિયાદ પક્ષે રજૂઆત કરી હતી કે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪ ભાગ-૨ હેઠળ પ્રતિવાદીને દોષિત ઠરાવવામાં વડી અદાલતે ભૂલ કરી હતી.

૧૫.૩. પ્રતિવાદી ૨૧ વર્ષનો હતો અને વિદેશી દેશમાં પોતાનો અભ્યાસક્રમ અનુસરી રહ્યો હતો. વડી અદાલત દ્વારા ફટકારવામાં આવેલી ૦૨ વર્ષની સજા તે પહેલેથી જ ભોગવી ચૂક્યો હતો. તેનું લગ્ન થઈ ચૂક્યું હતું અને તેને એક પુત્રીનું આશીર્વાદરૂપે સંતાન પણ હતું. બાબત સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ આવી ત્યારે જેલમાં તેનું વર્તન સારું જણાયું હતું. તે અસરનું સોગંદનામું પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું. ધુમ્મસના કારણે દશ્યમાનતા ઓછી હતી, કારણ કે તે ઠંડી શિયાળાની રાત હતી, એમ પણ બચાવ લેવામાં આવ્યો હતો. પરિવારોના પીડિતોને પહેલેથી જ રૂ. ૬૫ લાખનું વળતર ચૂકવવામાં આવ્યું હતું, અર્થાત્ દરેક પરિવારને રૂ. ૧૦ લાખ અને ઈજાગ્રસ્તને રૂ. ૫ લાખ. તેથી, સર્વોચ્ચ અદાલતને તેની વધુ સજા ન કરવા વિનંતી કરવામાં આવી હતી. અદાલતે નશામાં વાહન

ચલાવવાના પ્રશ્નનો વિચાર કર્યો હતો અને આરોપો મોટર વાહન અધિનિયમની ધારા ૧૮૫ તથા ભારતીય દંડ સંહિતાની ધારા ૮૫ હેઠળ મૂકવામાં આવ્યા હતા.

૧૫.૪. આ નિર્ણયના સંબંધિત અનુચ્છેદો નીચે મુજબ ઉદ્ઘૃત કરવામાં આવે છે: એમ.વી. અધિનિયમની જોગવાઈ નીચે અહીં ઉદ્ઘૃત કરવામાં આવે છે:

“ નશામાં રહેલા વ્યક્તિ દ્વારા અથવા નશીલા દ્રવ્યોના પ્રભાવ હેઠળ રહેલા વ્યક્તિ દ્વારા વાહન ચલાવવું જે કોઈ, મોટર વાહન ચલાવતી વખતે અથવા ચલાવવાનો પ્રયાસ કરતી વખતે,

(એ) તેના રક્તમાં, શ્વાસ વિશ્લેષક દ્વારા કરાયેલા પરીક્ષણમાં શોધાયેલ, ૧૦૦ મિલી રક્ત દીઠ ૩૦ મિ.ગ્રા. કરતાં વધુ આલ્કોહોલ છે, અથવા

(બી) પર આટલી હદ સુધી દવાની અસર હેઠળ હોય કે વાહન પર યોગ્ય નિયંત્રણ રાખવામાં અસમર્થ હોય, તો પ્રથમ ગુના માટે તેને છ મહિનાની અવધિ સુધીની કેદ અથવા બે હજાર રૂપિયાપર્યંતના દંડ, અથવા બન્ને, સાથે દંડનીય ઠરાવવામાં આવશે; અને બીજા અથવા ત્યારપછીના ગુના માટે, જો તે અગાઉના સમાન ગુના કર્યાની તારીખથી ત્રણ વર્ષની અંદર કરવામાં આવ્યો હોય, તો તેને બે વર્ષની અવધિ

સુધીની કેદ અથવા ત્રણ હજાર રૂપિયાપર્યંતના દંડ, અથવા બન્ને, સાથે દંડનીય ઠરાવવામાં આવશે.

સ્પષ્ટીકરણ. આ કલમના હેતુઓ માટે, આ બાબતમાં કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા અધિકૃત ગેઝેટમાં સૂચના દ્વારા નિર્ધારિત દવા અથવા દવાઓ, કોઈ વ્યક્તિને મોટર વાહન પર યોગ્ય નિયંત્રણ રાખવામાં અસમર્થ બનાવે છે તેમ માનવામાં આવશે.”

૮૦. એમ.વી. અધિનિયમની કલમ ૨૦૩ બ્રેથ ટેસ્ટ અંગે છે. અમારા હેતુ માટે સંબંધિત અંશ નીચે આપેલ છે:

“૨૦૩. શ્વાસ પરીક્ષણો. – (૧) એક યુનિફોર્મધારી પોલીસ અધિકારી અથવા મોટર વાહન વિભાગના અધિકારીને, જેમને આ બાબતે તે વિભાગ દ્વારા અધિકૃત કરવામાં આવ્યા હોય, જાહેર સ્થળે મોટર વાહન ચલાવતા અથવા ચલાવવાનો પ્રયાસ કરતા કોઈપણ વ્યક્તિને ત્યાં અથવા નજીક શ્વાસ પરીક્ષણ માટે શ્વાસના એક કે વધુ નમૂનાઓ આપવા ફરજ પાડી શકે છે, જો આવા પોલીસ અધિકારી અથવા અધિકારીને તેની દ્વારા કોઈ અપરાધ કરવામાં આવ્યો હોવાની વાજબી શંકા હોય :

XXX XXX XXX XXX XXX XXX

(૪) જો કોઈ વ્યક્તિને પોલીસ અધિકારી દ્વારા ઉપકલમ (૧) અથવા ઉપકલમ (૨) હેઠળ શ્વાસ પરીક્ષણ માટે શ્વાસનો નમૂનો આપવા માટે કહેવામાં આવે અને તે તે આપવા ઇનકાર કરે અથવા તેમાં નિષ્ફળ જાય, અને પોલીસ અધિકારીને એ શંકા કરવા માટે વાજબી કારણ હોય કે તેના લોહીમાં આલ્કોહોલ છે, તો પોલીસ અધિકારી તેને વોરંટ વિના ધરપકડ કરી શકે છે, સિવાય કે તે હોસ્પિટલમાં આંતરિક દર્દી તરીકે હોય.

XXX XXX XXX XXX XXX XXX

૮૧. વાહન ચલાવવા માટે અયોગ્યતાની અનુમાન બાબત સાથે સંબંધિત છે, જે નીચે મુજબ વાંચાય છે:

૨૦૫. વાહન ચલાવવા અયોગ્યતા અંગે અનુમાન. કોઈપણ દંડનીય ગુના અંગેની કાર્યવાહીમાં, જો આ સાબિત થાય કે આરોપીએ, જ્યારે પોલીસ અધિકારીએ કોઈપણ સમયે તેને તેવું કરવા વિનંતી કરી હોય, શ્વાસ પરીક્ષણ માટે પોતાના શ્વાસનો નમૂનો આપવા અથવા શ્વાસ પરીક્ષણ માટે પોતાના લોહીનો નમૂનો આપવા સંમતિ આપવાનો ઇનકાર કર્યો હતો, અથવા તે

બાબતમાં ચૂક કરી હતી કે નિષ્ફળ રહ્યો હતો, તો એવો તેનો ઈનકાર, ચૂક અથવા નિષ્ફળતા, જો તેના માટે યોગ્ય કારણ દર્શાવવામાં ન આવે, તો તે ફરિયાદ પક્ષ તરફથી આપવામાં આવેલ કોઈપણ પુરાવાને સમર્થન આપતી અથવા બચાવ પક્ષ તરફથી આપવામાં આવેલ કોઈપણ પુરાવાને ખંડન કરતી પરિસ્થિતિ તરીકે માનવામાં આવી શકે છે, જે તે સમયે તેની સ્થિતિ અંગે સંબંધિત હોય.

૮૨. આ મામલામાં આરોપી ઘટના સ્થળેથી ભાગી ગયો હોવાથી, તેને તરત જ શ્વાસ વિશ્લેષક પરીક્ષણ માટે તાબે કરી શકાયો ન હતો, અથવા તેના શ્વાસનો નમૂનો શ્વાસ પરીક્ષણ માટે કે તેના લોહીનો નમૂનો પ્રયોગશાળાકીય પરીક્ષણ માટે લઈ કે આપી શકાયો ન હતો. ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત જોગવાઈઓનું સંયુક્ત વાચન સૂચવે છે કે શ્વાસ વિશ્લેષક પરીક્ષણનો હેતુ અને ઉદ્દેશ ભિન્ન છે. ઉપરોક્ત કલમોની ભાષા દર્શાવે છે કે આ પરીક્ષણ માત્ર ત્યારે જ કરવાનું રહે છે જ્યારે વ્યક્તિ વાહન ચલાવી રહ્યો હોય અથવા વાહન ચલાવવાનો પ્રયાસ કરી રહ્યો હોય. ઉપરોક્ત કલમોમાં “વાહન ચલાવતી વખતે” અને “વાહન ચલાવવાનો પ્રયાસ કરતી વખતે” એવા અભિવ્યક્તિઓનો અર્થ “ઈન પ્રાસેન્શી” થાય છે. આવી પરિસ્થિતિમાં, રક્તમાં

આલ્કોહોલની હાજરી તાત્કાલિક નિર્ધારિત કરવી પડે છે, જેથી ગુનેગારને નશામાં વાહન ચલાવવાના ગુનામાં ફોજદારી કાર્યવાહી હેઠળ લાવી શકાય. આવી પરિસ્થિતિમાં શ્વાસ વિશ્લેષક પરીક્ષણ કરવામાં આવે છે, જેથી રક્તમાં આલ્કોહોલનું પ્રમાણ શોધી શકાય. હાલના કેસમાં શ્વાસ વિશ્લેષક પરીક્ષણ લાગુ કરી શકાય તેમ ન હતું, કારણ કે આરોપી અકસ્માત સ્થળેથી ભાગી ગયો હતો અને તેને તરત જ શ્વાસ વિશ્લેષક પરીક્ષણ માટે તાબે કરવાની કોઈ પ્રશ્ન નહોતી. તેમ છતાં, પ્રથમ આરોપીને ૧૦.૦૧.૧૯૯૯ના રોજ બપોરે ૧૨.૨૯ વાગ્યે એઈએમએસ અદાલતમાં લઈ જવામાં આવ્યો, જ્યાં ડૉ. મદુલિકા શર્મા, પરિષ્ઠ વૈજ્ઞાનિક અધિકારી (પી.ડબ્લ્યુ. ૧૬) દ્વારા તેના લોહીનો નમૂનો લેવામાં આવ્યો. રક્તમાં આલ્કોહોલનું પ્રમાણ તપાસતાં તેમને ૦.૧૧૫% વજન/આયતન ઇથાઈલ આલ્કોહોલની હાજરી જણાઈ. પી.ડબ્લ્યુ. ૧૬/એ તરીકે દર્શાવાયેલ અહેવાલ ડૉક્ટર દ્વારા વિધિવત્ સાબિત કરવામાં આવ્યો. ઉપરાંત, તેમની જિરહમાં તેમણે સ્પષ્ટ કર્યું હતું કે ૦.૧૧૫% નો અર્થ ૧૦૦ મિલી લોહી દીઠ ૧૧૫ મિલિગ્રામ જેટલો થાય છે અને તેમણે નિવેદન આપ્યું હતું કે ટ્રાફિક નિયમો મુજબ, જો કોઈ વ્યક્તિ દારૂના પ્રભાવ હેઠળ હોય અને રક્તમાં આલ્કોહોલનું પ્રમાણ ૧૦૦ મિલી લોહી

દીઠ ૩૦ મિલિગ્રામથી વધુ હોય, તો તે વ્યક્તિએ નશામાં વાહન ચલાવવાનો ગુનો કર્યો ગણાય.

XXX XXX XXX

૮૪. નિષ્ણાતોના પુરાવાઓ સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે કે આરોપીના લોહીમાં અનુમત મર્યાદા કરતાં વધુ માત્રામાં આલ્કોહોલ હાજર હતું; આ હકીકત નીચેની અદાલતોએ નોંધેલી શોધ હતી. વકીલે ઉલ્લેખ કરેલા એવા ચુકાદાઓ કે જો અને હેઠળ કોઈ વિશિષ્ટ પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરવામાં આવી હોય, તો તે પ્રક્રિયાનું પાલન કરવું જ પડે, આ મામલાના હકીકતી પરિસ્થિતિઓ પર લાગુ પડતા નથી. હાઉસ ઓફ લોર્ડ્સ દ્વારા આપવામાં આવેલા ચુકાદાઓ યુ.કે.માં રોડ સેફ્ટી એક્ટ, ૧૯૬૭, રોડ ટ્રાફિક એક્ટ, ૧૯૭૨ વગેરેની જોગવાઈઓ સાથે સંબંધિત હતા અને આ કેસના હકીકતો પર લાગુ પડતા નથી.

૮૫. આ મામલે આપણે માત્ર વાહનવ્યવહારના ઉદ્ધંધન કે નાનામોટા અકસ્માત સાથે નહીં, પરંતુ એવા અકસ્માત સાથે નિસ્બત રાખીએ છીએ જેમાં છ માનવજીવોના પ્રાણ ગયા હતા. આ અકસ્માત પહેલાં આરોપી ૧૬ કિ.મી. દૂરથી આવી રહ્યો હતો, દરમિયાન કોઈ અનિચ્છનીય ઘટના બની નહોતી અને તેથી માનવું જોઈએ કે તે સામાન્ય મનોદશામાં હતો — એવી દલીલમાં અમને

કોઈ પ્રાસંગિકતા જણાતી નથી. પ્રથમ તો, આરોપીના નિવેદન સિવાય આ કથનને કોઈ પુરાવો આધાર આપતો નથી. એવું માની લઈએ તો પણ, વૈજ્ઞાનિક પુરાવાના આધારે જ્યારે એ સાબિત થઈ જાય કે વ્યક્તિએ નિર્ધારિત મર્યાદા કરતાં વધુ દારૂનું સેવન કર્યું હતું, ત્યારે તે નબળો બચાવ ગણાય છે. આ અદાલતે [એ.આઈ.આર. ૧૯૬૫ એસ.સી. ૧૬૧૬] માં એ દલીલને મંજૂરી આપી હતી કે માત્ર એટલા માટે કે અકસ્માતના થવા પહેલાં કોઈ અનિચ્છનીય ઘટના બની નહોતી, એથી આરોપી શાંત હતો અને નશાની હાલતમાં નહોતો, એવો નિષ્કર્ષ કાઢી શકાય નહીં. વર્તમાન મામલે, આલ્કોહોલનું પ્રમાણ અનુમોદિત મર્યાદા કરતાં ઘણું વધારે હતું (અર્થાત્ ૦.૧૧૫%) અને અકસ્માત સમયે દારૂના પ્રભાવ હેઠળ આરોપી નશાગ્રસ્ત હાલતમાં હતો; પરિણામે અકસ્માતમાં છ માનવજીવોનાં પ્રાણ ગયા.

૮૬. નશામાં વાહન ચલાવવું આપણા સમાજ માટે એક ગંભીર સમસ્યા બની ગયું છે. દરરોજ નશામાં વાહન ચલાવવાને કારણે અકસ્માતો થાય છે અને અનેક માનવજીવોનો ભોગ લેવાય છે; આપણા ઘણાં શહેરોમાં પગપાળા જતા લોકો પણ સુરક્ષિત નથી. શહેરી ઉચ્ચવર્ગમાં મોડી રાત્રિના સમારંભો હવે જીવનશૈલીનો ભાગ બની ગયા છે, જે પછી નશામાં વાહન ચલાવવાનું અનુસરે છે. દારૂનું સેવન ચેતના અને દૃષ્ટિને ક્ષીણ કરે છે અને વસ્તુઓ

કેટલી દૂર છે તેનો સાચો અંદાજ લગાવવો અશક્ય બની જાય છે. જ્યારે ઊંડાઈની ધારણા ક્ષીણ થાય છે, ત્યારે આંખોના સ્નાયુઓ પોતાની ચોકસાઈ ગુમાવે છે, જેના કારણે વસ્તુઓ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં અસમર્થતા સર્જાય છે. વધુમાં, ધુમ્મસ, કુહાસો, વરસાદ વગેરે જેવી વધુ પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિઓમાં, રાત્રિ હોય કે દિવસ, તે કોઈ વસ્તુની દૃશ્યતા એટલી ઘટાડી શકે છે કે તે ભેદતાની મર્યાદાથી નીચે પહોંચી જાય. સંક્ષેપમાં, દારૂ સંકલનનો અભાવ, નબળી નિર્ણયશક્તિ, પ્રતિસાદની ગતિમાં મંદી અને દૃષ્ટિતર્કવિરુદ્ધિ તરફ દોરી જાય છે.

૮૭. નશામાં વાહન ચલાવનારને આપવામાં આવતી સજા, ઓછામાં ઓછું તો આવા અન્ય વ્યક્તિઓને નજીવી સજા અને દંડથી છૂટી જવાથી રોકવા માટે એક અવરોધરૂપ બને છે. રસ્તાઓ પર પદયાત્રીઓની સલામતી ન રહેતાં આવા બનાવો વધવા જ બાધ્ય છે. વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે ઉઠાવેલી દલીલ કે આરોપી દારૂના પ્રભાવ હેઠળ ન હતો અથવા નિર્ધારિત મર્યાદા કરતાં વધુ નશામાં ન હતો અને તે સંયત અવસ્થામાં હતો તથા પીડિતો રસ્તાના મધ્યમાં હોવાને કારણે દોષિત હતા, તેમાં કોઈ તથ્ય નથી અને તેને માત્ર નકારી કાઢવાની જ છે. એક્સએક્સ એક્સએક્સ એક્સએક્સ લાઈસન્સ વિના વાહન ચલાવવું

૯૦. આરોપીઓ તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે દલીલ કરી કે પ્રથમ આરોપી ગાડી ચલાવવાનું જાણે છે, તેમ છતાં તેની પાસે ૧૯૮૮ના અધિનિયમ હેઠળ લાઇસન્સિંગ સત્તાધિકારી દ્વારા નિયમિત રીતે જારી કરાયેલો પરવાના નથી. વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે વધુમાં જણાવ્યું કે આરોપીએ અમેરિકા તથા યુરોપીય દેશોમાં વાહન ચલાવ્યું હતું અને સંબંધિત સમયગાળા દરમિયાન સંયુક્ત રાજ્ય અમેરિકાના એક રાજ્યની લાઇસન્સિંગ સત્તાધિકારી દ્વારા જારી કરાયેલો માન્ય ડ્રાઇવિંગ પરવાનો ધરાવતો હતો. તેથી, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે સ્પષ્ટ કર્યું કે માત્ર એટલા માટે કે તેની પાસે ડ્રાઇવિંગ પરવાનો નહોતો, એનો અર્થ એ થતો નથી કે તેને વાહન ચલાવતાં આવડતું નથી.

૯૧. વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે પણ રજૂઆત કરી હતી કે કાયદામાં એવો કોઈ અનુમાન નથી કે જેના પાસે લાઇસન્સ નથી તે ડ્રાઇવિંગ જાણતો નથી. આગળ, એ પણ દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે લાઇસન્સ વિના વાહન ચલાવવું ધારા ૨૭૯ હેઠળનો ગુનો છે અને ધારા ૩૦૪-એ હેઠળનો નહીં, જ્યાં સુધી અને જો સુધી એ સાબિત ન થાય કે કોઈ વ્યક્તિએ બેદરકારીપૂર્વક અને ઉદાસીન રીતે વાહન ચલાવ્યું હતું જેથી આઈપીસી ની ધારા ૩૦૪-એ આકર્ષિત થાય. સ્વીકાર્યરૂપે, પ્રથમ આરોપી પાસે અકસ્માતના સમયે ભારતીય લાઇસન્સ નહોતું, જોકે તેણે સંયુક્ત રાજ્ય

અમેરિકા ના કોઈ રાજ્યની લાઈસન્સિંગ સત્તા દ્વારા જારી કરાયેલું લાઈસન્સ રજૂ કર્યું હતું. સંયુક્ત રાજ્ય અમેરિકા તથા યુરોપિયન દેશોમાં મોટર વાહન ચલાવવામાં નિષ્ણાત વ્યક્તિ ભારતની માર્ગ પરિસ્થિતિઓથી પરિચિત ન પણ હોય. ભારતમાં, વિવિધ કારણોસર ચાલક હંમેશાં સાવચેતીભરી સ્થિતિમાં રહે છે. ભારતમાં રાહદારીઓ ભાગ્યે જ ફૂટપાથનો ઉપયોગ કરે છે કે ઝેબ્રા લાઈન અથવા ટ્રાફિક સિગ્નલનું પાલન કરે છે; બે પૈડાવાળા વાહનો, ઓટોરિક્ષા, સાઈકલચાલકો અને રસ્તાના ફેરિયા ભારતીય રસ્તાઓ પર સામાન્ય દૃશ્યો છે. ભારતીય માર્ગો પર ચાલકે હંમેશાં અણધાર્યું થવાની અપેક્ષા રાખવી જોઈએ; તેથી, આરોપી પાસે અમેરિકન ડ્રાઈવિંગ લાઈસન્સ છે એવી દલીલ ભારતીય માર્ગો પર ડ્રાઈવિંગ માટે જવાબ નથી, જો સુધી તે ભારતમાં માન્ય ન હોય અથવા તે વ્યક્તિ પાસે ભારતમાં લાઈસન્સિંગ સત્તા દ્વારા જારી કરાયેલું ડ્રાઈવિંગ લાઈસન્સ ન હોય. અકસ્માત સમયે ભારતીય લાઈસન્સના અભાવમાં આરોપી ભારતીય માર્ગો પર વાહન ચલાવવામાં પરિચિત ન હતો એવો નિષ્કર્ષ આપણે અનિવાર્યરૂપે કાઢવો પડે. તેથી, આ અદાલતનો [એઆઈઆર ૧૯૬૮ એસસી ૮૨૯] માંનો નિર્ણય કે માત્ર શીખનાર લાઈસન્સ ધરાવતા અથવા સંપૂર્ણપણે લાઈસન્સ ન ધરાવતા વ્યક્તિને ડ્રાઈવિંગ આવડતું નથી એવો કાયદેસર

અનુમાન નથી, વર્તમાન મામલાના તથ્યો પર લાગુ પડતો નથી. કોઈપણ દષ્ટિએ, હાલના મામલે, આપણે પહેલેથી જ જણાવી ચૂક્યા છીએ કે આરોપી નશાની હાલતમાં હતો; તેથી, તેને ડ્રાઈવિંગ આવડતું હતું કે નહીં, તે પ્રશ્ન બહુ મહત્વનો નથી. ચાલક, મુસાફરો અને હાજર લોકોની ફરજ

૯૨. તથ્યોના આધારે અમે નોંધ્યું છે કે આરોપીએ રસ્તા પર પડેલા પીડિતોને ક્યારેય કોઈ મદદનો હાથ લંબાવ્યો નહોતો અને ઘટના સ્થળેથી ભાગી ગયો હતો. એમ.વી. અધિનિયમ, ૧૯૮૮ ની કલમ ૧૩૪ વાહનચાલક ઉપર ઇજાગ્રસ્ત વ્યક્તિને તબીબી સારવાર મળે તે માટે યોગ્ય પગલાં લેવાની ફરજ મૂકે છે. એમ.વી. અધિનિયમ, ૧૯૮૮ ની કલમ ૧૩૪ નીચે મુજબ છે:

“૧૩૪. અકસ્માત અને વ્યક્તિને થયેલી ઇજાના પ્રસંગે ચાલકનું કર્તવ્ય. – જ્યારે કોઈ વ્યક્તિને ઇજા થાય અથવા તૃતીય પક્ષની કોઈ મિલકતને નુકસાન થાય, અને તે મોટર વાહન સંકળાયેલા અકસ્માતના પરિણામે થાય, ત્યારે વાહનના ચાલકે અથવા વાહનના અન્ય જવાબદાર વ્યક્તિએ –

(એ) જો તોફાની જનસમૂહના ઉદ્વેગના કારણે અથવા તેના નિયંત્રણ બહારના અન્ય કોઈ કારણસર તેમ કરવું વ્યવહારુ ન હોય તો સિવાય, ઇજાગ્રસ્ત વ્યક્તિને નજીકના તબીબી

વ્યવસાયી અથવા અદાલતમાં લઈ જઈને તબીબી સહાય સુનિશ્ચિત કરવા માટે તમામ ચુકિતસંગત પગલાં લેવાના રહેશે, અને દરેક નોંધાયેલ તબીબી વ્યવસાયીનું અથવા અદાલતમાં ફરજ પરના તબીબનું ફરજિયાત કર્તવ્ય રહેશે કે તે વિલંબ વિના તરત જ ઇજાગ્રસ્ત વ્યક્તિની સારવાર કરે અને કોઈપણ પ્રક્રિયાત્મક ઔપચારિકતાઓની રાહ જોયા વિના તબીબી સહાય અથવા ઉપચાર પ્રદાન કરે, સિવાય કે ઇજાગ્રસ્ત વ્યક્તિ અથવા, જો તે અવયસ્ક હોય તો, તેનો સંરક્ષક, અન્યથા ઇચ્છે;

(બી) કોઈ પોલીસ અધિકારી માંગે ત્યારે તેને જરૂરી કોઈપણ માહિતી આપવી અથવા, જો કોઈ પોલીસ અધિકારી હાજર ન હોય, તો ઘટનાની પરિસ્થિતિઓ, જેમાં કલમ (એ) હેઠળ આવશ્યક મુજબ તબીબી સહાય મેળવવા માટે યોગ્ય પગલાં ન લેવાની પરિસ્થિતિઓ, જો કોઈ હોય તો, સહિત, નજીકના પોલીસ સ્ટેશનમાં શક્ય તેટલી વહેલી તકે અને કોઈપણ સંજોગોમાં ઘટનાના ચોવીસ કલાકની અંદર અહેવાલ આપવો;

(સી) વીમાકર્તા, જેણે વીમા પ્રમાણપત્રો જારી કર્યા છે, તેને અકસ્માતની ઘટના અંગે નીચેની માહિતી લેખિતમાં આપવી, અત્રે જણાવ્યા મુજબ :

(૧) વીમા પોલિસી નંબર અને તેની માન્યતા અવધિ;

(૨) અકસ્માતની તારીખ, સમય અને સ્થળ;

(૩) અકસ્માતમાં ઘાયલ થયેલ અથવા મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિઓના વિગતવાર વિવરણ;

(૪) વાહનચાલકનું નામ અને તેના ડ્રાઇવિંગ લાઇસેન્સની વિગતો. સ્પષ્ટીકરણ. – આ કલમના હેતુ માટે, “વાહનચાલક” શબ્દમાં વાહનના માલિકનો સમાવેશ થાય છે.”

એમ.વી. અધિનિયમ, ૧૯૮૮ની ૯૩મી ધારા અકસ્માત સંબંધિત દંડની જોગવાઈ કરે છે, જે નીચે મુજબ છે:

૧૮૭. અકસ્માત સંબંધિત અપરાધ માટેની સજા. – જે કોઈ ઉપધારા (૧) ની કલમ (સી) ની જોગવાઈઓનું પાલન કરવામાં નિષ્ફળ જાય છે અથવા અથવા તેના માટે ત્રણ માસ સુધીના કારાવાસથી, અથવા પાંચસો રૂપિયા સુધીના દંડથી, અથવા બન્નેથી દંડનીય રહેશે, અને જો આ કલમ હેઠળના અપરાધ માટે અગાઉ દોષિત ઠરાવવામાં આવ્યો હોય અને તે ફરીથી આ કલમ હેઠળના અપરાધ માટે દોષિત ઠરે, તો તેને છ માસ સુધીના કારાવાસથી, અથવા એક હજાર રૂપિયા સુધીના દંડથી, અથવા બન્નેથી દંડનીય રહેશે.

૯૪. નિશ્ચિતરૂપે, હાલના કેસમાં ઉપરોક્ત જોગવાઈઓનો આહ્વાન કરીને આરોપી વિરુદ્ધ કોઈ કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવી નહોતી; તેમ છતાં, આરોપીના હાથે છ વ્યક્તિઓના મૃત્યુ થયેલ દુર્ભાગ્યપૂર્ણ અકસ્માતને કારણે અમને અમારી ગહેરી ચિંતા અને વ્યથા વ્યક્ત કરવા પ્રેરણા મળી, આ વિશ્વાસ સાથે કે ઓછામાં ઓછું આ ઘટના આંખ ઉઘાડનાર અને આવનારા સમયમાં આવી પરિસ્થિતિઓ સર્જાય ત્યારે આપણે શું કરવું જોઈએ તે અંગે વિચાર માટેનું આહાર બની રહેશે.

૯૫. આ અદાલતે . [(૧૯૮૯) ૪ એસસીસી ૨૮૬] માં સ્પષ્ટ કર્યું હતું કે મોટર અકસ્માતના પીડિતની મદદ કરવી દરેક નાગરિકનું કર્તવ્ય છે, વિશેષ કરીને ત્યારે જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ અકસ્માતનું કારણ બનેલો હોય અથવા તે ખાસ અકસ્માતમાં સંકળાયેલો હોય. કેટલીક પરિસ્થિતિઓમાં, અત્યંત તણાવપૂર્ણ વાતાવરણમાં અથવા ટોળાની ઉગ્રતા કારણે, જો તેના જીવનને વાસ્તવિક જોખમ હોય તો, ચાલક સ્થળેથી ભાગી શકે છે; પરંતુ પોલીસને અથવા અન્ય અધિકૃત વ્યક્તિઓને કે સદ્વાશથી સમરિટનને તુરંત જાણ કરવાની પોતાની જવાબદારીથી તે બચી શકતો નથી, જેથી માનવજીવો બચાવી શકાય. એવું ન કરવાથી, જેમ કે વર્તમાન કેસમાં આપણે જોઈએ છીએ, ગંભીર પરિણામો

આવી શકે છે. જે મુસાફરો અકસ્માતગ્રસ્ત વાહનમાં હતા, તેમનું પણ પીડિતોને યોગ્ય તબીબી સહાયની વ્યવસ્થા કરવાનું કર્તવ્ય છે. વધુમાં, અકસ્માતની હકીકત અંગે પોલીસને જાણ કરવાની તેમની પણ સમાન જવાબદારી છે; આવું ન થાય તો તેઓ અપરાધમાં સહાય કરે છે અને અપરાધીને કાનૂની દંડથી બચાવે છે.

૯૬. ભારતના કોઈપણ કાયદા કે અન્ય વિધાન હેઠળ પણ દર્શક પર કોઈ કાનૂની ફરજ લાદવામાં આવતી નથી. પરંતુ તેમના પર વધુ જવાબદારી લાદવામાં આવે છે, કારણ કે તેઓ ઘટનાસ્થળે હાજર રહેલા લોકો છે, અને તાત્કાલિક તથા તુરંત તબીબી ધ્યાન અને સંભાળથી પીડિતો તથા તેમના સ્વજનોને અનપેક્ષિત દુર્ઘટનાથી બચાવી શકાય છે. ખાનગી અદાલતો અને સરકારી અદાલતો, ખાસ કરીને રાષ્ટ્રીય ધોરીમાર્ગની નજીક આવેલી, જ્યાં વાહનવ્યવહાર ભારે હોય છે, તેમને આવી તાત્કાલિક પરિસ્થિતિઓનો સામનો કરવા માટે તમામ સુવિધાઓથી સજ્જ હોવી જોઈએ. ડોક્ટરો અને સહાયક સ્ટાફ સહિત તમામ તબીબી સુવિધાઓવાળી એમ્બ્યુલન્સ તૈયાર રાખવી જોઈએ, જેથી તાત્કાલિક સ્થિતિમાં તુરંત અને તરત તબીબી ધ્યાન આપી શકાય. વાસ્તવમાં, આ અદાલતે . (૧૯૯૬) ૪ એસસીસી ૩૭

માં, કલકત્તા વડી અદાલતના નિવૃત્ત ન્યાયાધીશ ન્યાયમૂર્તિ લીલામોય ઘોષના અહેવાલનો ઉલ્લેખ કર્યા પછી, ભારત સંઘ અને અન્ય રાજ્યોને આવી પરિસ્થિતિઓમાં તાત્કાલિક તબીબી ધ્યાન સુનિશ્ચિત કરવા તથા માનવજીવન બચાવવા માટે તાત્કાલિક સારવાર આપવા માટે વિવિધ નિર્દેશો આપ્યા હતા. કાનૂન આયોગે પોતાના ૨૦૧મા અહેવાલ, તારીખ ૩૧.૮.૨૦૦૬માં પણ વિવિધ ભલામણો કરી હતી, પરંતુ ભારત સંઘ તથા અનેક રાજ્ય સરકારો દ્વારા હજી સુધી અસરકારક અને યોગ્ય પગલાં લેવાયા નથી. અમે ભારત સંઘ અને અન્ય રાજ્ય સરકારોનું તાત્કાલિક ધ્યાન આ તરફ દોરીએ છીએ કે, જો તેમણે આ નિર્દેશો પહેલેથી અમલમાં ન મૂક્યા હોય, તો તેઓ તે શક્ય તેટલી વહેલી તકે કરે.

૯૭. અતિવિરલ જ રીતે, અમે જોયું છે કે પસાર થતાં વાહનો એમ્બ્યુલન્સ આવવાની રાહ જોયા વિના ઘાયલ વ્યક્તિઓને નજીકની હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં સહાય કરવા માટે અટકી પડે છે. પસાર થતાં વાહનો દ્વારા યોગ્ય ધ્યાન આપવું પણ બહુ મોટી મદદરૂપ સાબિત થશે અને માનવજીવન બચાવી શકાશે. અનેક વાર, ઉપસ્થિત લોકો સ્થળથી દૂર રહી જાય છે, કદાચ કોઈ કાનૂની કે અદાલતી કાર્યવાહી સાથે પોતાને જોડાવા ન પડે તે માટે. મદદ કરવા આગળ આવતા સુજન નાગરિકો સાથે

આદરપૂર્વક વર્તવું જોઈએ અને તેમને ખાતરી આપવી જોઈએ કે તેમને કોઈ તકલીફનો સામનો કરવો નહીં પડે તથા તેમને યોગ્ય રીતે પુરસ્કૃત કરવામાં આવશે. તેથી, અમે ભારત સંઘ અને રાજ્ય સરકારોને યોગ્ય નિયમો અને વિનિયમો ઘડવા તથા જાગૃતિ કાર્યક્રમો યોજવા માટે નિર્દેશ આપીએ છીએ, જેથી આવી પરિસ્થિતિઓને મોટા અંશે યોગ્ય રીતે સંભાળી શકાય અને, તે પ્રક્રિયામાં, માનવજીવન બચાવી શકાયા”

૧૫.૫. અદાલતે કલમ ૩૦૪ ભાગ ૨, તથા ૩૦૪-એ પર પણ વિચારણા કરી હતી. સંબંધિત પેરા નીચે મુજબ પુનઃઉતારવામાં આવે છે:

આઈપીસીની કલમ ૩૦૪(II) અથવા ૩૦૪-એ

૧૦૨. આપણે ઉપરોક્ત પૃષ્ઠભૂમિમાં તપાસી શકીએ કે આ કેસમાં પ્રગટ થયેલ તથ્યો પરથી આ અપરાધ આઈ.પી.સી.ની ધારા હેઠળ આવે છે કે આઈ.પી.સી.ની ધારા હેઠળ આવે છે. રાજ્ય તરફથી હાજર શ્રી રાવલે, જેમ પહેલેથી જ સૂચવ્યું છે,

દલીલ કરી હતી કે આ કેસના તથ્યો અનિવાર્ય નિષ્કર્ષ તરફ દોરી જાય છે કે તે આઈ.પી.સી.ની ધારા હેઠળ આવશે. વિદ્વાન વકીલે ધ્યાન દોર્યું કે આરોપીએ, તેજ ગતિએ દોડતી કારએ અનેક વ્યક્તિઓને અડફેટે લીધા હોવાનું ધ્યાનમાં આવ્યા બાદ, પોતાનો કૃત્ય મૃત્યુનું કારણ બનવાની સંભાવના ધરાવે છે તે સંપૂર્ણ જાણ હોવા છતાં, કોઈપણ તબીબી સહાય કે મદદ આપ્યા વિના સ્થળ છોડી દીધું. વિદ્વાન વકીલે ધ્યાન દોર્યું કે કોઈપણ દષ્ટિએ, તે ઓછામાં ઓછું આઈ.પી.સી.ની ધારા હેઠળ આવશે.

૧૦૩. શ્રી રામ જેટમલાની, બીજી તરફ, દલીલ કરી હતી કે, આવી પ્રકૃતિના કેસમાં, ખાસ કરીને કોઈ પૂર્વયોજના ન હોય ત્યારે, કદી લાગુ પડશે નહિ. વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે દલીલ કરી હતી કે આરોપીને એ જાણ નહોતી કે તેની ક્રિયા મૃત્યુ સર્જવાની શક્યતા ધરાવે છે, જો માનીએ કે કાર ચલાવવામાં તે અવિચારી અને બેદરકાર હતો. વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે દર્શાવ્યું હતું કે દોષિત માનવવધનો ગુનો ઇરાદો અથવા જાણકારીને અનુમાનિત કરે છે અને ઇરાદો તો માનવજીવનનો અંત લાવવાના હેતુથી જાણબૂઝીને હોવો જોઈએ અથવા એવી કોઈ ક્રિયા તરફ નિર્દેશિત હોવો જોઈએ કે જેના વિશે આરોપીને જાણ હોય કે તે માનવજીવનનો અંત લાવવામાં પરિણમી શકે. વિદ્વાન વરિષ્ઠ

વકીલે રજૂ કર્યું હતું કે અકસ્માત પહેલાં કે તરત પછી પણ આરોપીને આવી કોઈ જાણ નહોતી.

૧૦૪. સૌપ્રથમ અમે આઈ.પી.સી.ની વ્યાસિનું પરિક્ષણ કરીશું, જે નીચે મુજબ વાંચવામાં આવે છે: “૩૦૪એ. બેદરકારીથી મૃત્યુ કરાવવું. જે કોઈ કોઈ વ્યક્તિનું મૃત્યુ એવી ઉતાવળભરી અથવા બેદરકારીપૂર્ણ ક્રિયા કરીને કરાવે, જે દંડનીય મનુષ્યવધ જેટલી ન હોય, તેને બે વર્ષ સુધીની અવધિના બંને પૈકી કોઈપણ પ્રકારના કેદથી, અથવા દંડથી, અથવા બંનેથી, દંડિત કરવામાં આવશે.” ઉપરોક્ત જોગવાઈનું વાંચન કરતાં, આ કલમ લાગુ કરવા પૂર્વે નીચે મુજબની આવશ્યકતાઓ પૂર્ણ થવી આવશ્યક છે:

i) મૃત્યુ આરોપી દ્વારા જ થયું હોવું જોઈએ; ii) મૃત્યુ બેદરકારીપૂર્ણ કે અવિવેકી કૃત્યથી થયું હોવું જોઈએ; iii) બેદરકારીપૂર્ણ અને અવિવેકી કૃત્ય દંડનીય હત્યા સમકક્ષ ન હોવું જોઈએ. અવિવેકી કે બેદરકારીપૂર્ણ કૃત્ય કરીને મૃત્યુ સર્જાય અને તે કૃત્ય હત્યા ન ગણાતી દંડનીય હત્યા અથવા હત્યા સમકક્ષ ન હોય તેવી સ્થિતિમાં એક વિશિષ્ટ ગુનો ઘડી કાઢે છે. કલમ ૩૦૪-અ હેઠળનો આ ગુનો કલમ ૨૯૯ અથવા કલમ ૩૦૦ના તમામ ઘટકોને બાદ કરે છે.

૧૦૫. ઉપરોક્ત કલમ હૈદરઅલી કલુભાઈ (ઉપરોક્ત) મામલે વિચારણા માટે આવી હતી, જેમાં આ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું: “ બેદરકારીપૂર્વક અથવા નિષ્કાળજીપૂર્વક કરાયેલા કૃત્યથી મૃત્યુ નિપજે અને તે કૃત્ય ધારા ૨૯૯ હેઠળ દોષિત હત્યા અથવા ધારા ૩૦૦ હેઠળ હત્યા ન બને, એવો એક વિશિષ્ટ ગુનો ઘડે છે. જો કોઈ વ્યક્તિ જાણબૂઝી ને ભીડના મધ્યમાં મોટર વાહન હંકારશે અને તેના પરિણામે કેટલાક લોકોનું મૃત્યુ થાય, તો તે માત્ર બેફામ અને બેદરકાર વાહનચાલનનો પ્રસંગ ગણાશે નહીં અને આપું કૃત્ય દોષિત હત્યાની હદમાં આવશે. તેથી, દરેક મામલો આરોપી સામે સાબિત થયેલા વિશિષ્ટ તથ્યો પર આધારિત રહેશે. ”

૧૦૬. આ અદાલત દ્વારા નિર્ધારિત ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતનું વિસ્તૃત વર્ણન અને પરીક્ષણ કરતાં પૂર્વે, આપણે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૨૯૯ નો સંદર્ભ લઈશું.

કલમ ૨૯૯ કોઈ વ્યક્તિએ દોષનીય માનવવધનો ગુનો ત્યારે આચરે છે, જ્યારે જે કૃત્યથી મૃત્યુ થાય છે તે **** કરવામાં આવે છે.

(સી) એ જ્ઞાન સાથે કે તે મૃત્યુ થવાની સંભાવના ધરાવે છે. કલમ ૩૦૦ નીચે આપેલા અપવાદિત કિસ્સાઓ સિવાય,

દોષપાત્ર હત્યા હત્યા ગણાય છે, જો મૃત્યુ જે ક્રિયા દ્વારા થયું હોય તે **** (૪) એ જ્ઞાન સાથે કરવામાં આવી હોય કે તે એટલી તાત્કાલિક રીતે જોખમી છે કે સંભાવનાનુસાર તે મૃત્યુ અથવા એવો શારીરિક ઇજા અવશ્ય કરશે, જે મૃત્યુ થવાની સંભાવના ધરાવે છે, અને કોઈપણ એવી ક્ષતિનો જોખમ લેવાનો બહાનો વગર, કે જેના પરિણામે મૃત્યુ અથવા ઉપરોક્ત જેવી ઇજા થઈ શકે, તેવી ક્રિયા કરે છે.

૩૦૪. હત્યા ન ગણાતી દોષિત માનવહત્યા માટેની સજા. જે કોઈ હત્યા ન ગણાતી દોષિત માનવહત્યા કરે, તેને આજીવન કારાવાસથી, અથવા કોઈપણ પ્રકારના કારાવાસથી, જે દસ વર્ષ સુધી લંબાઈ શકે તેવા ગાળાની, સજા થશે અને દંડ માટે પણ જવાબદાર રહેશે, જો જેના દ્વારા મૃત્યુ થયું હોય તે કૃત્ય મૃત્યુ કરવાના આશયથી, અથવા એવું શારીરિક ઇજા કરવાના આશયથી કરવામાં આવ્યું હોય કે જે મૃત્યુ થવાની સંભાવના ધરાવે, અથવા કોઈપણ પ્રકારના કારાવાસથી, જે દસ વર્ષ સુધી લંબાઈ શકે તેવા ગાળાની, અથવા દંડથી, અથવા બન્ને થી, જો કૃત્ય એ જાણ સાથે કરવામાં આવ્યું હોય કે તે મૃત્યુ થવાની સંભાવના ધરાવે છે, પરંતુ મૃત્યુ કરવાનો કે એવું શારીરિક ઇજા કરવાનો, જે મૃત્યુ થવાની સંભાવના ધરાવે, કોઈ આશય વિના કરવામાં આવ્યું હોય.

૧૦૭. આઈપીસીની કલમ ૨૨૯ દોષિત માનવવધને મૃત્યુ સર્જવાના કાર્ય તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરે છે, અને તે (૧) મૃત્યુ કરવાના ઈરાદાથી; (૨) એવી શારીરિક ઈજાઓ પહોંચાડવાના ઈરાદાથી, જે મૃત્યુ થવાની સંભાવના ધરાવે; અને (૩) એવા જ્ઞાન સાથે કે આવું કાર્ય મૃત્યુ થવાની સંભાવના ધરાવે. કલમના પ્રથમ અને બીજા ઉપખંડોમાં જ્ઞાનથી અલગ ઈરાદાનો ઉલ્લેખ છે, અને ત્રીજા ઉપખંડમાં ઈરાદાથી અલગ જ્ઞાનનો ઉલ્લેખ છે. “ઈરાદો” અને “જ્ઞાન” હકારાત્મક માનસિક અવસ્થાના અસ્તિત્વને અનુમાનિત કરે છે. માં ઉલ્લેખિત “જ્ઞાન”નો અર્થ તે કાર્ય કરનાર વ્યક્તિનું વ્યક્તિગત જ્ઞાન છે. આઈપીસીની કલમ અંતર્ગત દંડનીય અપરાધ સાબિત કરવા માટે ફરિયાદ પક્ષે સંબંધી વ્યક્તિના મૃત્યુનું અને એવું મૃત્યુ આરોપીના કાર્યથી થયાનું તથા તેને જાણ હતી કે તેનું આવું કાર્ય મૃત્યુ થવાની સંભાવના ધરાવે છે, એ સાબિત કરવું પડે છે.

૧૦૮. , જેમ કે પહેલેથી સૂચવવામાં આવ્યું છે, એક વિશિષ્ટ ગુનો નિર્ધારિત કરે છે, જેમાં બેફામ અથવા બેદરકારીપૂર્ણ કૃત્ય દ્વારા મૃત્યુ નિપજાવવામાં આવે છે અને તે કૃત્ય હેઠળ અથવા હેઠળ હત્યાના પરિઘ બહારનું દંડનીય માનવહત્યા અથવા હત્યા સમાન થતું નથી. ઉપરોક્ત જોગવાઈઓનો વ્યાપ આ અદાલત સમક્ષ ના ચુકાદામાં વિચારણા માટે આવ્યો હતો. [(૨૦૦૮) ૧

એસ.સી.સી. ૭૯૧]; જેમાં આ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:
“ આઈ.પી.સી. તેવા મામલાઓમાં લાગુ પડે છે જ્યાં મૃત્યુ
નિપજાવવાનો કોઈ આશય નથી અને કરાયેલ કૃત્ય સંભાવિત
રીતે મૃત્યુ નિપજાવશે એવી કોઈ જાણકારી નથી. આ જોગવાઈ
અને આઈ.પી.સી.ના પરિઘ બહારના ગુનાઓને ધ્યાનમાં રાખીને
બનાવવામાં આવી છે. આઈ.પી.સી. માત્ર એવા કૃત્યો પર જ લાગુ
પડે છે જે બેફામ અને બેદરકારીપૂર્ણ હોય અને જે સીધા જ અન્ય
વ્યક્તિના મૃત્યુનું કારણ બને. ની અંડર બેદરકારી અને
બેફામપણું આવશ્યક તત્વો છે.”

૧૦૯. તાજેતરના એક ચુકાદામાં, અલીસ્ટર એન્થની પારેરા
(ઉપરોક્ત) માં, આ અદાલતે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમની
વ્યાપ્તિ અંગેના અનેક ચુકાદાઓનું અવલોકન કર્યા બાદ એ
નિષ્કર્ષ પર પહોંચી હતી કે, નશામાં વાહન ચલાવવાના કારણે
સાત વ્યક્તિઓના મૃત્યુ તથા આઠ વ્યક્તિઓને ઈજા પહોંચવાના
કેસમાં, કલમ ૩૦૨, ૩૦૪-અ અને ૩૦૪-બ(૨) ની વ્યાપ્તિ
નીચે મુજબ હોવાનું જણાવવામાં આવ્યું હતું : “દરેક કેસ,
સ્વાભાવિક રીતે, તેના પોતાના તથ્યોના આધારે નક્કી કરવો
પડે. જેમાં બેદરકારી કે અવિચારપૂર્વકતા મૃત્યુનું કારણ હોય અને
અન્ય કંઈ ન હોય, ત્યાં કલમ ૩૦૪-અ લાગુ પડી શકે; પરંતુ

જ્યાં અવિચારપૂર્વક અથવા બેદરકાર કૃત્ય પૂર્વે જ એ જ્ઞાન હોય કે આપું કૃત્ય મૃત્યુ સર્જી શકે છે, ત્યાં કલમ ૩૦૪ નો ભાગ લાગુ પડી શકે અને જો એવું અવિચારપૂર્વક તથા બેદરકાર કૃત્ય દુષ્કર્મ કરનારની તરફથી મૃત્યુ કરવાના વાસ્તવિક ઇરાદા પૂર્વે હાજર હોય, તો ગુનો ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળ દંડનીય થઈ શકે.”

૧૧૦. હકીકતોના આધાર પર, અદાલતે નીચે મુજબ નિષ્કર્ષ આપ્યો હતો: “અભિયોજન પક્ષે અપીલકર્તા સામે કલમ ૩૦૪ ભાગ હેઠળનો દોષ સાબિત કરવા માટે જે હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓ રજૂ કરી સાબિત કરી છે, તે નિઃસંદેહે તિરસ્કારજનક ગંભીર અપરાધ દર્શાવે છે, જે અપરાધની તીવ્રતા અનુસાર દંડનીય છે. અપીલકર્તાની ક્રિયાથી સાત અમૂલ્ય માનવજીવો ગુમાયા હતા. આવા અપરાધ માટે, જે અપીલકર્તા સામે સાબિત થયો છે, વડી અદાલતે ફટકારેલી ત્રણ વર્ષની સજા અત્યંત અલ્પ અને અપૂરતી છે; પરંતુ રાજ્ય દ્વારા કોઈ અપીલ દાખલ કરવામાં આવી નથી, તેથી સજા વધારાના પ્રશ્ન પર વિચારવાથી અમે વિરત રહીએ છીએ. આવા કેસમાં અપીલકર્તાને તેણે પહેલેથી ભોગવેલી સજા, એટલે કે બે મહિના, પર મુક્ત કરી દેવો, અમારી દષ્ટિએ, ન્યાયનો ઉપહાસ થશે તથા અતિ અન્યાયી, અણઉચિત, અનૂચિત અને અપરાધની

ગંભીરતા સાથે અસંગત થશે. આ સાચું છે કે અપીલકર્તાએ રૂ. ૮,૫૦,૦૦૦/-નું વળતર ચૂકવ્યું છે, પરંતુ વળતરની કોઈપણ રકમ પીડિતોના પરિવારને સતત ચાતનામાંથી મુક્ત કરી શકતી નથી. હકીકતમાં, સાત વ્યક્તિઓના મૃત્યુ થયેલા કલમ ૩૦૪ ભાગ હેઠળના અપરાધ માટે અપીલકર્તાને ત્રણ વર્ષની સજા ફટકારવામાં વડી અદાલત અત્યંત સંવેદનશીલ અને ઉદાર રહી હતી.”

૧૧૧. આ અદાલતની ખંડપીઠે ઠરાવ્યું હતું કે એ સુસ્થિર કાનૂન છે કે કલમ ૩૦૪ ભાગ ૨ ત્યારે લાગુ પડે છે જ્યારે મૃત્યુ એવી ક્રિયા કરવા દ્વારા થાય છે, જેમાં આ જાણ હોવા છતાં કે તે મૃત્યુ થવાની સંભાવના રાખે છે, આરોપી તરફથી ન તો મૃત્યુ કરવાની અને ન તો એવી શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાની કોઈ મનશા હોય કે જે મૃત્યુ થવાની સંભાવના ધરાવે.

૧૧૨. આ અદાલતના અગાઉના નિર્ણયોમાંના એકમાં [(૧૯૭૬) ૪ એસસીસી ૩૮૨], આ અદાલતે સંક્ષિપ્ત રીતે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૦૦ અને ૩૦૪ વચ્ચેનો ભેદ પરખ્યો હતો અને ચુકાદાના પરા ૧૨માં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

“૧૨. યોજનામાં, ‘દોષસાધ્ય હત્યા’ એ સામાન્ય પ્રકાર છે અને ‘ખૂન’ તેનું વિશિષ્ટ સ્વરૂપ છે. તમામ ‘ખૂન’ ‘દોષસાધ્ય હત્યા’ છે, પરંતુ તેનું ઉલટું સાચું નથી. સામાન્ય રીતે કહીએ તો, ‘ખૂનની વિશેષ લાક્ષણિકતાઓ’ વિના ‘દોષસાધ્ય હત્યા’ એટલે ‘ખૂન સુધી ન પહોંચતી દોષસાધ્ય હત્યા’ છે. દંડ નિર્ધારિત કરવાનો હેતુ, આ સામાન્ય ગુનાની ગંભીરતા અનુસાર, વ્યવહારમાં દોષસાધ્ય હત્યાના ત્રણ સ્તરોને માન્યતા આપે છે. પહેલું, જેને પ્રથમ દરજ્જાની દોષસાધ્ય હત્યા કહી શકાય. આ દોષસાધ્ય હત્યાનું સર્વાધિક ગંભીર સ્વરૂપ છે, જે ધારા ૩૦૦માં ‘ખૂન’ તરીકે વ્યાખ્યાયિત છે. બીજું, જેને ‘બીજા દરજ્જાની દોષસાધ્ય હત્યા’ કહી શકાય. આ ધારા ૩૦૪ના પ્રથમ ભાગ હેઠળ દંડનીય છે. ત્યારબાદ, ‘ત્રીજા દરજ્જાની દોષસાધ્ય હત્યા’ આવે છે. આ દોષસાધ્ય હત્યાનો સૌથી નીચલો પ્રકાર છે અને તેના માટે નિર્ધારિત દંડ પણ ત્રણેય દરજ્જાઓ માટે નિર્ધારિત દંડોમાં સૌથી ઓછો છે. આ દરજ્જાની દોષસાધ્ય હત્યા ધારા ૩૦૪ના બીજા ભાગ હેઠળ દંડનીય છે.”

તે ચુકાદાના પરા ૧૪નો ઉલ્લેખ કરતાં અદાલતે મત વ્યક્ત કર્યો કે ધારા ૨૯૯ના ખંડ (બી) અને ધારા ૩૦૦ના ખંડ (૩) વચ્ચેનો

તફાવત ઈશ્ટાપૂર્વકની દેહજ ઇજાથી મૃત્યુ થવાની સંભાવનાના દરજ્જાનો છે. ધારા રદલના ખંડ (બી) માં આવેલું “સંભવિત” શબ્દ “માત્ર શક્યતા”થી ભિન્ન રીતે “સંભાવ્ય” નો અર્થ દર્શાવે છે. “દેહજ ઇજા... જે પ્રાકૃતિક પ્રવાહમાં મૃત્યુ સર્જવા માટે પૂરતી હોય” એવા શબ્દોનો અર્થ એ થાય છે કે પ્રાકૃતિક પ્રવાહને ધ્યાનમાં લેતાં તે ઇજાનું પરિણામ મૃત્યુ થવું “સર્વાધિક સંભાવ્ય” રહેશે.

૧૧૩. અંતે, અદાલતે નીચે મુજબ નિષ્કર્ષ આપ્યો: “ઉપરોક્ત સમગ્ર પરિપ્રેક્ષ્યમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે જ્યારે પણ અદાલત સમક્ષ એ પ્રશ્ન ઊભો થાય કે તથ્યોના આધારે આ ગુનો ‘હત્યા’ છે કે ‘હત્યા સમકક્ષ ન ગણાતી દોષપૂર્ણ મનુષ્યવધ’ છે, ત્યારે અદાલત માટે આ પ્રશ્નનો નિરાકરણ ત્રણ તબક્કામાં કરવો સુવિધાજનક રહેશે. પ્રથમ તબક્કામાં વિચારવાનો પ્રશ્ન એ હશે કે આરોપીએ એવું કૃત્ય કર્યું છે કે જેના દ્વારા તેણે અન્ય વ્યક્તિનું મૃત્યુ કરાવ્યું છે કે કેમ. આરોપીના કૃત્ય અને મૃત્યુ વચ્ચે આવા કારણાત્મક સંબંધનો પુરાવો મળવાથી, બીજા તબક્કામાં એ વિચારવાનું થાય છે કે શું આરોપીનું તે કૃત્ય કલમ ૨૯૯માં વ્યાખ્યાયિત ‘દોષપૂર્ણ મનુષ્યવધ’ સમાન છે કે નહીં. જો આ પ્રશ્નનો ઉત્તર પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ હકારાત્મક જણાય, તો કલમ

૩૦૦ની લાગુપડતાનો વિચાર કરવાનો તબક્કો આવે છે. આ એ તબક્કો છે, જેમાં અદાલતે નક્કી કરવું જોઈએ કે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા સાબિત કરાયેલ તથ્યો કલમ ૩૦૦માં સમાવિષ્ટ હત્યાની વ્યાખ્યાની ચાર પૈકી કોઈપણ ખંડના વ્યાપમાં કેસને લાવે છે કે નહીં. જો આ પ્રશ્નનો ઉત્તર નકારાત્મક હોય, તો ગુનો ‘હત્યા સમકક્ષ ન ગણાતી દોષપૂર્ણ મનુષ્યવધ’ ગણાશે, અને અનુક્રમે કલમ ૨૯૯ના બીજા અથવા ત્રીજા ખંડ લાગુ પડે છે કે કેમ તેના આધારે, કલમ ૩૦૪ના પ્રથમ અથવા બીજા ભાગ હેઠળ દંડનીય રહેશે. જો આ પ્રશ્નનો ઉત્તર હકારાત્મક મળે, પરંતુ કેસ કલમ ૩૦૦માં સૂચિબદ્ધ કોઈપણ અપવાદના અંતર્ગત આવતો હોય, તો પણ ગુનો ‘હત્યા સમકક્ષ ન ગણાતી દોષપૂર્ણ મનુષ્યવધ’ જ રહેશે, અને તે કલમ ૩૦૪ના પ્રથમ ભાગ હેઠળ દંડનીય રહેશે, ”.

૧૧૪. આ અદાલતે આલિસ્ટર એન્થોની પેરિરા (ઉપરોક્ત) માં ઉદ્દેખિત સિદ્ધાંતથી એ સૂચન મળે છે કે વ્યક્તિને એ જ્ઞાન હોવાનું અનુમાન કરવું જોઈએ કે લાઈસન્સ વિના, અનુમત મર્યાદા કરતાં વધારે દારૂ પીને, ઊંચી ગતિએ વાહન ચલાવવાનો તેનો કૃત્ય, સામાન્ય પ્રાકૃતિક પ્રવાહમાં, માર્ગ પરના રાહદારીઓના મૃત્યુનું કારણ બનવાની શક્યતા ધરાવે છે અથવા

એટલું પૂરતું છે. અમારા મતમાં, આલિસ્ટર એન્થોની પેરિરા (ઉપરોક્ત) નો ચુકાદો પુનર્વિચારની માંગ કરતો નથી. શ્રી રામ જેઠમલાનીનો આ દાવો સાચો માનીએ કે તેઓ નશાની હાલતમાં વાહન ચલાવી રહ્યા હતા ત્યારે તેમને એ ઈરાદો કે જ્ઞાન નહોતું કે તેમના કૃત્યથી છ માનવીઓના મૃત્યુ થવાની શક્યતા છે, તો પણ અમારા મતમાં, ઓછામાં ઓછું એટલું તો સ્પષ્ટ છે કે, એટલા બધા માનવીઓને ટક્કર મારી દેવા અને તેમના મૃતદેહો આસપાસ વિખેરાયેલા હોવા બાદ તરત જ, તેમને એ જ્ઞાન થઈ જવું જોઈએ હતું કે તેમના કૃત્યથી માર્ગ પર નિરાધાર પડેલા એટલા બધા માનવીઓના મૃત્યુ થવાની શક્યતા છે. હજી પણ તેમને પોતાના કૃત્ય અંગે કોઈ જ્ઞાન નહોતું એમ કહેવું અતિશય બાળસુલભ વાત છે, જેને કોઈ પણ સમજીદાર વ્યક્તિ વિચારણાર્થે સ્વીકારી શકતી નથી. આ કેસ સંબંધે, પુરાવામાં એવું બહાર આવ્યું છે કે આરોપી નશાની હાલતમાં હતો, અતિશય દારૂ પીધા પછી તે લાઈસન્સ વિના, બેફિકર અને બેદરકાર રીતે, ઊંચી ગતિએ વાહન ચલાવી રહ્યો હતો, જેના પરિણામે છ વ્યક્તિઓના મૃત્યુ થયા. આરોપીને પૂરતું જ્ઞાન હતું કે તેના કૃત્યથી મૃત્યુ થવાની શક્યતા હતી અને આ કેસના તથ્યો તથા પરિસ્થિતિઓમાં એવું કૃત્ય ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-અ હેઠળ આવે છે, અને નીચલી અદાલતે યોગ્ય રીતે તેમ જ

ઠરાવ્યું છે, જ્યારે વડી અદાલતે અપરાધને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-અમાંથી રૂપાંતરિત કરવામાં ભૂલ કરી છે.

૧૫.૬. અદાલતે, વડી અદાલત દ્વારા નીચલી અદાલત દ્વારા ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪ ભાગ-૨, કલમ ૩૦૪એ હેઠળ આપેલી સજાને રૂપાંતરિત કરવામાં થયેલી ભૂલ નિર્ધારિત કર્યા બાદ, આવા મામલાઓમાં યોગ્ય સજા શું હોઈ શકે તે બાબતનો વિચાર કર્યો.

૧૫.૭. સજાના મુદ્દા અંગે સંજોવ નંદા (ઉપરોક્ત)ના નિર્ણયના સંબંધિત ફકરાઓ નીચે મુજબ ઉદ્ઘૃત કરવાનું યોગ્ય ગણાય છે:

“સજા:

૧૧૯. તથ્યોના આધારે આ કેસ ધારા ૩૦૪ ભાગ ૨ હેઠળ આવે છે એમ નિશ્ચિત કર્યા પછી, યોગ્ય સજા કઈ હશે તે અમારે નક્કી કરવાનું છે. સામાન્ય રીતે, સજા ફટકારતી વખતે અદાલત જે નીતિ અપનાવે છે તે એ છે કે દંડ ગુનાની ગંભીરતા પ્રમાણે યોગ્ય અને અનુપાતી હોવો જોઈએ. કાયદો માગે છે કે અપરાધીને ગુનાને અનુરૂપ પૂરતી સજા મળવી

જોઈએ, જેથી તે અપરાધી તથા અન્ય વ્યક્તિઓને સમાન પ્રકારના ગુનાઓ કરવાથી અટકાવી શકાય. ગુનાની પ્રકૃતિ અને પરિસ્થિતિઓ; ફટકારવામાં આવેલી સજા ગુનાની ગંભીરતાને પ્રતિબિંબિત કરે તેવી આવશ્યકતા; પૂરતું નિવારણ પ્રદાન કરવું અને જનતાને આવા ગુનાઓથી સુરક્ષિત રાખવાની જરૂરિયાત — સજા ફટકારતી વખતે ધ્યાનમાં લેવા યોગ્ય એવા ચોક્કસ પરિબલો છે.

૧૨૦. સમાજવ્યવસ્થા પર તેના પડતાં પ્રભાવને ધ્યાનમાં લીધા વિના ઘણા કિસ્સાઓમાં દંડારોપણ કરવું વાસ્તવમાં નિર્રથક પ્રક્રિયા છે. અમારા મતમાં, જો આરોપીએ તરત તાત્કાલિક તબીબી સારવાર ઉપલબ્ધ કરાવવા માટે વ્યવસ્થા કરીને અકસ્માતના પીડિતોને સહાયક હાથ આપ્યો હોત, તો કદાચ કેટલાંક પીડિતોના જીવ બચી શક્યા હોત. અકસ્માત કર્યા પછી પણ તેણે માત્ર પોતાની સલામતી વિશે જ વિચાર્યું, પીડિતોની પરવા કરી નહીં અને માર્ગ પર ગંભીર ઈજાઓ સાથે પડેલા માનવીઓ પ્રત્યે અતિ અલ્પ ચિંતા દર્શાવી સ્થળ પરથી ફરાર થઈ ગયો. આરોપીનું વર્તન અત્યંત નિંદનીય છે અને કાનૂની અદાલત દ્વારા તેને સહન કરી શકાય તેમ નથી.

૧૨૧. અમારા મતે, વડી અદાલતે આઈપીસીની દોષસિદ્ધિને ૩૦૪(૨)માંથી રૂપાંતરિત કરીને ભૂલ કરી છે અને અપીલાધીન દોષસિદ્ધિનો ફરીથી વિચાર કરવો આવશ્યક છે, જે માટે ઉપર ચર્ચાયેલ હકીકતોના આધારે પુનઃવિચાર જરૂરી બને છે; અન્યથા, આ અદાલત એક ખરાબ દષ્ટાંત સ્થાપિત કરશે અને જનસામાન્યને ખોટો સંદેશ આપશે. એવું નિર્ધારિત થયા પછી કે અપરાધ આઈપીસીના હેઠળ આવશે, અને હેઠળ નહીં, નીચે આપેલી સજા ન્યાયના હિતોને પૂર્ણ કરશે, વડી અદાલત દ્વારા પહેલેથી જ ફરમાવવામાં આવેલી સજા ઉપરાંત. જેલની સજા ટાળવા માટે સમુદાય સેવા

૧૨૨. હવે વિવિધ દેશોમાં દોષિતો સ્વેચ્છાએ, ખાસ કરીને મોટર વાહનો સંબંધિત અપરાધોમાં, સમુદાયની સેવા કરવા આગળ આવે છે. અપરાધ જેટલો ગંભીર, તેટલી જ વધુ સજા. પરંતુ, સમાજની સેવા કરવી હકીકતમાં દંડ નથી, કારણ કે દોષિતો તે સમુદાયને, જેના પ્રત્યે તેમની બાકીદારી છે, કંઈક અંશે પરત ચૂકવે છે. દોષિતોનું આચરણ માત્ર સમુદાય દ્વારા મૂલવવામાં જ નહીં આવે, પણ તે તેમને પણ વિશેષ સાંત્વના

આપશે, ખાસ કરીને એવા કિસ્સામાં જ્યાં એકના કૃત્ય અને અકૃત્યને કારણે માનવીય જીવનોનો નાશ થયો હોય.

૧૨૩. કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં, જ્યાં છ માનવજીવો ગુમાયા હતા, અમને લાગે છે કે આ પદ્ધતિ અપનાવવી સમાજના હિતમાં વધુ સારું રહેશે, બદલે દોષિતને વધુ જેલમાં કેદ રાખવામાં આવે. દંડની વધુ સજા પણ આવા માર્ગ અકસ્માતોના ઓછામાં ઓછા કેટલાક પીડિતોને, જેઓ મૃત્યુ પામ્યા છે, વળતર આપશે, ખાસ કરીને હિટ એન્ડ રનના કેસોમાં, જ્યાં માલિક કે ચાલકને શોધી શકાયો નથી. તેથી, અમે નીચે મુજબ આદેશ કરીએ છીએ: ૧) આરોપીએ ભારત સંઘને રૂ. ૫૦ લાખ (પચાસ લાખ રૂપિયા)ની રકમ છ માસની અંદર ચૂકવવાની રહેશે, જેનો ઉપયોગ મોટર અકસ્માતોના પીડિતોને વળતર આપવા માટે કરવામાં આવશે, જ્યાં વાહનનો માલિક, ચાલક વગેરેની શોધ શક્ય ન હોય, જેમ કે હિટ એન્ડ રનના પીડિતોના કેસમાં. ચુકવણીમાં નિષ્ફળ રહેવા પર, તેને એક વર્ષ માટે સાદી કેદ ભોગવવી પડશે. આ રકમને અલગ શીર્ષક હેઠળ રાખવામાં આવશે, જેથી ઉપરોક્ત હેતુ માટે જ તેનો ઉપયોગ થઈ શકે. ૨) આરોપી બે વર્ષ માટે સમુદાય સેવા

કરશે, જેનું આયોજન સામાજિક ન્યાય અને અધિકારિતા મંત્રાલય દ્વારા બે માસની અંદર કરવામાં આવશે. ચુકવણીમાં નિષ્ફળ રહેવા પર, તેને બે વર્ષ માટે સાદી કેદ ભોગવવી પડશે.

૧૨૪. અપીલ ઉપરોક્ત મર્યાદા સુધી મંજૂર કરવામાં આવે છે અને આરોપીને ઉપર મુજબની સજા ફરમાવવામાં આવે છે.”

૧૬. ઉપર ચર્ચાયેલ બંને કેસોમાં નિર્ધારિત ગુણોત્તરોને ધ્યાનમાં લેતા, એ સ્પષ્ટ છે કે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪ ભાગ-૨ હેઠળ દંડનીય ગુનો અને કલમ ૩૩૮ હેઠળનો ગુનો પરસ્પર વિનાશક નથી અને એક જ વ્યવહારના એક જ કૃત્ય માટે કાયદેસર રીતે સ્વીકાર્ય છે.

૧૬.૧. વ્યક્તિને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪ ભાગ-૨ હેઠળ તથા ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૩૮ હેઠળ દંડનીય ગુનામાં દોષિત ઠરાવી અને દંડિત કરી શકાય છે.

૧૬.૨. સર્વોચ્ચ અદાલતે, આવા વિનંતી પર વિચારણા કરતાં, અલિસ્ટર એન્થોની પેરેરા (ઉપરોક્ત)ના કેસમાં દંડનિર્ધારણને નીતિના દૃષ્ટિકોણથી પરિશીલિત કર્યું અને ઠરાવ્યું કે અપરાધ માટે

દંડનિર્ધારણ સંબંધિત અનેક જોગવાઈઓ ફોજદારી ન્યાયશાસ્ત્રમાં સુદૃઢ રીતે સ્થાપિત છે.

“૮૭. કૃષ્ણાપ્પાના કેસમાં, જો કે આ અદાલત ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળના ગુનાના વિષય સાથે સંબંધિત હતી, તેમ છતાં અદાલતો દ્વારા સજા નિર્ધારણના સંદર્ભમાં, અદાલતે નીચે મુજબના મહત્વપૂર્ણ અવલોકનો કર્યા :

૧૮. સમાજનું રક્ષણ કરવું અને અપરાધીને અટકાવવો એ કાયદાનો જાહેરિત હેતુ છે અને યોગ્ય દંડ ફટકારીને તે હાંસલ કરવાનું રહે છે. દંડનિર્ધારણ કરતી અદાલતો પાસેથી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે કે તેઓ દંડના પ્રશ્નને લગતા તમામ સંબંધિત તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓનો વિચાર કરે અને ગુનાની ગંભીરતાને અનુરૂપ દંડ ફટકારે. નિર્દોષ અને અસહાય, કોમળ વયની બાળિકાઓ પર બળાત્કાર જેવા નૃશંસ અપરાધના કેસોમાં, જેમ કે વર્તમાન કેસમાં, અદાલતોને સમાજની ન્યાય માટેની ગહન પોકાર સાંભળવી જોઈએ અને યોગ્ય દંડ ફટકારીને તેનો પ્રતિસાદ આપવો જોઈએ. આવા અપરાધ પ્રત્યે જનતાની ઘૃણા અદાલત દ્વારા યોગ્ય દંડ ફટકારવામાં પ્રતિબિંબિત થવી આવશ્યક છે. જવાબદાર પર નિર્ધારિત લઘુત્તમ દંડ કરતાં ઓછો કોઈપણ દંડ ફટકારવાનું ન્યાયસંગત ઠરાવી શકે એવી કોઈ રાહતરૂપ અથવા

ઘટાડાની પરિસ્થિતિ રેકૉર્ડમાં ઉપલબ્ધ નથી. આવા નૃશંસ અપરાધના મામલે દયા દાખવવી ન્યાયનો ઉપહાસ સમાન થશે અને ઉદારતાની દલીલ સંપૂર્ણપણે અસ્થાને છે.

૮૮. દલબીર સિંહના મામલામાં, આ અદાલત આઈપીસી હેઠળના ગુનામાં આરોપીને દોષિત ઠરાવવામાં આવ્યો હતો એવા કેસ અંગે વિચારી રહી હતી. અદાલતે નીચે મુજબની ટિપ્પણીઓ કરી હતી (અહેવાલના પૃષ્ઠ ૮૪-૮૫ પર):

૧. જ્યારે મોટર વાહનો મૃત્યુના ફંદા બની ગયા હોય, ત્યારે બેફામ ડ્રાઈવિંગમાં દોષિત ઠરેલા ચાલકો પ્રત્યે દર્શાવવામાં આવતી કોઈપણ ઢીલાશ માર્ગ અકસ્માતોમાં વધુ વધારો થવાના જોખમ પર રહેશે. મોટર વાહનોનું સ્ટિયરિંગ સંભાળનાર સર્વે, ખાસ કરીને વ્યાવસાયિક ચાલકોને, તેમના ઉપર અતિશય કાળજી અપનાવવાની ફરજ અને ફરજચ્યુતિના કિસ્સામાં તેમના પર આવનારા પરિણામોની સતત યાદ અપાવવામાં આવવી જોઈએ. આવા ચાલકોને માનસિક સજાગતામાં રાખવાનો સૌથી અસરકારક ઉપાય દંડ પ્રદાનની ક્ષેત્રમાં નિરોધક તત્વ જાળવી રાખવાનો છે. તે ક્ષેત્રમાં તેમને આપવામાં આવતી કોઈપણ છૂટછાટ તેમને વાહનચાલનને હળવાશથી લેવા અને તેને એક રમકડિયા જેવું ગણવા પ્રોત્સાહિત કરશે.

૮૯. ત્યારબાદ, પ્રોબેશન ઓફ ઓફેન્ડર્સ એક્ટ, ૧૯૫૮ અંગે વિચારણા કરતાં નોંધવામાં આવ્યું હતું કે જ્યારે અદાલત કેસની પરિસ્થિતિઓ, ખાસ કરીને અપરાધની પ્રકૃતિ, પર વિચાર કરે છે અને અદાલત એવું માને કે નિર્ધારિત ઉદ્દેશ સિદ્ધ કરવા માટે, દોષિતને સારા આચરણની પરવરીશ પર મુક્ત કરવાનો ઉપાય યોગ્ય અને અનુરૂપ છે, ત્યારે તેનો આશ્રય લઈ શકાય છે. આઈ.પી.સી. હેઠળ દોષિત વ્યક્તિને પ્રોબેશન ઓફ ઓફેન્ડર્સ એક્ટ, ૧૯૫૮નો લાભ આપવા બાબતે, અદાલતે અહેવાલના પરા ૧૧માં (પૃષ્ઠ ૮૬ પર) નીચે મુજબ જણાવ્યું હતું: “અદાલતોએ એ વાત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે જ્યારે આઈ.પી.સી. હેઠળ દોષિત વ્યક્તિને પ્રોબેશન ઓફિસર્સ એક્ટની કલમ જના આધારે અરજી કરવામાં આવે, ત્યારે માર્ગ અકસ્માતો ભયજનક હદે વધ્યા છે અને ભારતમાં મૃત્યુઆંક દિવસે દિવસે વધી રહ્યો છે, અને તેને ઘટાડવા માટે કોઈ ઉકેલ નજરે પડતો નથી કે કોઈપણ તરફથી સૂચવવામાં આવ્યો નથી.....”

૯૦ વધુમાં, આ પાસા અંગે વિચારણા કરતાં, અહેવાલના પરિચ્છેદ ૧૩ માં (પૃષ્ઠ ૮૭ પર) આ અદાલતે જણાવ્યું હતું : “ભારતમાં માર્ગ અકસ્માતોની ગતિશીલ વૃત્તિ અને પીડિતો તથા તેમના કુટુંબજનો પર પડતા વિનાશકારી પરિણામોને ધ્યાનમાં

રાખીને, ફોજદારી અદાલતો ભારતીય દંડ સંહિતાની જોગવાઈઓ હેઠળના અપરાધના સ્વરૂપને, સંરક્ષણકારક અધિનિયમની કલમ જ ની ઉપધારાઓ આકર્ષિત કરે છે તેમ, ગણાવી શકતી નથી. બેફામ અથવા બેદરકારીપૂર્વક વાહન ચલાવવાથી મૃત્યુ થવાના અપરાધ બદલ લાદવાની થનાર સજાની માત્રા પર વિચાર કરતાં, મુખ્ય વિચારણાઓમાંની એક નિવારણ હોવી જોઈએ. વ્યાવસાયિક વાહનચાલક પોતાના કાય કાળ દરમિયાન લગભગ સમગ્ર સમય વાહનના પ્રવેગપેડલ પર પગ રાખે છે. જ્યારે તેનું પગ ચાલતા વાહનના પેડલ પર હોય ત્યારે તે ક્ષણમાત્રની પણ ઢીલાશ અથવા બેદરકારી રાખવાનું પરવડે તેમ નથી, એ વાત તે સતત પોતાના મનમાં રાખવી જોઈએ. તે એ વિચાર કરીને જોખમ લઈ શકતો નથી અને લેવું પણ જોઈએ નહીં કે બેફામ વાહનચાલનથી અનિવાર્યપણે કોઈ અકસ્માત થશે જ એવું નથી; અથવા જો અકસ્માત થાય તો પણ અનિવાર્યપણે કોઈ માનવીનું મૃત્યુ થશે જ એવું નથી; અથવા જો એવું મૃત્યુ થાય તો પણ કદાચ તેને અપરાધ માટે દોષિત ઠરાવવામાં નહીં આવે; અને અંતે, જો તેને દોષિત ઠરાવવામાં આવે તો પણ અદાલત તેની સાથે હળવાશપૂર્વક વર્તશે. વાહનની બેદરકારીપૂર્વક ડ્રાઈવિંગથી કોઈ માનવીના મૃત્યુ માટે તેને દોષિત ઠરાવવામાં આવે તો જેલની સજાથી બચી શકાશે નહીં, એવો ભયમનો ભાવ તે હંમેશાં

પોતાના મનમાં રાખવો જોઈએ. અદાલતો, ખાસ કરીને નીચલી અદાલતોના સ્તરે, વાહનોની બેદરકારીપૂર્વક ચલાવટને કારણે થતા માર્ગ અકસ્માતોના ઊંચા દરને ઘટાડવા માટે, આ જ ભૂમિકા નિભાવી શકે છે. ”

૯૧. એલિયાસ ચામારુ અને અન્ય.૧૭, આઈપીસી હેઠળના કેસ પર વિચારણા કરતાં, આ અદાલતે અહેવાલના પૃષ્ઠ ૫૫૮ – ૫૫૯ પરના પરિચ્છેદ ૬ –૧૦ માં નીચે મુજબ જણાવ્યું હતું :

૬. અયોગ્ય દયા દર્શાવી અપૂરતી સજા ફરમાવવી ન્યાય પ્રણાલીને વધુ હાનિ પહોંચાડશે, કાયદાની કાર્યક્ષમતા પ્રત્યેની જનવિશ્વાસને ખંડિત કરશે અને સમાજ આવા ગંભીર જોખમો હેઠળ લાંબા સમય સુધી ટકી શકશે નહીં. તેથી, દરેક અદાલતનું કર્તવ્ય છે કે ગુનાની પ્રકૃતિ અને તે જે રીતે રૂ૦૦૫ (૫) એસસીસી ૫૫૪ મુજબ અમલમાં મૂકાયો અથવા આચરાયો છે, વગેરેને ધ્યાનમાં રાખીને યોગ્ય સજા ફરમાવે.

૭. પ્રત્યેક કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓનું યોગ્ય વિચારણા કર્યા બાદ, કોઈ ગુનાના માટે ફટકારવાની યોગ્ય અને ન્યાયસંગત સજા નક્કી કરવા માટે, ગુનો કયા ભારક અને હળવાશ લાવનાર પરિબળો તથા કઈ પરિસ્થિતિઓમાં આચરાયો છે, તેનું અદાલત દ્વારા નિષ્પક્ષ રીતે, ખરેખર પ્રાસંગિક પરિસ્થિતિઓના આધારે,

સૂક્ષ્મ સંતુલન કરવું આવશ્યક છે. આપું સંતુલન કરવાનું કાર્ય ખરેખર કઠિન છે. ડેનિસ કાઉન્કલ મેકગોથા વિ. સ્ટેટ ઓફ કેલિફોર્નિયા (૪૦૨ યુ.એસ. ૧૮૩) માં અત્યંત યોગ્ય રીતે દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે ગુનાની ગંભીરતાને અસર કરી શકે એવી અનંતવિધ પરિસ્થિતિઓમાં યોગ્ય અને ન્યાયસંગત દંડ નક્કી કરવા માટે કોઈ પણ નિર્વિવાદ, અચૂક સૂત્ર શક્ય નથી, જે વાજબી માપદંડ પ્રદાન કરે. ગુનાની ગંભીરતાના વિચાર માટે પ્રાસંગિક વિવિધ પરિસ્થિતિઓનું યોગ્ય મૂલ્યાંકન કરવા માટે વાજબી માપદંડોનો કોઈ નિર્વિવાદ આધાર ન હોવાથી, પ્રત્યેક કેસના તથ્યો પર આધારિત વિવેકાધીન ન્યાય જ એવો એકમાત્ર માર્ગ છે, જેના દ્વારા એવા ન્યાયને સમ્યક્ રીતે અલગ રીતે દોરવી શકાય.

૮. સમાજનું રક્ષણ કરવા અને યોગ્ય દંડની લાદણી દ્વારા કાયદાના ઘોષિત હેતુને સિદ્ધ કરવામાં અપરાધીને નિરોત્સાહિત કરવા આ હેતુ હોવો જોઈએ. અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે કે અદાલતો દંડપ્રણાલીનું સંચાલન એ રીતે કરશે કે જેમાં એવો દંડ લાદવામાં આવે જે સમાજની અંતરાત્માને પ્રતિબિંબિત કરે, અને જ્યાં આવશ્યક હોય ત્યાં દંડન પ્રક્રિયા કડક હોવી જોઈએ.

૯. અનેક કેસોમાં સામાજિક વ્યવસ્થા પર તેની અસરનો વિચાર કર્યા વિના દંડ લાદવો વાસ્તવમાં નિષ્ફળ કસરત સાબિત થઈ શકે છે. અપરાધની સામાજિક અસર, ઉદાહરણરૂપ, જ્યાં તે મહિલાઓ સામેના ગુનાઓ, ડાકાઈ, અપહરણ, જાહેર નાણાંની ગેરવાપરી, દેશદ્રોહ તથા નૈતિક અધઃપતન અથવા નૈતિક દુષ્પ્રવૃત્તિનો સમાવેશ કરતા અન્ય ગુનાઓ સાથે સંબંધિત હોય, ત્યાં તેની સામાજિક વ્યવસ્થા અને જાહેર હિત પર પડતી વિશાળ અસરને અવગણાવી શકાય નહીં અને આવા ગુનાઓ માટે સ્વયંસિદ્ધ રીતે દષ્ટાંતરૂપ કઠોર વ્યવહાર જરૂરી બને છે. આવા ગુનાઓ બાબતે માત્ર સમય વીતી ગયો હોવાના કારણે ન્યૂન દંડ લાદીને અથવા અતિ સહાનુભૂતિપૂર્ણ દષ્ટિકોણ અપનાવીને દાખવવામાં આવતી કોઈપણ ઉદારતા લાંબા ગાળે પરિણામની દષ્ટિએ પ્રતિકૂળ અને સમાજહિત વિરુદ્ધ સાબિત થશે, અને દંડન પ્રણાલીમાં સ્વાભાવિક રીતે સમાયેલ પ્રતિકારક તત્વોની શૃંખલા દ્વારા જેને સંભાળવાની અને મજબૂત કરવાની જરૂર છે, તેવા સમાજહિતને હાનિકારક રહેશે.

૧૦. અદાલત પોતાના કર્તવ્યમાં નિષ્ફળ ઠરશે જો એવા અપરાધ માટે યોગ્ય દંડ આપવામાં ન આવે, જે માત્ર વ્યક્તિગત પીડિત વિરુદ્ધ જ નહીં, પરંતુ તે સમાજ વિરુદ્ધ પણ આચરવામાં આવ્યો છે, જેમાં ગુનાહિત અને પીડિત બંનેનો સમાવેશ થાય છે.

અપરાધ માટે આપવાનો દંડ અસંગત ન હોવો જોઈએ, પરંતુ તે અપરાધ જે ફૂરતા અને બર્બરતાથી આચરાયો છે, તેની ગંભીરતા, જે જાહેર ક્ષોભને આહ્વાન કરે છે, તેની સાથે સુસંગત અને અનુરૂપ હોવો જોઈએ, અને તે "ગુનાહિત વિરુદ્ધ ન્યાય માટે સમાજની પોકારનો પ્રતિસાદ આપવો " જોઈએ".

૯૨. શૈલેષ જસવંતભાઈ ૧૧ ના કેસમાં, અદાલતે અગાઉના નિર્ણયોનું, ધનંજય ચેટરજી વિ. ., રવિજી વિ. ., મધ્યપ્રદેશ રાજ્ય વિ. .૨૧, (૧૯૯૪) ૨ એસસીસી ૨૨૦, (૧૯૯૬) ૨ એસસીસી ૧૭૫, (૨૦૦૩) ૮ એસસીસી ૧૩, (૨૦૦૪) ૬ એસસીસી ૫૧૩ માં સંદર્ભ લીધો હતો. રવિજીમાં, આ અદાલતે જણાવ્યું હતું કે યોગ્ય દંડના વિધાનનું વિચારણા કરતી વખતે અદાલતે માત્ર અપરાધીના અધિકારોને જ ધ્યાનમાં રાખવાના નથી, પરંતુ અપરાધના ભોગ બનનારના અધિકારો તથા સમસ્ત સમાજના અધિકારોને પણ ધ્યાનમાં લેવા જોઈએ. કોઈ અપરાધ માટે આપવાનો દંડ અસંગત ન હોવો જોઈએ, પરંતુ તે જે ફૂરતા અને બર્બરતાથી અપરાધ આચરવામાં આવ્યો છે તેની સાથે સુસંગત તથા અનુરૂપ હોવો જોઈએ; અપરાધની ભયાનકતા એવી હોવી જોઈએ કે જે જાહેર નફરતને જન્મ આપે, અને તે "અપરાધી વિરુદ્ધ ન્યાય માટે સમાજની પુકારને પ્રતિસાદ" આપવો જોઈએ.

૯૩. મનીશ જલાનમાં, આ અદાલતે સંહિતાના ઉપબંધો અંગે એવા કેસમાં વિચારણા કરી હતી, જેમાં આરોપીને અને ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળ દંડનીય ગુનાઓ માટે દોષિત ઠરાવવામાં આવ્યો હતો. જું અવલોકન કર્યા પછી, અદાલતે હરી સિંહ વિ. સુખબીર સિંહ અને અન્ય ૨૩ માં આ અદાલતના પૂર્વવર્તી નિર્ણય પર વિચારણા કરી, જેમાં નીચે મુજબ અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું, “૧૦.. ‘એ નોંધવું યોગ્ય છે કે વળતર આપવાની અદાલતોની આ શક્તિ અન્ય દંડોની અનુષંગિક નથી, પરંતુ તે તેની વધારામાં છે. આ શક્તિનો હેતુ પીડિતને એ વિશ્વાસ આપવાનો હતો કે ફોજદારી ન્યાય પ્રણાલીમાં તેને ભૂલી દેવામાં આવ્યો નથી. તે ગુનાના યોગ્ય પ્રત્યાઘાતરૂપે કાર્યવાહી કરવાની તેમજ પીડિત અને અપરાધીને સુમેળમાં લાવવાની એક વ્યવસ્થા છે. અમુક અંશે, તે ગુનાઓ પ્રત્યે રચનાત્મક અભિગમ છે. ખરેખર, તે અમારી ફોજદારી ન્યાય પ્રણાલીમાં એક આગળનું પગલું છે”.

૯૪. ત્યારબાદ અદાલતે આ અદાલતના અન્ય એક નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કર્યો, જેમાં અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે વળતર આપતી વખતે અદાલતે નિર્ધારિત કરવું આવશ્યક હતું કે આ કેસ વળતર આપવામાં યોગ્ય ગણાય એવો છે કે નહીં.

૯૫. ત્યારબાદ અદાલતે આ અદાલતના અન્ય એક નિર્ણય પર વિચાર કર્યો, જેમાં અદાલતે અહેવાલના પૃષ્ઠ પૃષ્ઠ પર નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

૩૮. દંડ લાદવાનો અને/અથવા વળતર આપવાનો હેતુ, મોટેભાગે, સંબંધિત પરિબલોને ધ્યાનમાં રાખીને વિચારવામાં આવવો જોઈએ. તે કોઈ એક રીતે અથવા બીજી રીતે વ્યક્તિને વળતર આપવાનું હોઈ શકે છે. તેથી, લાદવામાં આવનાર વળતરનો રકમ વાજબી હોવી જોઈએ અને મનસ્વી ન હોવી જોઈએ. વળતર ચૂકવવાનો નિર્દેશ આપતા પૂર્વે, આરોપીની તે ચૂકવવાની ક્ષમતા કસોટી પર ઉતારવી જરૂરી છે. વધુમાં, આ બાબતમાં સંક્ષિપ્ત રીતે પણ તપાસ જરૂરી બની શકે છે. કેટલાક કારણો, જે બહુ વિસ્તૃત ન હોય, તે પણ દર્શાવવા પડી શકે છે; હેતુ એ છે કે દંડ લાદવાની શક્તિ મર્યાદિત છે અને વળતર ચૂકવવાનો નિર્દેશ, એ જમાંથી ગણાયેલા એક કે બીજા પરિબલોના આધારે, આપી શકાય છે; પરંતુ ની કલમ (૩) કોઈ એવી મર્યાદા મૂકતી નથી અને તેથી, તે હેઠળની શક્તિ માત્ર યોગ્ય કેસોમાં જ વાપરવી જોઈએ. આવી અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ ન્યાયાધીશની મનમાની અને તાવડમાં કરી શકાય નહીં. " ઉપરોક્ત કાનૂની સ્થિતિ અને એ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતાં કે પીડિતાની માતાને તેમાં અપીલકર્તા સામે કોઈ ફરિયાદ નહોતી

અને તેણે કેટલાક વળતરની પ્રાર્થના કરી હતી, આ અદાલતે ઠરાવ્યું કે મુદ્દામાં ઉદાર દષ્ટિકોણ અપનાવી શકાય અને કેદની સજા ઘટાડી શકાય; અને તે મુજબ, કેદની સજા પહેલેથી ભોગવેલ અવધિ સુધી ઘટાડીને, અપીલકર્તાને પીડિતાની માતાને રૂપિયા એક લાખનું વળતર ચૂકવવાનો નિર્દેશ આપ્યો.

૯૬. વિશ્વ આરોગ્ય સંગઠને રોડ સેફ્ટી અંગેના વૈશ્વિક સ્થિતિ અહેવાલમાં જણાવ્યું છે કે અતિગતિ અને નશામાં વાહન ચલાવવું માર્ગ અકસ્માતોમાં મુખ્ય યોગદાન આપતા પરિબળો છે. રાષ્ટ્રીય અપરાધ નોંધ બ્યુરો (એનસીઆરબી) અનુસાર, ભારતમાં દર વર્ષે માર્ગ અકસ્માતોને કારણે થતા મૃત્યુનો કુલ આંકડો હવે ૧,૩૫,૦૦૦થી વધુ છે. એનસીઆરબીના અહેવાલમાં પણ નશામાં વાહન ચલાવવાનું માર્ગ અકસ્માતોનું મુખ્ય પરિબળ તરીકે જણાવવામાં આવ્યું છે. આપણા દેશની એવી શરમજનક વિશેષતા છે કે અહીં માર્ગ અકસ્માતોમાં મૃત્યુની સર્વાધિક સંખ્યા નોંધાય છે. હવે કાયદા નિર્માતાઓએ ભારતીય દંડ સંહિતામાં પ્રતિબિંબિત દંડ નિર્ધારણ નીતિ પર પુનર્વિચાર કરવાનો સમય આવી ગયો છે.

૯૭. ઘટનાના જે તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓ ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા આરોપીને ભારતીય દંડ સંહિતાની ભાગ ૨ હેઠળ દોષિત

ઠેરવવામાં સાબિત કરવામાં આવી છે, તે નિઃસંદેહ ઘૂણાસ્પદ અને ગંભીર સ્વરૂપના ગુનાની સૂચના આપે છે, જે માટે ગુનાની તીવ્રતા અનુસાર દંડ ફરમાવવો યોગ્ય થાય. આરોપીના કૃત્યથી સાત અમૂલ્ય માનવજીવોનો અર્ધ્યહાનિ થયો. અપીલકર્તા વિરુદ્ધ સાબિત થયેલા આ પ્રકારના ગુનામાં વડી અદાલત દ્વારા ફટકારવામાં આવેલ ત્રણ વર્ષની સજા અત્યંત અલ્પ અને અપૂરતી છે; પરંતુ રાજ્ય દ્વારા કોઈ અપીલ દાખલ કરવામાં આવી નથી, તેથી સજા વધારાના પ્રશ્ન પર વિચાર કરવાથી અમે વિમુખ રહીએ છીએ. આવા કેસમાં અપીલકર્તાને તેણે પહેલેથી ભોગવેલી સજા, એટલે કે બે મહિના, ભોગવીને મુક્ત કરવો, અમારા મતે, ન્યાયનો ઉપહાસ થશે અને અતિશય અન્યાયી, અયોગ્ય, અસંગત તથા ગુનાની ગંભીરતા સાથે અસંમત થશે. સાચું છે કે અપીલકર્તાએ રૂ. ૮,૫૦,૦૦૦/-નું વળતર ચૂકવ્યું છે, પરંતુ વળતરની કોઈ રકમ ભોગ બનનારના પરિવારજનોને સતત ચાતનાથી મુક્ત કરી શકતી નથી. હકીકતમાં, સાત વ્યક્તિઓના હત્યાના ભાગ રૂ હેઠળના ગુનામાં અપીલકર્તાને ત્રણ વર્ષની સજા ફટકારવામાં વડી અદાલત અત્યંત સંવેદનશીલ અને ઉદાર રહી હતી.

૧૬.૩. સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષના મામલે, ભારતીય દંડ સંહિતાની ધારા ૩૦૪ ભાગ ૨ હેઠળ વડી અદાલતે ફટકારેલી

મહત્તમ સજા અંગે પણ પ્રશ્ન ઊભો થયો હતો અને શું તેમાં કોઈ ફેરફાર કરવાની આવશ્યકતા હતી તે બાબત પણ વિચારણીય બની હતી. સારા આચરણ અને વર્તનની પરોલ પર મુક્ત કરવાનો અથવા તેને ફટકારવામાં આવેલી સજા તેણે પહેલેથી જ ભોગવી લીધેલા સમયગાળા સુધી ઘટાડવાની પણ વિનંતી કરવામાં આવી હતી, કારણ કે તે યુવાન હતો અને કુટુંબીય જવાબદારીઓ ધરાવતો હતો.

૧૬.૪. આ બન્ને નિર્ણયો માં, દારૂના પ્રભાવ હેઠળ અનેક વ્યક્તિઓની નિર્મમ હત્યાનો કૃત્ય કરવામાં આવ્યો હતો. સંજીવ નંદા (સુપ્રા)ના કેસમાં, તે વ્યક્તિ યુવાન હતો અને પોતાના દ્વારા કરાયેલા સમગ્ર કૃત્યની ગંભીરતા અંગે જાણ થતાં પણ તેણે બેફામ રીતે વાહન ચલાવવાનું ચાલુ રાખ્યું, જેના પરિણામે છ વ્યક્તિઓના મૃત્યુ થયા. આ અપરાધીને દંડ ફટકારતી વખતે, તેના નશામાં અને બેફામ ડ્રાઇવિંગના કૃત્ય અંગેની જાણકારીને ધ્યાનમાં રાખીને, અદાલતે તેને ભારતીય દંડ સંહિતાની ધારા ૩૦૪ ભાગ-૨ હેઠળ દંડિત કર્યો હતો અને તેવી જ રીતે અલિસ્ટર એન્થની પેરેરા (સુપ્રા)ના કેસમાં પણ ભારતીય દંડ સંહિતાની ધારા ૩૦૪ ભાગ (૨) હેઠળ દંડ ફટકાર્યો હતો. દલબીર સિંહ (સુપ્રા)ના કેસમાં જે રીતે ઠરાવવામાં આવ્યું હતું, તે પ્રમાણે ભારતીય દંડ સંહિતાની માત્ર ધારા ૩૦૪એ હેઠળ દંડને રૂપાંતરિત

કરવાની વિનંતી એ આધારે નામંજૂર કરવામાં આવી હતી કે “મોટર વાહનો મૃત્યુના ફાંસામાં ફેરવાઈ ગયા છે અને બેફામ વાહનચાલન માટે દોષિત ઠરેલા ચાલકો પ્રત્યે કોઈપણ ઢીલાશ દર્શાવવી એ માર્ગ અકસ્માતોમાં વધુ વધારો થવાના જોખમ પર હશે....”

૧૭. સંયોજનક્ષમતા ના પ્રશ્ન માટે વિદ્વાન વકીલો દ્વારા રજૂ કરાયેલ કેટલાક ન્યાયનિર્ણયોનું આ તબક્કે ઉલ્લેખ કરવો આવશ્યક છે.

૧૭.૧. સૌરભ બક્ષી (ઉપરોક્ત)ના કેસમાં વાહન દુર્ઘટનાનો મામલો હતો, જેમાં બેફામ અને બેદરકારીપૂર્વક વાહન ચલાવવાના કારણે પ્રતિવાદી વિરુદ્ધ કલમ ૨૭૦/૩૦૪ક હેઠળ ગુનો નોંધાયો હતો; માનનીય નીચલી અદાલતે પ્રતિવાદીને કલમ ૩૦૪ક હેઠળ દોષિત ઠેરવ્યો હતો અને તેને ૦૧ વર્ષ માટે સખત કેદ તથા રૂ.૨૦૦૦/-નો દંડ ફટકારવામાં આવ્યો હતો. અપીલ દાખલ કરવામાં આવ્યા પર, માનનીય સત્ર ન્યાયાધીશ, પટિયાલાએ અપીલ નામંજૂર કરી હતી. ત્યારબાદ તેમણે વડી અદાલતમાં ફોજદારી પુનરીક્ષણ રજૂ કર્યું. વડી અદાલતે દોષસિદ્ધિ યથાવત્ રાખી અને સજા ઘટાડીને નક્કી કરી. સર્વોચ્ચ અદાલતમાં પડકાર એ હતો કે બે મૃત્યુ થયેલ હોવાથી પ્રતિવાદીએ કંઈક વળતર ચૂકવ્યું

છે, એ આધાર પર સજા માત્ર અત્યાર સુધી ભોગવેલ અવધિ સુધી ઘટાડવા અંગે વડી અદાલત તરફથી કોઈ યોગ્યતા નહોતી. વડી અદાલતે ગુનાની પ્રકૃતિ પ્રત્યે સતર્ક રહેવું જોઈએ હતું અને દંડની માત્રામાં હસ્તક્ષેપ કરવો ન જોઈએ હતો. રાજ્ય પંજાબ વિરુદ્ધ બલવિંદર સિંહ અને અન્ય, ૨૦૧૨ (૨) એસસીસી ૧૮૨ તથા ગુરુ બસવરાજ ઉર્ફે બેનને સેટ્ટિપ્પા વિરુદ્ધ રાજ્ય કર્ણાટક, (૨૦૧૨) ૮ એસસીસી ૭૩૪ના નિર્ણયોના આધાર પર સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું અને અવલોકન કર્યું છે:

“૧૦. આ સંદર્ભમાં, અમે લાભપ્રદ રીતે બલવિંદર સિંહ (ઉપરોક્ત) ના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરી શકીએ છીએ, જેમાં વડી અદાલતે પુનરીક્ષણ મંજૂર કર્યું હતું અને ભારતીય દંડ સંહિતાની , , ની દંડનીય કલમો હેઠળના ગુનાઓ બાબતે પ્રથમ વર્ગના ન્યાયિક મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા ફટકારવામાં આવેલી સજાની માત્રા, એટલે કે પહેલેથી ભોગવાઈ ચૂકેલી ૧૫ દિવસની કેદની સજા, ઘટાડીને કરી હતી. અદાલતે [૬] માંના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો અને બે અનુચ્છેદો પુનઃઉદ્ધૃત કર્યા હતા, જેને અમે પુનરુદ્ધરણ માટે અત્યંત આવશ્યક માનીએ છીએ:

“૧. જ્યારે મોટરવાહનો મૃત્યુના ફાંસ બની ગયા છે, ત્યારે બેફામ વાહનચાલન બદલ દોષિત ઠરેલા ચાલકો પ્રત્યે દર્શાવવામાં આવતી કોઈપણ ઢીલાણ માર્ગ અકસ્માતોના વધુ વધારા ના

જોખમે થશે. મોટરવાહનોનું સ્ટિયરિંગ સંભાળનાર તમામ વ્યક્તિઓને, ખાસ કરીને વ્યાવસાયિક ચાલકોને, અતિશય કાળજી અપનાવવાની પોતાની ફરજ તથા ફરજચ્યુતિના કિસ્સામાં તેમના પર આવનારા પરિણામોની સતત યાદ અપાવવી આવશ્યક છે. આવા ચાલકો પર માનસિક સજાગતા જળવાઈ રહે તે માટેના સૌથી અસરકારક ઉપાયોમાંનો એક સજા નિર્ધારણના ક્ષેત્રમાં નિરોધક તત્વ જાળવી રાખવાનું છે. તે ક્ષેત્રમાં તેમને દર્શાવાતી કોઈપણ છૂટછાટ તેમને વાહનચાલનને તુરંચ અને રમૂજી બનાવવાની પ્રેરણા આપશે.

“૧. જ્યારે મોટરવાહનો મૃત્યુના ફાંદા બની ગયા હોય ત્યારે બેદરકારીપૂર્વક વાહન ચલાવવાના દોષી ઠરેલા ચાલકો પ્રત્યે દર્શાવવામાં આવતી કોઈપણ ઉદારતા માર્ગ અકસ્માતોમાં વધુ વધારો થવાના જોખમે હશે. મોટરવાહનોનું સ્ટિયરિંગ સંભાળનાર તમામ, ખાસ કરીને વ્યાવસાયિક ચાલકોને, અત્યંત કાળજી રાખવાની તેમની ફરજ અંગે તથા તેમાં ચૂક થાય તો તેમના પર આવનારાં પરિણામો અંગે સતત યાદ અપાવતા રહેવું જોઈએ. આવા ચાલકોને માનસિક રીતે સતર્ક રાખવાનો સૌથી અસરકારક માર્ગ સજાના ક્ષેત્રમાં અવરોધક તત્વ જાળવી રાખવાનો છે. એ ક્ષેત્રમાં તેમના પ્રત્યે દર્શાવવામાં આવતી કોઈપણ છૂટ તેમને વાહન ચલાવવાને હળવાશ અને રમતગમત બનાવવા લલચાવશે.

૧૩. ભારતમાં માર્ગ અકસ્માતોની ગતિશીલ વધતી પ્રવૃત્તિ અને પીડિતો તથા તેમના પરિવારો પર પડતા વિનાશક પરિણામોને ધ્યાનમાં રાખતાં, ફોજદારી અદાલતો ભારતીય દંડ સંહિતાના અપકૃત્યની પ્રકૃતિને દંડમુક્તિ અધિનિયમ, ૧૯૫૮ની કૃપાપૂર્ણ જોગવાઈઓને આકર્ષતી ગણી શકતી નથી. વાહનના બેદરકારીપૂર્વક અથવા લાપરવાહીથી ચલાવવાને કારણે મૃત્યુ થવાના અપકૃત્ય બદલ લાદવામાં આવનાર દંડની માત્રા પર વિચાર કરતી વખતે, મુખ્ય પરિબલોમાંથી એક નિરોધ હોવું જોઈએ. વ્યાવસાયિક ચાલક પોતાના કાર્યસમયના લગભગ સમગ્ર ભાગ દરમિયાન વાહનનો ગેસ પેડલ દબાવતો રહે છે. વાહન ગતિમાન હોય ત્યારે પોતાનો પગ પેડલ પર હોય તે દરેક ક્ષણે એક પણ ક્ષણની ઢીલાશ કે બેદરકારી રાખવાની તેને પરવડશે નહીં, તે બાબત તેને સતત પોતાના મનમાં રાખવી જ જોઈએ. તે આડેધડ ડ્રાઈવિંગથી અનિવાર્યરૂપે અકસ્માત થશે જ નહીં; અથવા અકસ્માત થાય તો પણ અનિવાર્યરૂપે કોઈ માનવનું મૃત્યુ થશે જ નહીં; અથવા એવું મૃત્યુ થઈ જાય તો પણ તેને અપકૃત્યમાં દોષિત ઠરાવવામાં નહીં આવે; અને અંતે, જો તેને દોષિત ઠરાવવામાં આવે તો અદાલત દ્વારા તેની સાથે સહાનુભૂતિપૂર્વક વર્તવામાં આવશે — એવો વિચાર કરીને જોખમ લઈ શકે નહીં અને લેવું પણ જોઈએ નહીં. જો વાહન પ્રત્યેની તેની બેદરકારીપૂર્વકની ચલાવટના કારણે

કોઈ માનવના મૃત્યુ માટે તેને અપકૃત્યમાં દોષિત ઠરાવવામાં આવે, તો તે જેલસજાથી બચી શકશે નહીં — આ ભયજનક માનસિકતા તેણે હંમેશાં મનમાં રાખવી જોઈએ. આ જ ભૂમિકા અદાલતો, ખાસ કરીને નીચલી અદાલતોના સ્તરે, બેદરકારીપૂર્વક વાહન ચલાવવાના કારણે થતા મોટર અકસ્માતોના ઊંચા દરને ઘટાડવા માટે ભજવી શકે છે.

૧૧. અપીલકર્તાને ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળ દંડનીય ગુનાઓ માટે છ માસની સાદી કેદ ભોગવવા આદેશ આપવામાં આવ્યો હતો. દ્વિ-ન્યાયાધીશીય પીઠે દલબીર સિંહ (ઉપરોક્ત) પર આધાર રાખી સજાની માત્રામાં હસ્તક્ષેપ કરવાનો ઇનકાર કર્યો હતો. ઉલ્લેખનીય છે કે, ઉક્ત કેસમાં માંથી નીચેનો અંશ ઉદ્ધૃત કરવામાં આવ્યો હતો: — “તેમ છતાં, દંડ નિર્ધારણમાં સુધારણા સંબંધિત નીતિ હોવી જોઈએ. આ વાહનચાલક, જો તે સારો વાહનચાલક બનવો હોય, તો તેને માર્ગ પરિવહન નિયમો તથા નૈતિક જવાબદારી અંગે વધુ સારો તાલીમપ્રાપ્તિ મળવી જોઈએ, ખાસ કરીને માનવ જીવન અને અંગોને થઈ શકતી સંભવિત હાનિ બાબતે. તેથી, આ ક્ષેત્રમાં આપવામાં આવતી સજા સાથે આ ઘટકો જોડાયેલા હોવા જોઈએ. અમને આશા છે કે રાજ્ય, જ્યારે સજા વાહનચાલન સંબંધિત ગુનાઓ માટે હોય ત્યારે, વધુ સારા વાહનચાલન સાથે જવાબદારીની વધુ જીવંત સમજ વિકસે તે માટે

એક કોર્સ જોડશે. શક્ય છે કે રાજ્ય, નબળી આર્થિક સ્થિતિ ધરાવતા પુરુષોના મામલામાં, સરકારના વિવેકાધીન વિષય એવા જૂના નિયમોની કડકાઈ વિના, યોગ્ય અરજી પર, ક્યારેક પરોલ અને સુધારાત્મક અભ્યાસક્રમો અંગે વિચારણા કરે. ”

૧૨. ગુરુ બસવરાજ (ઉપરોક્ત) માં અપીલકર્તાને દંડનીય ગણવામાં આવ્યો હતો , , અને ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળની દંડનીય અપરાધો બદલ દોષિત ઠરાવવામાં આવ્યો હતો અને તેને છ માસની સાદી કેદ તથા રૂપિયા ૨૦૦૦/-નો દંડ અને દંડ ન ભરે તો જપ દિવસની સાદી કેદની સજા ફરમાવવામાં આવી હતી. બે ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે , ., , અને પર આધાર રાખીને અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે અપરાધોના આચરણ બાબતે પર્યાપ્ત સજા ફરમાવવાની અદાલતની સતત ચિંતા રહે છે, જેમાં અપરાધના સ્વરૂપ તથા સમાજની અંતરાત્માની માંગને ધ્યાનમાં રાખવામાં આવે છે. ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળ દંડનીય અપરાધ માટે પર્યાપ્ત સજા ફરમાવવાની ચિંતા ઉપર વિશેષ ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે. અદાલતે નોંધ્યું હતું કે કેટલાક સંજોગોમાં શમક પરિબલોને ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યા હોય તે નોંધનીય છે, પરંતુ તે પાસું પ્રત્યેક કેસના તથ્યો પર નિર્ભર છે. અધિકૃત નિર્ણયોનો પ્રવાહ દર્શાવે છે તેમ, વ્યાવસાયિક વાહનચાલનમાં પ્રવીણતા ઉપર ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે અને તેથી થયેલું વિલક્ષણ વર્તન,

જે બેફામ અને બેદરકાર વાહનચાલનનું પરિણામ બને છે અને અકસ્માત સર્જે છે, તેની નિંદા કરવામાં આવી છે. મોટર અકસ્માતમાં જ્યારે અનેક વ્યક્તિઓને ઈજાઓ થાય અને મૃત્યુ થાય, ત્યારે સમાજમાં હાહાકાર મચી જાય છે; ચોતરફ ભયનો માહોલ છવાઈ જાય છે. એકની બેદરકારી સમૂહની શાંતિ ભંગ કરે છે. એવો અકસ્માત સર્જાય ત્યારે તે અનેક સ્તરે પીડિતો ઊભા કરવાની અને સામાજિક બંધારણમાં ખાડો પાડવાની ક્ષમતા ધરાવે છે. અસરગ્રસ્ત વ્યક્તિઓની, પ્રત્યક્ષ તેમજ પરોક્ષ, વ્યથા અને વેદના દુઃસ્વપ્નસમાન અસર ઊભી કરી શકે છે. તેનો પ્રભાવ સમાજ પર પડે છે અને જ્યારે નશામાં, બેદરકારીથી અથવા તે રીતે કહીએ તો સાહસિકતાભર્યા વાહનચાલકો, જેમને બીજા અંગે કોઈ ચિંતા નથી, તેમની બેફામ વાહનચાલનના કારણે અકસ્માતો વારંવાર બને છે ત્યારે આ પ્રભાવ વધુ અનુભૂતિમાં આવે છે. નોંધવાનું છે કે, ૧૯૮૮ની જોગવાઈઓ હેઠળ વળતરની ફાળવણી એક અલગ જ ક્ષેત્રમાં આવે છે. ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા હેઠળ, અને એવો નિર્દેશ કે તે રકમ જે વ્યક્તિને આરોપીએ જે કૃત્ય માટે સજા પામી છે તેના કારણે કોઈ નુકસાન અથવા ઈજા થઈ હોય તેને ચૂકવવામાં આવે, તે વળતરનું સ્વરૂપ અને પરિધિ અલગ છે અને દરેક સંજોગોમાં તેને પર્યાપ્ત સજાનો વિકલ્પ ગણવો યોગ્ય નથી.

ત્યારબાદ અદાલતે આગળ નોંધ્યું: –

“૩૨. અમે ઉપકારપૂર્વક નોંધીએ છીએ કે યોગ્ય દંડ વાહનોને માર્ગ પર ચલાવતી વખતે બેદરકારી રાખતા અને કદાચ એ ધારણા ધરાવતા લોકોને આંખ ઉઘાડનાર સાબિત થાય છે કે તેમને છૂટ આપવામાં આવશે અથવા અન્યના જીવ “દુષ્ટ છોકરાઓ માટેની માખીઓ” સમાન છે. તેઓ સંપૂર્ણપણે ભૂલી જાય છે કે ઘણાં લોકોના જીવન તેમના હાથમાં છે, અને તેમના બેફામ તથા બેદરકાર કૃત્યથી માનવજીવનની મહત્તા અશોભનીય રીતે દફન થઈ જાય છે.

૩૩. તેમાં કોઈ શંકા રહી શકે નહીં કે અપરાધ અને દંડ વચ્ચે અનુપાત હોવો આવશ્યક છે. અપરાધની આચરણ અને સામાજિક વ્યવસ્થાપર તેની અસરને ધ્યાનમાં રાખીને યોગ્ય સજા ફરમાવવામાં આવે તે જોવાનું અદાલતનું કર્તવ્ય છે. ન્યાય માટે સમાજના સમૂહના આહ્વાનને, જેમાં પૂરતો દંડ પણ સમાવેશ પામે છે, હળવાશથી અવગણી શકાય નહીં.” આ અભિપ્રાય ધરાવતા, અદાલતે હસ્તક્ષેપ કરવાનો ઇનકાર કર્યો.”

૧૭.૨. સર્વોચ્ચ અદાલતે રામફલ અને અન્યના કેસમાં (ઉપરોક્ત) ગુનો સમાધેય છે કે કેમ તે પ્રશ્નનો વિચાર કર્યો હતો, કારણ કે ફરિયાદ વર્ષ ૧૯૮૭થી સંબંધિત હતી. સર્વોચ્ચ અદાલત

સમક્ષ સમાધાન માટે અરજી કરવામાં આવી હતી. તે ધારા ૩૦૪ (૨) ને ધારા ૧૪૯ સાથે વંચીને લાગુ પડતો ગુનો હતો. ધારા ૩૨૫ તથા ધારા ૩૨૩/૧૪૯ હેઠળની દોષસિદ્ધિની પુષ્ટિ કરતાં, અદાલતે વર્ષ ૧૯૮૭ની ફરિયાદને ધ્યાનમાં રાખીને સજા ઘટાડીને ૨ વર્ષ કરી હતી. અદાલતે સમજૂતીના આધારે દોષસિદ્ધિ તથા સજા રદ કરી હતી અને અપીલનો નિકાલ કર્યો હતો. રામ લાલ અને અન્યના કેસમાં, ૧૭.૩. અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે ધારા ૩૨૦માં દર્શાવેલ બે કોષ્ટકોની બહાર આવતો અસમાધેય ગુનો અદાલતની મંજૂરીથી પણ સમાધાન કરી શકાતો નથી.

સંબંધિત પરિચ્છેદો અહીં નીચે પુનરુત્પાદન કરવા યોગ્ય ગણાય છે:

“૩. અમે આ નિર્ણયને બંધનકારક નઝીર તરીકે અનુસરવામાં અસમર્થ છીએ, કારણ કે તે “અપરાધોના સમાધાન” અંગે છે અને તેમાં બે કોષ્ટકો છે, એકમાં એવા અપરાધોની વર્ણનાઓ સમાવિષ્ટ છે કે જેમનું સમાધાન તેમાં દર્શાવેલ વ્યક્તિ દ્વારા કરી શકાય છે અને બીજા માં એવા અપરાધોની વર્ણનાઓ સમાવિષ્ટ છે કે જેમનું સમાધાન અદાલતની પરવાનગીથી તેમાં ઉલ્લેખિત વ્યક્તિઓ

દ્વારા કરી શકાય છે. ફક્ત તેવા અપરાધો જ, જે ઉપરોક્ત બે કોષ્ટકોમાં સમાવિષ્ટ છે, સમાધાનયોગ્ય છે અને અન્ય કોઈ નહીં. ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ ની ઉપકલમ (૯) નીચે મુજબ વૈધાનિક પ્રતિબંધ મૂકે છે:

(૯) કોઈપણ અપરાધ આ કલમમાં જે રીતે જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય તે સિવાય સમાધાનયોગ્ય નહીં હોય.

જ. સ્પષ્ટ છે કે જ્યારે મહેશ ચંદ્ર (ઉપરોક્ત)નો નિર્ણય આપવામાં આવ્યો ત્યારે માનનીય ન્યાયાધીશોનું ધ્યાન ઉપરોક્ત કાનૂની પ્રતિબંધ તરફ દોરવામાં આવ્યું નહોતું. તેવી જ રીતે વાચ. સુરેશ બાબુ (ઉપરોક્ત)માં નિર્ણય આપનાર માનનીય ન્યાયાધીશોનું પણ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું નહોતું. તેથી તે નિર્ણયો પેર ઇન્ક્યુરિયમ રૂપે આપવામાં આવેલા હતા. અમે ઠરાવીએ છીએ કે જે ગુનો કાયદા મુજબ અસમાધેય જાહેર કરવામાં આવ્યો છે, તે અદાલતની પરવાનગી સાથે પણ સમાધેય બની શકતો નથી. ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળનો ગુનો,

સ્વીકાર્ય રીતે, અસમાધેય છે અને તેથી તેને સમાધેય કરવાની મંજૂરી આપવા માટે માનનીય વકીલની વિનંતી સ્વીકારી શકાતી નથી.

૫. જોકે, પક્ષકારો વચ્ચે સમજૂતી થઈ ગઈ છે અને પીડિતોને હવે કોઈ વાંધો નથી, તેમજ આ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતાં કે પ્રથમ અપીલકર્તાએ પહેલેથી જ આશરે છ મહિનાની કારાવાસની સજા ભોગવી લીધી છે, નરમ વલણ અપનાવી શકાય અને સજા તેને દ્વારા પહેલેથી જ ભોગવાયેલી અવધિ સુધી ઘટાડી શકાય. અમે આ પ્રમાણે આદેશ આપીએ છીએ અને જેલ અધિકારીઓને તેને તુરંત મુક્ત કરવા સૂચના આપીએ છીએ.”

૧૭.૪. ગુલાબ દાસ તથા અન્યઓ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં, કલમ ૩૨૦ હેઠળ અસમાધેય ગુનાઓનું સમાધાન કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હતો. અદાલતે ઠરાવ્યું કે ફરિયાદી અને આરોપી વચ્ચે સમજૂતી થઈ હોય તો પણ આવું કરી શકાય નહીં.

તેમ છતાં, સમજૂતીના પ્રકાશમાં સજા ઘટાડવામાં આવી છે. નીચલી અદાલત દ્વારા નોંધાયેલ દોષસિદ્ધિના આદેશને યથાવત્ રાખતાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે અપીલકર્તાઓને

ફટકારવામાં આવેલી સજાને તેઓએ પહેલેથી જ ભોગવી લીધેલી સજા સુધી ઘટાડેલી. આમ કરતાં અદાલતે રામ લાલ અને અન્ય (ઉપરોક્ત)ના મામલે સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલા નિર્ણયનું અનુસરણ કર્યું છે.

૧૭.૫. બેન્કટ અને અન્ય (ઉપરોક્ત)ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૨૦ હેઠળ આપવામાં આવેલ કોષ્ટક ૧ અથવા કોષ્ટક ૨માં આવરી લેવાયેલા અપરાધો જ સમાધેય થઈ શકે છે અને ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળ દંડનીય બાકીના અપરાધો સમાધેય થઈ શકતા નથી. અદાલતે સંહિતાની કલમ ૩૨૬ હેઠળના અપરાધને સમાધેય કરવાની માંગણી નામંજૂર કરી હતી. તેમ છતાં, એ હકીકત ધ્યાનમાં રાખીને કે પક્ષકારોએ અદાલત બહાર વિવાદનો નિરાકરણ કર્યો હતો અને ઘટનાની તારીખથી ૧૦ વર્ષ વીતી ગયા હતા તથા અપીલકર્તાઓને કેટલાક મહિના સુધીના કારાવાસનો ભોગવટો કરવો પડ્યો હતો, અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે રૂ. ૫૦૦૦/-નો દંડ અને ઘવાયેલા વ્યક્તિને આપવામાં આવેલ વળતર ઉપરાંત કારાવાસની સજા ઘટાડવી જોઈએ.

૧૭.૬. બ્રહ્મીલાલ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૭ હેઠળ દોષસિદ્ધિનો મામલો હતો. એવો કોઈ આક્ષેપ નહોતો કે આરોપીએ પીડિત પર હુમલો કર્યો હતો. આવા તથ્યોના

આધારે, નીચલી અદાલત દ્વારા લાદવામાં આવેલ અને વડી અદાલત દ્વારા ઘટાડવામાં આવેલ કેદની સજા વધુ ઘટાડીને આરોપીએ પહેલેથી ભોગવેલી અવધિ જેટલી કરી દેવામાં આવી. સર્વોચ્ચ અદાલતે અપીલ મંજૂર કરી.

૧૮. વાચ. સુરેશ બાબુ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૨૬ હેઠળનો ગુનો, જે અન્યથા અસમાધાનિય હતો, અપીલકર્તાએ છરીથી થયેલી શારીરિક ઈજાના વળતરરૂપે રૂ. ૧૦,૦૦૦/- ચૂકવે તેવી શરતે સમાધાન કરવાની પરવાનગી આપવામાં આવી હતી.

૧૯. મહેશ ચંદ (ઉપરોક્ત)ના કેસમાં, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૭ હેઠળના અપરાધના સમાધાનની પ્રસ્તાવલી ઉપસ્થિત હતી. એ જ વ્યવહારમાંથી ઉદ્ભવેલા પ્રતિવાદી કેસનો પહેલેથી જ સમાધાન થઈ ચૂક્યું હતું. પક્ષકારોએ તેને વિશિષ્ટ કેસ તરીકે ગણવા તથા અપરાધનો સમાધાન કરવા માટે વિનંતી કરી હતી. સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું કે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૭ સમાધેય નથી, પરંતુ એ જ વ્યવહારમાંથી ઉદ્ભવેલો પ્રતિવાદી કેસ સમાધાન થઈ ગયો હોવાથી, અદાલતે તે મંજૂર કર્યું.

૨૦. પુત્તસ્વામીના પ્રકરણમાં (ઉપરોક્ત), અદાલતમાં પક્ષકારો વચ્ચે સમાધાન થયું હતું. અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે જો કોઈ ગુનો કલમ ૩૨૦ના વ્યાપમાં સમાધાનયોગ્ય ન હોય, તો પણ પક્ષકારો વચ્ચે થયેલા સમાધાનને ધ્યાનમાં લઈને અદાલત દોષસિદ્ધિ યથાવત્ રાખીને લાદવામાં આવેલી સજા ઘટાડીને શકે છે. દંડની ચુકવણીને આધીન રહીને, સજા પહેલેથી ભોગવેલ અવધિ સુધી ઘટાડવામાં આવી હતી. નિશ્ચયે, આ સર્વોચ્ચ અદાલતે બંધારણની કલમ ૧૪૨ હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ કરીને, પ્રશ્નનો શાંત નિપટારો કરવા અને નીચે મુજબ વ્યવહાર ઉકેલ પર વિચારતાં, કર્યું હતું:

“૮. આ સંદર્ભમાં આ અદાલતના [(૧૯૯૯) ૫ એસ.સી.સી. ૨૩૮] ના મામલે અપાયેલા નિર્ણયનો સંદર્ભ લઈ શકાય છે, જેનું નિરાકરણ ત્રિ-ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠ દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું, જેમાં ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળની દોષસિદ્ધિના સંબંધમાં સજા ઘટાડીને પહેલેથી ભોગવાયેલ અવધિ તથા દંડ પૂરતી કરવામાં આવી હતી. નિશ્ચિતરૂપે, ઉપર જણાવ્યા મુજબ, આ નિર્ણય તે મામલાના તથ્યોના આધારે આપવામાં આવ્યો હતો.

૯. આ અદાલતના અન્ય બે નિર્ણયોનો પણ સંદર્ભ લેવાયો હતો, અર્થે કે (૧) [(૧૯૯૯) ૨ એસ.સી.સી. ૨૧૩]] અને (૨) બચ્છુ સિંહ વિ. રાજ્ય ઉત્તર પ્રદેશ [(૨૦૦૦ (૧૦)

એસ.સી.સી. ૩૧૩)], જેમાં એ જ સૂત્ર લાગુ કરવામાં આવ્યું હતું।

૧૦. જ્યાં સુધી બીજા પ્રસ્તાવનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં આ અદાલતના અવિનાશ શેઠી વિ. કર્ણાટક રાજ્ય અને અન્યના કેસમાં આપવામાં આવેલા નિર્ણયનો સંદર્ભ લઈ શકાય છે [(૨૦૦૪ (૧૩) એસ.સી.સી. ૩૭૫] જ્યાં દોષસિદ્ધિને *I.P.C.* માંથી ફેરવી દેવામાં આવી હતી અને ગુનાને સમાધાનયોગ્ય કરવામાં આવ્યો હતો.

૧૧. . [(૨૦૦૫) ૧ એસસીસી ૩૪૭] ના કેસમાં એક અન્ય નિર્ણય પણ છે, જે સીધા જ આઈપીસી હેઠળની દોષસિદ્ધિ સાથે સંબંધિત છે. આ અદાલતે કેસની વિશિષ્ટ તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લઈને પક્ષકારોને કેસમાં સમાધાન કરવાની પરવાનગી આપી હતી, પરંતુ સાથે સાથે એ પણ નિર્દેશ કર્યો હતો કે તેને પૂર્વનઝીર તરીકે ગણવામાં નહીં આવે.

૧૨. આ તમામ નિર્ણયો પરથી જે નિષ્કર્ષ નીકળે છે તે એ છે કે જો કોઈ અપરાધ દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની પરિધિમાં સમાધેય ન હોય તોય, પક્ષકારો વચ્ચે થયેલા સમાધાનને ધ્યાનમાં રાખીને અદાલત દોષસિદ્ધિ યથાવત્ રાખી, લાદવામાં આવેલી સજામાં ઘટાડો કરી શકે છે।”

૨૧. બી.એસ. જોષી (સુપ્રા)ના કેસમાં, અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે જે ગુનાઓનો ઉદ્દેશ ધારા ૩૨૦માં કરવામાં આવ્યો નથી, તેમને સમાધાન દ્વારા નિકાલ કરવા દેવામાં આવી શકતા નથી. અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે સર્વોચ્ચ અદાલત એવાં કેસોની શ્રેણી નિર્ધારિત કરે છે, જેમાં આવી સત્તાઓનો ઉપયોગ થઈ શકે છે. તેમ છતાં, હરિયાણા રાજ્ય વિ. ભજન લાલ, ૧૯૯૨ એસસીસી (ફિ.) ૪૨૬,ના કેસમાં જણાવાયેલી શ્રેણીઓને સર્વસમાવેશક કહી શકાય નહીં. આ, નિઃસંદેહ, વૈવાહિક વિવાદનો કેસ હતો અને અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે ધારા ૪૯૮-એ ધરાવતો અધ્યાય ૨૦-એ દાખલ કરવાનો ઉદ્દેશ સ્ત્રીઓને તેમના પતિ દ્વારા થતાં અત્યાચારથી બચાવવાનો હતો, જેથી પતિ અને તેના સગાસંબંધીઓને હેરાનગતિ બદલ દંડિત કરી શકાય. અતિ-તકનીકી દૃષ્ટિકોણ પ્રતિક્ષણહીન સાબિત થશે અને સ્ત્રીઓના હિત વિરુદ્ધ કાર્ય કરશે.

૨૧.૧. સંબંધિત તારણો અને અવલોકનો નીચે મુજબ છે: “૯. અદાલતેએ પણ સુરેન્દ્રનાથ મહાન્તીના કેસ (ઉપરોક્ત) માં આપેલ નિર્ણયનો આ આધાર માટે સહારો લીધો છે કે જે ગુનો અશમનીય જાહેર કરવામાં આવ્યો હોય તે અદાલતની પરવાનગીથી પણ ક્યારેય શમનીય બનાવી શકાય નહીં. આ તો નિશ્ચિત જ છે. જે ગુનાઓ શમનીય બની શકે છે, તે અંગેમાં દર્શાવેલા છે. તેમાં દર્શાવાયેલા ન હોય એવા ગુનાઓને શમનીય બનાવવા પરવાનગી આપી શકાય નહીં. મહાન્તીના કેસમાં, અપીલકર્તાઓને નીચલી

અદાલતે કલમ અંતર્ગતના ગુનામાં દોષિત ઠરાવ્યા હતા. વડી અદાલતે અપીલકર્તાઓની દોષસિદ્ધિમાં ફેરફાર કરી તેમને કલમ અંતર્ગતના ગુનામાં દોષિત ઠરાવ્યા અને છ મહિનાની સજા ફટકારી. નીચલી અદાલતે અપીલકર્તાઓને પાંચ વર્ષની સખત કેદની સજા ફટકારી હતી. જોકે શમન માટેની અરજી વડી અદાલતે રદ કરી હતી. આ અદાલતે એ ઠરાવ્યું કે અપીલકર્તાઓને જે ગુનામાં દોષિત ઠરાવવામાં આવ્યા હતા તે અશમનીય હતો અને તેથી તેને શમનીય બનાવવા પરવાનગી આપી શકાય તેમ ન હતી; પરંતુ પક્ષકારોએ અદાલતની બહાર પોતાનો વિવાદ સમાધાન કરી લીધો હતો તે ધ્યાનમાં લઈને સજા પહેલેથી ભોગવેલી અવધિ જેટલી ઘટાડવામાં આવી. તેમ છતાં, એ ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે કે વર્તમાન કેસમાં અપીલકર્તાઓએ ગુનાઓને શમનીય બનાવવાની માગણી કરી નહોતી. ઉપર દર્શાવેલ પરિસ્થિતિઓ હેઠળ તેઓએ પ્રાથમિક માહિતી અહેવાલ રદ કરવાની માગણી સાથે અદાલતનો આશરો લીધો હતો. ૧૦.. [(૧૯૭૭) ૨ એસસીસી ૬૯૯], કલમ હેઠળની રદ કરવાની આંતરિક શક્તિના વ્યાપને ધ્યાનમાં રાખીને, આ અદાલતે ઠરાવ્યું કે આ સર્વોપયોગી શક્તિના ઉપયોગમાં, જો વડી અદાલત આ નિષ્કર્ષે પહોંચે કે ન્યાયના હિતમાં તેમ કરવું આવશ્યક છે, તો તે કાર્યવાહી રદ કરવા અધિકૃત છે. નોંધાયું હતું કે ફોજદારી કેસમાં, નિર્બળ

ફરિયાદપક્ષની પાછળનો પરદા ઢાંકેલ હેતુ, ફરિયાદપક્ષની રચના જે સામગ્રી પર આધારિત છે તેની સ્વરૂપ, અને આવી અન્ય બાબતો ન્યાયના હિતમાં વડી અદાલતને કાર્યવાહી રદ કરવા યોગ્ય ઠરાવે છે; અને ન્યાયના હેતુઓ માત્ર કાયદાના હેતુઓ કરતાં ઊંચા છે, છતાં ન્યાયનું સંચાલન ધારાસભાએ બનાવેલા કાયદાઓ અનુસાર જ થવું જોઈએ. આ અદાલતે કહ્યું હતું કે આ અવલોકનો કરવાની આત્યંતિક જરૂરિયાત એ છે કે રાજ્ય અને તેના પ્રજાજનો વચ્ચે ન્યાય કરવા વડી અદાલતની આંતરિક શક્તિઓને બચાવતી જોગવાઈના હેતુ અને ઉદ્દેશ્યની યોગ્ય સમજ વિના, આ મહત્વપૂર્ણ અધિકારક્ષેત્રનો વ્યાપ અને તેની સીમારેખાઓને મૂલવવું અશક્ય બનશે. તથ્યોના આધારે, એ પણ નોંધાયું હતું કે આરોપીને દોષિત ઠરાવવાની કોઈ વાજબી શક્યતા નહોતી. આવા પ્રકારના પ્રાથમિક માહિતી અહેવાલમાં કરાયેલા આરોપોને પત્ની સમર્થન ન આપે ત્યારે કેસની સુનાવણીનું શું થશે? અગાઉ નોંધ્યા મુજબ, હવે તેણે સોગંદનામું દાખલ કર્યું છે કે સ્વભાવભેદો અને પરોક્ષ આરોપોના કારણે તેની વિનંતી પરથી જ પ્રાથમિક માહિતી અહેવાલ નોંધાયો હતો. આરોપોને સમર્થન ન આપવાના અનેક કારણો હોઈ શકે છે. કારણ એ પણ હોઈ શકે છે કે તેણે પોતાના પતિ અને તેના અન્ય પરિવારજનો સાથેના વિવાદો સમાધાન કરી લીધા હોય અને પરિણામે તે ફરીથી પોતાના પતિ સાથે રહેવા લાગી હોય, જેમની

સાથે તેને અગાઉ મતભેદ હતા, અથવા તેણે સ્વેચ્છાએ અલગ થઈને સ્વતંત્ર રીતે સુખપૂર્વક જીવન જીવતું હોય, અથવા પરસ્પર સંમતિથી લગ્નવિરહેદ થવાથી અગાઉનું લગ્નજીવન વિઘટિત થયું હોય અને હવે તેણે બીજાં કોઈ વ્યક્તિ સાથે લગ્ન કરી લીધાં હોય, અથવા અન્ય કોઈ સમાન આધાર પર ફરિયાદપક્ષને સમર્થન આપવાનું નિષ્ફળ રહે. આવી સ્થિતિમાં, દોષસિદ્ધિ થવાની લગભગ કોઈ શક્યતા જ રહેતી નથી. તો પછી શું અશમનીય ગુનાઓને શમનીય બનાવવાની મંજૂરી આપી દેવામાં આવે છે એવી દલીલના આધાર પર રદ કરવાની શક્તિનો ઉપયોગ ન કરવાની ના પાડવી યોગ્ય રહેશે? તેના ઉત્તર સ્પષ્ટરૂપે ‘નકારાત્મક’ હોવો જોઈએ. જોકે, જો વડી અદાલત તથ્યોના આધારે સરચાઈના અભાવ સહિત કોઈ માન્ય કારણોસર રદ કરવાની પ્રાર્થના નામંજૂર કરે, તો તે ભિન્ન બાબત હશે.”

૨૧.૧. સંબંધિત તારણો અને અવલોકનો નીચે મુજબ છે:- “૯. વડી અદાલતે એ સિદ્ધાંત માટે સુરેન્દ્ર નાથ મોહંતીના કેસ (ઉપરોક્ત)ના નિર્ણય પર પણ આધાર રાખ્યો છે કે બિન-સમાધાનપાત્ર જાહેર કરાયેલો ગુનો અદાલતની પરવાનગીથી પણ સમાધાનપાત્ર બની શકતો નથી. એ વાત અલબત્ત સાચી છે. જે ગુનાઓનું સમાધાન થઈ શકે છે તેનો ઉલ્લેખ તેમાં કરવામાં આવ્યો

છે. જે ગુનાઓનો તેમાં ઉલ્લેખ નથી તેમના સમાધાનની પરવાનગી આપી શકાય નહીં. મોહંતીના કેસમાં, અપીલકર્તાઓને નીચલી અદાલતે ગુના માટે દોષિત ઠરાવ્યા હતા. વડી અદાલતે અપીલકર્તાઓની દોષસિદ્ધિ બદલીને તેમને અન્ય ગુના માટે દોષિત ઠરાવ્યા અને છ માસની સજા કરી. નીચલી અદાલતે અપીલકર્તાઓને પાંચ વર્ષની સખત કેદની સજા કરી હતી. તથાપિ, સમાધાન માટેની અરજી વડી અદાલતે ફગાવી દીધી હતી. આ અદાલતે ઠરાવ્યું કે અપીલકર્તાઓ જે ગુના માટે દોષિત ઠર્યા હતા તે બિન-સમાધાનપાત્ર હતો અને તેથી તેના સમાધાનની પરવાનગી આપી શકાય નહીં, પરંતુ પક્ષકારોએ અદાલત બહાર પોતાનો વિવાદ પતાવી લીધો હોવાનું ધ્યાનમાં લઈને સજા ઘટાડીને ભોગવાઈ ચૂકેલી મુદત જેટલી કરવામાં આવી. તથાપિ, એ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે વર્તમાન કેસમાં અપીલકર્તાઓએ ગુનાઓના સમાધાનની માંગ કરી ન હતી. તેમણે ઉપર જણાવેલા સંજોગોમાં એફ.આઈ.આર. રદ કરવાની માંગ સાથે અદાલતનો સંપર્ક કર્યો હતો. ૧૦. [(૧૯૭૭) ૨ એસ.સી.સી. ૬૯૯]માં, રદ કરવાની અંતર્નિહિત સત્તાના વ્યાપની વિચારણા કરતાં, આ અદાલતે ઠરાવ્યું કે આ હિતકારી સત્તાના ઉપયોગમાં, વડી અદાલત જો એવા નિષ્કર્ષ પર પહોંચે કે ન્યાયના હેતુઓ તેમ કરવાની અપેક્ષા રાખે છે, તો કાર્યવાહી રદ કરવાની હકદાર છે. એવું

અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે ફોજદારી કેસમાં, નબળી ફરિયાદ પાછળનો છૂપો હેતુ, જે સામગ્રી પર ફરિયાદ પક્ષના કેસનું માળખું ટકેલું છે તેનું સ્વરૂપ વગેરે બાબતો ન્યાયના હિતમાં કાર્યવાહી રદ કરવા માટે વડી અદાલતને વાજબી ઠેરવશે, અને ન્યાયના હેતુઓ માત્ર કાયદાના હેતુઓ કરતાં ઊંચા છે, જોકે ન્યાય વિધાનમંડળે બનાવેલા કાયદાઓ અનુસાર જ આપવાનો રહે છે. આ અદાલતે કહ્યું કે આ અવલોકનો કરવાની અનિવાર્ય આવશ્યકતા એ છે કે રાજ્ય અને તેના નાગરિકો વચ્ચે ન્યાય કરવા માટે વડી અદાલતની અંતર્નિહિત સત્તાઓને જાળવી રાખવા ઇચ્છતી જોગવાઈના ઉદ્દેશ અને હેતુની યોગ્ય સમજ વિના, એ મહત્વપૂર્ણ અધિકારક્ષેત્રની વ્યાપકતા અને રૂપરેખા સમજવી અશક્ય બનશે. તથ્યો પર, એ પણ નોંધવામાં આવ્યું હતું કે આરોપી ગુના માટે દોષિત ઠરે તેવી કોઈ વાજબી સંભાવના ન હતી. જ્યાં પત્ની પ્રશ્નગત પ્રકારની એફ.આઈ.આર.માં કરાયેલા આક્ષેપોને સમર્થન ન આપે ત્યાં કેસની સુનાવણીનું શું થાય. અગાઉ નોંધ્યા મુજબ, હવે તેણીએ સોગંદનામું રજૂ કર્યું છે કે એફ.આઈ.આર. સ્વભાવગત મતભેદોને કારણે તેણીના કહેવાથી નોંધાવાઈ હતી અને આક્ષેપો ગર્ભિત હતા. આક્ષેપોને સમર્થન ન આપવાનાં ઘણાં કારણો હોઈ શકે છે. કાં તો તેણીએ પોતાના પતિ અને તેના પરિવારના અન્ય સભ્યો સાથેના વિવાદો ઉકેલી લીધા હોય અને પરિણામે જેમની સાથે અગાઉ

મતભેદ હતા તે પતિ સાથે ફરી રહેવા લાગી હોય, અથવા તેણી સ્વેચ્છાએ અલગ થઈને પોતાની રીતે સુખેથી રહેતી હોય, અથવા પક્ષકારોની સંમતિથી છૂટાછેડા દ્વારા અગાઉનું લગ્ન વિસર્જિત થતાં અન્ય કોઈ સાથે લગ્ન કરી લીધાં હોય, અથવા આવા જ અન્ય કોઈ કારણસર ફરિયાદ પક્ષને સમર્થન આપવામાં નિષ્ફળ રહે. આવી પરિસ્થિતિમાં, દોષસિદ્ધિની લગભગ કોઈ શક્યતા રહેશે નહીં. તો પછી શું એ આધાર પર રદ કરવાની સત્તાનો ઉપયોગ કરવાનો ઈનકાર કરવો યોગ્ય ગણાય કે તેમ કરવાથી પક્ષકારોને બિન-સમાધાનપાત્ર ગુનાઓના સમાધાનની પરવાનગી આપવા જેવું થશે. ઉત્તર સ્પષ્ટપણે ‘નકારાત્મક’ હોવો જોઈએ. તથાપિ, જો વડી અદાલત તથ્યોના આધારે સદ્ભાવનાના અભાવ સહિતનાં કોઈપણ માન્ય કારણોસર રદ કરવાની માંગ ફગાવે, તો તે જુદી બાબત ગણાશે.

૧૨. આવા વૈવાહિક વિવાદોમાં વિશિષ્ટ લક્ષણો સ્પષ્ટપણે પ્રગટ થાય છે. વૈવાહિક વિવાદોના સાચા સમાધાનને પ્રોત્સાહન આપવું અદાલતનું કર્તવ્ય બની જાય છે.

૧૩. આ અદાલતે, ભલે થોડા ભિન્ન સંદર્ભમાં, માં કરેલી ટિપ્પણીઓ . [(૨૦૦૦) ૩ એસસીસી ૬૯૩] અદાલતો દ્વારા વૈવાહિક વિવાદમાં કયો અભિગમ ધ્યાનમાં રાખવો જોઈએ તે

નક્કી કરવા માટે અત્યંત પ્રાસંગિક છે; તેમાં કહેવામાં આવ્યું હતું કે તાજેતરના સમયમાં વૈવાહિક વિવાદોમાં ભારે વધારો થયો છે. લગ્ન એક પવિત્ર વિધિ છે, જેનો મુખ્ય હેતુ યુવાન દંપતીને જીવનમાં સ્થિર થવામાં અને શાંતિપૂર્વક જીવન જીવવામાં સહાય કરવો છે. પરંતુ નાનાં વૈવાહિક ઝઘડા અચાનક ભભૂકી ઊઠે છે, જે ઘણી વખત ગંભીર સ્વરૂપ ધારણ કરે છે અને તેના પરિણામે ઘોર અપરાધો બને છે, જેમાં કુટુંબના વડીલો પણ સામેલ થઈ જાય છે; પરિણામે, જે લોકો સલાહ આપી શક્યા હોત અને સમાધાન કરાવી શક્યા હોત તેઓ આરોપી તરીકે ફોજદારી કેસમાં જોડી દેવામાં આવતાં નિર્બળ બની જાય છે. વૈવાહિક વિવાદાસ્પદ વાદવિવાદને પ્રોત્સાહન ન આપવા પાછળ અહીં ઉદ્દેશ કરવાની જરૂર ન હોય એવા અન્ય પણ ઘણા કારણો છે, જેથી પક્ષકારો પોતાની ભૂલો અંગે ચિંતન કરી શકે અને અદાલતી લડાઈમાં ઉતરવા કરતાં પરસ્પર સંમતિથી સૌહાર્દપૂર્ણ રીતે પોતાનો વિવાદ સમાપ્ત કરી શકે, કારણ કે અદાલત સમક્ષ તે પૂર્ણ થવામાં વર્ષો અને વર્ષો લાગી જાય છે અને આ પ્રક્રિયામાં પક્ષકારો વિવિધ અદાલતોમાં પોતાના "કેસો" પાછળ દોડતા દોડતા પોતાના "યુવાન" દિવસો ગુમાવી બેસે છે"

૨૨. નીખિલ મર્યન્ટ (ઉપરોક્ત) ના મામલે એ જ પ્રશ્ન ઊભો થયો હતો અને અદાલતે અનુસર્યું હતું કે

બી.એસ. જોશી (ઉપરોક્ત) વિ. હરિયાણા રાજ્ય અને અન્ય નિર્ણયોને ધ્યાનમાં લઈ નીચે મુજબ ઠરાવ્યું:

૨૪. ઉપરોક્તમાં દર્શાવ્યા મુજબના હકીકતોના સર્વાંગી દષ્ટિકોણને ધ્યાનમાં રાખીને તથા આ અદાલતના બી.એસ. જોશી ના કેસ (ઉપરોક્ત) માં આપેલા નિર્ણયને, તેમજ કંપની અને બેંક વચ્ચે થયેલા સમાધાનને અને બેંક દ્વારા દાખલ કરાયેલા દાવામાં દાખલ કરાયેલ સહમતિ શરતોની કલમ ૧૧ ને ધ્યાનમાં રાખીને, અમે સંતોષ પામીએ છીએ કે આ એવો યોગ્ય કેસ છે કે જેમાં ફોજદારી કાર્યવાહી રદ કરવામાં તકનીકવાદને અવરોધરૂપ બનવાની મંજૂરી ન આપવી જોઈએ, કારણ કે, અમારા મતે, પક્ષકારો વચ્ચે સમાધાન થયા પછી તેની ચાલુ રાખવું નિર્ણયક પ્રયત્ન થશે.

૨૩. સથિયામૂર્તી અને અન્યના કેસમાં

(ઉપરોક્ત), ધારા ૧૪૮ અને ૧૪૯ હેઠળનો ગુનો સમાધાનયોગ્ય ન હતો. આરોપી અને પીડિત વચ્ચે થયેલા સમાધાનને ધ્યાનમાં રાખીને તેમને સમાધાન કરવાની મંજૂરી આપવામાં આવી હતી.

૨૪. ૨૦૦૮ના મનોજ શર્મા (ઉપરોક્ત) કેસમાં, અદાલતે પક્ષકારો વચ્ચે થયેલા સમાધાનના આધારે અસંયોજનીય અપરાધના રદ કરવા અંગે નીચે મુજબ માર્ગદર્શિકા જારી કરી હતી:—

“૨૨. કારણ કે દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાએ કયા ગુનાઓ સમાધેય છે અને કયા નથી તે સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવ્યું છે, વડી અદાલત કે આ સર્વોચ્ચ અદાલત પણ સામાન્ય રીતે એ બાબતે ન્યાયોચિત ઠરતી નથી કે પરોક્ષ રીતે તે કરવું, જે પ્રત્યક્ષ રીતે કરી શકાય તેમ ન હોય. એટલું જ નહીં, સામાન્ય રીતે સંવિધાન હેઠળ કે દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા હેઠળ, જે કાર્યને સંહિતાએ સ્પષ્ટપણે પ્રતિબંધિત કર્યું છે તે કરવા માટે આદેશ આપવો ન્યાયિક સત્તાનો વૈધ ઉપયોગ ગણાય નહીં. દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા સ્પષ્ટ રીતે કહે છે કે તે કલમમાં જોગવાઈ મુજબ સિવાય કોઈ ગુનો સમાધાન દ્વારા નિપજાવી શકાય નહીં. તેથી, મારા અભિપ્રાય મુજબ, સામાન્ય રીતે અસમાધેય ગુનાને સમાધેય કરવાનો આદેશ આપવો ન્યાયિક સત્તાનો વૈધ ઉપયોગ ગણાય નહીં.

૨૩. જોકે, એ દર્શાવવું આવશ્યક છે કે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા ને એકલવાયે વાંચી શકાય નહીં. તેને સંહિતાની અન્ય જોગવાઈઓ સાથે વાંચવી પડશે. એવી જ એક અન્ય જોગવાઈ ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૪૮૨ છે, જે આ પ્રમાણે છે: ”

વડી અદાલતની અંતર્નિહિત શક્તિઓનું સંરક્ષણ. આ સંહિતામાં કશી જ વાત વડી અદાલતની આ સંહિતા હેઠળના કોઈપણ આદેશને અસરકારક બનાવવા, અથવા કોઈપણ અદાલતની પ્રક્રિયાના દુરુપયોગને અટકાવવા, અથવા અન્યથા ન્યાયના હિતોને સુનિશ્ચિત કરવા માટે જરૂરી હોઈ શકે તેવા આદેશો પસાર કરવાની તેની અંતર્નિહિત શક્તિઓને મર્યાદિત કરવા અથવા અસર કરવા માટે માનવામાં આવશે નહીં." કલમ ૪૮૨માં વપરાયેલા "આ સંહિતામાં કશી જ વાત" શબ્દો અપરિમિત પ્રાધાન્ય આપનાર કલમ છે, અને તેથી તેને સંહિતાની અન્ય જોગવાઈઓ ઉપર અગ્રતા પ્રાપ્ત થાય છે. કલમ ૪૮૨માં આવેલા "અથવા અન્યથા ન્યાયના હિતોને સુનિશ્ચિત કરવા" શબ્દો સૂચવે છે કે ન્યાયના હિતોને સુનિશ્ચિત કરવા માટે ક્યારેક, જોકે માત્ર અતિ દુર્લભ કેસોમાં જ, વડી અદાલત સંહિતાની કોઈ જોગવાઈના ઉલ્લંઘનમાં આદેશ પસાર કરી શકે છે.

૨૪. એ સાચું છે કે આ અદાલતના કેટલાક ચુકાદાઓમાં આ અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની જોગવાઈ હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ એવું કંઈ કરવા માટે કરી શકાય નહીં, જે સીધેસીધું પ્રતિબંધિત હોય, જેમ કે મોસ્ટ. એ.આઈ.આર. ૧૯૯૦ સર્વોચ્ચ અદાલત ૧૯૦૫ (પરા ૨ અને

૪), એ.આઈ.આર. ૧૯૬૦ સર્વોચ્ચ અદાલત ૮૬૬ (પરા ૬),
એ.આઈ.આર. ૧૯૮૧ સર્વોચ્ચ અદાલત ૭૩૬ (પરા ૫) વગેરે.

૨૫. તેમ છતાં, મારા મતે આ ચુકાદાઓને ચુકિલડના સૂત્રની જેમ
વાંચી શકાય નહીં, કારણ કે સુસ્થાપિત સિદ્ધાંત છે કે અદાલતના
ચુકાદાઓને યાંત્રિક રીતે અને ચુકિલડના પ્રમેયની જેમ વાંચી
શકાય નહીં, જુઓ ૨૦૦૮(૮) જેએટી ૬૨૧, કોર્પોરેશન લિ.
એર. ૨૦૦૪ એસસી ૪૭૭૮. વિરલ અને અપવાદરૂપ કેસોમાં,
અનુચ્છેદ ૨૦માં ઉલ્લેખિત ચુકાદાઓમાં પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંતથી
વિમુખતા અપનાવી શકાય છે, તેમ બી.એસ. જોષી ના કેસમાં
(ઉપરોક્ત) નોંધવામાં આવ્યું છે, જેને અન્ય ચુકાદાઓમાં પણ
અનુસરવામાં આવ્યું છે, જેમ કે નીખિલ મર્યન્ટના કેસમાં
(ઉપરોક્ત). આ અદાલતના ડિવિઝનલ મેનેજર અરાવણી ગોલ્ડ
ક્લબ (ઉપરોક્ત)ના ચુકાદામાં પણ, જ્યાં ન્યાયિક સંયમ પર
ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે, ત્યાં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે કે
ક્યારેક દેશ અથવા સમાજના હિતમાં પરિસ્થિતિ તેની માટે
દઢપણે માંગણી કરતી હોય ત્યારે અદાલત દ્વારા ન્યાયિક
સક્રિયતા અપનાવી શકાય છે (જુઓ ઉક્ત ચુકાદાના અનુચ્છેદ
૩૯). ૩૪૭ ચુ.એસ. ૪૮૩, મિરાંડા વિ. એરિઝોના ૩૮૪
ચુ.એસ. ૪૩૬, રો વિ. વેડ ૪૧૦ ચુ.એસ. ૧૧૩, વગેરેમાં
અમેરિકાની સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા અને ઇંગ્લેન્ડમાં લોર્ડ ડેનિંગ

દ્વારા તેમના અનેક ચુકાદાઓમાં ન્યાયિક સક્રિયતા યોગ્ય રીતે અપનાવવામાં આવી હતી. ૨૬. વર્તમાન કેસમાં હું સન્માનપૂર્વક મારા વિદ્વાન ભાઈ માનનીય કબીર ન્યાયાધીશ સાથે સહમત છું કે ફોજદારી કાર્યવાહી રદ કરવામાં આવવી જોઈએ, તેમ છતાં પ્રશ્નનો નિર્ણય કદાચ કેટલીક અનુગામી ચુકાદા કે ચુકાદાઓમાં કરવો પડશે (શક્ય તેટલું વિશાળ ખંડપીઠ દ્વારા) કે સમાધાન થઈ ચૂક્યું છે તે આધારે દંડપ્રક્રિયા સંહિતાની અથવા બંધારણની કઈ અસમાધેય કેસો રદ કરી શકાય.

૨૭. તેમાં કોઈ શંકા રહેતી નથી કે આઈ.પી.સી. હેઠળનો અથવા અન્ય ગંભીર અપરાધો, જેમ કે , અથવા ૩૦૪બી હેઠળના કેસો સમાધેય નથી અને તેથી આ જોગવાઈઓ હેઠળની કાર્યવાહીનો સમાધાનના આધારે વડી અદાલત દ્વારા ફોજદારી દંડવિધિ સંહિતા હેઠળ અથવા રિટ અધિકારક્ષેત્રમાં રદ કરી શકાય નહીં. તેમ છતાં, કેટલાક અન્ય કેસોમાં, (જેમ કે નાગરિક સ્વરૂપને મળતા આવતા કેસોમાં) જો પક્ષકારો વચ્ચે પરસ્પર સૌહાર્દપૂર્ણ સમજૂતી થઈ હોય તો, ભલે જોગવાઈઓ સમાધેય ન હોય, વડી અદાલત દ્વારા કાર્યવાહી રદ કરી શકાય છે. કઈ સીમારેખા ખેંચવી તે અંગેનો નિર્ણય આ ન્યાયાલયના કેટલાક પછીના ચુકાદાઓમાં, શ્રેષ્ઠ તો વિશાળ પીઠ દ્વારા, લેવો પડશે (જેથી તેને વધુ પ્રામાણિકતા મળે). આ સંદર્ભમાં કેટલાક

માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો વિકસાવવા પડશે અને મામલો ન્યાયાધીશોના એકમાત્ર, અમાર્ગદર્શિત વિવેકાધીન પર છોડી શકાય નહીં, અન્યથા પરસ્પર વિરોધાભાસી નિર્ણયો અને ન્યાયિક અજ્ઞાનતા સર્જાઈ શકે. ન્યાયિક વિવેકાધીનતા કેટલાક નિષ્પક્ષ માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો અને માપદંડોના આધારે જ વાપરવી પડશે, અને વ્યક્તિગત ન્યાયાધીશોની મનસ્વી અને મનગમતી પર નહીં. અંતે, વિવેકાધીનતા ચાન્સલરના પગ સમાન તો હોઈ જ શકતી નથી.

રપ. જિયાન સિંહ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં, વડી અદાલતની રદ કરવાની સત્તાના પ્રયોગ પર મર્યાદાના માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો નક્કી કરવામાં આવ્યા હતા. અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે ફોજદારી કાર્યવાહી રદ કરવાનો અને રદ કરાવવાનો વડી અદાલતનો અધિકાર, ધારા ૩૨૦ હેઠળ ગુનો સમાધાન કરવાની ફોજદારી અદાલતની સત્તાથી સ્વતંત્ર અને ભિન્ન છે. ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની ધારા ૪૮૨ હેઠળ રદ કરવાની સત્તાનો પ્રયોગ કરતા પૂર્વે, વડી અદાલતે અપરાધની પ્રકૃતિ અને ગંભીરતા તથા તેના સામાજિક મહત્વને યોગ્ય ધ્યાનમાં લેવું આવશ્યક છે.

રપ.૧. સર્વોચ્ચ અદાલત બી.એસ. જોશી (ઉપરોક્ત), નીખિલ મર્યન્ટ (ઉપરોક્ત) અને મનોજ શર્મા (ઉપરોક્ત) ના નિર્ણયની યોગ્યતા અંગે વિચારણા કરી રહી હતી અને મામલો વિંશાળ પીઠ સમક્ષ મોકલવામાં આવ્યો હતો, જ્યાં સર્વોચ્ચ

અદાલતે આ મત વ્યક્ત કર્યો કે અદાલત સ્થગન જાળવી રાખી શકે નહીં અને ન્યાયિક સંયમ જાળવવો આવશ્યક છે. અદાલતોને સંસદ અથવા કારોબારીના કાર્યનું અધિગ્રહણ કરવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ નહીં અને ફક્ત વિધાનમંડળ જ ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૨૦માં સુધારો કરી શકે છે.

ઉપરોક્ત ત્રણ નિર્ણયોના સંદર્ભમાં, મુદ્દાઓનો ઉલ્લેખ કરતાં ખંડપીઠે એવું અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યું હતું કે “ જે કાર્ય સીધા રીતે કરી શકાય નહીં, તે આડકતરી રીતે પણ કરી શકાય નહીં”. પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ, અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવા માટે, અ-સમાધાનયોગ્ય અપરાધને અદાલત દ્વારા, સીધા કે આડકતરી રીતે, સમાધાન કરવાનો પરવાનગી આપી શકાય નહીં. તેથી, ઉપરોક્ત ત્રણ નિર્ણયો અમને યોગ્ય રીતે અપાયેલા જણાતા નથી.”. આ રીતે, અદાલતે પુનર્વિચારની આવશ્યકતા અનુભવી અને, તેથી, ઉક્ત નિર્ણયની યોગ્યતા પર પુનર્વિચાર કરવા માટે મુદ્દો વિશાળ ખંડપીઠ સમક્ષ મૂકવામાં આવ્યો હતો. અદાલતે, વિસ્તૃત ચર્ચા કર્યા બાદ, ઠરાવ્યું છે કે આ ત્રણ નિર્ણયો યોગ્ય રીતે અપાયેલા નહોતા.

તે રપ.ર. ની વિસ્તૃત ચર્ચા પછીની કાનૂની સ્થિતિનો સાર આપે છે:

૬૧. ઉપરની ચર્ચામાંથી જે સ્થિતિ પ્રગટ થાય છે, તેને સંક્ષેપમાં આ રીતે રજૂ કરી શકાય: સંવિધાનગત અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરીને ફોજદારી કાર્યવાહી અથવા એફ.આઈ.આર. અથવા ફરિયાદને રદ કરવાની વડી અદાલતની શક્તિ, સંહિતાની હેઠળના ગુનાઓના સમાધાન માટે ફોજદારી અદાલતને આપવામાં આવેલી શક્તિથી અલગ અને ભિન્ન છે. સંવિધાનગત શક્તિ વ્યાપક પરિપૂર્ણતાવાળી છે અને તેના પર કોઈ વિધાનસભાકીય મર્યાદા નથી; પરંતુ તેનો ઉપયોગ આવી શક્તિમાં સમાવિષ્ટ માર્ગદર્શિકા અનુસાર થવો જોઈએ, એટલે કે; (૧) ન્યાયના હિતોને સુનિશ્ચિત કરવા માટે અથવા (૨) કોઈ પણ અદાલતની પ્રક્રિયાના દુરુપયોગને અટકાવવા માટે. આરોપી અને પીડિતો પોતાના વિવાદનો નિકાલ કરી લીધો હોય એવા કયા કિસ્સાઓમાં ફોજદારી કાર્યવાહી અથવા ફરિયાદ અથવા એફ.આઈ.આર. રદ કરવાની શક્તિનો ઉપયોગ થઈ શકે, તે દરેક કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓ પર આધાર રાખશે અને કોઈ વર્ગ નિર્ધારિત કરી શકાય નહીં. તેમ છતાં, એવી શક્તિનો ઉપયોગ કરતા પહેલાં, વડી અદાલતે ગુનાની પ્રકૃતિ અને ગંભીરતાનો યોગ્ય વિચાર કરવો જરૂરી છે. માનસિક તર્કવિરુદ્ધિ દર્શાવતા જઘન્ય અને ગંભીર ગુનાઓ અથવા હત્યા, બળાત્કાર, ડાકા, વગેરે જેવા ગુનાઓ, ભલે પીડિત અથવા પીડિતના કુટુંબ અને આરોપીએ વિવાદનો

સમાધાન કરી લીધો હોય, તેમ છતાં યોગ્ય રીતે રદ કરી શકાય નહીં. આવા ગુનાઓ સ્વભાવથી ખાનગી નથી અને સમાજ પર ગંભીર અસર કરે છે. તેવી જ રીતે, વિશેષ કાયદાઓ હેઠળના ગુનાઓ બાબતે અથવા તેવા ગુનાઓ બાબતે, જે જાહેર સેવકે તે ક્ષમતામાં ફરજ બજાવતા સમયે કરેલા હોય, પીડિત અને આરોપી વચ્ચેનો કોઈ પણ સમાધાન એવી ફોજદારી કાર્યવાહી રદ કરવાનો કોઈ આધાર પૂરું પાડી શકતો નથી. પરંતુ, વ્યાપારિક, નાણાકીય, વેપારી, નાગરિક, ભાગીદારી અથવા આવા જ પ્રકારના વ્યવહારોમાંથી ઉદ્ભવેલા ગુનાઓ, અથવા દહેજ વગેરે સંબંધિત વૈવાહિક વિવાદોમાંથી ઉદ્ભવેલા ગુનાઓ, અથવા એવા કુટુંબી વિવાદો જ્યાં ખોટ મૂળભૂત રીતે ખાનગી અથવા વ્યક્તિગત સ્વભાવની હોય અને પક્ષકારોએ તેમનો સમગ્ર વિવાદ ઉકેલી લીધો હોય, તેવા મુખ્યત્વે અને પ્રાધાન્યપૂર્વક નાગરિક સ્વભાવ ધરાવતા ફોજદારી કેસો રદ કરવાની દૃષ્ટિએ જુદા પાયે ઊભા થાય છે. આવા વર્ગના કેસોમાં, જો વડી અદાલતના દૃષ્ટિકોણે આરોપી અને પીડિત વચ્ચેના સમાધાનને કારણે દોષસિદ્ધિની સંભાવના દૂર અને ક્ષીણ હોય અને ફોજદારી કેસ ચાલુ રાખવાથી આરોપી પર ભારે દમન અને પૂર્વગ્રહ ઊભો થાય તથા પીડિત સાથે સંપૂર્ણ અને સર્વાંગી સમાધાન અને મિલાપ છતાં ફોજદારી કેસ રદ ન કરવાથી તેને અતિશય અન્યાય થતો હોય, તો વડી અદાલત ફોજદારી

કાર્યવાહી રદ કરી શકે છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, વડી અદાલતે વિચારવું પડશે કે ફોજદારી કાર્યવાહી ચાલુ રાખવી અન્યાયપૂર્ણ અથવા ન્યાયના હિતોના વિરુદ્ધ તો નથી ને? અથવા પીડિત અને ખોટ કરનાર વચ્ચે સમાધાન અને મિલાપ છતાં ફોજદારી કાર્યવાહી ચાલુ રાખવી કાયદાની પ્રક્રિયાના દુરુપયોગ બરાબર તો નથી ને? અને ન્યાયના હિતોને સુનિશ્ચિત કરવા માટે ફોજદારી કેસનો અંત લાવવો યોગ્ય છે કે કેમ? જો ઉપરના પ્રશ્ન(ઓ)નો જવાબ હકારાત્મક હોય, તો વડી અદાલત પોતાના અધિકારક્ષેત્રની અંદર રહીને ફોજદારી કાર્યવાહી રદ કરી શકશે.” ૨૬. આ રીતે, સ્પષ્ટપણે જણાવી દેવામાં આવ્યું છે કે આ અદાલતે ગુનાની પ્રકૃતિ અને ગંભીરતાનો યોગ્ય વિચાર કરવો આવશ્યક છે અને દરેક મુદ્દો તે મુદ્દાઓમાં સ્થાપિત થયેલા તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓ પર આધારિત રહેશે. જઘન્ય અને ગંભીર ગુનાઓ તથા માનસિક તર્કવિરુદ્ધિ દર્શાવતા ગુનાઓ અને હત્યા, બળાત્કાર અને ડાકા જેવા ગુનાઓ, ભલે પીડિતો અથવા પીડિતના કુટુંબ અથવા આરોપીઓએ વિવાદોનો નિકાલ કરી લીધો હોય, છતાં રદ કરી શકાય નહીં, કારણ કે કાયદો આવા ગુનાઓને સ્વભાવથી ખાનગી માનતો નથી અને તેઓ સમાજ પર અત્યંત ગંભીર અસર કરે છે. વધુમાં, ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ જેવા વિશેષ કાયદા હેઠળના ગુનાઓ અને તે ક્ષેત્રમાં ફરજ બજાવતા જાહેર સેવકો દ્વારા કરાયેલા

ગુનાઓ પણ રદ કરવાનો કોઈ આધાર પૂરો પાડી શકતા નથી, તે પણ અત્યંત સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે. જે બાબતોમાં સમાધાનની મંજૂરી આપી શકાય તે મુખ્યત્વે અને પ્રબળતાપૂર્વક નાગરિક સ્વભાવ ધરાવતા ફોજદારી કેસો છે, ખાસ કરીને વ્યાપારિક, નાણાકીય, વેપારી, નાગરિક, ભાગીદારી અથવા આવા જ વ્યવહારોમાંથી ઉદ્ભવતા કેસો અને વૈવાહિક સંબંધોમાંથી ઉદ્ભવતા ગુનાઓ. વડી અદાલત જ્યારે એ નિષ્કર્ષ પર પહોંચે કે પીડિત અને ખોટ કરનાર વચ્ચે સમાધાન અને મિલાપ છતાં ફોજદારી કાર્યવાહી ચાલુ રાખવી કાયદાની પ્રક્રિયાના દુરુપયોગ સમાન છે અને ન્યાયના હિતોને સુનિશ્ચિત કરવા માટે ફોજદારી કેસનો અંત લાવવો યોગ્ય છે, ત્યારે તેને તે પ્રમાણે વિચારવું પડશે. વધુમાં, માર્ગ અકસ્માતના કેસમાં, જો દોષિત અથવા આરોપી દ્વારા પીડિત અને તેના કુટુંબને વળતર ચૂકવવામાં આવે, તો તે દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૫૭ અને ૩૫૭એ હેઠળ પીડિતોની સંભાળ રાખવાના નિર્દેશના પૂરતા પાલન તરીકે ગણાશે, પરંતુ માત્ર એટલા આધાર પર અદાલતને પસાર કરેલી અવધિને પૂરતી ગણવા અથવા તેને રદ કરવાની આધારશિલા બનાવવા માટે સંમત થવાની ફરજ પડતી નથી.

૨૭. આ પૃષ્ઠભૂમિમાં, આ અદાલતે તત્કાલીન કેસના તથ્યો પર પુનઃ વળવું જરૂરી છે, જ્યાં પુનરીક્ષણ અરજીના આદેશમાં પણ પ્રતિબિંબિત થતું હોય તેમ એ વધુને વધુ સ્પષ્ટ છે કે પક્ષકારો વચ્ચે સંપૂર્ણ સમજૂતી થઈ ચૂકી છે અને તેમણે મૃતક ઘનશ્યામભાઈ પટેલના પિતાના સોગંદનામા દ્વારા આ બાબતને પહેલેથી જ લેખિત સ્વરૂપ આપ્યું છે. તે શિવમના પિતાનું સોગંદનામું છે, જે રેકૉર્ડ પર પણ ઉપલબ્ધ છે. આ સોગંદનામામાં વળતરનો કોઈ ચોક્કસ આંકડો દર્શાવેલ નથી. જો કે, અદાલતે જ્યારે પરિશિષ્ટ દ્વારા એવો આંકડો જણાવવા આગ્રહ કર્યો, ત્યારે બંને પીડિતોના પિતાએ સોગંદનામું દાખલ કર્યું અને એ પણ જાહેર કર્યું કે રાહુલ અને શિવમના પરિવારજનોને ચૂકવવામાં આવેલી કુલ રકમ રૂ.૩ કરોડ (દરેક પરિવારને એક કરોડ અને પચાસ લાખ) છે.

૨૭.૧. આને કારણે રાહુલ પટેલના પિતાએ સોગંદનામું દાખલ કર્યું છે. સંબંધિત પેરાગ્રાફો નીચે મુજબ પુનઃઉતારવામાં આવે છે: “૨. જણાવવામાં આવે છે કે પરિવારના વડીલોની હાજરીમાં તમામ પક્ષકારો સાથે બેઠા હતા. પક્ષકારોએ વિવાદનો સૌહાર્દપૂર્ણ નિરાકરણ કરી લીધો છે અને એકબીજા વચ્ચે શાંત તથા સૌહાર્દપૂર્ણ સંબંધો રાખવાનો નિર્ણય કર્યો છે. આ પણ જણાવવામાં આવે છે કે મને અને મારા પરિવારને વિસ્મય અમિત શાહના પરિવાર દ્વારા પૂરતું વળતર આપવામાં આવ્યું છે અને મને

એ પણ વિશ્વાસ છે કે વિસ્મય અમિત શાહના પરિવારના સભ્યોને પણ નુકસાન થયું છે.

૩. ઉપરોક્ત તથ્યોને ધ્યાનમાં લેતાં, પીડિતના પિતા તરીકે, મને વિસ્મય અમિત શાહ સામે કોઈ અસંતોષ નથી અને તેથી, માનનીય ગુજરાત વડી અદાલત, અમદાવાદ સમક્ષ લંબિત કાર્યવાહીમાં યોગ્ય આદેશ પસાર કરવામાં આવે, જે ન્યાયના હિતોને અનુરૂપ થશે, કારણ કે તે શાંતિ અને સુમેળ જાળવી રાખશે તેમજ પક્ષકારો વચ્ચે સૌહાર્દપૂર્ણ સંબંધો સુનિશ્ચિત કરશે.

૪. એ પણ જણાવવામાં આવે છે કે હું અદાલત સમક્ષની કાર્યવાહીમાં સહકાર આપવાનું તેમજ ઉપરોક્ત દર્શાવેલ હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓને, જ્યારે જ્યારે આવશ્યક થાય ત્યારે, વ્યક્તિગત રીતે પુષ્ટિ કરવાની પ્રતિબદ્ધતા પણ સ્વીકારું છું.

૫. ઉપરોક્તને ધ્યાનમાં રાખીને, હું રાજ્ય ગુજરાત દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી ફોજદારી અપીલ નં. ૧૦૧૬ ઓફ ૨૦૧૫ માં વર્તમાન અપીલકર્તાને સહકાર આપવા અને તે અપીલનો પણ યોગ્ય રીતે નિકાલ થાય તે બાબતમાં સહાય કરવા પ્રતિજ્ઞા કરું છું. ઉપર જે કંઈ કહેવામાં આવ્યું છે તે મારી પોતાની જાણ, માહિતી અને વિશ્વાસ મુજબ સત્ય છે;

અને હું તેને સત્ય માનું છું તથા વર્તમાન સોગંદનામું કોઈ દબાણ કે પ્રભાવ વિના કરવામાં આવ્યું છે.”

૨૮. એ પણ નોંધનીય છે કે ફોજદારી

અહીં ઉપરોક્ત મુજબની પુનરીક્ષણ અરજી ક્રમાંક ૩૭૪, વર્ષ ૨૦૧૫, પાછી ખેંચવાની પરવાનગી પહેલેથી જ આપવામાં આવી છે, કારણ કે સમાધાનના પગલે પીડિત તેને દબાવવા ઈચ્છુક ન હતો. તેમ છતાં, ગુણદોષમાં પ્રવેશ કરતાં પહેલાં, સમયક્રમમાં પ્રથમ, સમાધેયતા સંબંધિત પાસાનો નિર્ણય કરવાની વિનંતી સ્વીકાર્ય ગણાઈ નથી. વિશેષરૂપે, ઉપર ચર્ચાયેલી વિવિધ ન્યાયિક અવલોકનોમાં નિર્ધારિત સિદ્ધાંતને ધ્યાનમાં રાખતાં, રેકૉર્ડ પરથી નિઃસંદેહપણે આ સ્પષ્ટ થાય છે કે પક્ષકારોએ પોતાના વિવાદોનો સમાધાન કરી લીધો છે અને અવસાન પામનારના માતા-પિતા, વયવૃદ્ધ હોવાથી, તથા બંને માતા-પિતાએ એકમાત્ર પુત્રને ગુમાવ્યો હોવાથી, વળતર, જે અન્યથા નીચલી અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલ રકમ ઉપર અને વધુ આ અદાલત દ્વારા ગણતરી કરી આપવામાં આવી શક્યું હોત, તે અંગે સમજૂતી થઈ ચૂકી છે. પક્ષકારો એકત્ર બેઠા અને રકમ નિર્ધારિત કરી, આપેલ રકમ અંગે સંપૂર્ણ સંતોષ વ્યક્ત કર્યો છે, જે સ્વયંમાં અદાલતને વિતેલ

સમયગાળાને પૂરતી સજા તરીકે ગણવાની વિનંતી સ્વીકારવા કે વિનંતિ મુજબ અપીલને સંપૂર્ણપણે મંજૂર કરવાની પરવાનગી આપવાનો આધાર બની શકે નહીં.

૨૮.૧. ગુણદોષના આધારે પુરાવાની મૂલવણી કરતી વખતે, આ મુદ્દો વધુ વિશદ રીતે ઉદ્ઘાટિત કરવામાં આવશે, જેથી વધુ સ્પષ્ટ કરી શકાય કે વર્તમાન મામલામાં આવો વિનંતિ-અરજી અપીલકર્તાને દંડિત કરવા માટે કે વિશાળ જાહેર હિત માટે પણ કેમ અનુકૂળ નથી.

૨૮.૨. આ અદાલત સંજ્ઞાની છે કે અપીલકર્તા દ્વારા બન્ને ભોગગ્રસ્તોના પરિવારજનોને ચૂકવવામાં આવેલ વળતર લાખો રૂપિયામાં છે (દરેકને રૂપિયા ૧.૫૦ કરોડ). બન્ને ભોગગ્રસ્તોના પરિવારજનોએ પણ દંડિત સાથે જોડાઈને સજા ઘટાડવા માટે વિનંતી કરી છે અને પહેલેથી જ આપવામાં આવેલ વિશાળ વળતરની રકમને ધ્યાનમાં લેતાં તેમનો કોઈ વાંધો બાકી રહ્યો નથી, જોકે તે અત્યંત મહત્વપૂર્ણ ઘટક છે અને અંકુશ શિવાજી ગાયકવાડ વિ. રાજ્ય મહારાષ્ટ્ર, (૨૦૧૩) ૬ એસસીસી ૭૭૦ના પ્રકરણમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે એવી હદ સુધી સૂચના આપી હતી કે જ્યારે પણ અદાલત વળતર ન આપવાનો નિર્ણય કરે, ત્યારે તે કારણો નોંધે.

૨૮.૩. ગુમાવાયેલ જીવનોની સરખામણીમાં આપવામાં આવતું વળતર હંમેશાં અતિ તુચ્છ જણાય છે. આરોપિત ગુનામાં વ્યક્તિઓને દોષિત ઠેરવ્યા પછી, વળતર આપવું ફોજદારી ન્યાય પ્રણાલીનો અત્યંત મહત્વપૂર્ણ ઘટક છે અને પીડિતશાસ્ત્રના ક્ષેત્રનો પણ, જો કે ભારતમાં તે હજી આરંભિક તબક્કામાં છે, તેની અનિવાર્ય જરૂરિયાત ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૫૭એની પરિચયથી તથા કલમ ૩૭૨માં કરાયેલા સુધારાથી પણ સમજાય છે. તેમ છતાં, જ્યારે નશામાં વાહન ચલાવવું અને માર્ગ પર અવિચારી તથા બેદરકાર વાહનચાલન, એનસીઆરબી મુજબ, માર્ગ અકસ્માતો તથા મૃત્યુના બે સૌથી મુખ્ય યોગદાનકારક પરિબલો છે, ત્યારે દંડ નક્કી કરતી વખતે અદાલત તરફથી ઢીલાશ દર્શાવી શકાય નહીં. તેનો અર્થ એ પણ થશે કે જેમને બેદરકારી અથવા અવિચારીતા છે અને પોતાના કૃત્યના પરિણામની જાણ છે, તેઓને માત્ર એટલા માટે માફી અને ક્ષમાદાન મળવું જોઈએ કે તેમની પાસે પીડિત અથવા પીડિતના પરિવારજનોને ચૂકવવા પૂરતી આર્થિક શક્તિ છે. વળતર તરીકે નાણાંનું પોતાનું મૂલ્ય અવશ્ય છે, પરંતુ તે અત્યંત અપ્રમુખ છે અને ગુમાવાયેલા જીવનની ભરપાઈ કરવા માટે સંપૂર્ણપણે અસમર્થ છે. જ્યાં કિંમતી માનવજીવો ગયા હોય, ત્યાં સમાધેયતાની દલીલને માન્યતા આપી શકાય નહીં. આવું નિવેદન વિચારતી

વખતે સામાજિક હિત નજરઅંદાજ કરી શકાય નહીં, કારણ કે ભવિષ્યના અપરાધને અટકાવવાનો ઉપાય તરીકે ભયપ્રેરણા પણ એક સાધન છે.

૨૮.૪. આ હકીકતને ધ્યાનમાં રાખીને કે નશામાં વાહન ચલાવવું રેકૉર્ડ પર સાબિત થયેલું નથી, ઉપરોક્ત ચર્ચામાંથી આ અદાલત, અપીલકર્તા બાબતે, એ રીતે ઢીલાશ દાખવવાનું પસંદ કરતી નથી કે વળતરની ચુકવણીને પૂરતું પાલન માનવામાં આવે અને અપીલકર્તા દોષિતે ભોગવેલા ૧ ½ વર્ષના સમયગાળાને મુદ્દાના ગુણદોષમાં પ્રવેશ કર્યા વિના પૂરતું ગણવામાં આવે.

એફ ગુણદોષ પર મૂલવણી સાક્ષ્ય- મૌખિક/દસ્તાવેજી

૨૯. ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલ તથા અપીલકર્તા દ્વારા પડકારવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવેલ મૌખિક તેમજ દસ્તાવેજી પુરાવો આ તબક્કે અદાલત દ્વારા વિચારણા લાયક છે. ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા કુલ ૩૩ સાક્ષીઓની તપાસ કરવામાં આવી છે, જેમને વ્યાપક રીતે ચાર જુદી જુદી શ્રેણીઓમાં વહેંચી શકાય. (૧) પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓ (૨) પંચ સાક્ષીઓ (૩) નિષ્ણાત સાક્ષીઓ (૩એ) તબીબી/વૈજ્ઞાનિક નિષ્ણાતો (૩બી) યાંત્રિક નિષ્ણાતો (૪) પોલીસ સાક્ષીઓ.

૨૯.૧. મુદ્દાના ગુણદોષમાં પ્રવેશ કરતાં, સર્વપ્રથમ ઓળખનો પ્રશ્ન ગંભીર હોવાનું માનવું પડશે, કારણ કે અપીલકર્તા દ્વારા ઓળખના પ્રશ્નને પડકારવામાં આવ્યો છે. ભારપૂર્વક કહેવામાં આવે છે કે સંબંધિત ગુનો કર્યાનો આક્ષેપ કરાયેલા વ્યક્તિની ઓળખ વાજબી સંશયની પાર સાબિત કરવાની જવાબદારી હંમેશા ફરિયાદ પક્ષ પર જ રહે છે.

૨૯.૨. ભારતીય સાક્ષ્ય અધિનિયમની કલમ ૧૦૧ પણ એ પક્ષકાર માટે જોગવાઈ કરે છે કે જે કોઈ પણ અદાલતને કોઈ કાનૂની હક અથવા જવાબદારી અંગે, જે તે દાવો કરેલા તથ્યોના અસ્તિત્વ પર આધારિત હોય, ચુકાદો આપવા ઈચ્છે, તેણે તે તથ્યો અસ્તિત્વમાં છે તે સાબિત કરવાના રહેશે. જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ કોઈ તથ્યના અસ્તિત્વને સાબિત કરવા બંધાયેલો હોય, ત્યારે પુરાવાનો ભાર તે વ્યક્તિ પર રહે છે. કાયદો સુસ્થિર છે કે ફરિયાદ પક્ષે તે મૂકેલા આરોપોનું મહત્વપૂર્ણ પ્રમાણમાં સાબિતીકરણ કરીને સફળ થવું પડે છે અને તેનો આધાર પોતાની જ શક્તિ પર રાખવો પડે છે, બચાવ પક્ષની નબળાઈ પર નહીં.

૨૯.૩. કલમ ૧૦૨ અનુસાર દાવો અથવા કાર્યવાહીમાં પુરાવાનો ભાર તે વ્યક્તિ પર રહે છે, જેને બંને પક્ષમાંથી કોઈ તરફથી કોઈપણ પુરાવો રજૂ ન કરવામાં આવે તો નિષ્ફળ થવું પડે.

૨૯.૪. કલમ ૧૦૩ પણ એ જ પ્રદાન કરે છે કે કોઈ વિશિષ્ટ તથ્ય અંગે પુરાવાનો ભાર તે વ્યક્તિ ઉપર રહે છે, જે અદાલતને તેના અસ્તિત્વમાં વિશ્વાસ કરાવવા ઇચ્છે છે, સિવાય કે કોઈ કાયદા દ્વારા એવું પ્રદાન કરવામાં આવ્યું હોય કે તે તથ્યનો પુરાવો કોઈ નિશ્ચિત વ્યક્તિ ઉપર રહેશે.

૨૯.૫. તે જ સમયે, કલમ ૧૦૬માં ઉપબંધ છે કે કોઈપણ વ્યક્તિની ખાસ જાણકારીમાં આવેલા તથ્યો સાબિત કરવાનો ભાર હંમેશાં તેના પર રહે છે. આ કલમ ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા પુરાવાનો ભાર વિષે લાગુ પડતા સામાન્ય નિયમનો અપવાદ છે. આ જોગવાઈ એવા તમામ તથ્યો પર લાગુ પડતી હતી, જે વિશિષ્ટ રીતે આરોપીની જાણકારીમાં જ હોય છે અને તેથી સામાન્ય નિયમથી અપવાદરૂપ છે, અને ફરિયાદ પક્ષને તેમને સંશયાતીત રીતે સાબિત કરવાની આવશ્યકતા રહે છે.

૨૯.૬. ધારા ૧૧૪ અદાલતને નિશ્ચિત તથ્યોના અસ્તિત્વની અનુમાનણા કરવાની પરવાનગી આપે છે અને એ પણ પ્રદાન કરે છે કે અદાલત એવી અનુમાનણા કરી શકે છે કે જે પુરાવા રજૂ કરી શકાય તેમ હોવા છતાં રજૂ કરવામાં આવ્યા નથી, તે જો રજૂ કરવામાં આવ્યા હોત તો જે વ્યક્તિ તેને અટકાવે છે તેના માટે પ્રતિકૂળ હોત, અને જો કોઈ માણસ એવો પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવાનો ઇનકાર કરે, જેના ઉત્તર આપવા માટે કાયદા દ્વારા

તેને ફરજપાળ નહીં કરાયેલ હોય, તો એવો ઉત્તર, જો આપવામાં આવ્યો હોત, તો તેના માટે પ્રતિકૂળ હોત.

૨૯.૭. ઈચ્છા કરતું ફરિયાદ પક્ષ છે જે

અદાલતે કોઈપણ દાવિત્વ અંગે, જે તથ્યોના અસ્તિત્વ પર આધારિત હોય, તેમ ચુકાદો આપવો હોય તો, જે તથ્યોના અસ્તિત્વનો તે દાવો કરે છે તે સાબિત કરવો જરૂરી બને છે; અને તેથી, તથ્યનું અસ્તિત્વ સાબિત કરવાનો ભાર તેના પર આવે છે. તે જ સમયે, સામાન્ય નિયમનો અપવાદ પણ એ માંગે છે કે, જે તથ્યો ફક્ત આરોપીની જાણમાં જ હોય, તે તેના દ્વારા સાબિત કરવામાં આવે. કાયદા હેઠળ જેના જવાબ આપવા તે બાધ્ય નથી એવા પ્રશ્નનો તેનો ઈનકાર, જો આપવામાં આવે, તો તે તેના વિરુદ્ધ અનુમાન માટે આધારરૂપ બની શકે છે. વાહનના ચાલક અંગેની અપીલકર્તાની વિશિષ્ટ જાણકારી તથા તેનો જવાબ ન આપવો પણ અનુમાનને મંજૂરી આપે છે.

૨૯.૮. ઓળખ સંબંધિત મુદ્દાનો વિચાર કરતી વખતે, અદાલતે અપીલકર્તાને વિચારણા ચાલુ રહે ત્યાં સુધી નિયમિત જામીન આપતો સર્વોચ્ચ અદાલતનો આદેશ સંદર્ભરૂપે જોવો જરૂરી છે. સર્વોચ્ચ અદાલતે નક્કી કરેલ શરતોમાંની એક ઓળખ અંગે પ્રશ્ન

ન કરવાનો છે, જેને બચાવપક્ષ દ્વારા ગંભીરપણે વિવાદાસ્પદ બનાવવામાં આવી છે, આ આધાર પર કે ભાર મૂળભૂત રીતે ફરિયાદ પક્ષ પર આવે છે અને બીજું, ભલે અપીલકર્તાની તરફથી તે વ્યક્તિની ઓળખ અંગે, જેણે કથિત રીતે અકસ્માત સર્જ્યો હતો, પ્રશ્ન ન કરવાનો સંમતિ હોય, ખાસ કરીને એ આધાર પર કે પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓ ફરિયાદ પક્ષના કેસથી વિમુખ થઈ ગયા છે, તેમ છતાં દલીલ કરવામાં આવે છે કે ઓળખના મુદ્દાથી મૂળભૂત પાસું સ્થાપિત થયું નથી. ૨૯.૯. આ અદાલતના મત અનુસાર, નીચે આપેલ વિવિધ કારણોસર આ રજૂઆતો અદાલતને સ્વીકાર્ય નથી.

૨૯.૧૦. પ્રથમ તો એ જણાવવું જરૂરી છે કે ટ્રાયલ અરસામાં જ્યારે અદાલતમાં અરજ કરવામાં આવી હતી, ત્યારે પરિસ્થિતિ અત્યંત ગંભીર હતી; ફરિયાદ પક્ષ તરફથી પણ એવી આશંકા વ્યક્ત કરવામાં આવી હતી કે અપીલકર્તાની મુક્તિથી તે સાક્ષીઓને પોતાના પક્ષમાં કરી શકે છે; તેની મુક્તિ સુનિશ્ચિત કરવા માટે એવી સંભાવનાને નકારી શકાય નહીં કે અપીલકર્તાએ સ્વેચ્છાએ પોતાનો આ અધિકાર છોડવા સંમતિ આપી હતી કે તેને સ્વતંત્ર અને અલગ રીતે સ્થાપિત કરવામાં આવે. બચાવપક્ષ જો તેના પરિણામને સંપૂર્ણપણે જાણતાં-સમજતાં કેટલીક હકીકતો સ્વીકારી લે, તો પછી તે પલટી મારીને ઓળખ પુરવાર ન થયાની

ફરિયાદ કરી શકતો નથી. નોંધનીય છે કે, ભલે સર્વોચ્ચ અદાલતે સ્વયં આ શરત મૂકી હોય, તો પણ કોઈપણ તબક્કે સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા મૂકવામાં આવેલી આ શરતનો પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવ્યો નથી, તેને પડકારવામાં આવી નથી કે તેની સમીક્ષા માટે પણ અરજી કરવામાં આવી નથી. “તેણે કેસમાં આરોપી તરીકે પોતાની ઓળખ અંગે વિવાદ ઉપસ્થિત કરશે નહીં.” આ શબ્દોના અર્થઘટનથી સંપૂર્ણપણે વાકેફ હોવા છતાં, અરજીકર્તાએ સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા ૩૧.૦૩.૨૦૧૪ના રોજ પસાર કરાયેલા આદેશથી મળતા સ્વતંત્રતાના લાભનો આનંદ લેવો પસંદ કર્યો છે. પરંતુ જ્યારે જવાબદારી સ્વીકારવાની અને આ આદેશના પરિણામો ભોગવવાની વાત આવે છે, ત્યારે તેને વિપરીત વલણ લેવાની કે તેના પર પ્રશ્ન ઉઠાવવાની મંજૂરી આપી શકાય નહીં. જો અદાલતે તેની મુક્તિની મંજૂરી આપતી વખતે ઉદારતા દર્શાવી હતી ત્યારે તેણે અગાઉના અવસરે આ કર્યું હોત, તો વાત કંઈક જુદી હોત. ૨૯.૧૧. જોકે, કાયદા મુજબ ઓળખનો પ્રશ્ન નિઃસંદેહપણે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા સ્થાપિત કરવો આવશ્યક છે અને તે હદ સુધી, કાનૂની દૃષ્ટિએ, જો આ દલીલોની તપાસ કરવામાં આવે, તો આ અદાલતે પોતાને એ વાતની યાદ અપાવવી જોઈએ કે માત્ર અપીલકર્તાની સંડોવણી અને તેની ઓળખ સંબંધિત સીધી દૃશ્યસાક્ષી જ નહીં, પરંતુ દઢ અને નિશ્ચિત રીતે પણ, વિવાદિત

અપરાધના આચરણમાં તેની સંડોવણી સ્થાપિત કરી શકે છે; પરિસ્થિતિજન્ય સાક્ષ્યોના આધાર પર પણ, વ્યક્તિઓની હાજરી વાજબી શંકાથી પર સાબિત કરી શકાય છે.

નીચલી અદાલતે તેને સંશયના લેશમાત્ર અવકાશથી પર દોષી ઠરાવતા કરેલા પ્રયત્નો અહીં વિસ્તૃત રીતે રજૂ કરવા યોગ્ય છે.

૨૯.૧૨. વધુમાં, જો પ્રત્યક્ષદર્શી પુરાવાનું અવલોકન કરવામાં આવે, તો શ્રી લલિત રાકેશભાઈ ગુપ્તા (પી.ડબ્લ્યુ. નં. ૧૧)એ ૨૪.૦૨.૨૦૧૩ના રોજ પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધાવ્યો હતો, જે પીડિતો બંને સાથે પી.ડબ્લ્યુ. નં. ૧૨ સાથે અન્ય વાહનમાં સાથે હતા; તેમને ઘટનાના સાક્ષી તરીકે જણાવવામાં આવ્યા છે. તેમનું નિવેદન પણ પી.ડબ્લ્યુ. નં. ૨૨ની ઉપસ્થિતિમાં ૨૧.૦૩.૨૦૧૩ના રોજ દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૪ હેઠળ નોંધવામાં આવ્યું હતું.

૨૯.૧૩. પી.ડબ્લ્યુ.નં. ૧૨ શ્રી દિનેશભાઈ માફાભાઈ ચૌધરી છે, જે અપરાધના સમયે પ્રથમ માહિતીદાતા અને મૃતક સાથે ઉપસ્થિત હતા. તેમનું નિવેદન પણ દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૪ હેઠળ નોંધવામાં આવ્યું છે. આ વ્યક્તિઓનું સાક્ષ્ય (પી.ડબ્લ્યુ. નં. ૧૧, ૧૨ અને ૧૩) આ તબક્કે વિશદ મૂલવણી માંગે છે.

૨૯.૧૪. પી.ડબ્લ્યુ.નં.૧૧-લલિત રાજેશભાઈ ગુપ્તા, ફરિયાદ પક્ષના કેસ મુજબ, ફરિયાદી છે, જેમણે એફ.આઈ.આર. નોંધાવીને ફોજદારી કાર્યવાહી આરંભી હતી. તેમણે તમામ મહત્વના મુદ્દાઓ પર ફરિયાદ પક્ષના કેસને સમર્થન આપવાનું પસંદ કર્યું નથી.

૨૯.૧૫. પ્રથમ માહિતીદાતા લલિત રાજેશભાઈ ગુપ્તા (પી.ડબ્લ્યુ. નં. ૧૧) આંક નં. ૯૪, સ્વામિનારાયણ કોલેજ, કાલોલ ખાતે મિકેનિકલ એન્જિનિયરિંગનો અભ્યાસ પણ કરી રહ્યો હતો. તેમના કહેવા મુજબ, દિનેશ માફાભાઈ ચૌધરી તેમનો મિત્ર હતો અને રાહુલ તથા શિવમ શાળાના મિત્રો હતા. ૨૪.૦૨.૨૦૧૩ના રોજ, તેઓ સૌ સંજીવની હોસ્પિટલ, વસ્ત્રાપુર નજીક ભેગા થયા. રાહુલ પાસે જી.જે.-૧-એફ.આર.-૭૧૧ નોંધણી નંબરવાળી પલ્સર બાઈક હતી અને દિનેશ માફાભાઈ ચૌધરી પાસે કિનેટિક હોન્ડા હતી. તેમણે નાલંદા કોમ્પ્લેક્સ નજીકના પરાઠા હાઉસ જવાનું નક્કી કર્યું. ભોજન બાદ, તેઓ રાત્રિના લગભગ ૧૨:૧૫ વાગ્યે જજસ બંગલોઝ રોડ તરફ ગયા. પલ્સર બાઈક પર રાહુલ પટેલ વાહન ચલાવી રહ્યો હતો અને શિવમ પાછળ બેઠો હતો, જ્યારે તે પોતે (લલિત રાજેશભાઈ ગુપ્તા) કિનેટિક હોન્ડા ચલાવી રહ્યો હતો, જે રાહુલ પટેલનું હતું, અને દિનેશભાઈ માફાભાઈ ચૌધરી કિનેટિક હોન્ડા પર પાછળ બેઠો હતો. મ ansi સર્કલથી જજસ બંગલોઝ પોલીસ ચોકી તરફ જતા

સમયે, ચ. નં. ચ.-૧-એઈ-૯૩૬૦ ધરાવતી બીએમડબ્લ્યુ કાર લગભગ ૧૦૦ થી ૧૫૦ કિમી પ્રતિ કલાકની ગતિએ આવી અને પલ્સર બાઈકને ટક્કર મારી, જેથી શિવમ અને રાહુલ બંને લગભગ ૧૦ થી ૧૫ ફૂટ હવામાં ફંગોળાઈને જમીન પર પડી ગયા. ત્યારબાદ બીએમડબ્લ્યુ કાર અમૂલ પાર્લર નજીકના વૃક્ષને ટકરાઈ અને અકસ્માતને કારણે અટકી ગઈ. તેઓ પહેલાં શિવમ પાસે ગયા, જેના મસ્તક પરથી ભારે રક્તસ્રાવ થતો હતો અને રાહુલ પણ ગંભીર સ્થિતિમાં હતો. તેથી, દિનેશભાઈ માફાભાઈ ચૌધરીએ ૧૦૮ એમ્બ્યુલન્સને ફોન કરવાનું શરૂ કર્યું અને અન્ય લોકો પણ એકત્ર થયા. તેમણે મદદ માટે વિનંતી કરી, પરંતુ કોઈ પણ સહાય આપવા તૈયાર નહોતું અને તેથી તેમણે શિવમના પિતા પ્રેમશંકરભાઈને જાણ કરી. સંજીવની હોસ્પિટલ ખાતે શિવમને મૃત જાહેર કરવામાં આવ્યો અને રાહુલને આઈસીયુમાં ખસેડવામાં આવ્યો.

૨૯.૧૬. આ સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું હતું કે ઘટનાસ્થળે બી.એમ.ડબ્લ્યુ કારમાંથી એક વ્યક્તિ ઊતરી અને “સોરી, સોરી” કહીને ચાલ્યો ગયો હતો, અને તેણે અપીલકર્તાને વાહન ચલાવનાર વ્યક્તિ તરીકે ઓળખાવવાનું પસંદ કર્યું નહોતું. તેમને મિર્ઝાપુર અદાલતમાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા અને તેમનું નિવેદન

૨૧.૦૧.૨૦૧૩ના રોજ નોંધવામાં આવ્યું હતું, જ્યાં એક મહિલા ન્યાયાધીશ હાજર હતા.

૨૫.૦૨.૨૦૧૩ના રોજ, સીસીટીવી ફૂટેજ પણ એકત્રિત કરવામાં આવ્યા હતા, જે લક્ષ્મી ગંઠિયા રથ પાસેથી પ્રાપ્ત થયેલી સીડી હતી.

માફાભાઈ ૨૯.૧૭. પુરાવા પક્ષના સાક્ષી ક્ર. ૧૨ દિનેશભાઈ ચૌધરી એસ.વાય.બી.કોમ.માં અભ્યાસ કરતા હતા અને પોતાના પિતાની ડેરીમાં કામ કરતા હતા. તેઓ કિનેટિક હોન્ડા પર પાછળ બેઠેલા સહપ્રવાસી હતા, જે રાહુલ પટેલની માલિકીનું હતું અને લલિત રાજેશભાઈ ગુપ્તા (પુરાવા પક્ષના સાક્ષી ક્ર. ૧૧) દ્વારા ચલાવવામાં આવતું હતું. તેમણે પણ પુરાવા પક્ષના સાક્ષી ક્ર. ૧૧ દ્વારા જણાવવામાં આવેલ વાતનું પુનરાવર્તન કર્યું. તેમણે રાહુલના પિતાને ફોન કર્યો હતો અને લલિતે શિવમના પિતાને ફોન કર્યો હતો. પોલીસ લગભગ ૪૫ મિનિટ બાદ હોસ્પિટલ પહોંચી હતી. તેમણે વધુમાં જણાવ્યું કે બીએમડબલ્યુ કાર વૃક્ષ સાથે અથડાઈ હતી અને ત્યાં જ અટકી ગઈ હતી. ૨૭.૦૨.૨૦૧૩ના રોજ વસ્ત્રાપુર પોલીસ સ્ટેશન દ્વારા ફરીથી તેમનું પૂછપરછ કરવામાં આવ્યું હતું. તેમના નિવેદનો માનનીય ન્યાયાધીશ સુશ્રી માયાદેવી (આંક ક્ર. ૨૪) દ્વારા નોંધવામાં આવ્યા હતા અને દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૪ હેઠળના આ નિવેદનો પર તેમના દ્વારા સહી

કરવામાં આવી હતી; તેમણે પોતાની સહી પણ ઓળખી હતી. માનનીય ન્યાયિક દંડાધિકારીએ પણ દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૪ હેઠળનું નિવેદન સ્વેચ્છાએ આપ્યું હોવાનું સ્થાપિત કરતા સાક્ષ્ય આપ્યું હતું.

૨૯.૧૮. પ્રથમ માહિતી અહેવાલ (આંક નં. ૯૫) પુરાવાનું મૂળભૂત તત્વ નથી અને છતાં, તેને પુષ્ટિકારક મૂલ્ય અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. આ સાક્ષીએ પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં દુર્ઘટના કેવી રીતે ઘટી અને ઉક્ત ઘટનામાં શું બન્યું તેની તમામ વિગતો આપી છે. આ જ સાક્ષીએ પોતાના મુખ્ય પરીક્ષણમાં વિગતો રજૂ કરી છે, તેમ છતાં, અપીલકર્તાની સંડોવણી સંબંધિત મહત્વપૂર્ણ અને ભૌતિક મુદ્દાઓ પર તે ફરિયાદ પક્ષના કેસ સામે વિરોધી બની ગયો છે. તેના જણાવ્યા અનુસાર, પોલીસ મારફતે તેને ખબર પડી હતી કે ઘટનામાં સંડોવાયેલી વાંધાજનક કાર કાળા રંગની બી.એમ.ડબલ્યુ કાર હતી. તેણે પોતાના નિવેદનમાં વધુમાં જણાવ્યું છે કે જ્યારે અકસ્માત થયો ત્યારે તેણે આ જોયું નહોતું કે વાહન કોણ ચલાવી રહ્યું હતું અને ચાલકે ક્યા કપડા પહેર્યા હતા; તેથી બચાવ પક્ષે દઢ વાંધો ઉઠાવ્યો છે કે આ સાક્ષી મારફતે એ સ્પષ્ટ થતું નથી કે તે વાહન કોણ ચલાવી રહ્યું હતું અને ફરિયાદ પક્ષ ઘટનાને તથા અકસ્માતમાં સંડોવાયેલા વાહનને સફળતાપૂર્વક સાબિત કરે તો

પણ, તે વાંધાજનક વાહન અપીલકર્તા દ્વારા ચલાવવામાં આવતું હતું તે સાબિત કરવાની ફરિયાદ પક્ષની ફરજમાંથી મુક્તિ આપતું નથી.

૨૯.૧૯. એવું જણાય છે કે ગુનાસ્થળે અપરાધજનક વાહનનું પંચનામું તૈયાર કરતી વખતે, બજાજ એલિયાન્ઝ જનરલ ઈન્સ્યોરન્સ કંપનીની વીમા પોલિસી સફેદ પરબીડિયામાં મળી આવી હતી અને તે અપીલકર્તા વિસ્મય અમિતકુમાર શાહના નામે જારી કરવામાં આવી હતી. જોકે, આ પંચનામાના પંચ સાક્ષીએ તપાસ અધિકારીની તાત્વિક બાબતો બાબતમાં સમર્થન આપ્યું નથી. અધિકારી અને તેની જમ્મી, આ પાસાને સ્થિર કરે છે. ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળ, અપીલકર્તા પણ સ્વીકારે છે કે આ કાગળો કારમાં હતા, જે તેની માલિકી દર્શાવતા હતા. બચાવ પક્ષના અનુસાર, આ દસ્તાવેજના આધારે, પોલીસ તેમજ મીડિયા એ અપીલકર્તા વિસ્મયને સંડોવવાનું શરૂ કર્યું. અન્યથા, ફરિયાદ પક્ષ પાસે બિલકુલ કોઈ પુરાવા નહોતો. ફક્ત એટલા માટે કે અપીલકર્તા આરોપીએ આ વાહનનું માલિકીહક ધરાવતો હતો, તેનાથી તે દુર્ઘટના સમયે તે જ તેને ચલાવતો હતો, તે સાબિત થતું નથી. વધુમાં વધુ, એટલું જ સાબિત થાય કે અપીલકર્તા વાહનનો માલિક હતો અને ક્યારેય એ અનુમાન કરી

શકાય નહીં કે દુર્ઘટના સમયે વાહન તેનું જ ચલાવેલું હતું. આક્ષેપ છે કે કેસનો ભેદ ઉકેલવાની અતિ ઉતાવળ અને અતિઉત્સાહમાં, પોલીસ સત્તાધિકારીએ તેમજ બ્રેકિંગ ન્યૂઝની હેડલાઇન ચલાવવાના હેતુથી, છાપા તેમજ ઇલેક્ટ્રોનિક મીડિયાએ આ કેસ સાથે એવો પ્રારંભ કર્યો કે અપીલકર્તા આક્ષેપિત વાહન ચલાવી રહ્યો હતો.

અ) આમ, બચાવ પક્ષના મત અનુસાર, ફરિયાદ પક્ષને પૂરતો અવસર ઉપલબ્ધ હોવા છતાં, તેઓ અપરાધ આચરવાના સમયે આરોપીની ઓળખ સ્થાપિત કરવામાં સફળ થયા નથી.

બ) બચાવ પક્ષે એ પણ દુઃખ વ્યક્ત કર્યું છે કે ટિ.આઈ. પરેડ યોજી શકાઈ હોત અને કાર્યપાલક મેજિસ્ટ્રેટની સેવા લેવામાં આવી શકી હોત, પરંતુ તે કરવામાં આવ્યું નથી. દ્વિતીય પંચ સાક્ષી એટલે કે પ.વ.નં. ૧૦ એ પણ અપીલકર્તાની ઓળખ અંગે કશું જ સાક્ષ્ય આપ્યું નથી. જોકે ઓળખ કરવાની પરવાનગી હતી, તથાપિ યોગ્ય પ્રક્રિયાનું પાલન કર્યા વિના તપાસ અધિકારી અને મીડિયા એ સંયુક્ત રીતે એક કથાવસ્તુ રચી અને ઘટનાના ત્રણ દિવસમાં જ અપીલકર્તાને ગુનાનો કર્તા તરીકે રજૂ કર્યો, અને તેની ધરપકડ પણ સુનિશ્ચિત કરવામાં આવી.

૨૯.૨૦. આ સાક્ષીએ શ્રી ગુપ્તાએ નિવેદન કર્યું હતું કે ૨૭.૦૨.૨૦૦૩ના રોજ તેમણે અપીલકર્તાને વસ્ત્રાપુર પોલીસ સ્ટેશનમાં જોયા હતા અને પોલીસએ તેમને બતાવીને જણાવ્યું હતું કે તેમના મિત્રની હત્યા આ વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવી હતી. તદનુસાર, તેમને અપીલકર્તા વિશે જાણ થઈ હતી. તેમણે એક ગુજરાતી ચેનલના ટોક શોમાં પણ ઇન્ટરવ્યુ આપ્યું છે અને અશ્રદ્ધાપૂર્વક પણ સમર્થન આપ્યું નથી.

૨૯.૨૧. પ્રતિપ્રશ્ન દરમિયાન પણ, સાક્ષી (પી.ડબ્લ્યુ. નં. ૧૧) ને વિરૂદ્ધપક્ષી જાહેર કર્યા પછી, તેણે એ બાબતનો ઇનકાર કર્યો છે કે અપરાધજનક વાહન વૃક્ષ સાથે અથડાયા બાદ, કારમાંથી એક વ્યક્તિ ઉતરીને તેની પાસે “સોરી, સોરી” કહી ગઈ હતી અને, તેથી, તેને તેને જોવાની અને ઓળખવાની તક મળી હતી. પ્રતિપ્રશ્નમાં સાક્ષીએ એ હકીકતનો પણ ઇનકાર કર્યો છે કે બચાવ પક્ષના વર્ણન મુજબ કારનો ચાલક ૨૪ વર્ષનો હતો અને ભાગી ગયો હતો. જીટીપીએલ ચેનલ દ્વારા આયોજિત ટોક શોમાં પી.ડબ્લ્યુ. નં. ૧૧ લલિત રાજેશભાઈ ગુપ્તા દ્વારા આપવામાં આવેલ ઇન્ટરવ્યૂ, જેની ઓળખ માટે સહાયરૂપ તરીકે ઉપયોગ કરવામાં આવી છે, તેનું અહીં આગળ વિચારણું કરવું પડશે.

૨૯.૨૨. પી.ડબ્લ્યુ.નં.૭, અશોક ગલાજી ઠાકોર, જે આરોપીની ધરપકડના પંચ સાક્ષી છે, તેમને પણ વિરોધી જાહેર કરવામાં આવ્યા છે, જેમની હાજરીમાં પી.ડબ્લ્યુ.નં.૧૧ એ અપીલકર્તાની ઓળખ કરી હતી અને તેથી તેમણે ફરિયાદ પક્ષના કેસને સમર્થન આપ્યું નથી।

૨૯.૨૩. પ.સ.નં. ૧૦ જેટુભાઈ છગનભાઈ નાઈ મુજબ, જમીપત્રક (આંક નં. ૮૫) તૈયાર કરતી વેળાએ પોલીસે અપીલકર્તાની ભૌતિક સ્થિતિ અંગેના પંચ સાક્ષીને પણ આરોપીને બતાવ્યો હતો અને તેને જણાવવામાં આવ્યું હતું કે તે વિસ્મય છે. આ રીતે, જમીપત્રક તૈયાર કરતી વખતે પોલીસ, પંચ સાક્ષી અને અપીલકર્તા, સૌ હાજર હતા, અને તેના નિવેદને પોલીસ સ્ટેશનમાં પ્રત્યક્ષ સાક્ષી દ્વારા આરોપીની ઓળખ કરવાની થિયરીને નકારી કાઢી.

૨૯.૨૪. સાક્ષી, શ્રી ઘનશ્યામ માધવલાલ પટેલ (પ.સ.નં. ૩), મૃતક રાહુલ પટેલના પિતા છે, જે સોમ લલિત કોલેજમાં વાણિજ્ય વિદ્યાશાખામાં અભ્યાસ કરતો હતો અને અકસ્માતનો ભોગ બન્યો હતો. આ સાક્ષી મુજબ, તેને સંજીવની હોસ્પિટલમાં દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો, અને તેને ૨૪.૦૨.૨૦૧૩ના રોજ અકસ્માત

વિશે ત્યારે જાણ થઈ જ્યારે મૃતક રાહુલ પટેલના મિત્ર દિનેશ માફાભાઈ ચૌધરીએ તેને ફોન કરીને જણાવ્યું કે રાહુલનો અકસ્માત થયો છે અને તેને વસ્ત્રાપુર તળાવ નજીકની સંજીવની હોસ્પિટલમાં દાખલ કરવામાં આવ્યો છે; ત્યાર બાદ તે પોતાની પત્ની અને પાડોશીઓ સાથે ત્યાં ગયો હતો, અને ત્યાં અન્ય ઘણા લોકો પણ હાજર હતા, જેમાં લલિત રાજેશભાઈ ગુપ્તા અને દિનેશ માફાભાઈ ચૌધરી વગેરેનો સમાવેશ થતો હતો. લલિત રાજેશભાઈ ગુપ્તાએ તેને જણાવ્યું કે બીએમડબ્લ્યુ કાર દ્વારા અકસ્માત સર્જાયો હતો, જેના કારણે રાહુલ અને શિવમને ઈજા પહોંચી હતી. આ ઘટના પ્રણમચંદનગર રોડના ટી-જંકશન પર લક્ષ્મી ગાંઠિયા રથ નજીક બની હતી. રાહુલ પટેલ વાહન ચલાવી રહ્યો હતો અને શિવમ દવે પાછળ બેઠો હતો; તેમજ લલિત રાજેશભાઈ ગુપ્તા અને દિનેશ માફાભાઈ ચૌધરી નોંધણી નં. જિ.જે.-૧-સી.વી.-૭૧૭૭ ધરાવતી કિનેટિક હોન્ડા પર હતા અને બંને વાહનો સાથે સાથે ચાલતાં હતાં. ૨૭.૦૨.૨૦૧૩ના રોજ, રાત્રે ૧૦:૦૦ વાગ્યાથી ૧૧:૦૦ વાગ્યા દરમિયાન, રાહુલ પટેલને મૃત જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો. તેમના મુજબ, લલિત રાજેશભાઈ ગુપ્તાએ જાણ કરી હતી કે બીએમડબ્લ્યુ કાર વિસ્મય અમિતકુમાર શાહની હતી. આ સાક્ષી મુજબ, વાહન ૧૨૦ થી ૧૫૦ કિમી પ્રતિ કલાકની ઝડપે હતું. રાહુલ અને શિવમ લલિત રાજેશભાઈ ગુપ્તા અને દિનેશ

માફાભાઈ ચૌધરી સાથે માંસી ટાવર્સ તરફ આવી રહ્યા હતા અને લાડ સોસાયટી તરફ જવાના હોવાથી તેમણે વળાંક લીધો હતો. બીએમડબ્લ્યુ કારએ રાહુલ દ્વારા ચલાવવામાં આવતી મોટરસાયકલને ટક્કર મારી હતી. લલિત રાજેશભાઈ ગુપ્તા અને દિનેશ માફાભાઈ ચૌધરી પોતાની કિનેટિક હોન્ડા પર થોડા પાછળ હતા. લગભગ ૧૦૦ થી ૧૫૦ ફૂટ સુધી ઘસડાયા પછી, કાર નજીકના વૃક્ષ સાથે ઘડાકાભેર ટકરાઈ અને અટકી ગઈ. શિવમ દવેની સ્થળ પર જ મૃત હાલતમાં શોધ થઈ અને રાહુલ પટેલનું બે દિવસની હોસ્પિટલ સારવાર બાદ મૃત્યુ થયું.

૨૯.૨૫. તે જ રીતે, પ્રેમશંકર મોતીલાલ દવેની સાક્ષીમાં તેમણે ખુલાસો કર્યો કે તેઓ મજૂર હેકેદાર હતા અને માર્બલ પોલિશર તરીકે પણ કાર્ય કરતા હતા. તેમની બે વિવાહિત પુત્રીઓ છે અને શિવમ તેમનો એકમાત્ર પુત્ર હતો, જેણે સિવિલ ઇજનેરીનો અભ્યાસ કર્યો હતો અને તે વૈષ્ણવ દેવી સર્કલ નજીક ગાલા કન્સ્ટ્રક્શન કંપનીમાં પણ કાર્યરત હતો. તેમના ભાઈએ તેમને જાણ કરી હતી કે ૨૪.૦૨.૨૦૧૩ના રોજ પ્રેમચંદનગર રોડના ટી-જંક્શન નજીક અકસ્માત થયો હતો. તેમને જણાવવામાં આવ્યું હતું કે શિવમ દવેને પણ સંજીવની હોસ્પિટલમાં દાખલ કરવામાં આવ્યો

હતો અને તેઓ સ્થળે પહોંચ્યા ત્યારે પુત્ર સ્ટ્રેચર પર મૃત હાલતમાં મળ્યો હતો. અકસ્માત કઈ રીતે થયો તેની વિગતો લલિત રાજેશભાઈ ગુપ્તાએ જણાવી હતી. તેમણે અગાઉના સાક્ષી ઘનશ્યામ માધવલાલ પટેલ દ્વારા આપવામાં આવેલા વર્ણન જેવું જ વર્ણન આપ્યું હતું. આ બે પૈકી કોઈપણ વ્યક્તિ પ્રત્યક્ષદર્શી નથી અને તેઓ પીડિત છોકરાઓના માતા-પિતા છે. ઘટનાના તરત પછી પી.ડબ્લ્યુ. નં. ૧૧ અને પી.ડબ્લ્યુ. નં. ૧૨ દ્વારા આપવામાં આવેલી વિગતો તથા આ છોકરાઓ રાત્રે કેવી રીતે બહાર ગયા હતા તે અંગેની અન્ય આનુષંગિક વિગતો બાબતે તેઓ સ્પષ્ટ છે.

૨૯.૨૬. ઘટનાના વધુ એક ચક્ષુસાક્ષી પી.ડબ્લ્યુ. નં. ૧૩ મિતેષ કિરનભાઈ શાહ છે, જે ઓટોમશીન પ્રોજેક્ટમાં કાર્યરત હતા. તેઓ જી.જે.-એલ.ક્યુ.-૯૪૬૦ નોંધણી નંબરવાળી એક્સેન્ટ કાર ચલાવી રહ્યા હતા. તેઓ એક્સેન્ટ કાર ચલાવી રહ્યા હતા અને આશરે ૧૨:૦૦ વાગ્યે જજિસ બંગલોઝથી માંસી સર્કલ તરફ જઈ રહ્યા હતા. બીએમડબ્લ્યુ કાર બહુ ઝડપથી આવી હતી, જેની ગતિ ૧૦૦ કિમી પ્રતિ કલાકથી વધુ હોઈ શકે, અને તેણે તેમની કારના બોનેટની ડાબી બાજુને અડકીને ડાબી બાજુથી ઓવરટેક કર્યું હતું. તે કાર ઘેરા વાદળી રંગની હતી. તેઓ કારનો નોંધણી નંબર જોઈ

શક્યા નહોતા, પરંતુ પ્રથમ બે અક્ષરો “સી.એચ.” નજરે પડ્યા હતા. જ્યારે તેઓ ટી-જંક્શન નજીક અમૂલ પાર્લર પાસે પહોંચ્યા, ત્યારે તેમણે જોયું કે એક વ્યક્તિ રસ્તા પર ફેંકાઈ ગયો હતો અને તેમાંથી ભારે રક્તસ્રાવ થઈ રહ્યો હતો. તેમને અનુમાન થયું કે તે વ્યક્તિ જીવિત ન હોઈ શકે અને બીજી એક વ્યક્તિ ૧૦ થી ૧૫ ફૂટના અંતરે પડી હતી. આ માણસે પણ પોતાની કાર થંભાવી, જ્યાં તેને બે છોકરાઓ ઝપાઝપી કરતા જણાયા અને એક છોકરો ભાગી ગયો હતો. તેમણે માંસી સર્કલથી યુ-ટર્ન લઈ પાછા આવ્યા અને ત્યાં સુધીમાં ઘણા લોકો ત્યાં દોડી આવ્યા હતા. તેમણે ધ્યાનમાં આવ્યું કે બીએમડબ્લ્યુ કારમાંથી ધુમાડો નીકળતો હતો અને તેની અસરથી વૃક્ષને પણ નુકસાન થયું હતું. તેમણે નોંધ્યું કે બીએમડબ્લ્યુ કાર પર નોંધણી નંબર સી.એચ.-૧-એઈ-૯૩૬૦ હતો. ટક્કરના કારણે તેમના વાહનના બોનેટની ડાબી બાજુએ પણ ખાડો પડી ગયો હતો. તેમણે ઘટનાને ૪૦ થી ૫૦ મીટરના અંતરે જોઈ હતી. બંને છોકરાઓ બાઈક પરથી હવામાં ફંગોળાઈ ગયા હતા અને બીએમડબ્લ્યુ કાર બાઈકને અડફેટે લીધા પછી સીધી જ વૃક્ષ સાથે અથડાઈ હતી. તેમના વાહનને નુકસાન થયું હતું અને આશરે રૂ. ૧૦,૦૦૦/- થી રૂ. ૧૫,૦૦૦/- જેટલો ખર્ચ થયો હતો. જોકે આ સાક્ષીની જબાનબંધીને પડકારવા માટે

ઘણો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે, તેમ છતાં તેમને તેમની વાત પરથી હટાવી શકાયા નથી.

૨૯.૨૭. એ અત્યંત દુર્ભાગ્યજનક છે કે પી.ડબ્લ્યુ.નં. ૧૧ અને ૧૨ તેમની મૂળ આવૃત્તિ પર અડગ રહ્યા નહોતા અને પી.ડબ્લ્યુ.નં. ૧૧, જેમણે હકીકતમાં ચાલકને નજરે જોયો હતો, તેમણે અચાનક વલ્ટ-ફેસ લેવાનું પસંદ કર્યું. તેમ છતાં, આ અદાલતના મતાનુસાર, આરોપીનું ઓળખપત્ર સ્થાપિત કરવામાં ફરિયાદ પક્ષ સફળ થયો હોવાનું માનવા માટે રેકૉર્ડ પર અન્ય પૂરતા પુરાવા ઉપલબ્ધ છે.

૨૯.૨૮. જીએટીપીએલ, ગુજરાતી ટેલિવિઝન ચેનલના તકનીકી વડાઓ કાર્ય કરનાર કેટલાક મીડિયા વ્યક્તિઓના જુઝાનીનો ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય રહેશે. પી.ડબ્લ્યુ. નં. ૨૭ જીએટીપીએલના ચેનલ વડા અને સમાચાર વાચક છે, પી.ડબ્લ્યુ. નં. ૨૮ દિલીપ દેસાઈ છે તથા ચેનલના તકનીકી વડા પી.ડબ્લ્યુ. નં. ૩૦ આશિષ વિનોદચંદ્ર ગજ્જરે ટોક શોનું ડીવીડી તૈયાર કર્યું હતું. પી.ડબ્લ્યુ. નં. ૨૬ એ પંચનામાના પંચ સાક્ષી છે, જેના હેઠળ ડીવીડી જપ્ત કરીને અહેવાલ માટે એફએસએલને મોકલવામાં આવી હતી. વૈજ્ઞાનિક અધિકારી શ્રી નીરજ અરવિંદભાઈ પંચોલી (પી.ડબ્લ્યુ. નં.

૩૨)ની તપાસ કરવામાં આવી હતી, જેમણે ડીવીડી પરથી ફરીથી લખિત રૂપાંતર તૈયાર કર્યું હતું. અદાલતના આદેશ મુજબ, તપાસ અધિકારીને આ અંગે વધુ તપાસ કરવા આદેશ આપવામાં આવ્યો હતો. શ્રી મયૂરધ્વજ કિશોરસિંહ રાણા નું પી.ડબ્લ્યુ. નં. ૩૩ તરીકે પરિક્ષણ કરવામાં આવ્યું હતું, જેમણે ડીવીડીનું ટ્રાન્સક્રિપ્ટ અલગથી રજૂ કર્યું હતું.

૨૯.૨૯. નોંધનીય છે કે પી.ડબ્લ્યુ.નં. ૩૦, આશીષ વિનોદચંદ્ર ગજ્જર, ટેકનિકલ હેડ, જીટીપીએલ, જેમણે ડીવીડી તૈયાર કર્યા હતા, તેમણે પણ પી.ડબ્લ્યુ.નં. ૨૯ શાહ તિમિર દિનેશભાઈનો ઉલ્લેખ કર્યો છે, જેમણે ક્રમશઃ પી.ડબ્લ્યુ.નં. ૨૭ (પદ્મકાંત રામચંદ્ર ત્રિવેદી) અને પી.ડબ્લ્યુ.નં. ૨૮ (દિલીપ વરવાભાઈ દેસાઈ)ના કલમ ૧૬૧ હેઠળના નિવેદનની રેકોર્ડિંગનું વિડિયોગ્રાફી કરેલ છે, તેમજ પી.ડબ્લ્યુ.નં. ૨૭ દ્વારા મેળવાયેલા બે ડીવીડી રજૂ કરીને પંચનામા બનાવવાનું પણ કર્યું છે. આ વિડિયોગ્રાફી સામે બચાવ પક્ષે જે વાંધો ઉઠાવ્યો છે તે એ છે કે, જો પોલીસ નિવેદનો પુરાવા રૂપે રજૂ કરી શકાય નહીં, તો નિવેદનનું રેકોર્ડિંગનું વિડિયોગ્રાફી પણ પુરાવા રૂપે રજૂ કરી શકાય નહીં, અને દલીલમાં ફરિયાદ પક્ષની આ દલીલમાં ખામી છે કે સીડીઓ (આંક નં. ૧૯૬)માં સમાવિષ્ટ નિવેદનોને ધ્યાનમાં રાખીને, જેના આધારે

સાક્ષીઓની જિરહ કરવામાં આવી છે, તેને રેકૉર્ડ પર લાવવામાં આવવું જોઈએ.

૨૯.૩૦. બચાવ પક્ષના મતે, પી.ડબલ્યુ. નં. ૨૯ની ફરી પૂછપરછ કરવામાં આવી હતી, અને સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે કે જે વ્યક્તિએ કથિત રીતે ટોક શોમાં ભાગ લીધો હોવાનું કહેવામાં આવે છે, તેણે પોતે જ તેનું આયોજન કર્યું છે અને તેથી, જેમણે તેની મુલાકાત લીધી હતી તે વ્યક્તિ આ મુદ્દે કોઈ પુરાવો આપી શકતા નથી. તેથી, આંક નં. ૧૯૬ પરની સીડીમાં સમાવાયેલ નિવેદન ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળનું નિવેદન છે. વળી, આંક નં. ૧૯૪ અને ૧૯૬ પરની આ ડીવીડી સાથે ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૬૫-બી હેઠળ નિર્ધારિત પ્રમાણપત્ર જોડાયેલ નથી અને, તેથી, તે પુરાવા તરીકે ગ્રાહ્ય નથી. જે સ્ત્રોતમાંથી સીડી બનાવવામાં આવી છે તે પણ પ્રાથમિક પુરાવો છે અને તે અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યો નથી.

૨૯.૩૧. પી.ડબલ્યુ. નં. ૨૮ દિલીપ વરવાભાઈ દેસાઈ, ટોક શોના ઇન્ટરવ્યુઅર, અને પી. ૧૧ લલિત ગુપ્તાએ જિટિપીએલ કાર્યાલયમાં તેનું રેકૉર્ડિંગ કર્યું હતું. આ સાક્ષી પ્રત્યક્ષદર્શી ન હોવાથી, અને તે પોતે જ કહે છે કે તેણે ટોક શોમાં પ્રત્યક્ષદર્શી પાસેથી તે સાંભળ્યું હતું, પરંતુ પી. ડબલ્યુ. નં. ૧૧નું ધ્યાન આંક

નં. ૧૮૫ અને ૧૮૬ના ટ્રાન્સક્રિપ્ટની સામગ્રી તરફ દોર્યા વિના,
પી. ડબલ્યુ. નં. ૨૮ની સાક્ષી, બચાવ પક્ષના કહેવા મુજબ,
પરોક્ષ સાક્ષ્ય તરીકે ગણવી જોઈએ. આંક નં. ૧૮૫ અને ૧૮૬ની,
જે બંને ડી.વી.ડી.ની છે, સ્વીકાર્યતા સામે પણ તીવ્ર વાંધો
ઉઠાવવામાં આવ્યો છે.

૨૯.૩૨. આંક નં.૧૮૬ પરની ડીવીડી પર પણ પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં
આવ્યો હતો, જે ગુજરાત ન્યૂઝ ચેનલમાંથી મેળવવામાં આવી હતી.
આંક ૧૮૬ પરની ડીવીડી સંબંધે નીચલી અદાલતે વિગતવાર
ચર્ચા કરી છે. તેની પ્રામાણિકતા અંગે એફએસએલ સમક્ષ પણ
પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો. પી.ડબલ્યુ. નં. ૩૧ ગિરીશ
છગનભાઈ દેસાઈ મુજબ, તેને સીલબંધ સ્થિતિમાં એફએસએલમાં
મોકલવામાં આવી હતી.

૨૯.૩૩. પે.ડબલ્યુ. નં. ૩૨ નીરજ અર્વિંદભાઈ પંચોળીને
એફ.એસ.એલ. અધિકારી તરીકે પરીક્ષણમાં લેવામાં આવ્યા હતા.
આ ડેપ્યુટી ડિરેક્ટરને સોંપવામાં આવ્યું, જેમણે તેનું પ્રાથમિકતા
આધારે પરીક્ષણ કર્યું. ડીવીડીમાં રહેલી ફાઈલની પ્રામાણિકતા
નિર્ધારિત કરવાની હતી. તે એક એમ.પી.જી. વીડિયો ફાઈલ હતી

અને ૨૮.૩૩ મિનિટની એમ.પી.જી. ફોર્મેટમાં હતી. તેમણે તેનું લિખિત રૂપાંતર કર્યું હતું અને સમગ્ર સંવાદ માટે ડીવીડીના ટ્રાન્સક્રિપ્ટ તેમણે તૈયાર કર્યા હતા. તે માત્ર એક જ સ્તરમાં તૈયાર કરવામાં આવ્યું હતું, એટલે કે ત્યાં માત્ર એક જ ફાઇલ લખવામાં આવી હતી; તેમાં કોઈ કાપકૂટ નહોતી અને કોઈ સુધારા શક્ય નહોતા. તેમણે વીડિયો ફાઇલની પ્રામાણિકતાનું પણ પરીક્ષણ કર્યું હતું. ફાઇલમાં ચિત્ર અસર અને રંગ અસરનો સંકેત ઉપયોગમાં લેવાયો હતો. શરૂઆતથી અંત સુધી વીડિયો સાથે પણ કોઈ છેડછાડ કરવામાં આવી નહોતી. આમ, ૧૦ પાનાંમાં તૈયાર કરાયેલ ટ્રાન્સક્રિપ્ટ અંગે સ્પષ્ટપણે જણાવવામાં આવ્યું હતું કે તેની સાથે કોઈ પણ રીતે કે પદ્ધતિથી છેડછાડ કરવામાં આવી નથી.

૨૯.૩૪. આ સાક્ષીની પણ વિગતવાર પ્રતિપરીક્ષા કરવામાં આવી છે. તેણે સ્વીકાર્યું કે અહેવાલ અને ટ્રાન્સક્રિપ્ટ ફાઇલ્સ ઉપનિર્દેશકને મોકલવામાં આવી છે, પરંતુ વિભાગના વડાને મોકલવામાં આવી નથી. આંક નં. ૨૦૮ અહેવાલ છે, જેમાં ડીવીડી બાબતે કોઈ છેડછાડ ન થયાની વાત કરવામાં આવી છે. આ અત્યંત મહત્વપૂર્ણ છે, કારણ કે ફરિયાદી અને આંખે જોયેલા સાક્ષી લલિત રાજેશભાઈ ગુપ્તા વૈરી બની ગયા છે. એફ.એસ.એલ.ના સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું હતું કે તેના અહેવાલમાં ડીવીડી સાથે છેડછાડ

થઈ નથી, તે અંગે કોઈ વિશિષ્ટ કારણો દર્શાવવામાં આવ્યા નથી. તેમ છતાં, તેણે આગ્રહપૂર્વક કહ્યું કે તે એક જ સ્તરમાં તૈયાર કરવામાં આવ્યું હતું અને તેમાં કોઈ જ ફેરફાર નહોતા. ટ્રાન્સક્રિપ્ટ સમયગાળામાં તૈયાર કરવામાં આવી હતી. આથી ફરિયાદીનો એ વલણ સ્પષ્ટપણે ખંડિત થાય છે કે તે કદી પણ જી.ટી.પી.એલ. ચેનલની કચેરીમાં ગયો નહોતો કે તેને “લોક મંચ” કાર્યક્રમની કોઈ જાણકારી હતી જ નહીં. તેણે તો એટલું સુધી જણાવ્યું કે ૨૭.૦૨.૨૦૧૩ના રોજ, આવી મુલાકાત માટે તે ક્યાંક ગયો હતો કે કેમ તે પણ તેને યાદ નહોતું. નિસ્સંદેહ, રાહુલ પટેલના અવસાનના દિવસે તે એક મુલાકાત માટે ગયો હતો, પરંતુ તેને યાદ નહોતું કે તે ગયો હતો કે નહીં અને પ્રેમ શંકર દવે તેની સાથે હતા કે કેમ.

૨૯.૩૫. પ.વ. નં. ૧૧એ ડીવીડી જોતી વખતે સ્વીકાર્યું હતું કે પ્રેમ શંકર દવે તેની સાથે હાજર હતો. તેમના અનુસાર, ત્યાં એક ખોટી નોંધ હતી અને તેથી જવાબ તેમને તે મુજબ આપવો પડ્યો હતો. ફરિયાદનું આ સંસ્કરણ કોઈ રીતે વિશ્વસનીય નથી અને તેના પર વિશ્વાસ કરી શકાય તેમ નથી. ડીવીડી અને તેની તૈયારી, જેનો સ્વીકાર કરવામાં આવવાનો નથી, ભલે અપીલકર્તાની વાહનના ચાલક તરીકે હાજરી સ્થાપિત કરવા માટે, સ્વતંત્ર રીતે અથવા

સ્વતંત્ર પુરાવા તરીકે, આધારરૂપ લેવાય, તોય આ પ્રકારનો પુરાવો નિશ્ચિતપણે ખોટી સાક્ષીના કાર્યવાહી આમંત્રિત કરશે. નીચલી અદાલત દ્વારા શ્રી લલિત રાજેશભાઈ ગુપ્તા વિરુદ્ધ આવી કાર્યવાહી યોગ્ય રીતે શરૂ કરવામાં આવી છે અને, ભલે આ પરિસ્થિતિજ પુરાવાનો મામલો હોવાનું માનવામાં આવે, તો પણ આ એક પરિસ્થિતિ રહેશે.

૨૯.૩૬. આ સમગ્ર પુરાવો, જ્યારે ફરિયાદ પક્ષ અને બચાવ પક્ષની રજૂઆતો સાથે સૂક્ષ્મ રીતે જોવામાં આવે છે, ત્યારે અદાલતનું મંતવ્ય છે કે પી.ડબ્લ્યુ. નં. ૧૧નું નિવેદન વિશ્વાસ જગાવતું નથી, ન તો તે પૈકી જેઓ ટોક શોનું આયોજન કરવામાં સંકળાયેલા હતા તેમનાં પર સંદેહ કરી શકાય; અને તેથી, બચાવ પક્ષે આક્ષેપિત મુજબ ડી.વી.ડી.ઓ પર શંકા કરી શકાય તેમ નથી. તેને નિશ્ચિતપણે પોલીસ સત્તાધિકારીના ઇશારે તૈયાર કરવામાં આવ્યા હતા તેમ કહી શકાય નહીં. અદાલત એ બાબતથી અજાણ રહી શકે નહીં કે ઇલેક્ટ્રોનિક અને પ્રિન્ટ મીડિયા અત્યંત શક્તિશાળી બની ઊભર્યા છે અને વિકસિત ઇલેક્ટ્રોનિક યુગની પ્રગતિ સાથે ચોથા સ્તંભ તરીકે તેમનું મહત્વ વધ્યું છે; અને ઇલેક્ટ્રોનિક મીડિયા સ્વરૂપે આવા શક્તિશાળી સાધનો હોવાને કારણે, સામાન્ય માનવીની રસ ધરાવતી, ખૂબ જ પ્રસિદ્ધ થયેલ

એક કેસમાં, પ્રિન્ટ અને ઇલેક્ટ્રોનિક મીડિયા આવા કેસોને વધુ વ્યાપક પ્રસિદ્ધિ આપવા ઇચ્છશે તે સમજવું મુશ્કેલ નથી. તેમ છતાં, જી.ટી.પી.એલ. અને તેની સમગ્ર ટીમ તરફથી જે સ્વીકારવામાં આવ્યું હતું તે ચોક્કસ પ્રશ્નો અને જવાબોના આધારે ટોક શોનું આયોજન કરવાનો હતો. ગંભીર કેસમાં, સામાન્ય રીતે, મૌખિક પુરાવો સુસંગત રહેતો નથી અને આવા સાક્ષીઓને પોતાના પક્ષમાં કરવાના પ્રયાસમાં ખોવાઈ જાય છે, તેવા આશંકાના કારણસર પણ આ કરવામાં આવ્યું હોઈ શકે. પી.ડબ્લ્યુ. નં. ૧૧ લલિતકુમાર ગુપ્તા તથા પીડિત રાહુલના પિતાને બોલાવવાથી, શક્યતઃ આ પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો હતો, કારણ કે તે વ્યક્તિને સત્તાધિકારીને આપેલી વાત માટે વધુ જવાબદાર પણ બનાવે. તેમ છતાં, આ તબક્કે, આ સાક્ષીના વર્જનના આધારે તૈયાર કરી રજૂ કરાયેલ કોઈ પણ સી.ડી.ની પ્રતિષ્ઠા પ્રત્યક્ષ સાક્ષીના મૂળભૂત વર્જન કરતાં વધુ હોઈ શકતી નથી. અદાલતે ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે પોલીસ સમક્ષનું નિવેદન પણ અનેક એવા કેસોમાં, અને ખાસ કરીને મહત્વપૂર્ણ તથા વ્યાપક રીતે પ્રસિદ્ધ થયેલ કેસોમાં, ઈ-રૂપે અથવા ઇલેક્ટ્રોનિક રીતે નોંધવામાં આવે છે. પ્રત્યક્ષ સાક્ષી ઘણી વાર ફરિયાદ પક્ષના કેસને સમર્થન આપવાનું પસંદ કરતો નથી. પોલીસ ઇલેક્ટ્રોનિક માધ્યમ દ્વારા નિવેદનનું નોંધણીકરણ સુનિશ્ચિત કરે છે અને સાક્ષીને માનનીય મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ પણ રજૂ

કરે છે, જે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૪ હેઠળ નિવેદન નોંધે છે. એ દુર્ભાગ્યજનક છે કે કાયદા નિર્માતાઓ તરફથી ઢીલા છેડા કસવા, સાક્ષીઓને પોતાના પક્ષમાં કરી લેવાના બનાવોમાં ઘટાડો લાવવા અને સાક્ષી સુરક્ષા અભિયાનને મજબૂત બનાવવા માટે શક્ય તમામ પ્રયત્નો છતાં, સાક્ષીઓ તેઓએ પોલીસને અથવા માનનીય મેજિસ્ટ્રેટને આપેલા વર્ણનને સમર્થન ન આપવાનું પસંદ કરી શકે છે, અને આવા બનાવો થતા જ રહે છે. માનવીય એજન્સી પર નિર્ભરતા રહેલી હોય ત્યાં સુધી, સાક્ષીઓને પોતાના પક્ષમાં કરી લેવા માટેના પ્રયત્નો અથવા સાક્ષીઓ પોતે નાણાંકીય કે અન્ય રીતે ખરીદી શકાય તે માટે ઉપલબ્ધ થવાના પ્રયાસો થવાના જ.

૩૦. આ સ્પષ્ટ રીતે પી.ડબ્લ્યુ.નં.૧૧ દ્વારા કહેવામાં આવેલું નમ્ર અસત્ય છે કે તે ક્યારેય જીટીપીએલના કાર્યાલયમાં ગયો જ નહોતો અને તેની મુલાકાત કદી લેવામાં આવી નહોતી. કેસને સંપૂર્ણ રીતે સુરક્ષિત રાખવાની ખાતરી કરવા માટે મીડિયાએ ઉત્સાહમાં આવીને જ્યારે આ ટોક શોનું આયોજન કર્યું, ત્યારે જીટીપીએલ તરફથી આ બાબતનો કોઈ સંકેત મળતો નથી, અને ન તો આ ટોક શોના ડીવીડી, જે તૈયાર કરવામાં આવી, જપ્ત કરવામાં આવી અને એફ.એસ.એલ.ને મોકલવામાં આવી, તેને બનાવટભર્યા કે તેમાં ચેડાં કરવાના કોઈ

પ્રયત્ન જીટીપીએલ તરફથી થયા હોવાનું કોઈ દર્શન મળે છે. તેમ છતાં, ઉદ્ભવેલ પ્રશ્ન એ હતો કે ટોક શોના ભાગરૂપ રહેનાર પી.ડબ્લ્યુ.નં.૧૧ નામનો વ્યક્તિ શું ફરિયાદ પક્ષના કેસને ટેકો ન આપવાનું પસંદ કરે છે કે કેમ. કાનૂની અદાલતમાં આપેલા તેના મૂળભૂત નિવેદનમાં, જેના હાજરીમાં તે ઘટનાનો પ્રત્યક્ષ સાક્ષી હોવાનું સ્વીકારી રહ્યો છે, જો તે અદાલતમાં વિપરીત રીતે કહે તો, એ વ્યક્તિ સ્પષ્ટ અસત્ય બોલી રહ્યો છે અને તેનો કોઈ અસરકારક પ્રભાવ કે સંબંધ રહેતો નથી. જીટીપીએલ દ્વારા આયોજિત ટોક શોની પૃષ્ઠભૂમિ વિના, જો આ જ પાસાને સ્વતંત્ર રીતે જોવામાં આવે, તો પ્રત્યક્ષ સાક્ષી જો અન્ય કોઈ વ્યક્તિને, તેણે જે જોયું હતું તે વર્ણવે, તો જે વ્યક્તિને તેણે તે વાત કહી છે તે તેને પોતાની પ્રથમહસ્ત જાણકારી ધરાવતું પોતાનું નિવેદન તરીકે દાવો કરી શકતો નથી. તેથી, તે વ્યક્તિ માટે, તે પ્રત્યક્ષ સાક્ષી મારફતે આવેલી એક વાત છે અને વિગતો જાણવા માટેનો તે પરોક્ષ માર્ગ છે. આથી, જે પક્ષ અન્ય મારફતે જાણે છે તેના માટે તે શ્રવણસાક્ષ્ય બની જાય છે અને તેથી, ભલે ઇલેક્ટ્રોનિક મીડિયાસાથે સંકળાયેલા તમામ ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓ સારા આશયથી ભેગા થઈને ટોક શો યોજવામાં આવ્યા હોય અને જાહેર સમક્ષ સાચી હકીકત રજૂ કરવાની ઈચ્છા રાખી હોય, અને ભલે તેમણે પી.ડબ્લ્યુ.નં.૧૧ પાસેથી જાણ્યું હોય, જેમણે જાહેર નજર સામે સ્પષ્ટ અને અસંદિગ્ધ રીતે નિવેદન આપ્યું હોય, જો તે પોતાનું નિવેદન પાછું

ખેંચવાનું પસંદ કરે, તો પછી તેની પાસેથી સાંભળનારાઓનું અનુગામી નિવેદન, ઉત્તમ સંજોગોમાં, ફરિયાદ પક્ષની અસત્યસાક્ષી અંગેની દલીલને ટેકો આપી શકે, પરંતુ કોઈ પણ રીતે તે પ્રત્યક્ષ સાક્ષીઓના નિવેદનનું સ્થાન લઈ શકતું નથી. આ સાક્ષ્યની ગ્રાહ્યતા અંગે, જાણે તે ખુદ પ્રત્યક્ષ સાક્ષીનું સાક્ષ્ય હોય, ઇલેક્ટ્રોનિક યુગ એવી આશા આપે છે કે એકવાર તે ઇલેક્ટ્રોનિક સાક્ષ્યરૂપે નોંધાઈ જાય અને પ્રમાણિત દસ્તાવેજ રજૂ કરવામાં આવે, તો જો પછી તે તેમાં ફેરફાર કરે તોય, તેને તેની જ પોતાની વાત તરીકે જ સમજવામાં આવે. અવશ્ય, આ તબક્કે, ઇલેક્ટ્રોનિક સાક્ષ્યની ગ્રાહ્યતા પર વિચાર કરવો પડશે. અદાલતને કાયદા મુજબ આવશ્યક પ્રમાણપત્ર સાથે રજૂ કરવામાં આવેલા અને નિષ્ણાતોએ પણ જેમાં કોઈ ચેડાં થયાં હોવાનું માન્યું ન હોય એવા ડીવીડીને ગ્રાહ્ય ન કરવાનો કોઈ કારણ દેખાતું નથી, પરંતુ આ મુદ્દાના અનેક અન્ય સૂક્ષ્મ પાસાંને ધ્યાનમાં લેતાં, તેને સીધેસીધું પ્રત્યક્ષ સાક્ષીના મૌખિક સાક્ષ્યના પૂરતા વિકલ્પ તરીકે સ્વીકારવું શક્ય જણાતું નથી.

ગ. ઇલેક્ટ્રોનિક પુરાવાની સ્વીકાર્યતા

૩૧. ઇલેક્ટ્રોનિક પુરાવાની ગ્રાહ્યતા બાબતે, સર્વોચ્ચ અદાલતના અંબર પી.વી. વિ. પી.કે. બશીર અને અન્ય, (૨૦૧૪) ૧૦ એસસીસી ૪૭૩,ના પ્રકરણમાં થયેલા નિર્ણયનો વિચાર આવશ્યક છે, જેમાં અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડના દ્વિતીય પુરાવાની ગ્રાહ્યતા ધારા ૬૫-બી હેઠળ નિર્ધારિત શરતોની પૂરતી પાલનશીલતા પર આધારિત છે. અદાલતે આ શરતોનું પણ વર્ણન કર્યું હતું અને ઠરાવ્યું હતું કે જો ઇલેક્ટ્રોનિક પુરાવાનો પ્રાથમિક પુરાવો રજૂ કરવામાં આવે, અર્થાત્ ધારા ૬૨ હેઠળ મૂળ ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડ પોતે જ અદાલતમાં રજૂ કરવામાં આવે, તો પુરાવા અધિનિયમની ધારા ૬૫-બીમાં નિર્ધારિત શરતોનું પાલન કર્યા વિના પણ તે પુરાવામાં ગ્રાહ્ય રહેશે. અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે જ્યારે ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડનો દ્વિતીય પુરાવો રજૂ કરવામાં આવે, જે મૂળ ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડ ન હોય, ત્યારે નિઃસંદેહ એવો દસ્તાવેજ ધારા ૬૫-બી(૪)માં નિર્દિષ્ટ પ્રમાણપત્ર સાથે સંલગ્ન હોવો આવશ્યક છે. તે ફરજિયાત પૂર્વશરત છે અને તેથી, ડીવીડી, વીસીડી, પેન-ડ્રાઇવ વગેરે જેવા ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડ સાથે આવું પ્રમાણપત્ર જોડાયેલું હોવું જ જોઈએ; અને આવા પ્રમાણપત્રના અભાવે ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડનો દ્વિતીય પુરાવો પુરાવામાં સ્વીકારી શકાય નહીં. સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષના મામલામાં, પ્રજાનું પ્રતિનિધિત્વ અધિનિયમ, ૧૯૫૧ ની ધારા ૧૦૦(૧)(બી) વાંચિત ધારા ૧૨૩(૪) હેઠળ પ્રથમ પ્રતિવાદીની ચૂંટણી રદ કરવાની અરજીમાં

આવું કોઈ પ્રમાણપત્ર નહોતું, જેમાં આક્ષેપિત ગીત, જાહેરાતો અને ભાષણો, જે પ્રથમ પ્રતિવાદીની ચૂંટણી પ્રચારની ભાગરૂપે કરવામાં આવ્યા હતા, તે ભ્રષ્ટ આચરણ સમાન હોવાનું આધાર લેવામાં આવ્યો હતો. અને કોઈ સાધન દ્વારા રેકૉર્ડ કરવામાં આવ્યા હતા અને પછી તેમને કમ્પ્યુટરમાં ફીડ કરીને સીડી બનાવવામાં આવી હતી. આવું કરતી વેળાએ પુરાવા અધિનિયમની ધારા ૬૫-બી મુજબનું પ્રમાણપત્ર રજૂ કરવામાં આવ્યું નહોતું અને સીડી મૂળ ન હોવાથી, અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે પુરાવા અધિનિયમની ફરજિયાત આવશ્યકતાઓ પૂર્ણ થયેલી ન હોવાથી તેઓ પુરાવામાં ગ્રાહ્ય બની શકતા નથી. સર્વોચ્ચ અદાલત અનુસાર, ધારા ૬૫-એ અને ધારા ૬૫-બી, ધારા ૬૩ અને ૬૫માં સમાવિષ્ટ સામાન્ય કાયદા સમાન નથી અને, તેથી, ધારા ૬૫-એ અને ૬૫-બીમાં વિશેષ કાયદો પ્રબળ રહેશે અને સામાન્ય કાયદો તેને આધીન રહેશે. સર્વોચ્ચ અદાલત મુજબ, આ સુરક્ષાત્મક ઉપાયો ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડોના સ્ત્રોત અને પ્રામાણિકતા સુનિશ્ચિત કરવા માટે છે, કારણ કે તે ચેડાછાડ, ફેરફાર, સ્થાનાંતરણ, કાપકૂપ વગેરે માટે વધુ સંવેદનશીલ હોય છે; આવા સુરક્ષાત્મક ઉપાયો વિના, ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડના પુરાવા પર આધારિત સમગ્ર ટ્રાયલ ન્યાયના તર્કવિરુદ્ધ સ્વરૂપ તરફ દોરી શકે છે. અદાલતે ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડની ગ્રાહ્યતા સંબંધિત પુરાવાના નિયમ હેઠળ, ચુકે

અને યુએસએમાં સ્વીકારાયેલ અભિગમનો પણ સંદર્ભ લીધો અને આ પ્રમાણે ઠરાવ્યું:—

૭. અદાલતના અવલોકન માટે રજૂ કરાયેલ ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડ, ભારતીય પુરાવા અધિનિયમ, ૧૯૭૨ની કલમ ૩ હેઠળ દસ્તાવેજી પુરાવા છે (અહીંઆગળ ‘ ’ તરીકે ઉલ્લેખિત). અધિનિયમ ૨૧, ૨૦૦૦ [, ૨૦૦૦ (અહીંઆગળ ‘ ’ તરીકે ઉલ્લેખિત)] દ્વારા તેમાં મોટાપાયે સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો. તે અનુસંધાને (જપ ઓફ ૧૮૬૦), , ૧૮૯૧ વગેરેમાં પણ અનુરૂપ સુધારા કરવામાં આવ્યા હતા. પુરાવા અધિનિયમની કલમ નીચે મુજબ છે: “૨૨અ. ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડની સામગ્રી અંગેનું મૌખિક સ્વીકાર્ય જ્યારે સંબંધિત હોય.— ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડની સામગ્રી અંગેના મૌખિક સ્વીકાર્ય સંબંધિત નથી, સિવાય કે રજૂ કરાયેલા ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડની પ્રામાણિકતા પ્રશ્નાસ્પદ હોય.

૯. પુરાવા અધિનિયમની કલમ જપએ નીચે મુજબ વાંચાય છે: “જપએ. ઇલેક્ટ્રોનિક પુરાવા પરીક્ષકનું અભિપ્રાય.—જ્યારે કોઈ કાર્યવાહી માં અદાલતને કોઈ કમ્પ્યુટર સંસાધન અથવા અન્ય કોઈ ઇલેક્ટ્રોનિક અથવા ડિજિટલ સ્વરૂપમાં પ્રસારિત અથવા સંગ્રહિત કોઈ માહિતી સંબંધિત વિષય પર અભિપ્રાય રચવો

પડે, ત્યારે માહિતી પ્રૌદ્યોગિકી અધિનિયમ, ૨૦૦૦ (૨૦૦૦નો ૨૧) ની કલમમાં ઉલ્લેખિત ઇલેક્ટ્રોનિક પુરાવા પરીક્ષકનું અભિપ્રાય એક સંબંધિત તથ્ય ગણાશે. સ્પષ્ટીકરણ.—આ કલમના હેતુઓ માટે, ઇલેક્ટ્રોનિક પુરાવા પરીક્ષક એક નિષ્ણાત ગણાશે.”

૧૦. પુરાવા અધિનિયમના ભાગ ૨, જે પુરાવા અંગેના સાબિતી સાથે સંબંધિત છે, નીચે મુજબ વાંચવામાં આવે છે:

૫૯. મૌખિક પુરાવા દ્વારા તથ્યોનું પુરાવીકરણ.—દસ્તાવેજોની સામગ્રી અથવા ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડના વિષયવસ્તુ સિવાયના તમામ તથ્યો મૌખિક પુરાવા દ્વારા પુરવાર કરી શકાય છે.

૧૧. નીચે મુજબ વાંચવામાં આવે છે:

૬૫એ. ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડ સંબંધિત પુરાવા બાબતે વિશેષ જોગવાઈઓ: ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડની સામગ્રીનો પુરાવો ની જોગવાઈઓ અનુસાર આપી શકાય છે.

૧૨. નીચે મુજબ વાંચવામાં આવે છે:

“૬૫બી. ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડ્સની સ્વીકાર્યતા:

(૧) આ અધિનિયમમાં સમાવિષ્ટ કંઈપણ છતાં, ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડમાં સમાવિષ્ટ કોઈપણ માહિતી, જે કાગળ પર છાપવામાં આવી હોય, અથવા કમ્પ્યુટર દ્વારા તૈયાર કરાયેલા ઑપ્ટિકલ કે

ચુંબકીય માધ્યમમાં સંગ્રહિત, નોંધાયેલી અથવા નકલ કરાયેલી હોય (આગળ જ્યાં જ્યાં તેને કમ્પ્યુટર આઉટપુટ તરીકે સંબોધવામાં આવ્યું છે), તેને દસ્તાવેજ પણ માનવામાં આવશે, જો માહિતી અને સંબંધિત કમ્પ્યુટર બાબતે આ કલમમાં ઉલ્લેખિત શરતો પૂર્ણ થતી હોય, અને મૂળ દસ્તાવેજનું વધુ પુરાવા વિના અથવા મૂળની રજૂઆત વિના, તેની અંદરની કોઈપણ સામગ્રીના અથવા તેમાં જણાવેલા કોઈપણ તથ્યના પુરાવા તરીકે, જે બાબતે સીધો પુરાવો સ્વીકાર્ય હોય, કોઈપણ કાર્યવાહી માં સ્વીકાર્ય રહેશે।

(૨) કમ્પ્યુટર આઉટપુટના સંદર્ભમાં ઉપકલમ (૧) માં ઉલ્લેખિત શરતો નીચે મુજબ હશે, એટલે કે:

(એ) માહિતી ધરાવતું કમ્પ્યુટર આઉટપુટ તે સમયગાળા દરમિયાન કમ્પ્યુટર દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવ્યું હતું, જે સમયગાળામાં કમ્પ્યુટરનો ઉપયોગ, કમ્પ્યુટર પર કાયદેસર નિયંત્રણ ધરાવતા વ્યક્તિ દ્વારા તે સમયગાળા દરમિયાન નિયમિત રીતે કરવામાં આવતી કોઈપણ પ્રવૃત્તિઓના હેતુસર, માહિતી સંગ્રહવા અથવા પ્રક્રિયા કરવા માટે નિયમિતપણે કરવામાં આવતો હતો;

(બી) ઉક્ત અવધિ દરમિયાન, ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડમાં સમાવાયેલ પ્રકારની અથવા એવા પ્રકારની કે જેમાંથી તેમાં સમાવાયેલ માહિતી ઉદ્ભવે છે તેવી માહિતી, ઉક્ત પ્રવૃત્તિઓના સામાન્ય વ્યવહારક્રમમાં નિયમિત રીતે કમ્પ્યુટરમાં દાખલ કરવામાં આવતી હતી;

(સી) ઉક્ત સમયગાળાના મહત્વપૂર્ણ ભાગ દરમિયાન, કમ્પ્યુટર યોગ્ય રીતે કાર્યરત હતું અથવા, જો નહોતું, તો તે સમયગાળાના જે ભાગ દરમિયાન તે યોગ્ય રીતે કાર્યરત નહોતું અથવા કાર્યરત ન હતું, તે ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડ અથવા તેની આંતરવસ્તુઓની ચોકસાઈને અસર કરે તેવું નહોતું; અને

(ડી) ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડમાં સમાવિષ્ટ માહિતી, ઉપરોક્ત પ્રવૃત્તિઓના સામાન્ય પ્રવાહમાં કમ્પ્યુટરમાં દાખલ કરાયેલી એવી માહિતીમાંથી પુનઃઉત્પન્ન થાય છે અથવા તેમાંથી અવતરિત થયેલી છે.

(૩) જ્યાં કોઈ અવધિ દરમિયાન, ઉપકલમ (૨)ની કલમ (એ)માં ઉલ્લેખિત પ્રમાણે તે અવધિ દરમિયાન નિયમિતપણે કરવામાં આવતી કોઈપણ પ્રવૃત્તિઓના હેતુસર માહિતીના સંગ્રહ અથવા પ્રક્રિયા કરવાની કામગીરી નિયમિતપણે કમ્પ્યુટરો દ્વારા કરવામાં આવતી હતી, ત્યારે —

(એ) તે સમયગાળામાં કાર્યરત કમ્પ્યુટરોના સંયોજન દ્વારા;
અથવા

(બી) તે સમયગાળા દરમિયાન અનુસરણમાં કાર્યરત વિવિધ
કમ્પ્યુટરો દ્વારા; અથવા

(સી) તે સમયગાળામાં અનુક્રમે કાર્યરત કમ્પ્યુટરોના વિવિધ
સંયોજનો દ્વારા; અથવા

(ડી) તે સમયગાળા દરમિયાન અનુસૂચિત સંચાલન દ્વારા, જે
કોઈ ક્રમમાં હોય તે પ્રમાણે, એક અથવા વધુ કમ્પ્યુટરો અને
કમ્પ્યુટરોના એક અથવા વધુ સંયોજનોના ઉપયોગને આવરી
લેતી કોઈપણ અન્ય રીતમાં, તે હેતુ માટે તે સમયગાળા દરમિયાન
ઉપયોગમાં લેવાયેલા તમામ કમ્પ્યુટરોને આ કલમના હેતુઓ માટે
એક જ કમ્પ્યુટર રચે છે તેમ ગણવામાં આવશે; અને આ કલમમાં
કમ્પ્યુટરનો સંદર્ભ તે મુજબ અર્થઘટિત કરવામાં આવશે.

(જ) કોઈપણ કાર્યવાહીમાં, જ્યાં આ કલમના બળે નિવેદનને
પુરાવામાં રજૂ કરવાની ઈચ્છા હોય, ત્યાં નીચેના પૈકી કોઈપણ
કાર્ય કરતું પ્રમાણપત્ર, અર્થાત્,

(એ) નિવેદન ધરાવતા ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડની ઓળખ કરવી અને
તે કેવી રીતે ઉત્પન્ન કરવામાં આવ્યો તે રીતનું વર્ણન કરવું;

(બી) તે ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડના સર્જનમાં સંકળાયેલા કોઈપણ ઉપકરણની તેવી વિગતો આપવી કે જે એ દર્શાવવાના હેતુ માટે યોગ્ય હોય કે ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડ કમ્પ્યુટર દ્વારા સર્જવામાં આવ્યો હતો;

(સી) ઉપકલમ (૨) માં ઉલ્લેખિત શરતો સંબંધિત કોઈપણ બાબત અંગે, અને સંબંધિત ઉપકરણના સંચાલન અથવા સંબંધિત પ્રવૃત્તિઓના વ્યવસ્થાપન બાબતે, જે યોગ્ય હોય તે મુજબ, જવાબદાર સત્તાવાર પદ પર રહેનાર વ્યક્તિના હસ્તાક્ષર તરીકે પ્રગટ થતું પ્રમાણપત્ર તેમાં જણાવેલી કોઈપણ બાબતનો પુરાવો ગણાશે; અને આ ઉપકલમના હેતુઓ માટે, બાબત દર્શાવનાર વ્યક્તિના શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન અને વિશ્વાસ અનુસાર તે બાબત જણાવવામાં આવી હોય એટલું પૂરતું રહેશે.

(પ) આ કલમના હેતુઓ માટે,

(એ) માહિતીને કમ્પ્યુટર દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવી હોવાનું માનવામાં આવશે, જો તે તેમાં કોઈ યોગ્ય સ્વરૂપમાં પૂરી પાડવામાં આવી હોય અને ભલે તે સીધેસીધી રીતે પૂરી પાડવામાં આવી હોય કે (માનવીય હસ્તક્ષેપ સાથે કે વિના) કોઈ યોગ્ય ઉપકરણ દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવી હોય;

(બી) જ્યારે કોઈ અધિકારી દ્વારા હાથ ધરવામાં આવતી પ્રવૃત્તિઓના ત્રણ દરમિયાન, કોઈ માહિતી એવી દૃષ્ટિથી પૂરી પાડવામાં આવે કે તે માહિતી તે પ્રવૃત્તિઓના હેતુસર, આ પ્રવૃત્તિઓના ત્રણ સિવાય સંચાલિત કમ્પ્યુટર દ્વારા સંગ્રહિત અથવા પ્રક્રિયિત કરવામાં આવે, ત્યારે એવી માહિતી, જો તે કમ્પ્યુટરમાં વિધિવત્ પૂરી પાડવામાં આવે, તો તેને તે પ્રવૃત્તિઓના ત્રણ દરમિયાન જ પૂરી પાડવામાં આવી હોવાનું ગણવામાં આવશે;

(સી) કમ્પ્યુટર આઉટપુટને કમ્પ્યુટર દ્વારા ઉત્પન્ન કરેલું માનવામાં આવશે, ભલે તે તે દ્વારા સીધું ઉત્પન્ન કરવામાં આવ્યું હોય અથવા (માનવ હસ્તક્ષેપ સાથે કે તેના વિના) કોઈપણ યોગ્ય ઉપકરણના માધ્યમથી ઉત્પન્ન કરવામાં આવ્યું હોય. સ્પષ્ટીકરણ: આ કલમના હેતુ માટે, માહિતી અન્ય માહિતીમાંથી પ્રાપ્ત થતી હોવાનું કોઈ સંદર્ભ, ગણતરી, તુલના અથવા અન્ય કોઈ પ્રક્રિયા દ્વારા તેમાંથી પ્રાપ્ત થતી હોવાનું સંદર્ભ ગણાશે.” ચર્ચાસ્પદ મુદ્દાને લગતી સંબંધિત જોગવાઈઓ આ છે.

૧૩. અધિનિયમના હેતુઓ અને કારણોના નિવેદનમાં આ મુજબ જણાવવામાં આવ્યું છે: “નવી સંચાર વ્યવસ્થાઓ અને ડિજિટલ ટેકનોલોજીએ આપણે જીવીએ છીએ તે રીતે આમૂલ પરિવર્તન કર્યું

છે. લોકો વ્યવહાર-વ્યવસાય કરે છે તે રીતમાં ક્રાંતિ આવી રહી છે.” હકીકતમાં, અદાલત સમક્ષ પુરાવા રજૂ કરવાની રીતમાં ક્રાંતિ આવી રહી છે. યોગ્ય માર્ગદર્શન હેઠળ તે વ્યવસ્થાઓને વધુ ઝડપથી અને વધુ અસરકારક રીતે કાર્યરત બનાવે છે. અમારી સમક્ષ રહેલા મુદ્દા સંબંધે પ્રાસંગિક માર્ગદર્શન ઉપર ઉદ્ભૂત કાયદાકીય ઉપબંધોમાં પ્રતિબિંબિત થાય છે.

૧૪. કોઈ પણ દસ્તાવેજી પુરાવો, ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડના સ્વરૂપે, ધારા ૬૫-બના ઉપબંધોના પરિપ્રેક્ષ્યમાં અને ધારા ૬૫-બ મુજબ, માત્ર ધારા ૬૫-બ હેઠળ નિર્ધારિત પ્રક્રિયા અનુસાર જ સાબિત કરી શકાય છે. ધારા ૬૫-બ ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડની ગ્રાહ્યતા અંગે ઉપબંધ કરે છે. આ ઉપબંધોનો હેતુ કમ્પ્યુટર દ્વારા જનિત ઇલેક્ટ્રોનિક સ્વરૂપના દ્વિતીય પુરાવાને માન્યતા આપવાનો છે. નોંધનીય છે કે આ ધારા અપરાધક ઉપબંધથી પ્રારંભ થાય છે. તેથી, સંહિતામાં જે કંઈ પણ સમાવિષ્ટ હોય તે છતાં, ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડમાં સમાવિષ્ટ કોઈપણ માહિતી, જે કાગળ પર છાપવામાં આવી હોય, સંગ્રહિત, નોંધાયેલ અથવા કમ્પ્યુટર દ્વારા ઉત્પન્ન પ્રકાશીય કે ચુંબકીય માધ્યમમાં નકલ કરવામાં આવી હોય, તો તે માત્ર ત્યારે જ દસ્તાવેજ ગણાશે જ્યારે ઉપધારા (૨) હેઠળ ઉલ્લેખિત શરતો પૂર્ણ કરવામાં આવી હોય, વધારાના પુરાવા અથવા મૂળની રજૂઆત વિના. આવા

દસ્તાવેજની, એટલે કે કમ્પ્યુટર આઉટપુટ તરીકે ઓળખાતા ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડની, ગ્રાહ્યતા પણ ધારા ૬૫-ખ હેઠળની ચાર શરતોની પરિપૂર્ણતા પર આધારિત છે. પુરાવા અધિનિયમ હેઠળ ધારા ૬૫-ખમાં નિર્ધારિત શરતો નીચે મુજબ છે:

(૧) જે ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડમાં માહિતી સમાવિષ્ટ છે, તે એવી અવધિ દરમિયાન કમ્પ્યુટર દ્વારા ઉત્પન્ન કરવામાં આવેલો હોવો જોઈએ, જેમાં તે કમ્પ્યુટરનો ઉપયોગ, તેના ઉપર કાયદેસર નિયંત્રણ ધરાવતા વ્યક્તિ દ્વારા તે અવધિ દરમિયાન નિયમિતપણે કરવામાં આવતી કોઈ પણ પ્રવૃત્તિના હેતુ માટે માહિતી સંગ્રહ કરવા અથવા પ્રક્રિયા કરવા માટે, નિયમિત રીતે કરવામાં આવતો હતો;

(૨) ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડમાં સમાવાયેલ પ્રકારની માહિતી અથવા જેમાંથી માહિતી ઉત્પન્ન થઈ હોય તે પ્રકારની માહિતી, ઉક્ત પ્રવૃત્તિના નિયમિત વ્યવહારક્રમમાં કમ્પ્યુટરમાં નિયમિત રીતે દાખલ કરવામાં આવતી હતી;

(૩) જણાવેલ સમયગાળાના મહત્વપૂર્ણ ભાગ દરમિયાન, કમ્પ્યુટર યોગ્ય રીતે કાર્યરત હતું અને જો કોઈ સમય માટે તે યોગ્ય રીતે કાર્યરત ન હતું તો પણ, તે ખામી કે ખામીઓએ ન તો

રેકૉર્ડને અસર કરી હતી અને ન તો તેની અંદરના મુદ્દાઓની ચોકસાઈને; અને

(જ) રેકૉર્ડમાં સમાવિષ્ટ માહિતી, ઉક્ત પ્રવૃત્તિના સામાન્ય કાર્યપદ્ધતિ દરમિયાન કમ્પ્યુટરમાં દાખલ કરાયેલી માહિતીનું પ્રતિકૃતિરૂપ અથવા ઉસસે ઉત્પન્ન થયેલી હોવી જોઈએ.

૧૫. પુરાવા અધિનિયમ હેઠળ, જો ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડ સંબંધિત કોઈપણ કાર્યવાહીમાં નિવેદન રજૂ કરવાનું ઇચ્છનીય હોય, તો તે નીચેની શરતો સંતોષવામાં આવે તો મંજૂર છે:

(એ) એવું પ્રમાણપત્ર હોવું આવશ્યક છે, જે નિવેદન ધરાવતા ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડની ઓળખ કરે;

(બી) પ્રમાણપત્રમાં ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડ જે રીતે તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો તે રીતનું વર્ણન હોવું આવશ્યક છે;

(સી) પ્રમાણપત્રમાં તે રેકૉર્ડની રચનામાં સંકળાયેલા ઉપકરણની વિગતો આપવામાં આવવી આવશ્યક છે;

(ડી) પ્રમાણપત્રે પુરાવા અધિનિયમ હેઠળ ઉલ્લેખિત લાગુ પડતી શરતો સાથે સંબંધિત હોવું જોઈએ; અને

(ઈ) સંબંધિત ઉપકરણના સંચાલન બાબતે જવાબદાર સત્તાવાર પદ ધરાવતા વ્યક્તિ દ્વારા પ્રમાણપત્ર પર હસ્તાક્ષર કરવામાં આવવા જોઈએ.

૧૬. વધુમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે કે વ્યક્તિએ પ્રમાણપત્રમાં માત્ર એટલું જ જણાવવાનું હોય છે કે તે તેની શ્રેષ્ઠ જાણકારી અને વિશ્વાસ મુજબ છે. સૌથી મહત્વપૂર્ણ એ છે કે આવું પ્રમાણપત્ર કમ્પ્યુટર પ્રિન્ટઆઉટ, કોમ્પેક્ટ ડિસ્ક (સીડી), વીડિયો કોમ્પેક્ટ ડિસ્ક (વીસીડી), પેન ડ્રાઇવ વગેરે જેવા ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડ સાથે જોડાયેલું હોવું જોઈએ, જેના સંબંધમાં પુરાવામાં નિવેદન આપવામાં આવવાનું હોય, જ્યારે તેને પુરાવામાં રજૂ કરવામાં આવે. આ તમામ સુરક્ષાત્મક ઉપાયો સ્ત્રોત અને પ્રામાણિકતા સુનિશ્ચિત કરવા માટે લેવામાં આવ્યા છે, જે પુરાવા તરીકે ઉપયોગમાં લેવા ઇચ્છિત ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડની સંબંધિત બે મુખ્ય લક્ષણો છે. ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડો છેડછાડ, ફેરફાર, સ્થાનાંતર, કાપછાંટ વગેરે માટે વધુ સંવેદનશીલ હોવાથી, આવા સુરક્ષાત્મક ઉપાયો વિના, ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડોના પુરાવા પર આધારિત આખું ટ્રાયલ ન્યાયની વિકૃતિ તરફ લઈ જઈ શકે છે.

૧૭. જો ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડ પુરાવા અધિનિયમની જોગવાઈઓ અનુસાર વિધિવત્ રજૂ કરવામાં આવે ત્યારે જ તેની પ્રામાણિકતા

અંગે પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય અને તેવી પરિસ્થિતિમાં ઇલેક્ટ્રોનિક પુરાવાના પરીક્ષકના અભિપ્રાયનો આધાર લઈ શકાય. પુરાવા અધિનિયમની જોગવાઈઓનું પાલન ન કરવામાં આવે તો, મૌખિક પુરાવા દ્વારા ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડનું સાબિતીકરણ વિચારેલું કે પરવાનગી આપેલું થતું નથી, કારણ કે ભારતમાં હાલમાં અમલમાં રહેલા કાયદા મુજબ એવી વ્યવસ્થા નથી.

૧૯. નોંધનીય છે કે યુનાઈટેડ કિંગડમમાં કમ્પ્યુટર રેકૉર્ડ્સ પરના પુરાવા સંબંધિત પોલીસ અને ફોજદારી પુરાવા અધિનિયમ, ૧૯૮૪ (પીએસીઈ)ની જોગવાઈને યુથ જસ્ટિસ એન્ડ ક્રિમિનલ એપિડન્સ એક્ટ, ૧૯૯૯ની કલમ ૬૦ દ્વારા રદ કરવામાં આવી હતી. તેથી કમ્પ્યુટર પુરાવા પર કોમન લોના નિયમો લાગુ પડશે, જેમાં એવી અનુમાનધારણા રહેલી હોય છે કે પુરાવાત્મક આઉટપુટ ઉત્પન્ન કરનાર કમ્પ્યુટર સંબંધિત સમયે યોગ્ય રીતે રેકૉર્ડિંગ કરી રહ્યું હતું. વિરુદ્ધ પુરાવા રજૂ કરવામાં આવે તો આ અનુમાનધારણાને ખંડિત કરી શકાય છે. સંયુક્ત રાજ્ય અમેરિકામાં, ફેડરલ રૂલ ઓફ એપિડન્સ હેઠળ, રેકૉર્ડની વિશ્વસનીયતા સામાન્ય રીતે પુરાવાના વજનને લગતી બાબત ગણાય છે, તેની સ્વીકાર્યતાને નહિ.

૨૦. ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડના પુરાવા બાબતની વિશેષ જોગવાઈ સુધારક દ્વારા લાવવામાં આવેલી વિવિધ જોગવાઈઓ હેઠળ રજૂ કરવામાં આવી છે. પુરાવા અધિનિયમના ના માત્ર શીર્ષકને જ, સાથે વાંચવામાં આવે ત્યારે, એટલું માનવા પૂરતું છે કે ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડ સંબંધિત પુરાવા અંગેની વિશેષ જોગવાઈઓ પુરાવા અધિનિયમની હેઠળ નિર્ધારિત પ્રક્રિયા દ્વારા સંચાલિત થશે. તે પોતે જ એક સંપૂર્ણ સંહિતા છે. વિશેષ કાયદો હોવાથી, હેઠળનો સામાન્ય કાયદો અને તેને અનુસરી જવો પડે છે.”

૩૨. સોનુ ઉર્ફે અમર વિ. હરિયાણા રાજ્યના કેસમાં, (૨૦૧૭) ૮ એસ.સી.સી. ૫૭૦, ઇલેક્ટ્રોનિક પુરાવાની ગ્રાહ્યતા અંગેનો પ્રશ્ન વિચારવામાં આવ્યો હતો. આરોપી પાસેથી જપ્ત કરાયેલા મોબાઈલ ફોનના કોલ ડીટેઈલ રેકૉર્ડ્સ (સી.ડી.આર.એસ.)ના પુરાવાના રીત/પદ્ધતિ અંગેની આપત્તિ સર્વપ્રથમ સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ ઉઠાવવામાં આવી હતી. આ અપહરણ અને ખંડણી તથા હત્યાનો કેસ હતો. આરોપીઓ તરફથી એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૬૫-બ હેઠળ સી.ડી.આર.એસ. સાબિત કરી શકાય નહીં, કારણ કે સ્વીકાર્યા મુજબ તે ઉપકલમ (જ) મુજબ પ્રમાણિત નહોતા. સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું કે આવી આપત્તિ અપીલી તબક્કે ઉઠાવવાની મંજૂરી આપી શકાય નહીં, કારણ કે આ આપત્તિ

પુરાવાની રીત અથવા પદ્ધતિને સંબંધિત છે. એ બાબતે કોઈ વિવાદ નથી કે સી.ડી.આર.એસ. ઇલેક્ટ્રોનિક પુરાવાનું એક સ્વરૂપ છે, જે સ્વાભાવિક રીતે પુરાવામાં ગ્રાહ્ય નથી. આપત્તિનું તાત્પર્ય એ હતું કે કલમ ૬૫-બ(૪) હેઠળ પ્રમાણપત્ર વિના તેને નીચલી અદાલતમાં આંકવામાં આવ્યા હતા. અદાલતે ઠરાવ્યું કે આવી આપત્તિ દસ્તાવેજને આંક તરીકે ચિહ્નિત કરતી વખતે ઉઠાવવી જોઈએ. અદાલતે વધુમાં ઠરાવ્યું કે દસ્તાવેજનો મહત્વનો કસોટી એ છે કે દસ્તાવેજ તૈયાર કરતી વખતે ખામી દૂર કરી શકાતી હતી કે નહીં, અને જો પ્રમાણપત્ર વિના સી.ડી.આર.એસ.ને આંક તરીકે ચિહ્નિત કરવા અંગે આપત્તિ ઉઠાવવામાં આવી હોત, તો અદાલત ફરિયાદ પક્ષને ખામીઓ સુધારવાની તક આપી શકી હોત. કલમ ૬૫-બ હેઠળ નિર્ધારિત પ્રમાણપત્ર વિના ઇલેક્ટ્રોનિક પુરાવો ગ્રાહ્ય ન ગણાય તે પ્રશ્ન તથા અન્સારની કેસ (ઉપરોક્ત) ભવિષ્યલક્ષી સ્વરૂપનો રહેશે કે કેમ, તે બાબતે અદાલતે પ્રશ્ન ખુલ્લો રાખ્યો. અદાલતે રાજ્ય (દિલ્લી કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ) વિ. નવજોત સંધુ, (૨૦૦૫) ૧૧ એસ.સી.સી. ૬૦૦,ના ચુકાદાનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો, જેમાં કલમ ૬૫-બ હેઠળ ઇલેક્ટ્રોનિક પુરાવા સાબિત કરવા માટે પ્રમાણપત્રની આવશ્યકતા નહોતી. અદાલતે ઠરાવ્યું કે આ દેશમાં આવેલી તમામ ફોજદારી અદાલતો આ અદાલત દ્વારા અર્થઘટિત કાનૂનનું પાલન કરવા બંધાયેલ છે અને તેમાં કોઈ શંકા નથી કે અન્સારના કેસમાં સર્વોચ્ચ

અદાલતનો ચુકાદો, ન્યાયિક “ભવિષ્યલક્ષી રદ” સાધન લાગુ ન કરવામાં આવે તો, પાછલા અમલમાં રહેશે. તેમ છતાં, ચુકાદાનો પાછલા અમલથી ઉપયોગ ન્યાયવ્યવસ્થાના હિતમાં નથી અને તેથી મોટી સંખ્યામાં ફોજદારી કેસો પુનઃખોલવા પડશે.

૩૨.૧. અદાલતે આ પ્રમાણે ઠરાવ્યું:

“૩૪. ભૂતકાળીન વ્યવહારો પર કોઈ ચુકાદાનો ઓવરરૂલ થવાનો પ્રભાવ ઇંગ્લેન્ડમાં પણ ચર્ચાનો વિષય રહ્યો છે. એક્સ પા. ઈવાન્સ (નં. ૨), [૨૦૦૦] ૪ ઓલ ઈઆર ૧૫ માં, લોર્ડ સ્લિનને ભાવિપ્રભાવક ઓવરરૂલિંગના સિદ્ધાંત અંગે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું: “આ કેસમાં ડિવિઝનલ અદાલતનો ચુકાદો પરંપરાગત માર્ગ અનુસરે છે, જેમાં ફક્ત આ કલમનો ચુકાદાની તારીખે શું અર્થ હતો તે જ નહિ, પરંતુ આ કલમનો હંમેશા સાચો અર્થ શું હતો તે પણ જાહેર કરવામાં આવ્યું છે. અદાલતે તેના ચુકાદાની અસરને ભવિષ્ય પૂરતી મર્યાદિત કરવાનો પ્રયાસ કર્યો નથી. હું માનું છું કે એવી પરિસ્થિતિઓ હોઈ શકે છે જેમાં ન્યાયિક નિર્ણયોની અસર ભાવિપ્રભાવક હોય અથવા ચોક્કસ દાવેદારો પૂરતી મર્યાદિત રાખવી ઇચ્છનીય હોય, અને તેમાં કોઈ રીતે અન્યાય પણ ન હોય. યુરોપીય ન્યાય અદાલતે, જોકે સાવચેતીપૂર્વક અને

અલ્પવાર, તેની ચુકાદાની અસર તેના સમક્ષના કેસના વિશિષ્ટ દાવેદાર પૂરતી અને ચુકાદાની તારીખ પહેલાં કાર્યવાહી શરૂ કરનારાઓ પૂરતી મર્યાદિત કરી છે. જેમણે કદાચ વર્ષો પહેલાં કરાયેલ કાર્યોની કાયદેસરતા પડકારવાનો પ્રયાસ કર્યો ન હતો, તેઓ માત્ર ભાવિપ્રભાવક રીતે જ આ ચુકાદા પર આધાર રાખી શકતા. આવા માર્ગે કદાચ લાંબા સમયથી પૂર્ણ થયેલા વ્યવહારોને ફરી ઉથલાવી ગોઠવવાની જરૂર ટળી જતી અને પ્રતિવાદીઓને અન્યાય થતો.” [જોર આપવામાં આવ્યું]

૩૫. આ અદાલતે અનવરના કેસમાં ભવિષ્યલક્ષી અયોગ્ય ઠેરવવાના સિદ્ધાંતનો અમલ કર્યો નથી. દ્વિધા એ છે કે શું આપણે તેમ કરવું જોઈએ. આ અદાલતે માં, (૨૦૧૪) ૬ એસસીસી ૫૩૭ માં ઠરાવ્યું હતું કે અગાઉનો ચુકાદો તેની પશ્ચાદ્ધર્તી અમલવારીના પરિણામોને ધ્યાને લઈને ભવિષ્યલક્ષી રહેશે. જો અનવરના કેસનો ચુકાદો પશ્ચાદ્ધર્તી રીતે લાગુ કરવામાં આવે, તો તે ભૂતકાળના વ્યવહારોને પુનઃસુવ્યવસ્થિત કરવા સમક્ષ પરિણામ લાવશે અને ન્યાયપ્રશાસનને પ્રતિકૂળ અસર પહોંચાડશે. અનવરનો કેસ ત્રણ ન્યાયાધીશોની પીઠ દ્વારા નક્કી કરવામાં આવ્યો

હોવાથી, યોગ્યતા એ માંગે છે કે અમે આ ચુકાદો ભવિષ્યલક્ષી અસરવાળો છે એવું જાહેર કરવાથી વિમુખ રહીએ. યોગ્ય કેસમાં ત્રણ ન્યાયાધીશોની પીઠ દ્વારા નિર્ણય માટે આ મુદ્દો ખુલ્લો રાખવામાં આવે છે. કોઈપણ સ્થિતિમાં, અન્ય મુદ્દાઓનો આરોપી વિરુદ્ધ નિરાકરણ થઈ ચૂક્યું હોવાથી, વર્તમાન વિવાદના ન્યાયિક નિરાકરણ માટે આ પ્રશ્ન પ્રસ્તુત નથી.

૩૩. એક તાજેતરના ચુકાદામાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે, શફહી મહમ્મદ વિ. હિમાયત પ્રદેશ રાજ્ય, ૨૦૧૮ જેસી(એસસી) ૫૭ ના મામલામાં, આદેશ કર્યો અને નોંધ્યું કે ડિજિટલીકરણના આ યુગમાં, ન્યાયિક કાર્યવાહી દરમિયાન કમ્પ્યુટર રેકૉર્ડ પર વધતી નિર્ભરતા રહેલી છે. અદાલતે ઠરાવ્યું કે કલમ ૬૫-બીની ઉપકલમ (જ) હેઠળના પ્રમાણપત્રની આવશ્યકતા મુજબ, જ્યાં ન્યાયના હિતો દ્વારા આપું યોગ્ય ઠરે ત્યાં ઇલેક્ટ્રોનિક પુરાવાને સ્વીકાર્ય બનાવવા માટે તે ફરજિયાત નથી. અદાલતે પુરાવાની સ્વીકાર્યતા અંગેની કાનૂની સ્થિતિ સ્પષ્ટ કરી, ખાસ કરીને એવી પક્ષકાર અંગે, જેના કબજામાં તે ઉપકરણ ન હોય કે જેમાંથી દસ્તાવેજ રજૂ કરવામાં આવ્યો હોય, તેવા પક્ષકાર પાસેથી કલમ ૬૫-બીની ઉપકલમ (જ) મુજબનું પ્રમાણપત્ર રજૂ કરવાની અપેક્ષા રાખી શકાય નહીં. અદાલતે વધુમાં જણાવ્યું કે જ્યાં ન્યાયના હિતો તેમ યોગ્ય ઠરાવે, ત્યાં પ્રમાણપત્રની આવશ્યકતાનો પ્રક્રિયાત્મક સ્વરૂપે રહેલો લાગુ પડતો

નિયમ ઢીલો કરી શકાય છે. સર્વોચ્ચ અદાલતે બે અંગ્રેજી કાયદાઓ, સિવિલ એવિડન્સ એક્ટ, ૧૯૬૮ અને પોલીસ એન્ડ ક્રિમિનલ એવિડન્સ એક્ટ, ૧૯૮૪, નો ઉલ્લેખ કર્યો, જે ઇલેક્ટ્રોનિક પુરાવાની સ્વીકાર્યતા સાથે સંબંધિત છે, અને જે હવે ચૂકે.માં રદ થઈ ચૂક્યા છે.

૩૪. અર્જુન પંડિત્રાવ ખોટકર વિ. કૈલાશ કુશનરાવ ગોરન્ટ્યાલ અને અન્યના કેસમાં, જે સર્વોચ્ચ અદાલતે નાગરિક અપીલ નં. ૨૦૮૨૫-૨૦૮૨૬ ઓફ ૨૦૧૭ માં આપ્યો હતો, વિભાગીય ખંડપીઠે અન્બાર પી.વી.ના કેસથી વિમુખતા વ્યક્ત કરી અને ઠરાવ્યું કે પ્રમાણપત્રની આવશ્યકતા હંમેશાં ફરજિયાત નથી અને ન્યાયના હિતમાં તેને છોડવામાં આવી શકે છે. આ અદાલત સમક્ષ દલીલ કરવામાં આવી છે કે રોઝર શશોવા વિ. મુકેશ શર્મા, એ.આઈ.આર. ૨૦૧૭ એસ.સી. ૩૧૬૬ ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે આપેલા નિર્ણય મુજબ નિર્ણય અને ચુકાદો પરિ ક્યુરિયમ પણ હોઈ શકે છે. તેમાંથી પાછા ફરવું શક્ય નથી. તે સહસમકક્ષ અથવા વધુ મોટી ખંડપીઠ દ્વારા અગાઉ ઉચ્ચારિત તમામ ચુકાદાઓનું અનુપાતન છે". સર્વોચ્ચ અદાલતે અરુણ પંડિત ખોટકર વિ. કૈલાશ કે. રાવ ના કેસમાં અન્બાર મોહમ્મદ (ઉપરોક્ત) નો સંદર્ભ અન્બાર પી.વી.ના કેસના પ્રકાશમાં આપ્યો છે.

૩૪.૧. જણાય છે કે આ સાક્ષી પી.ડબલ્યુ. નં. ૧૧ એ જણાવ્યું હતું કે તેઓ ક્યારેય જી.ટી.પી.એલ.ની કચેરીમાં ગયા નહોતા અને

મુલાકાત લેવામાં આવી હતી કે કેમ, તેની તેમને જાણકારી નહોતી. તેઓ બપોરે ૨:૦૦ વાગ્યાથી ૩:૦૦ વાગ્યા વચ્ચે ગયા હતા, જ્યારે મુલાકાત ૪:૦૦ વાગ્યાથી ૫:૦૦ વાગ્યા વચ્ચે હતી; જ્યારે પી.ડબલ્યુ. નં. ૨૭ અને પી.ડબલ્યુ. નં. ૨૮ મુજબ, મુલાકાત ૬:૦૦ વાગ્યાથી ૮:૦૦ વાગ્યા વચ્ચે સાંજે ૮:૦૦ વાગ્યે જીવંત પ્રસારિત કરવામાં આવી હતી. બંને મૃતકોની અંતિમયાત્રા નીકળેલી હતી અને તેઓ સમગ્ર સમય દરમિયાન હાજર હતા. આ સાક્ષીએ એ પણ જણાવ્યું હતું કે તે દિવસે તેમની એકલા મુલાકાત લેવામાં આવી હતી અને સ્પષ્ટ કર્યું હતું કે શ્રી પ્રેમ શંકર દવે, શિવમના પિતા, હાજર નહોતા, જ્યારે પી.ડબલ્યુ. નં. ૨૮ મુજબ બંને મહેમાનો હાજર હતા. પી.ડબલ્યુ. નં. ૧૧ એ પણ સાક્ષી આપ્યું હતું કે ઘટનાપશ્ચાત્ પોલીસ, મીડિયા અને મૃતકોના સગાસંબંધીઓ સતત તેમના સંપર્કમાં હતા અને પોતે જે કહેવા ઈચ્છતા હતા તે જ કહેવા માટે દબાણ કરતા હતા. સાક્ષીએ આક્ષેપ કર્યો હતો કે વાંચવા માટે તેમને પૂર્વલિખિત તૈયાર પાઠ આપવામાં આવ્યો હતો અને તેમને તે પાઠ મુજબ જ બોલવાનું હતું. જવાબો પહેલેથી શીખવવામાં આવ્યા હતા અને તેમને તે શીખવાયેલા જવાબો જ આપવા હતા. તેમણે વધુમાં જણાવ્યું હતું કે તેમને મુલાકાત માટે પોલીસ વાહનમાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા અને પોલીસએ પણ આ મુલાકાત શીખવેલી હતી. સાક્ષીઓ મુજબ, આ

મુલાકાત અપીલકર્તાને સંડોવવામાં રસ ધરાવનાર વ્યક્તિઓ દ્વારા વ્યવસ્થિત, યોજિત અને સર્જવામાં આવી હતી અને આ બધું પોલીસની હાજરીમાં બન્યું હતું. તેમ છતાં, તેમના સબસ્ટેન્શિયલ પુરાવાની તપાસ કરતાં જાણવા મળે છે કે દુર્ભાગ્યે તેઓ એવા સાક્ષી તરીકે સાબિત થાય છે, જેમને મોટાભાગના ફોજદારી કેસોમાં થતું હોય તેમ, પોતાના પક્ષે વાળવામાં આવ્યો છે.

૩૪.૨. કાયદા નિર્માતાઓની, અને ખાસ કરીને સર્વોચ્ચ અદાલતની, તેના અસંખ્ય નિર્ણયો દ્વારા, માનવીય એજન્સીઓ પરની નિર્ભરતા ઘટાડવા તથા ટેકનોલોજીની પ્રગતિનો ઉપયોગ કરવા અંગેની આગ્રહપૂર્ણ દૃષ્ટિ આ તમામ બાબતોમાં વિશેષ મહત્વ ધરાવે છે, અને એ નોંધવું હર્ષજનક છે કે આ તપાસ માત્ર દૃશ્યસાક્ષ્ય પર જ આધારિત રહી નથી, પરંતુ વર્તમાન કેસમાં તે ઘણું આગળ વધી છે, જેથી અન્ય વિશ્વસનીય સાક્ષ્ય ફરિયાદ પક્ષના કેસને નબળો ન પાડે.

૩૪.૩. શપથભંગ બદલ લગભગ કોઈ જ ફરિયાદ પક્ષીય કાર્યવાહી ન થતી હોવા અને મોટાભાગના પ્રસંગોમાં દંડ ફટકારવામાં ઢીલાશ અપનાવવામાં આવતી હોવા ઉપરાંત, કાયદામાં hostile સાક્ષીઓ માટે અત્યંત ઓછો દંડ નિર્ધારિત થયેલો હોવાને કારણે, ખાસ કરીને ફોજદારી કાર્યવિધિ સંહિતાની ધારા ૩૪૪ હેઠળ, આ

તર્કવિરુદ્ધિ સતત વધી રહી છે. આનું ભૌતિકવાદની લાલચ તથા સમાજમાં ઘટતી જતી નૈતિક મૂલ્યો સાથે પણ મજબૂત સંબંધ છે, જે ઘણા માનવીને ખરીદી શકાય તેવી ચીજવસ્તુઓમાં ફેરવી દે છે.

૩૪.૪. વધુમાં, અહીં, જો એક્ઝેસએલનો અભિપ્રાય નોંધવામાં આવ્યો હોય, તો તેણે ડીવીડી સ્વરૂપે મોકલવામાં આવેલ ટ્રાન્સક્રિપ્ટમાં કોઈપણ ચેડાં શોધી કાઢ્યા નથી, અને તેને સાચી હોવાનું જણાયું છે.

૩૫. નિષ્ણાત નિર્ણય કરતો નથી, પરંતુ તે જ સમયે, ભલે તે તથ્યના સાક્ષી ન હોય અને તેમની સાક્ષી નિષ્કર્ષની ચોકસાઈની કસોટી માટેના નિષ્ણાતની હોય, અદાલતે વૈજ્ઞાનિક માપદંડો અપનાવવાના રહે છે. સર્વોચ્ચ અદાલતે લેઘરાજ @ હરીસિંહ વિ. રાજ્ય ગુજરાત, ૧૯૯૮ ક્રિ. એલ.જે. ૩૯૬ અને રાજ્ય હિમાચલ પ્રદેશ વિ. જૈલાલ, ૧૯૯૯ ક્રિ.એલ.જે. ૪૨૯૪ ના મામલામાં ઠરાવ્યું છે કે નિષ્ણાતનો અહેવાલ વૈજ્ઞાનિક અભિપ્રાય છે. અદાલતે અન્ય સાક્ષ્યો સાથે તેની મૂલવણી કરવી પડશે અને આવા વિષયોમાં ઇપ્સે ડિક્સિટને કોઈ સ્થાન નથી. પ.ડબ્લ્યુ. નં. ૩૨ એ ઓડિયો-વિડિયો પરીક્ષક તરીકે કોઈ અભિપ્રાય આપ્યો નથી અને તેમણે વૈજ્ઞાનિક અધિકારી તરીકે પોતાનો અભિપ્રાય આપ્યો છે.

ટ્રાન્સક્રિપ્ટ આંક નં. ૩૦૯ પર છે, જે એફ.એસ.એલ. અધિકારી દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવી છે.

૩૬. પી.ડબ્લ્યુ. નં. ૧૫, રમેશભાઈ ખીમજીભાઈ રાઠોડની સાક્ષીનો ઉલ્લેખ કરવો અતિ આવશ્યક રહેશે, જેમને લક્ષ્મી ગાંધીયા રાઠ નામે નમકીનની વ્યવસાયિક પ્રવૃત્તિ છે. તેઓ અમદાવાદના બોડકદેવ, સેટેલાઈટ સ્થિત અક્ષરધામ એપાર્ટમેન્ટમાં રહે છે. તેઓ પોતાનો વ્યવસાય સવારે ૭:૦૦ વાગ્યે શરૂ કરે છે અને રાત્રે ૯:૦૦ વાગ્યે અથવા ૧૦:૦૦ વાગ્યે બંધ કરે છે. ત્યાં કામ કરતા પાંચ વ્યક્તિઓ છે, જેઓ દુકાનમાં જ ઉંઘે છે. ઘટનાની જાણ તેમને બીજા દિવસે થઈ, જ્યારે તેમના કર્મચારીઓએ તેમને જાણ કરી અને, એક શિક્ષિત ગ્રાહકે તેમને સલાહ આપી હતી કે તેમના સીસીટીવી કેમેરામાં કદાચ કોઈ સાક્ષ્ય હોઈ શકે; તેથી તેમણે તેને પોલીસ મથકે મોકલી આપ્યું. તેમણે ડી.વી.ડી.ની પણ ઓળખ કરી હતી.

૩૬.૧. આ ડીવીડી પણ અન્વેષણ અનુસાર લક્ષ્મી ગાંધીયા રથ પાસેથી જપ્ત કરવામાં આવી હતી, જેને એફ.એસ.એલ.ને મોકલવામાં આવી હતી અને એફ.એસ.એલ. પાસેથી એ બાબતે પૂછપરછ કરવામાં આવી હતી કે મોકલવામાં આવેલી અથવા એકત્રિત સીસીટીવી ફૂટેજમાં કોઈ ચેડાં થયા હતા કે કેમ. ડીવીડીનું પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું હતું અને પી.ડબ્લ્યુ. ક્રમાંક ૨૦ શ્રી ત્રિવેદી તથા અન્યોએ પણ જીપ્સી કારનું પ્રદર્શન કર્યું હતું

અને વાહનની ગતિ અંદાજે ૧૧૨ કિ.મી./કલાક ગણાવી હતી. આવો અહેવાલ આંક ક્રમાંક ૧૪૪ પર હતો. સત્તાધિકારીઓએ સ્પષ્ટ અભિપ્રાય આપ્યો છે તેમ, ડીવીડીમાં કોઈ ચેડાં થયા ન હતા. આ સાક્ષીની પણ વિસ્તૃત પ્રતિપૃચ્છા કરવામાં આવી હતી અને આથી વધુમાં એ પણ પુરવાર થાય છે કે કોઈ ચેડાં થયા ન હતા અને તેની સામગ્રી અંગે શંકા રાખવાની કોઈ જરૂર નથી.

૩૭. ચર્ચા ધ્યાનમાં લેતા, રજૂ થયેલા ઇલેક્ટ્રોનિક પુરાવા બાબતે, એક ગંભીર વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો છે. જણાય છે કે લલિત રાજેશભાઈ ગુપ્તા (પી.ડબ્લ્યુ.નં.૧૧) એ કલમ ૧૬૪ હેઠળ વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ આપેલા પોતાના નિવેદનમાં જણાવ્યું છે કે ૨૫.૦૨.૨૦૧૩ના રોજ તેણે લક્ષ્મી ગાંઠિયાં રથ પાસેથી સી.સી.ટી.વી. ફૂટેજની નકલ મેળવી હતી અને તે પોલીસને આપી હતી. તેણે પોતાના પ્રતિપરીક્ષણમાં પણ આ બાબત સ્વીકારી છે. આ સાક્ષીએ ફરિયાદ પક્ષના કેસ સામે વૈરી વલણ અપનાવ્યું છે.

૩૮. માત્ર ફરી ગયેલો સાક્ષી એ જ સીસીટીવી ફૂટેજની નકલ લેવામાં આવી હોવાનું જણાવ્યું નથી, પરંતુ લક્ષ્મી ગાંઠિયા રાથના માલિકે પોતે જ અદાલત સમક્ષ નિવેદન આપ્યું છે કે ઘટના સમયે તેઓ હાજર નહોતા. તેમના દુકાનમાં રાત્રી રોકાણ કરનાર કેટલાક કામદારોએ પણ આ જ

બાબત જોયેલી હતી અને એક સતર્ક ગ્રાહકે પણ તેમને આ બાબતે સૂચન કર્યું હતું; ત્યારબાદ તેમણે સીસીટીવી ફૂટેજની નકલ પોલીસ મથકે મોકલી હતી. નકલ લેતી વખતે હેશ મૂલ્ય બાબતે, સ્વાભાવિક રીતે, આ સાક્ષીને, દુકાનના માલિકને, જાણકારી ન હોઈ શકે અને, તેથી, આ પાસું ધ્યાનમાં લેવાની તેમની પાસેથી અપેક્ષા રાખી શકાય નહીં. જે વ્યક્તિ મશીનનો માલિક છે તેણે અદાલત સમક્ષ નિવેદન આપ્યું છે, જે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૬૫-બીની ઉપકલમ (૪) હેઠળના પ્રમાણપત્રની આવશ્યકતાને ઘટાડશે, તે ઉપરાંત એ પણ સ્પષ્ટ છે કે બચાવ પક્ષે પણ સીસીટીવી ફૂટેજ પર આધાર રાખીને આ અદાલત સમક્ષ મૃતકની સહદોષિતતા દલીલરૂપે રજૂ કરી છે. અદાલત સમક્ષ ભારપૂર્વક રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે રાઉન્ડ અબાઉટમાંથી વળાંક લેવાને બદલે, પીડિતે તે નિયમનો ભંગ કરીને આગળ જવાનું પસંદ કર્યું હતું અને, તેથી, અપીલના તબક્કે ઉઠાવેલી વાંધા-આપત્તિ, સોનુ ઉર્ફે અમર (ઉપરોક્ત)માં પણ જે રીતે માનવામાં આવ્યું છે, તે ટકાઉ જણાય છે.

૩૯. આ રીતે, બંને ડીવીડી પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૬૫બ(૪)ની આવશ્યકતા પૂર્ણ કરે છે અને તેમનો વિષયવસ્તુ શંકાસ્પદ ગણાઈ શકતો નથી, કારણ કે અન્ય પ્રતિષ્ઠિત સાક્ષીઓ દ્વારા પણ તેનું સમર્થન કરવામાં આવ્યું છે. તેમ છતાં, આ અદાલત આ હકીકતથી વાકેફ છે કે પી.ડબ્લ્યુ. ક્રમાંક ૧૧, જેણે ડ્રાઈવરને પ્રત્યક્ષ જોયાનું દાવો કર્યું હતું,

તેણે અદાલત સમક્ષ તેની ઓળખ કરવાની પસંદગી કરી નહોતી અને તપાસ અધિકારી દ્વારા કોઈ ઓળખ પેરેડ પણ યોજવામાં આવી નથી. આ પુરાવો પ્રતિજ્ઞાભંગની કાર્યવાહીનું આવશ્યક તત્વ સ્થાપિત કરવામાં તેને મોટા પ્રમાણમાં મદદરૂપ થઈ શકે છે.

૩૯.૧. તપાસ અધિકારીના વર્તન બાબતે, વિશેષ કરીને પોલીસ નિરીક્ષક મનોજ રામચંદ્ર શર્મા (પી.ડબ્લ્યુ. નં. ૨૫)નું વર્તન, સાવધાનીપૂર્વક પરિશીલન આવશ્યક છે. અધિકારીએ, પોતાની પ્રતિષ્ઠા જિરહમાં, એવો દાવો કર્યો છે કે તેમને યાદ નહોતું કે તેમણે આવા તકની આંગળીછાપા મેળવ્યા હતા કે નહીં અને તેઓ એ સ્થળોથી મેળવ્યા હતા કે નહીં. તેમણે આ પણ સ્વીકાર્યું કે જો આવા આંગળીછાપા આરોપીના મેળવવામાં આવ્યા હોય, તો કેસ ડાયરીમાં નોંધ હોઈ શકે. ફરિયાદ પક્ષનો કેસ એવો હતો કે આરોપી નશાની હાલતમાં વાહન ચલાવી રહ્યો હતો, તે કારણે આરોપીના લોહીના નમૂના પણ લેવામાં આવ્યા; પરંતુ હકીકતમાં, ન્યાયિક વિજ્ઞાન પ્રયોગશાળાના અહેવાલે આ સિદ્ધાંતને સમર્થન આપ્યું નહોતું, કારણ કે તેણે ૪૮ કલાક બાદ તપાસ એજન્સી સમક્ષ આત્મસમર્પણ કર્યું હતું. અપીલકર્તા અનુસાર, અપીલકર્તાના લોહીમાં આલ્કોહોલ હતો કે નહીં તે તપાસવા માટે વૈજ્ઞાનિક

પરીક્ષણો ઉપલબ્ધ છે અને વધુમાં, જો આપું જ હોય, તો તપાસ એજન્સીએ એ દિશામાં તપાસ કરવી જોઈતી હતી.

૩૯.૨. પી.ડબલ્યુ. નં. ૨૫એ, પોતાની જિરહ દરમિયાન સ્વીકાર્યું કે તેણે તપાસના હેતુસર આરોપીના મોબાઈલ ફોનના કોલ ડેટા રેકૉર્ડ્સ એકત્રિત કર્યા હતા, અને તે આરોપપત્રના દસ્તાવેજો સાથે રજૂ કરવામાં આવ્યા નહોતા, અને ન તો, કોઈ પણ સમયે, અદાલતમાં સુનાવણી દરમિયાન રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા. અત્રે, અપીલકર્તા દ્વારા એવો આક્ષેપ કરવામાં આવે છે કે સમગ્ર તપાસ અને સુનાવણી ખોટી ધારણા પર આધારિત હતી અને તેથી ચુકાદો પણ રદ કરવાની જરૂર છે.

૩૯.૩. અદાલતને રેકૉર્ડ સામગ્રી પરથી એ પણ જણાય છે કે ૪૮ કલાક પૂર્ણ થતાં અપીલકર્તાએ એક વખત તપાસ એજન્સી સમક્ષ હાજર થયા પછી, કેસની તપાસ કરતા પં.નં.૨૫, તપાસ અધિકારીએ સાક્ષીઓને બોલાવ્યા હતા અને પંચ સાક્ષીઓની હાજરીમાં વ્યક્તિની ઓળખ કરાવી હતી, તથા તે બાબતે પંચનામું તૈયાર કરવામાં આવ્યું હતું. જે મામલે સાક્ષીઓને અપીલકર્તા આરોપી ઓળખાતો ન હતો અને બે વ્યક્તિઓના મૃત્યુનું કારણ બનેલી ગંભીર ઘટના બાદ તે પોલીસથી ભાગી જવાનો વિકલ્પ

પસંદ કરી બેઠો હતો, એવા વર્તમાન પ્રકારના મામલે, સામાન્ય રીતે ટેસ્ટ આઈડેન્ટિફિકેશન પેરેડ જેની હાજરીમાં કરાવવામાં આવે છે એવા કારોબારી મેજિસ્ટ્રેટની સહાય લીધા વિના, પોલીસ ઈન્સ્પેક્ટરના પદ પર તૈનાત અને અનુભવી પોલીસ અધિકારી એવા તપાસ અધિકારીએ કેવી રીતે કાર્યવાહી કરી, તે ખરેખર આશ્ચર્યજનક છે. ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૮ મુજબ, તેમણે આવા પંચનામાનું સામાન્ય રીતે પંચોની હાજરીમાં લેખન કર્યું હતું. તપાસની મૂળભૂત આવશ્યકતા જાણનાર કોઈપણ અધિકારી ઓળખ સ્થાપિત કરવાની આવશ્યકતા ધરાવતા મામલે ટેસ્ટ આઈડેન્ટિફિકેશન કરાવવાની હકીકતને અવગણી શકે નહીં. આંક ૮૫ પર તૈયાર કરાયેલા પંચનામાને ધ્યાનમાં લેતાં, તપાસ અધિકારીએ વર્તમાન જેવા મામલે વધુ સાવચેત રહેવું જોઈએ હતું કે સાક્ષીઓની આવશ્યકતા રહેશે, જેઓ કારોબારી મેજિસ્ટ્રેટની હાજરીમાં આરોપીની ઓળખ કરશે, અને એવા મેજિસ્ટ્રેટ ટે.આઈ. પેરેડ કરાવશે. ફરિયાદી અને અન્ય સાક્ષી દિનેશ માફાભાઈ ચૌધરી (પં.નં.૧૨) એ આ અપીલકર્તાની ઓળખ કરી હતી, અને, મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષની ટે.આઈ. પેરેડ પણ સત્વભૂત પુરાવો ન હોવા છતાં, તેમણે જે રીતે તેને માત્ર પંચોની હાજરીમાં જ કરાવી, તેના બદલે તેને નિશ્ચિતપણે ટે.આઈ. પેરેડ રૂપે કરાવી શક્યા હોત, જે તપાસ તરફનું એક પગલું છે અને કાયદા હેઠળની આવશ્યકતા

પૂર્ણ કરવા માટે છે; પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૯ હેઠળ, અદાલત સમક્ષ સાક્ષીનો સત્વભૂત પુરાવો આવશ્યક છે. તપાસ દરમિયાન સુસંગત રીતે નિર્ધારિત પ્રક્રિયા મુજબ તેમણે માર્ગદર્શન લેવું જોઈએ હતું અને આ દોષિત વિરુદ્ધ બચાવ પક્ષના આક્રમણને ટાળવું જોઈએ હતું. સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા વારંવાર સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે કે ટે.આઈ. પેરેડ કેવી રીતે કરાવવી.

૩૯.૪. યોગ્ય થશે કે સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા રાજા વિ. પોલીસ ઈન્સ્પેક્ટર મારફતે રાજ્ય, ૨૦૧૯(૧૭) સ્કેલ ૬૭૯ના મામલે કરાયેલા સંબંધિત તારણો અને અવલોકનોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવે, જ્યાં સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું: “૧૫. આ અદાલતે સ્વીકાર્યું છે કે આરોપીની ઓળખ અંગેનું જે મૂળભૂત પુરાવાત્મક તત્ત્વ છે, તે સુનાવણી દરમિયાન આપવામાં આવેલ પુરાવો છે. જોકે, સામાન્ય રીતે જ્યારે સાક્ષીઓ નિવેદન આપવા માટે પીઠાસન પર આવે છે, ત્યારે ઘટના તારીખ અને સાક્ષીઓની વાસ્તવિક પૂછપરછ વચ્ચે નોંધપાત્ર સમયગાળો વીતી ગયો હોય છે. જો આરોપી અથવા શંકાસ્પદ વ્યક્તિઓ સાક્ષીઓને અગાઉથી ઓળખાતા હોય અને તેમની ઓળખ કદી વિવાદાસ્પદ રહી ન હોય, તો સમયનો ગાળો એવા આરોપીની ઓળખ સંબંધિત પુરાવાને ગુણાત્મક રીતે અસર ન પાડે કરે; પરંતુ જો આરોપી

અજાણ્યા હોય તો મુશ્કેલી ઊભી થઈ શકે છે. આવા પ્રસંગોમાં, સાક્ષીઓ દ્વારા કરવામાં આવેલી ઓળખની સાચાશ અંગે પ્રશ્ન ઊભો થઈ શકે છે. ઘટનાના સમયે સાક્ષીઓએ આરોપીને જોયા હતા તે તબક્કા અને સાક્ષીઓની વાસ્તવિક પૂછપરછ વચ્ચેનો સમયગાળો એવો હોઈ શકે છે કે પીઠાસન પર પ્રથમ વખત સાક્ષીઓ દ્વારા કરવામાં આવેલી ઓળખ પર અદાલત સંપૂર્ણ નિર્ભરતા રાખી ન શકે. સાક્ષીઓએ, હકીકતમાં, આરોપી અથવા શંકાસ્પદ વ્યક્તિઓની પ્રથમ ઉપલબ્ધ તક પર ઓળખ કરી હતી, તેની ખાતરી આપવા માટે, તપાસનો ભાગ રહેલી ફોજદારી અપીલ ક્રમાંક ૭૪૦ ઓફ ૨૦૧૮ વગેરે, રાજા વગેરે વિ. પોલીસ ઈન્સ્પેક્ટર મારફતે રાજ્ય ૧૪ ટી.આઈ.પી. સાક્ષીઓ દ્વારા અદાલત સમક્ષ કરવામાં આવેલા અંતિમ નિવેદનોને સમર્થન આપવા માટે આધાર પૂરું પાડે છે. જોકે, આવા ટી.આઈ.પી.ને કેટલું મહત્વ આપવું તે દરેક કેસની હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓના આધારે વિચારવાનું વિષય છે.”

૧૬. ફરીથી, આરોપીની ધરપકડ થયા બાદ કયા સમયગાળા અંદર ટી.આઈ.પી. ચોજવી જ જોઈએ તે બાબતે કોઈ કડક અને નિશ્ચિત નિયમ નથી. કેટલાક કેસોમાં આ અદાલતે ૧૦ દિવસનો વિલંબ ઘાતક ગણ્યો હતો, જ્યારે અન્ય કેસોમાં ૪૦ દિવસ કે

તેથી વધુનો વિલંબ પણ કશી રીતે ઘાતક ગણાયો નહોતો. ઉદાહરણ તરીકે,માં આરોપીની ધરપકડ ૧૭.૦૧.૧૯૮૯ના રોજ કરવામાં આવી હતી અને ટેસ્ટ આઈડેન્ટિફિકેશન માટે ૧૮.૦૨.૧૯૮૯ના રોજ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો, એટલે કે ટી.આઈ.પી. યોજવામાં એક મહિનો વિલંબ થયો હતો. ઉપરાંત, ઉક્ત આરોપી વિરુદ્ધ માત્ર એક જ ઓળખ કરનાર સાક્ષી હતો. આ અદાલતના માં અને માં આપેલા નિર્ણયો, જેમાં ટી.આઈ.પી. યોજવામાં વિલંબને કારણે આરોપીને લાભ આપવામાં આવ્યો હતો, પર વિચાર કર્યા પછી, આ અદાલતે વિપરીત દષ્ટિકોણ ધરાવતા કેસોની શ્રેણીને નીચે મુજબ વિચારણા હેઠળ લીધી:

૧૮. રાજ્ય પક્ષના વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી કે વર્તમાન કેસમાં પરીક્ષણ ઓળખ પરેડ યોજવામાં કોઈ અતિશય વિલંબ થયો ન હતો, જેથી તેના કારણે પરીક્ષણ ઓળખ પરેડની પ્રામાણિકતા અંગે શંકા ઊભી થાય; ૧ (૨૦૦૪) ૧૩ એસ.સી.સી. ૧૫૦ ૨ (૧૯૮૧) પૂરક એસ.સી.સી. ૨૮ ૩ (૧૯૮૭) ૩ એસ.સી.સી. ૨૩૧ ૪ (૧૯૮૨) ૩ એસ.સી.સી. ૩૬૮ ફોજદારી અપીલ નં. ૭૪૦ વર્ષ ૨૦૧૮ વગેરે રાજા વગેરે વિ. પોલીસ નિરીક્ષક મારફતે રાજ્ય ૧૫ કોઈ પણ સ્થિતિમાં તેમણે રજૂ કર્યું કે જો એવું માનવામાં આવે કે પરીક્ષણ ઓળખ પરેડ યોજવામાં થોડો વિલંબ થયો હતો, તો વિલંબના આધારે કોઈ લાભ લેવા ઈચ્છવામાં

આવે તો આરોપીનું કર્તવ્ય હતું કે તે તપાસ અધિકારી તથા મેજિસ્ટ્રેટને આ બાબતે પ્રશ્ન કરે. આ અદાલતના ચુકાદા પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો. ૫ ઉપરોક્ત ચુકાદામાં આ અદાલતે આ મુજબ અવલોકન કર્યું હતું : (એસ.સી.સી. પૃ. ૮૯૮, પરા ૬)

“૬. અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે ઓળખ પરેડો તપાસના તબક્કાને સંબંધિત હોય છે અને તેથી શક્ય તેટલી વહેલી તકે તેને યોજવી ઇચ્છનીય છે. ઓળખ માટેની વહેલી તક ઓળખનાર સાક્ષીઓની સ્મૃતિ લાંબા સમયના વિલંબથી ક્ષીણ થવાની શક્યતાઓને ઓછી કરે છે. આ નિર્ણય પર આધાર રાખીને, અપીલકર્તાના વકીલનો દાવો છે કે પરેડમાં જે કંઈ બન્યું તેમાંથી કોઈ આધાર મેળવી શકાય નહીં, કારણ કે તે અપીલકર્તાની ધરપકડ બાદ લાંબા સમય પછી યોજાઈ હતી. હવે એ સાચું છે કે વર્તમાન કેસમાં ઓળખ પરેડ યોજવામાં લગભગ ત્રણ માસનો વિલંબ થયો હતો, પરંતુ અહીં પણ, વિલંબ કેમ અને કેવી રીતે થયો તે બાબતે તપાસ અધિકારીને કોઈ પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યા ન હતા. એ ખરું છે કે ગુનો સાબિત કરવાનો ભાર ફરિયાદ પક્ષ પર છે, પરંતુ તે સિદ્ધાંતને એટલું દૂર સુધી લઈ જઈ શકાય નહીં કે ફરિયાદ પક્ષે દરેક સંભવિત બચાવને ખંડિત કરવા પુરાવા રજૂ જ કરવા જ પડે. જો દલીલ એવી હતી કે ઓળખ પરેડ અનિયમિત રીતે યોજાઈ હતી અથવા તેને યોજવામાં

અયોગ્ય વિલંબ થયો હતો, તો પરેડ યોજનાર મેજિસ્ટ્રેટ અને તપાસ કરનાર પોલીસ અધિકારીની આ બાબતે જિજ્ઞાસુ થવી જોઈએ હતી.” ૫ (૧૯૭૩) ૩ એસ.સી.સી. ૮૮૬ ૬ (૧૯૭૨) ૪ એસ.સી.સી. ૭૭૩ ફોજદારી અપીલ નં. ૭૪૦ વર્ષ ૨૦૧૮ વગેરે રાજા વગેરે વિ. પોલીસ નિરીક્ષક મારફતે રાજ્ય ૧૬ વર્તમાન કેસમાં અમને જણાય છે કે બચાવ પક્ષે પરીક્ષણ ઓળખ પરેડ યોજવામાં થયેલા વિલંબ માટે ફરિયાદ પક્ષ પર કોઈ પ્રેરણા આક્ષેપિત કરી નથી, અને બચાવ પક્ષે એ પણ આક્ષેપ કર્યો નથી કે પરીક્ષણ ઓળખ પરેડ યોજવામાં કોઈ અનિયમિતતા થઈ હતી. પરીક્ષણ ઓળખ પરેડ ચલાવનાર મેજિસ્ટ્રેટો તથા તપાસ અધિકારીનું પુરાવું કોઈ પડકાર વિના રહેલું છે. રાજ્ય પક્ષના વિદ્વાન વકીલ, તેથી, એ દલીલ કરવામાં યોગ્ય છે કે આ કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં, ઘટના પછી લગભગ એક મહિના બાદ પરીક્ષણ ઓળખ પરેડ યોજવામાં આવી હતી, તે ફરિયાદ પક્ષના કેસ માટે ઘાતક નથી, કારણ કે એવું સૂચવનાર કંઈ નથી કે પરીક્ષણ ઓળખ પરેડ યોજવામાં ફરિયાદ પક્ષ તરફથી વિલંબ કરવાનો કોઈ હેતુ હતો અથવા પરીક્ષણ ઓળખ પરેડ યોજતી વખતે કોઈ અનિયમિતતા આચરવામાં આવી હતી.

૧૯. રાજ્ય તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલે આ અદાલતના .૭માં આપેલા નિર્ણય પર પણ આધાર મૂક્યો છે, જેમાં પરીચય પરેડ અપીલકર્તાઓની ધરપકડ પછી ૪૭ દિવસ બાદ યોજવામાં આવી હતી. આ અદાલતે આ અદાલતના અનેક નિર્ણયો, જેમાં , અનેના નિર્ણયોનો પણ સમાવેશ થાય છે, તેનું અવલોકન કરીને નિષ્કર્ષ કાઢ્યો કે ઓળખી આપનાર સાક્ષી પર અપીલકર્તા સહિતના હુમલાખોરો દ્વારા હુમલો કરવામાં આવ્યો હોવાથી, તેને હુમલાખોરો પર સ્પષ્ટ દષ્ટિપાત થયો હતો. જ્યારે તેનો નાનો ભાઈ તેને બચાવવા આવ્યો, ત્યારે હુમલાખોરોએ તેની હત્યા કરી અને સાક્ષીને પણ ગંભીર ઇજાઓ પહોંચી. આ પરિસ્થિતિઓ એવી હતી કે જેમાં સાક્ષીના મનમાં હુમલાખોરોના ચહેરાના ભાવો અંકિત થઈ ગયા હોત અને ૪૭ દિવસના ગાળામાં આ છાપ મંદ ન પડતી કે વિલીન ન થઈ જતી. ઓળખી આપનાર સાક્ષીના પિતા અને માતાની સ્થિતિ પણ આવી જ હતી, જેમણે હુમલાખોરોને તેમના પુત્રો પર હુમલો કરતા અને તેમના પૈકીના એક પુત્રની હત્યા થતા જોયા હતા. તેમની સ્મૃતિમાં પણ હુમલાખોરોના ચહેરાના ભાવો .૭ (૨૦૦૩) ૩ એસસીસી ૫૬૯ ૮ (૧૯૯૪) ૧ એસસીસી ૪૧૩ ૯ (૨૦૦૧) ૩ એસસીસી ૪૬૮ ૧૦ (૨૦૦૦) ૧ એસસીસી ૪૭૧ ફોજદારી અપીલ નં. ૭૪૦/૨૦૧૮ વગેરે. રાજા વગેરે વિ. પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર મારફત

રાજ્ય ૧૭ અંકિત થઈ ગયા હશે. માત્ર ૪૭ દિવસનો વિલંબ તેમની સ્મૃતિમાંથી ચહેરાના ભાવોને મિટાવી શકતો નથી.

૨૦. પરીક્ષણ ઓળખ પેરેડ કયા સમયગાળામાં યોજવી આવશ્યક છે, અથવા દોષિતને દોષસિદ્ધિ ટકાવવા માટે તેને યોગ્ય રીતે ઓળખનારા સાક્ષીઓની સંખ્યા કેટલી હોવી જોઈએ, એ બાબતે કોઈ અચલ નિયમ નિર્ધારિત કરવો ન તો શક્ય છે ન તો વિવેકપૂર્ણ. આવા મુદ્દાઓનો નિર્ણય દરેક કેસની હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓના આધારે હકીકતી અદાલતો પર છોડી દેવો જોઈએ. જો પરીક્ષણ ઓળખ પેરેડ કયા સમયગાળામાં યોજવી આવશ્યક છે તે નિર્ધારિત કરતો કોઈ નિયમ બનાવવામાં આવે, તો તેનો લાભ માત્ર વ્યાવસાયિક અપરાધીઓને જ મળશે, જેમના કેસોમાં તેમની ધરપકડમાં વિલંબ થાય છે, કારણ કે પોલીસને તેમની ઓળખ અંગે સ્પષ્ટ સંકેત હોતો નથી, અને તેઓ પીડિતોને અજાણ્યા વ્યક્તિઓ હોય છે. તેથી, દોષસિદ્ધિથી બચવા માટે તેમને માત્ર નિર્ધારિત સમયગાળા દરમિયાન પોતાની ધરપકડથી બચવું પૂરતું રહેશે. એ જ રીતે, કેટલીક અપરાધિક ઘટનાઓ એવી હોઈ શકે છે કે જે તેમના સ્વભાવથી જ એકમાત્ર સાક્ષી દ્વારા જોવાઈ શકે, જેમ કે બળાત્કાર. અપરાધી પીડિત માટે અજાણ્યો હોઈ શકે છે અને કેસ સંપૂર્ણપણે પીડિત દ્વારા કરાયેલી ઓળખાણ પર આધારિત હોય

છે, જે અન્યથા સત્યવાદી અને વિશ્વસનીય ઠરે છે. માત્ર એક ઓળખનારો સાક્ષી હોવાના કારણે આવા કેસો અવશ્ય નિર્દોષ છૂટકારામાં જ પરિણમવા જોઈએ, એવો દાવો કરવા માટે કઈ યોગ્યતા રજૂ કરી શકાય? તેથી વિવેક એ જ માગણી કરે છે કે આવા મુદ્દાઓ હકીકતી અદાલતોની પ્રજ્ઞા પર છોડી દેવામાં આવે, અને આવી ઓળખાણની સ્વીકાર્યતા કે અસ્વીકાર્યતા અંગે નિર્ણય કરતા પહેલાં, તેમણે રેકૉર્ડ પરના પુરાવાના પ્રકાશમાં બાબતના સર્વ પાસાઓનો વિચાર કરવો જોઈએ.

૨૧. અંતે, આ અદાલતની ત્રણ-ન્યાયાધીશોની પીઠ, જેના એક સભ્ય અમે પોતે (બી.પી. સિંહ, ન્યાયાધીશ) હતા, આ અદાલતના વિવિધ નિર્ણયોના વિચારણાપૂર્વક અવલોકન બાદ, નીચે મુજબ જણાવ્યું હતું: (એસ.સી.સી. પૃ. ૭૫૧-૫૨, પરા ૭) “૭. કહેવું તો કથનરૂપ છે કે સાર્ગર્ભિત પુરાવો અદાલતમાં થયેલી ઓળખનો પુરાવો છે. પુરાવા અધિનિયમની સ્પષ્ટ જોગવાઈઓ ઉપરાંત, કાયદામાં સ્થિતિ આ અદાલતના નિર્ણયોની એક શ્રેણી દ્વારા સુપેરે સ્થિર થઈ ચૂકી છે. જે હકીકતો આરોપી વ્યક્તિઓની ઓળખ સ્થાપિત કરે છે, તે પુરાવા અધિનિયમ હેઠળ સંબંધિત છે. સામાન્ય નિયમ તરીકે, સાક્ષીનો સાર્ગર્ભિત પુરાવો એ અદાલતમાં કરાયેલું નિવેદન છે. ટ્રાયલ દરમિયાન પ્રથમવાર આરોપી વ્યક્તિની માત્ર ઓળખનો પુરાવો,

પોતાના સ્વભાવથી જ, અંતર્નિહિત રીતે નબળો ગણાય છે. તેથી, પૂર્વવર્તી પરીક્ષણાત્મક ઓળખનો હેતુ આ પુરાવાની વિશ્વસનીયતા ચકાસવાનો અને તેને મજબૂત કરવાનો છે. આથી, સામાન્ય રીતે, અદાલતમાં એવી શપથબદ્ધ સાક્ષીની સાક્ષ્યની પુષ્ટિ શોધવી સલામત વિવેકનિયમ માનવામાં આવે છે કે જેમાં સાક્ષીઓ દ્વારા ઓળખ કરવામાં આવે છે અને જે આરોપીઓ તેમને અજાણ્યા હોય, તેના સંદર્ભે અગાઉની ઓળખ કાર્યવાહીનો આધાર લેવામાં આવે. જોકે, આ વિવેકનિયમને અપવાદો લાગુ પડે છે, જ્યારે, ઉદાહરણ તરીકે, અદાલત કોઈ વિશિષ્ટ સાક્ષીથી પ્રભાવિત થાય અને જેના નિવેદન પર તે આવી અથવા અન્ય પુષ્ટિ વિના પણ સલામત રીતે આધાર રાખી શકે. ઓળખ પેરેડ તપાસની અવસ્થાનો ભાગ છે, અને ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતામાં એવી કોઈ જોગવાઈ નથી કે જે તપાસ સંસ્થાને ઓળખ પેરેડ યોજવાની ફરજ પાડે, અથવા આરોપીને તે માગવાનો અધિકાર આપે. તે સાર્વભૌમિક પુરાવો નથી, અને આવી પેરેડો મુખ્યત્વે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા દ્વારા સંચાલિત થાય છે. પરીક્ષણાત્મક ઓળખ પેરેડ ન યોજવામાં આવે તો પણ અદાલતમાં ઓળખના પુરાવાને અગ્રાહ્ય બનાવતું નથી. આવી ઓળખને કેટલું વજન આપવું તે હકીકતનિર્ધારક અદાલતોનો વિષય છે. યોગ્ય કેસોમાં, તે પુષ્ટિ પર આગ્રહ કર્યા વિના પણ ઓળખના પુરાવાને સ્વીકારી

શકે છે.” (ઉપરોક્ત પર ભાર અમારો) આ રીતે, આ અદાલતે ઓળખ સંબંધિત પુરાવાને વિશ્વસનીય ગણ્યો અને આરોપી દ્વારા દાખલ અપીલને રદ કરી દીધી. ”

૪૦. જ્યાં સુધી કોલ ડેટા રેકૉર્ડનો પ્રશ્ન છે, તે તેમણે ૪૮ કલાકની અંદર અને તે પહેલાં ૪ એકત્રિત કર્યો હતો; નિશ્ચિતપણે તેને આરોપપત્રના સામગ્રીના ભાગરૂપે રજૂ કરી શકાય તેમ હતું. વર્તમાન ઇલેક્ટ્રોનિક યુગમાં કોલ ડેટા રેકૉર્ડનું મહત્વ ઓછું આંકી શકાય તેમ નથી. અપીલકર્તા અકસ્માત સ્થળેથી ભાગી જવા પછી ટૂંક સમયમાં ત્યાં હાજર હતો, ત્યારપછી તેણે કરેલા સંપર્કો તથા તે ક્યાં ગયો હતો અને કાયદાની પ્રક્રિયાને નિષ્ફળ બનાવવા માટે કરાયેલા કોઈપણ પ્રયાસો આ ડેટામાં સહેલાઈથી નોંધાયેલા હોઈ શક્યા હોત.

૪૦.૧. આ અદાલતે (ન્યાયાસન: અનંત એસ. દવે, તેઓ તે સમયે હતા તથા શ્રીમતી સોનિયા ગોકાણી, ન્યાયમૂર્તિઓ) ફોજદારી વિવિધ અરજી ક્રમાંક (અપીલ કરવાની પરવાનગી માટે) ક્રમાંક ૮૦૩૬ વર્ષ ૨૦૧૪ માં, ફોજદારી અપીલ ક્રમાંક ૭૨૯ વર્ષ ૨૦૧૫ માં, કોલ ડેટા રેકૉર્ડ્સ અંગે નીચે મુજબ જણાવ્યું હતું:—

“સી.ડી.આર.માં એવા માહિતીક્ષેત્રો સમાવિષ્ટ હોય છે, જે ટેલિકમ્યુનિકેશન વ્યવહારની ચોક્કસ ઘટના નું વર્ણન કરે છે,

પરંતુ તે વ્યવહારની સામગ્રીને બાદ કરે છે. સી.ડી.આર.માં નીચે મુજબના લક્ષણો સમાવિષ્ટ હોય છે: [એ] કોલ કરનાર પક્ષ; [બી] કોલ પ્રાપ્ત કરનાર પક્ષ; [સી] તારીખ અને સમય; [ઈ] કોલની અવધિ; [એફ] બિલિંગ ફોન નંબર, જેના પર કોલનો ખર્ચ વસૂલવામાં આવે છે; [જી] ટેલિફોન એક્સચેન્જની ઓળખ; [એચ] રેકૉર્ડને ઓળખતું અનન્ય ક્રમ સંખ્યા; [૧] કોલ કરાયેલ નંબર પરના વધારાના અંકો, જે કોલને માર્ગિત કરવા માટે વપરાય છે; [જે] કોલનું પરિણામ, એટલે કે કોલ જોડાયો હતો કે નહોતો; [કે] તે માર્ગ, જેના દ્વારા કોલ એક્સચેન્જમાંથી બહાર ગયો; [એલ] કોલનો પ્રકાર [અર્થાત્, વોઈસ, એસ.એમ.એસ. વગેરે]. કોલ ડેટા રેકૉર્ડો વિવિધ કાર્યો પણ બજાવે છે. ટેલિફોન સેવા પ્રદાતાઓ માટે, આવકના સર્જન માટે તેઓ અત્યંત મહત્વપૂર્ણ છે. કાનૂની અમલવારી માટે, સી.ડી.આર. શંકાસ્પદોની ઓળખ કરવામાં મદદરૂપ થઈ શકે એવી બહોળી માહિતી પૂરી પાડે છે, કારણ કે તે કોઈ વ્યક્તિના તેના સહયોગીઓ સાથેના સંબંધો, સંચાર અને વર્તનના નમૂનાઓ તથા સ્થાનસંબંધિત માહિતી, જે કોલની સમગ્ર અવધિ દરમિયાન તે વ્યક્તિનું સ્થાન નિર્ધારિત કરી શકે, તેવા વિગતો પ્રગટ કરી શકે છે. પી.બી.એક્સ. ટેલિફોન પ્રણાલીઓ ધરાવતી કંપનીઓ માટે, સી.ડી.આર.

લાંબા અંતરની ઍક્સેસનું અનુસરણ કરવા માટેનું સાધન પૂરું પાડે છે; તે વિભાગવાર ટેલિફોન ઉપયોગ પર નજર રાખી શકે છે; જેમાં આવનારા તથા જવાના કોલોની યાદીનો સમાવેશ થાય છે. આ તબક્કે મોબાઇલ ફોન ટ્રેકિંગ અને ફોન પોઝિશનિંગ અંગે સંક્ષેપમાં ઉલ્લેખ કરવો પણ યોગ્ય રહેશે.

મોબાઇલ ફોન ટ્રેકિંગનો અર્થ મોબાઇલ ફોનની વર્તમાન સ્થિતિ, તે સ્થિર હોય કે ગતિશીલ, તેની પ્રાપ્તિ થાય છે. સ્થાનિકીકરણ રેડિયો સંકેતોના મલ્ટિ-લેટરેશન દ્વારા નેટવર્કના રેડિયો ટાવરો અને ફોન વચ્ચે અથવા માત્ર જી.પી.એસ. દ્વારા થઈ શકે છે. રેડિયો સંકેતોના મલ્ટિ-લેટરેશનનો ઉપયોગ કરીને ફોનનું સ્થાન નક્કી કરવા માટે, તેને નજીકના આગામી એન્ટેના ટાવરનો સંપર્ક કરવા માટે ઓછામાં ઓછો રોમિંગ સંકેત પ્રસારિત કરવો આવશ્યક છે, પરંતુ આ પ્રક્રિયા માટે સક્રિય કોલની આવશ્યકતા નથી. જી.એસ.એમ. નજીકના એન્ટેના મસ્તૂલો તરફના સંકેત પર આધારિત છે. મોબાઇલ સ્થાનનિર્ધારણમાં સ્થાન આધારિત સેવાઓનો સમાવેશ થાય છે, જે મોબાઇલ ફોન ધારકોના વાસ્તવિક નિર્દેશાંક જાહેર કરે છે, અને તે એવો પ્રૌદ્યોગિકી ઉપાય છે જેનો ઉપયોગ ટેલિકોમ્યુનિકેશન કંપનીઓ

મોબાઈલ ફોન તથા આ રીતે તેના વપરાશકર્તાનું સ્થાન અંદાજવા માટે કરે છે. તેને સ્થાનનિર્ધારણ કરતાં વધુ યોગ્ય રીતે સ્થાન શોધવા તરીકે વર્ણવવામાં આવે છે. સ્થાન શોધવાની પ્રૌદ્યોગિકી શક્તિના સ્તરો અને એન્ટેના પેટર્નના માપ પર આધારિત છે અને આ સિદ્ધાંતનો ઉપયોગ કરે છે કે ઊર્જાચુકત મોબાઈલ ફોન હંમેશા નજીકના આધાર સ્ટેશનોમાંથી એક સાથે વાયરલેસ રીતે સંચાર કરે છે; તેથી આધાર સ્ટેશનનું સ્થાન જાણીતું હોય તો સેલ ફોન નજીક હોવાનું સૂચિત થાય છે. જ્યારે વિકસિત પ્રણાલીઓ તે ક્ષેત્રને નિર્ધારિત કરે છે જેમાં મોબાઈલ ફોન સ્થિત છે અને આધાર સ્ટેશન સુધીનું અંતર પણ અંદાજે નિર્ધારિત કરે છે. નજીકની એન્ટેના ટાવરો વચ્ચેના સંકેતોનું અંતરોત્પાતન કરીને વધુ સૂક્ષ્મ અંદાજ મેળવી શકાય છે. યોગ્ય સેવાઓ શહેરી વિસ્તારોમાં ૫૦ મીટર જેટલી ચોકસાઈ મેળવી શકે છે, જ્યાં મોબાઈલ ટ્રાફિક અને એન્ટેના ટાવરોની ઘનતા પૂરતી ઊંચી હોય છે. ગ્રામ્ય અને નિર્જન વિસ્તારોમાં આધાર સ્ટેશનો વચ્ચે માઈલોનું અંતર હોઈ શકે છે અને તેથી સ્થાન થોડું ઓછું ચોક્કસ રીતે નિર્ધારિત થઈ શકે છે.

ફોન પર કોલ્સને રૂટ કરવા માટે, સેલ ટાવરો ફોનથી મોકલવામાં આવતા સંકેતને સાંભળે છે અને કયો ટાવર ફોન

સાથે સંચાર કરવા માટે સર્વોત્તમ રીતે સક્ષમ છે તે અંગે પરસ્પર સંમતિ કરે છે. ફોનનું સ્થાન બદલાતાં, એન્ટેના ટાવરો સંકેતોની દેખરેખ રાખે છે અને યોગ્ય જણાય ત્યારે ફોનને સમીપવર્તી ટાવર તરફ રોમ કરવામાં આવે છે. અનેક એન્ટેના ટાવરોમાંથી મળતી સાપેક્ષ સંકેત તીવ્રતાની તુલના કરીને, ફોનનું સામાન્ય સ્થાન અંદાજે નિર્ધારિત કરી શકાય છે. અન્ય ઉપાયો એન્ટેના પેટર્નનો ઉપયોગ કરે છે, જે કોણીય નિર્ધારણ તથા ફેઝ ભેદભાવને સમર્થન આપે છે. વધુ નવા ફોનમાં, ફોન ચાલુ હોય અને ટેલિફોન કોલમાં સક્રિય ન હોય ત્યારે પણ, તેના અનુસરણની સગવડ હોઈ શકે છે.

સરળ ભાષામાં કહીએ તો, આ તકનીકનો શ્રેષ્ઠ ઉપયોગ સીડીઆર સ્વરૂપે કરી શકાય છે, જેમાં વિવિધ વિગતો દર્શાવતા ડેટા ક્ષેત્રો સમાવિષ્ટ હોય છે; તેમાં માત્ર કોલ કરનાર ગ્રાહકનો ફોન નંબર અને એવો કોલ સ્વીકારનારનો ફોન નંબર વગેરે જ નહીં, પરંતુ વ્યક્તિના સહયોગીઓ સાથેના સંબંધો, વર્તણૂકના નમૂનાઓ તથા સમગ્ર કોલ દરમિયાન તેની હાજરીસ્થિતિ અંગેની વિગતો પણ સમાવિષ્ટ છે.

સીડીઆરનો સમગ્ર હેતુ ફક્ત ફોન કૉલ્સની સંખ્યા સ્થાપિત કરવાનો નથી, જે તેમની આત્મીયતા અથવા વર્તનાત્મક આચરણ સ્થાપિત કરવા માટે ખૂબ જ મજબૂત પરિસ્થિતિ બની

શકે છે. તેનાથી આગળ, આવું સંભાવિત પુરાવું મોબાઈલ ફોનના સ્થાન પર પણ પ્રકાશ પાડી શકે છે અને પરિણામે, ઘણી વાર, મોબાઈલ ફોન ટ્રેકિંગ અને ફોન પોઝિશનિંગની મદદથી તેનો ઉપયોગ કરનાર વ્યક્તિનું સ્થાન અને તેની હાજરી ક્યાં હતી તે જાણી શકાય છે. મોબાઈલ ફોન સામાન્ય રીતે સૌથી નજીકના બેઝ સ્ટેશન સાથે વાયરલેસ રીતે સંવાદ કરે છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, સામાન્ય રીતે નજીકના મોબાઈલ ટાવરથી મોબાઈલ ફોનને સિગ્નલ ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવે છે. આવા મોબાઈલ ટાવર પર કોઈ ભીડભાડ અથવા અતિશય દબાણની પરિસ્થિતિ ઊભી થાય તો, સ્વયંસંચાલિત રીતે આગળના ટાવર તરફ ખસેડી દેવાની આંતરિક વ્યવસ્થા હોય છે અને ત્યાં પણ પ્રવેશ શક્ય ન હોય તો, ત્રીજા ઉપલબ્ધ ટાવર તરફ ખસેડવામાં આવે છે. આ મુખ્યત્વે વૈજ્ઞાનિક પુરાવું હોવાથી તેનો મુદ્દા પર મહત્વપૂર્ણ પ્રભાવ પડી શકે છે, અને તેથી, જો આવું પુરાવું સંબંધિત અદાલત સમક્ષ વૈજ્ઞાનિક રીતે સ્થાપિત કરવામાં આવે, તો ગેરહાજર કડી પૂરી કરી શકાય, જે વિશ્વસનીય પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓની ઉપલબ્ધિ ન હોવાને કારણે મોટા ભાગે ગુમ થઈ જતી હોય છે. અમારું ધ્યાન ગયું છે કે આજકાલ મોટાભાગના મામલાઓમાં કૉલ ડેટા રેકૉર્ડ સ્વરૂપે વૈજ્ઞાનિક અને તકનીકી પુરાવું ઉપલબ્ધ છે. તેમ છતાં, કોઈ

સાક્ષીની તપાસ ન કરવી અને મોબાઈલ ટાવરોની સ્થિતિને રેકૉર્ડ પર ન લાવવાને કારણે સત્યને ઉજાગર અને સ્થાપિત કરવા માટે તેનો વધુ સારો અને વધારાનો ઉપયોગ મર્યાદિત રહે છે. આપું પુરાવું, ખાસ કરીને પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાના કેસમાં, અત્યંત ઉપયોગી સાબિત થાય છે અને સત્યને હાથમાંથી સરકી જવા દેતું નથી, કારણ કે દરેક ફોજદારી ટ્રાયલનો સમગ્ર કેન્દ્રબિંદુ સત્ય સુધી પહોંચવાનો હોય છે. સર્વોચ્ચ અદાલતના તાજેતરના નિર્ણય ડાહરમ દેવ ચાદવ વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય, જેનો અહેવાલ (૨૦૧૪) ૫ એસસીસી ૫૦૯ માં આપવામાં આવ્યો છે, તેમાં નિર્ધારિત અનુપાત અને અવલોકનોનો આ તબક્કે ઉલ્લેખ કરવો જરૂરી બને છે, જે નીચે મુજબ છે

૨૭. અપરાધસ્થળનું વૈજ્ઞાનિક રીતે અને કોઈ પણ ભૂલ વિના નિરાકરણ કરવું આવશ્યક છે. ફોજદારી કેસોમાં, ખાસ કરીને પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા આધારિત કેસોમાં, અપરાધના તત્વની સ્થાપના, શંકાસ્પદની ઓળખ, તથા આરોપીની દોષિતતા કે નિર્દોષતા નિશ્ચિત કરવામાં ફોરેન્સિક વિજ્ઞાન કેન્દ્રીય ભૂમિકા ભજવે છે, જે સહાયક બની શકે છે. અપરાધસ્થળ પર તપાસ અધિકારીની મુખ્ય પ્રવૃત્તિઓમાંની એક એ છે કે અપરાધમાં પુરાવાકીય મૂલ્ય ધરાવતા સંભવિત પુરાવાની વિગતવાર શોધ

કરવી. તપાસ અધિકારીને ભૌતિક પુરાવાના સંભવિત દૂષણથી સાવચેત રહેવું જોઈએ, જે એકત્રિકરણ, પેકિંગ અને મોકલણી દરમ્યાન અપરાધસ્થળે ઊભું થઈ શકે છે. પુરાવાના સંરક્ષણ માટે તથા સામગ્રી સાથે હેરફેર, દૂષણ કે નુકસાન કરવાનો કોઈ પણ પ્રયાસ અટકાવવા માટે યોગ્ય સાવચેતી લેવી આવશ્યક છે.

૩૦. આ દેશમાં ફોજદારી ન્યાયિક વ્યવસ્થા સંધિચોક્કે ઊભી છે; અનેક વખત ગુનાના વિશ્વસનીય, ભરોસાપાત્ર અને વિશ્વાસાર્થ સાક્ષીઓ અદાલત સમક્ષ સાક્ષી આપવા ભાગ્યે જ આગળ આવે છે, અને અતિ કઠોર ગુનેગારોએ પણ કાયદાની પકડમાંથી બચી જાય છે. ફરિયાદ પક્ષના વિશ્વસનીય સાક્ષીઓ પણ ધમકી, ભય તથા અન્ય અનેક કારણોસર વિરોધી બની જાય છે. તેથી, તપાસ એજન્સીએ તપાસની ગુણવત્તા સુધારવા માટે અન્ય ઉપાયો અને માર્ગો શોધવા પડે છે, જે માત્ર વૈજ્ઞાનિક પુરાવાની સંકલન દ્વારા જ શક્ય છે. વિજ્ઞાનના આ યુગમાં, અમારે એવા કાનૂની આધારસ્તંભો રચવા પડશે, જે વિજ્ઞાનમાં પણ દૃઢ હોય અને કાયદામાં પણ.

અગાઉ જે પ્રથાઓ અને સિદ્ધાંતો પ્રચલિત હતા, તે હવે લોકોના મતે, જો આપણે આપણા ફોજદારી ન્યાયવ્યવસ્થાને બચાવવી હોય તો, નવીન અને સર્જનાત્મક પદ્ધતિઓને સ્થાન આપવું પડશે.

ગુનાહોના નવા પ્રકારો અને તેમની સુકોચિતતાના વધતા સ્તરને ધ્યાનમાં લેતાં, પરંપરાગત પદ્ધતિઓ અને સાધનો અપ્રસ્તુત થઈ ગયા છે; તેથી ગુના શોધખોળ માટે ન્યાયિક વિજ્ઞાનને મજબૂત બનાવવાની આવશ્યકતા ઊભી થાય છે. મૌખિક પુરાવો અવલોકનશક્તિ, તિસ્કાર, બાહ્ય પ્રભાવ, ભૂલકાળપણું વગેરે જેવા અનેક પરિબલો પર આધારિત હોય છે, જ્યારે ન્યાયિક વિજ્ઞાન આધારિત પુરાવો આવી ખામીઓથી મુક્ત હોય છે.

ન્યાયતંત્રને એવા વૈજ્ઞાનિક સામગ્રીને સમજવા અને તેનો નિવેડો લાવવા માટે પણ સક્ષમ બનાવવું જોઈએ. ન્યાયાધીશોની વૈજ્ઞાનિકો અને ઈજનેરો સાથેની સતત પરસ્પર ક્રિયા તેમના જ્ઞાનને વિસ્તૃત કરશે અને એવા વૈજ્ઞાનિક પુરાવાનો સામનો કરવા તેમજ વૈજ્ઞાનિક પુરાવા આધારિત ફોજદારી કેસોનો અસરકારક રીતે નિવેડો લાવવા માટે તેમને સક્ષમ બનાવશે. અમે એ પ્રતિપાદન

કરતા નથી કે તમામ કેસોમાં વૈજ્ઞાનિક પુરાવો નિશ્ચિત કસોટી છે, પરંતુ માત્ર એટલું જ ભારપૂર્વક જણાવીએ છીએ કે અન્ય પુરાવાઓ ઉપરાંત ગુનાઓની શોધ અને પુરવાર કરવા માટે વૈજ્ઞાનિક પુરાવાના પ્રોત્સાહનને પણ આવશ્યક ગણવું જોઈએ.

૩૧. વૈજ્ઞાનિક પુરાવામાં કહેવાતી કઠિન વિજ્ઞાનો જેવી કે ભૌતિકશાસ્ત્ર, રસાયણશાસ્ત્ર, ગણિત, જીવવિજ્ઞાન તથા નરમ વિજ્ઞાનો જેવી કે અર્થશાસ્ત્ર, મનોવિજ્ઞાન અને સમાજશાસ્ત્રનો સમાવેશ થાય છે. વૈજ્ઞાનિક, તકનીકી અથવા અન્ય વિશિષ્ટ જ્ઞાન ધરાવનાર વ્યક્તિઓ પાસેથી અભિપ્રાયો લેવામાં આવે છે, જેમની કુશળતા, અનુભવ, તાલીમ કે શિક્ષણ અદાલતને પુરાવાને સમજવામાં અથવા વિવાદિત મુદ્દાના તથ્યનો નિર્ધાર કરવામાં મદદરૂપ થઈ શકે છે. અનેક વખત, અદાલતને પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા સાથે કામ કરવું પડે છે અને વૈજ્ઞાનિક તથા તકનીકી પુરાવા ઘણીવાર નિર્ધારક ભૂમિકા ભજવે છે. ઇંગ્લેન્ડના લોર્ડ ચાન્સેલર સર ફ્રાન્સિસ બેકને તેમના મહાગ્રંથમાં વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિનો પ્રથમ સિદ્ધાંત પ્રસ્તુત કર્યો હતો. બેકનનો મત એવો હતો કે વૈજ્ઞાનિક પ્રકૃતિનો નિષ્પક્ષ નિરીક્ષક હોવો જોઈએ અને હાનિકારક પૂર્વગ્રહોથી મુક્ત મનથી અવલોકનો એકત્ર કરવા જોઈએ, જેથી વૈજ્ઞાનિક નોંધમાં ભૂલ

પ્રવેશી ન શકે. બેકનના સિદ્ધાંતથી પોતાને દૂર રાખતાં, ડાઉબર્ટ વિ. મેરેલ ડાઉ ફાર્માસ્યુટિકલ્સ, ઇન્ક. ૫૦૯ યુ.એસ. ૫૭૯ (૧૯૯૩) માં અમેરિકાની સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું: વિજ્ઞાન બ્રહ્માંડ વિશેના જ્ઞાનનો કોઈ વિશ્વકોશીય સમૂહ નથી. તેના બદલે, તે વિશ્વ વિશેના સિદ્ધાંતાત્મક સ્પષ્ટીકરણો પ્રસ્તાવિત કરવા અને તેમને પરિમાર્જિત કરવાની એવી એક પ્રક્રિયાનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે, જે વધુ પરીક્ષણ અને પરિમાર્જનને આધીન હોય છે.”

૪૧. એ સાચું છે કે તપાસની આ કેટલીક ખામીઓને સાક્ષીઓની જરૂરમાં તેમજ દલીલો દરમિયાન પણ ઘણું ઉજાગર કરવામાં આવ્યું છે. વાહનના સ્ટિયરિંગ વ્હીલ, ગિયર અને દરવાજાઓ પરથી મેળવેલા સંયોગવશ મળેલા આંગળીછાપાઓનું મેળ ન બેસવું પણ ભારપૂર્વક દર્શાવવામાં આવ્યું છે, પરંતુ આ અદાલતના અભિપ્રાય મુજબ, આવી કેટલીક અસંગતતાઓ કોઈ પણ રીતે ફરિયાદ પક્ષના કેસમાં ખતેલ પહોંચાડી શકતી નથી, જે દૃઢ પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાઓ દ્વારા પુરવાર થઈ ચૂક્યો છે.

૪૧.૧. એ અવિશ્વસનીય છે કે જે વાહનના માલિકની કારથી બે નાના છોકરાઓનું મૃત્યુ થયું છે અને જેના કારણે સમાજમાં એટલો હોબાળો મચ્યો છે, તે ડ્રાઈવરનું નામ ખુલાસો કરવા માટે આગળ આવવાનું પસંદ નથી કરતો. ભૂલવું ન જોઈએ કે અપીલકર્તાના પિતાએ પોલીસને ગેરમાર્ગે દોરવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો અને તેથી, તેમની સામે ફોજદારી ફરિયાદ પણ નોંધાઈ છે અને તેઓ તે ફોજદારી કાર્યવાહીનો સામનો કરી રહ્યા છે. ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૩નો મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવવાની છે, જ્યાં આરોપી સમક્ષ દોષારોપક પુરાવા રજૂ કરવામાં આવે છે. આ અદાલતે સુક્ષ્મ પરીક્ષણ બાદ નોંધ્યું કે આરોપીનું વિગતવાર વધારાનું નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું છે, જેમાં તેણે માત્ર ડ્રાઈવર વિશેની પોતાની જાણકારીનો ઇનકાર કર્યો હતો અને આ જ વલણ પર અડગ રહ્યો હતો કે તે માલિક હોવાને કારણે તેને ખોટી રીતે સંડોવવામાં આવ્યો છે.

૪૧.૨. પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં ઉલ્લેખ છે કે વાહનચાલક ૨૪ વર્ષનો યુવાન હતો. વીમા પોલિસી તથા અન્ય આર.ટી.ઓ.ના રેકૉર્ડ પણ અપીલકર્તાને માલિક તરીકે પુષ્ટિ કરે છે. પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં સાક્ષી ક્રમાંક ૧૧ દ્વારા આપેલ વર્ણન તથા તેમની મુલાકાતમાં આપેલ વર્ણન પણ આ જ વર્ણન સાથે સુસંગત છે.

આ ઘટના સર્જનાર વાહનચાલકની અનુવર્તી વર્તણૂક પણ તેના આચરણ વિશે ઘણું કહી જાય છે. જો કે દલીલ કરવામાં આવે છે કે તે પોતાના સારા આચરણનો દાવો કરતો નથી અને તેથી, સાક્ષ્ય અધિનિયમ તેને એવી પરવાનગી આપતું ન હોવાથી, તેના ખરાબ આચરણને પ્રકાશમાં લાવી શકાય નહીં, તથાપિ હકીકત એ જ છે કે તેણે વૈરી સાક્ષીના આશ્રય પાછળ છુપાવવાનું પસંદ કર્યું છે અને તેની અનૈતિક વર્તણૂક ઉપરાંત સમગ્ર ઘટનામાં પોતે બિલકુલ સંકળાયેલો ન હોવાનું પણ દાવો કર્યો છે. તેથી, તેની ફોજદારી પૃષ્ઠભૂમિ પણ અદાલતે ધ્યાનમાં લેવી પડશે, જે પ્રશ્નમાં રહેલી ઘટનામાં તેની સીધી સંડોવણીનો નિર્ધારક ભલે ન હોય, પરંતુ તે તેના મુખ સામે તાકતી અત્યંત પ્રબળ પરિસ્થિતિ જરૂર બની રહેશે. આ સાથે રિસ જેસ્ટેના સિદ્ધાંતને પણ ધ્યાનમાં લેવો પડશે.

૪૨. અહીં આરોપીનું વર્તન જો સંદર્ભિત ગણવામાં આવે, તો ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૮નો સંદર્ભ લેવો પડશે, જેમાં કોઈપણ કાર્યવાહીનો કોઈપણ પક્ષકાર કોઈ તથ્ય જે વિવાદાસ્પદ હોય અથવા તેના સંબંધિત હોય, તેના સંદર્ભમાં પૂર્વ અને અનુવર્તી વર્તનને ધ્યાનમાં લેવો આવશ્યક છે. ઉપયોગી થશે કે ભારતીય પુરાવા

અધિનિયમની કલમ ૬નો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવે, જે એ જ વ્યવહારનો ભાગ બનેલા તથ્યોની સંબંધિતતા અંગે કહે છે.

૪૨.૧. ભારતીય સાક્ષ્ય અધિનિયમની કલમ ૬ આ મુજબ છે:

૬. એજ વ્યવહારનો ભાગ બનેલા તથ્યોની પ્રાસંગિકતા.— જે તથ્યો, ભલે મુદ્દાવિવાદમાં ન હોય, છતાં વિવાદમાં રહેલા તથ્ય સાથે એટલા સંકળાયેલા હોય કે તેઓ એ જ વ્યવહારનો ભાગ બને, તે પ્રાસંગિક છે, ભલે તેઓ એક જ સમયે અને સ્થળે બન્યા હોય કે જુદા જુદા સમયે અને સ્થળે. દૃષ્ટાંતો અ પર બ ને માર મારીને તેની હત્યા કરવાનો આરોપ છે. મારામારી વખતે અ અથવા બ અથવા આસપાસના લોકો દ્વારા જે કંઈ કહેવામાં આવ્યું હતું અથવા કરવામાં આવ્યું હતું, અથવા તેના પહેલાં કે પછી એટલા ટૂંકા સમયગાળામાં થયું હોય કે જે વ્યવહારનો ભાગ બને, તે પ્રાસંગિક તથ્ય છે. અ પર ૧[ભારત સરકાર] સામે સશસ્ત્ર બળવાખોરીમાં ભાગ લઈને યુદ્ધ ચલાવવાનો આરોપ છે, જેમાં મિલકતનો વિનાશ થાય છે, સૈનિકો પર હુમલો થાય છે અને જેલખાનાં તોડીને ખોલવામાં આવે છે. આ તથ્યોની ઘટના પ્રાસંગિક છે, કારણ કે તે સમગ્ર વ્યવહારનો ભાગ બને છે, ભલે અ તેમાંના સર્વમાં હાજર ન રહ્યો હોય. અ, પત્રવ્યવહારના ભાગરૂપે આવેલા એક પત્રમાં સમાયેલ બદનક્ષી માટે બ સામે

દાવો કરે છે. મુદ્દા વિષયને લગતા પક્ષકારો વચ્ચેના પત્રો, જેઓમાંથી બદનક્ષી ઊભી થઈ હતી અને જે પત્રવ્યવહારમાં તે સમાવિષ્ટ છે, તે પ્રાસંગિક તથ્યો છે, ભલે તેમાં સ્વયં બદનક્ષીનો સમાવેશ ન થતો હોય. પ્રશ્ન એ છે કે બ પાસેથી ઓર્ડર કરાયેલ અમુક માલ અને પહોંચાડવામાં આવ્યો હતો કે નહીં. તે માલ અનુક્રમે અનેક મધ્યવર્તી વ્યક્તિઓને પહોંચાડવામાં આવ્યો હતો. દરેક હસ્તાંતરણ પ્રાસંગિક તથ્ય છે.

૪૩. એડ્રિયન કીન લખે છે: “રેસ જેસ્ટી, એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે, એ એક એવો શબ્દસમૂહ છે જે વિવિધ પ્રકારના એવા કેસોમાં, જ્યાં ચોકસાઈસભર કોઈ સૂત્ર લાગુ કરી શકાય નહીં, ત્યાં માનનીય દૃશ્ય પ્રદાન કરવા માટે અપનાવવામાં આવ્યો છે”. સામાન્ય કાયદાના સિદ્ધાંત મુજબ રેસ જેસ્ટીનો અર્થ એવો તથ્ય અથવા તથ્ય કે અભિપ્રાયનું નિવેદન થાય છે, જે સમય, સ્થળ અને પરિસ્થિતિની દૃષ્ટિએ એટલું નજીકથી જોડાયેલું હોય કે જે વિવાદમાં રહેલી ક્રિયા અથવા ઘટનાને, જે વિવાદમાં છે, કહેવાય કે તે ઉક્ત વ્યવહારનો જ ભાગ રચે છે, કારણ કે વિવાદમાં રહેલી ક્રિયા અથવા ઘટના પોતે જ સાક્ષ્યમાં ગ્રાહ્ય હોય છે. વધુમાં એવું પણ કહેવામાં આવ્યું છે કે ફોજદારી વ્યવહારોની તમામ વિગતો કેસ માટે સંબંધિત છે, જ્યાં ફરિયાદ પક્ષ, સાંભળેલી વાતના સાક્ષ્યને ગ્રાહ્ય કરવાની વિરુદ્ધની રેસ

જેસ્ટી નિયમનો ભાગ હોવાને કારણે, તેને સંબંધિત માને છે. “ટેપર વિ. આર. [૧૯૫૨] એ.સી. ૪૮૦” કેસમાં લોર્ડ નોર્મન્ડ મુજબ, સાંભળેલી વાતના સાક્ષ્યને ગ્રાહ્ય કરવાની વિરુદ્ધનો નિયમ કેટલીક સાવધાનીપૂર્વક સુરક્ષિત અપવાદો પર આધારિત પ્રયાસો કરે છે. તેમાંનો એક એ છે કે જ્યારે શબ્દો રેસ જેસ્ટી (નિયમ)નો ભાગ બને ત્યારે તેમનો પુરાવો આપી શકાય છે; આ નિયમ અંતે બે પ્રસ્તાવનાઓ પર આધારિત જણાય છે, એક તો એ કે માનવીય ઉચ્ચારણ હકીકત પણ છે અને સંચારનું સાધન પણ છે, અને બીજું એ કે માનવીય ક્રિયા શબ્દો સાથે એટલી ગૂંથાયેલી હોઈ શકે છે કે ક્રિયાનો અર્થ તેના સંબંધિત શબ્દો વિના સમજી શકાય નહીં, તથા શબ્દોને ક્રિયા પરથી અલગ કરવાથી સત્યની શોધમાં અવરોધ ઊભો થશે; પરંતુ આ બે પ્રસ્તાવનાઓના ન્યાયિક ઉપયોગો, જે સામાન્ય સિદ્ધાંતમાં હંમેશા સુસંગત રીતે એકત્ર થતા નથી.

જ્જ. મોહદ. ઇસ્લામ વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય, ૧૯૯૩ ક્રિ. કાયદા જર્નલ ૧૭૩૬ ના મામલામાં સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું હતું કે ઘટના તુરંત બાદ સાક્ષી વ્યગ્ર હાલતમાં બહાર આવ્યો હતો, અને તેણે કહ્યું હતું કે આરોપીએ તેની કાકી પર ગોળી ચલાવી હતી; તેમજ સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું હતું કે તેણે આરોપીને હાથમાં પિસ્તોલ સાથે સ્થળ પરના

લોકોને ધક્કા મારતા જોયો હતો, અને તે કહેતો હતો કે તે તેમને મૃત્યુ પામેલા ભોગની જેમ મારી નાખશે. તેનું સાક્ષ્ય પુરાવા અધિનિયમની ધારા ૬ હેઠળ પહેલેથી જ ગ્રાહ્ય હતું. આમ, એ જ વ્યવહાર સાથે સંકળાયેલું આ સાક્ષ્ય અગ્રાહ્ય અથવા અપ્રસંગિક હોવાનું કહી શકાય નહીં.

૪૫. ઉપર ચર્ચાયેલ આ સમગ્ર પુરાવાથી એકમાત્ર નિષ્કર્ષ એ નીકળે છે કે રજિસ્ટ્રેશન નંબર ચી-૧-એઈ-૯૩૬૦ ધરાવતી બીએમડબ્લ્યુ કાર સાથે સંકળાયેલ આ અકસ્માત રાતના અંદાજે ૧૨:૧૫ વાગ્યે, મધરાતે, બન્યો હતો. વાહનની ઝડપનો અંદાજ માત્ર મૃતક દિનેશ અને લલિતના મિત્રો પાસેથી જ નહીં, પણ શ્રી મિતેશ કિરણભાઈ શાહ પાસેથી પણ મળી શકે છે, જે પોતે પણ ભોગ બન્યા હતા. તે રીતે, તેમની એસેન્ટ કારને પણ તેમને ઓવરટેક કરતી વખતે, ઘટના બનવા અગાઉ, નુકસાન થયું હતું. ઓવરટેક ખોટી બાજુથી કરવામાં આવ્યું હતું અને તેમના વાહનની ડાબી બાજુએ પણ નુકસાન થયું હતું. તેનું મૂલ્યાંકન રૂ. ૧૦,૦૦૦/- થી રૂ. ૧૫,૦૦૦/- જેટલું કરવામાં આવ્યું હતું. તેમણે આ પણ જોયું કે બંને યુવકો લગભગ ૧૪ થી ૧૫ ફૂટના અંતરે હવામાં ફંગોળાઈ ગયા હતા, જ્યારે મૃતક લલિત અને દિનેશના મિત્રો રાહુલની માલિકીની કિનેટિક હોન્ડા પર હતા, કારણ કે રાહુલ શિવમ સાથે પલ્સર ચલાવી રહ્યો હતો, જે પાછળ બેસનાર

હતો. પલ્સર બાઈકને ટક્કર મારી અને ઘસડી લેવામાં આવી ત્યારે તેમણે થોડું ધીમું કર્યું હતું, જેના પરિણામે બંને સવાર હવામાં ફંગોળાઈ ગયા અને શિવમ તથા રાહુલનું મૃત્યુ થયું.

૪૬. પી.ડબલ્યુ. નં. ૧૮ ડૉ. શૈલેશ પટેલ, જનરલ હોસ્પિટલ, સોલાના મેડિકલ ઓફિસરના પુરાવા તથા આંક ૧૨૩, સારવારની ચાદી (આંક નં. ૧૨૪), આંક નં. ૧૨૫ મેડિકલ કેસ પેપર્સ અને આંક નં. ૧૨૬ એફ.એસ.એલ. નમૂનાઓનું પ્રેષણ સંબંધિત દસ્તાવેજ, જ્યારે ધ્યાનમાં લેવામાં આવે છે, ત્યારે તે અપીલકર્તાના શરીર પર થયેલી ઇજાઓનું પણ વધુ સ્પષ્ટ સંકેત આપે છે. એર બેગ ખૂલતી વખતે આવી ઇજાઓ ઘણી વખત જોવા મળે છે. આ વૈજ્ઞાનિક સંશોધનનો પણ વિષય છે અને સારી રીતે સ્થાપિત છે કે એર બેગ ખુલવાના વધુ આઘાત સાથે, અપીલકર્તાના શરીર પર જોવા મળેલી જેવી ઇજાઓ થવી શક્ય છે.

૪૬.૧. તેના પર હાથાપાઈ કરવામાં આવી ત્યારે થયેલી ઇજાઓ તરીકે સમજાવવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે. તેમ છતાં, પોલીસ અધિકારીઓએ પુષ્ટિ કરી છે કે પ્રમાણપત્રમાં દર્શાવ્યા મુજબની પ્રકારની ઇજાઓ સર્જાય એવી કોઈ એવી ઘટના બની નહોતી. ઇજાઓની ઉંમર પણ તબીબ દ્વારા નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવી છે.

૪૭. આ તબક્કે તબીબી પુરાવાને ધ્યાનમાં લેવો આવશ્યક છે.

અ) પે.ડબ્લ્યુ. ક્રમાંક ૧, ડો. દિલીપ પટેલ, સોલા હોસ્પિટલના તબીબી અધિકારીએ ૨૫ વર્ષીય શિવમના મૃતદેહનું ૨૫.૦૨.૨૦૧૩ના રોજ શબપરીક્ષણ કર્યું હતું. શબપરીક્ષણ નોંધ (આંક નં. ૬૫) માં કોલમ નં. ૧૯ માં ૧૧ ઇજાઓ દર્શાવવામાં આવી છે. ઓક્સિપિટલ પ્રદેશ ઉપર સબડ્યુરલ રક્તસ્રાવ પણ હતો. તેમના મુજબ, શરીરના સર્વાંગી ભાગોમાં થયેલી ટકાઉ ઇજાઓને કારણે થયેલા આઘાતના પરિણામે મૃત્યુ થયું હતું. તેમણે વધુમાં નિષ્કર્ષ કાઢ્યો કે સામાન્ય ઘટનાક્રમમાં આ ઇજાઓ વ્યક્તિના મૃત્યુ માટે પૂરતી હતી. તેમણે ખાતરીપૂર્વક જણાવ્યું કે આ ઇજાઓને કારણે થયેલ આંતરિક તથા બાહ્ય રક્તસ્રાવ એક મુખ્ય સહાયક પરિબળ હતું.

બ) આ સાક્ષીની બચાવ પક્ષ દ્વારા વિગતવાર પ્રતિક્ષા પૂછપરછ પણ કરવામાં આવી હતી અને ખાસ કરીને મૃતક દ્વારા આલ્કોહોલના સેવન બાબતે થયેલી તપાસ અંગે તેમને પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યા હતા. તેમણે સ્વીકાર્યું કે શબપરીક્ષણ અહેવાલમાં તબીબે આલ્કોહોલની અસર નોંધવી આવશ્યક છે. જોકે, મૃતક

આલ્કોહોલના પ્રભાવ હેઠળ હતો તેવો કોઈ સામગ્રી ઉપલબ્ધ ન હોવાથી, તેમણે જણાવ્યા મુજબ શબપરીક્ષણ નોંધમાં કંઈપણ નોંધવામાં આવ્યું નથી.

ક) વ્યાપક રીતે ડૉ. પ્રફુલ્લા, પી.ડબ્લ્યુ. નં. ૨, સોલા હોસ્પિટલના તબીબી અધિકારીને, તેમના દ્વારા મૃતદેહના પરીક્ષણના અહેવાલના સંદર્ભમાં, ૨૭.૦૨.૨૦૧૩ના રોજ ૨૨ વર્ષના એક પીડિત રાહુલના સંબંધમાં, તેમની પૂછપરછ કરવામાં આવી છે. તેમના જણાવ્યા મુજબ, સમગ્ર શરીર પર થયેલી ઈજાઓ અને તેના જટિલ પરિણામોને કારણે મૃત્યુ થયું છે. આ ઈજાઓ સામાન્ય પરિસ્થિતિમાં મૃત્યુ થવા માટે પૂરતી હતી. તેમણે ટિબિયા અને ફિબ્યુલા તથા રેડિયસ અને અલ્નાના અને અન્ય જીવલેણ ઈજાઓના ભંગનો ઉલ્લેખ કર્યો. તેમણે ડાબી બાજુની ચોથી અને પાંચમી પાંસળીના ભંગ અને ખોપરીના જમણા પરિચેટલ ભાગના ભંગનો ઉલ્લેખ કર્યો. તેમણે ક્રમાંક ૧૭ની કોલમમાં દર્શાવેલ ૨૨ ઈજાઓનો ઉલ્લેખ કર્યો અને તમામ ઈજાઓ પૂર્વમૃત્યુકાળીન હોવાનું જાણવા મળ્યું.

૬) આ સાક્ષીને તેની જમીપરીક્ષણમાં તેના નિષ્કર્ષોમાં ખામીઓની શક્યતા દર્શાવવાના પ્રયાસરૂપે ઘણા પ્રશ્નો પૂછવામાં આવ્યા હતા. તેણે સ્વીકાર્યું કે ટિબિયા અને ફિબ્યુલા ના ભંગાણ સંયુક્ત ભંગાણ હતા કે નહીં તે ઉલ્લેખિત નથી, અને તેમનાં સામાન્ય ભંગાણથી મૃત્યુ ન પણ થાય પરંતુ સંયુક્ત ભંગાણથી થઈ શકે છે. તેણે એ પણ તપાસ્યું નથી કે આ છોકરો દારૂના પ્રભાવ હેઠળ હતો કે નહીં. તેણે આ શક્યતાને પણ સ્વીકારી કે પાતળા રક્તવાળા અને આદતસર દારૂ પીનારા વ્યક્તિમાં એક્સ્ટ્રા ડ્યુરલ હેમોરેજ શક્ય છે. તેણે આ પણ સ્વીકાર્યું કે ગંભીર દર્દીને જીવંત કરવાનો પ્રયાસ કરવાથી પાંજરાની ઈજાઓ થઈ શકે છે. તેની સકારાત્મક સાક્ષ્યને જમીપરીક્ષણમાં શક્યતાઓ ઊભી કરીને કરવામાં આવેલા પ્રયાસોથી કોઈપણ રીતે ખંડિત કરવામાં આવી નથી.

ઈ) પોસ્ટમોર્ટમ કરનાર આ બંને ડૉક્ટરોની સાક્ષીએ નિર્વિવાદ રીતે સ્થાપિત કરે છે કે શિવમ અને રાહુલનું અનુક્રમે ૨૫.૦૨.૨૦૧૩ તથા ૨૭.૦૨.૨૦૧૩ના રોજ થયેલું મૃત્યુ તેમને વાહન અકસ્માતથી થયેલી ઈજાઓના કારણે થયું હતું, જે બાબત બંને ડૉક્ટરો દ્વારા વિગતવાર દર્શાવવામાં આવી છે. વધુમાં, સંજીવની હોસ્પિટલના દસ્તાવેજો પણ ઉપલબ્ધ છે, કારણ કે રાહુલના કેસમાં સારવાર બે દિવસ સુધી ચાલુ રહી હતી અને તેનું જીવન

બચાવવા માટે સંયુક્ત પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા હતા. આ ઇજાઓ, સામાન્ય પરિસ્થિતિમાં, મૃત્યુ નિપજાવવા પૂરતી હતી; તેથી આ સાક્ષીઓમાં શંકાનું લેશમાત્ર સ્થાન રહેતું નથી કે, પ્રશ્નાસ્પદ ઘટનાના સીધા પરિણામરૂપે, ૨૪.૦૨.૨૦૧૩ની મધરાતે, આ બંને યુવાનોએ સહન કરેલી ઇજાઓના કારણે પ્રાણ ત્યાગ્યા હતા અને તેમની યુવાનીના શિખરે જ તેમનું કાયમી અવસાન થયું હતું.

૪૮. આ અદાલતે પી.ડબ્લ્યુ.નં. ૧૪ ડૉ. હંસાબેન પટેલની સાક્ષ્યનું પણ અવલોકન કર્યું છે, જેમની તપાસ તેમને મોકલવામાં આવેલા નમૂનાઓના આધારે તૈયાર કરાયેલા સેરોલોજિકલ અહેવાલને સાબિત કરવા માટે કરવામાં આવી હતી, જેમાં વિસ્મયનો રક્તનમૂનો અને કાર પર લોહી જણાયા પછી લેવામાં આવેલી રૂમાંનો સમાવેશ થતો હતો. વિસ્મયનું રક્તસમૂહ 'ઓ' છે, તેમ છતાં રૂનું પરીક્ષણ કરતાં પૂરતું રક્તસમૂહ મળ્યો નહોતો. તેમનો અહેવાલ આંક નં. ૧૦૬ કોઈ નિષ્કર્ષ પર લઈ જતો નથી.

વાહનોની ગતિ તથા નિષ્ણાતો

૪૯. હવે અદાલત વાહનની ગતિ સંબંધે રજૂ કરાયેલા પુરાવા તરફ ધ્યાન આપે છે. ચાટી આંક ૧૧૪ અને ૧૧૮ દ્વારા અમદાવાદના આરટીઓ ખાતે

મોકલવામાં આવી હતી. અકસ્માત સ્થળે જ્યારે એક્સએસએલના અધિકારીઓ આવ્યા, ત્યારે તેમને વિગતો પૂરી પાડવામાં આવી હતી. બીએમડબલ્યુનાં એર બેગ્સ ખુદ્દી પડી ગયેલી હતી અને, તેથી, યાદી થલતેજ ખાતે આવેલી પારસોલી મોટર્સની ડીલરશીપને મોકલવામાં આવી હતી (બીએમડબલ્યુ કારોના ડીલર). મૂળ યાદી આંક ૧૩૦ પર છે, જે પારસોલી મોટર્સના જવાબદાર અધિકારી દ્વારા સહી કરાયેલ છે. ડીલરે વાહનની તપાસ કરી હતી અને ગતિ અંગેનો અહેવાલ પણ મોકલ્યો હતો. સંબંધિત વાહનને થયેલી ટક્કરની ક્ષતિનો ઉલ્લેખ પણ આરટીઓ અધિકારીના પુરાવા સાથે કરવામાં આવ્યો હતો. પી.ડબલ્યુ. નં. ૧૦ ફ્રેઝલ યાકુબ મુન્શી આંક ૧૦૬ પર એવી ડેમો કાર ચલાવી હતી, જે અકસ્માતગ્રસ્ત કાર જેવી જ હતી, અને તેણે આંક ૧૩૨ પરના પોતાના અહેવાલમાં જણાવ્યું હતું કે ચલાવાતું વાહન ૧૧૦ થી ૧૨૦ કિ.મી. પ્રતિ કલાકની ગતિએ હતું. આ જ બાબત વિડિયોમાં નોંધવામાં આવી હતી અને તે અહેવાલ સાથે જોડવામાં આવી હતી.

૫૦. એ પણ નિષ્કર્ષિત કરવામાં આવે છે કે ગંભીર આઘાતની સ્થિતિમાં એરબેગ્સ હંમેશાં એ રીતે ફૂલાઈ જાય છે કે ન તો ચાલકનો અને ન તો મુસાફરનો સ્ટિયરિંગ વ્હીલ અથવા ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ પેનલ સાથે સંપર્ક થાય. ઊંચા પ્રભાવના અકસ્માતમાં, એરબેગ્સ ઝડપથી અને પોતાની સંપૂર્ણ મર્યાદા સુધી ફૂલે છે, અને અહીં પણ તેવી જ પરિસ્થિતિ હતી. વિરોધી

પૂછપરછમાં ઘણા પ્રશ્નો ઉઠાવવામાં આવ્યા છે, જેથી આ સકારાત્મક પુરાવાને ખંડિત કરી શકાય, અને આ અદાલત સમક્ષ ઘણું દલીલ કરવામાં આવ્યું છે; તેમ છતાં, આ અદાલતને ડીલર તરફથી કોઈ દુર્ભાવના જણાતી નથી, અને ન તો ઝડપ તથા ઊંચા પ્રભાવ અંગે આવી નિષ્કર્ષ પર પહોંચવા માટે તેનો કોઈ પરોક્ષ હેતુ જણાય છે. આપવામાં આવેલા કારણો વૈજ્ઞાનિક અને સંતોષકારક પણ જણાય છે. નીચલી અદાલતે ઊંચી ગતિ સાબિત કરવા માટે આ પુરાવા પર આધાર રાખવામાં કોઈ ભૂલ કરી નથી.

હ. સહવર્તી બેદરકારી:

પ૦.૧. અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલે આ અદાલત સમક્ષ પુનરાવર્તિત રીતે આગ્રહપૂર્વક રજૂઆત કરી છે કે પલ્સર મોટરસાયકલ ચલાવી રહેલા અને નિયમોનું પાલન ન કરનાર પીડિતની સહદોષિત બેદરકારીને ધ્યાનમાં લેવામાં આવે. તેમણે બીએમડબ્લ્યુ કારની ગતિ તથા એવી ગતિ સાબિત કરવા માટે રાજ્યપક્ષે અપનાવેલી પદ્ધતિ અંગે પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો છે. તેમના મતે, સીધા માર્ગ પર વાહન ચલાવતો ચાલક એ અનુમાન કરવા માટે મુશ્કેલ સ્થિતિમાં હશે કે કોઈ વ્યક્તિ ટ્રાફિક નિયમોના ઉલ્લંઘન કરીને ખોટો વળાંક લઈને સીધા માર્ગમાં પ્રવેશ કરશે, અને જો આવી

પરિસ્થિતિમાં અકસ્માત થયો હોય, તો અપીલકર્તાને એવું જ્ઞાન હોવાનું આળસ લગાડી શકાય નહીં કે તેણે કોઈ વ્યક્તિના મૃત્યુની કલ્પના કરી હતી. તેથી, વિદ્વાન વકીલના મતે, આવા જ્ઞાનના અભાવે, કેસ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪(૨) હેઠળ આવતો નથી. વધુમાં વધુ, અપીલકર્તા વાહન ચલાવી રહ્યા હતા એમ માનવામાં આવે તો પણ, કેસ કલમ ૩૦૪-એ હેઠળ આવશે. તેમણે તપાસમાં તર્કદોષ તથા પૂર્વગ્રહનો આક્ષેપ પણ કર્યો છે અને આગ્રહ કર્યો છે કે સ્ટિચરિંગ વ્હીલ, ગિયર અને દરવાજાઓ પરથી આંગળીના નિશાન મેળવવામાં આવ્યા હતા, જે આરોપીના આંગળીના નિશાનો સાથે મેળ ખાતા નથી. પી.આઈ. મનોજ રામચંદ્ર શર્મા (પી.ડબ્લ્યુ. નં. ૨૫) એ પણ સ્વીકાર્યું હતું કે જો આંગળીના નિશાન મેળવવામાં આવ્યા હોત, તો કેસડાયરીમાં તેની નોંધ હોવી જ જોઈએ. નશામાં વાહન ચલાવવાનો કેસ પણ સાબિત થતો નથી, કારણ કે આરોપીના લોહીનો નમૂનો એફ.એસ.એલ.ને મોકલવામાં આવ્યો હતો અને તેનો નકારાત્મક અહેવાલ (આંક નં. ૨૧૭) આવ્યો છે. જો કે તેમણે ૪૮ કલાક પછી આત્મસમર્પણ કર્યું હોય, તો પણ તેમના લોહીમાં આલ્કોહોલની હાજરી જાણવા માટે ઉપલબ્ધ પરીક્ષણો છે. કોલ ડેટા રેકૉર્ડ એકત્રિત કરવામાં આવ્યા હોવાનું કહેવાય છે, છતાં તે અદાલતી કાર્યવાહી દરમિયાન રજૂ કરવામાં આવ્યા નથી.

૫૧. રાજ્ય તરફથી ઉપસ્થિત માનનીય વધારાના સરકારી અભિયોજકના જણાવ્યા મુજબ, અપીલકર્તા દ્વારા દલીલ કરાયેલ સહદોષારોપણ ટકાઉ રહેવાનો કોઈ આધાર નથી, કેમ કે તેની ગતિ, જે સી.સી.ટી.વી. કેમેરામાં કેદ થઈ હતી તથા પારસોલી મોટર્સના મેનેજર દ્વારા બીએમડબલ્યુની કરાયેલી ડમી ટેસ્ટ ડ્રાઈવ અને પોલીસ દ્વારા એફ.એસ.એલ. અધિકારી સાથે જીપ્સીમાં કરાયેલા પરીક્ષણના આધારે, સ્પષ્ટપણે તેની અતિશય ગતિ દર્શાવે છે. આ અંગે પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓ પણ છે અને જો તેણે રસ્તા અંગેની સૂચનાનું, જે રસ્તા પર હંમેશાં, મધ્યરાત્રિએ પણ, વાહનવ્યવહારનું નિરીક્ષણ થતું રહે છે, સંપૂર્ણ ઉદ્ધંધન કરીને વર્તન કર્યું હોય, તો આ પરિસ્થિતિ અપીલકર્તાને સજા સંભળાવતી વખતે કે સજા ઘટાડતી વખતે કદી પણ શમનકારી પરિસ્થિતિ બની શકતી નથી.

૫૨. આ અદાલતે રેકૉર્ડ પર લલિત રાજેશભાઈ ગુપ્તા (પી.ડબ્લ્યુ. નં. ૧૧), તેમજ ફરિયાદ પક્ષના કેસ પ્રત્યે વૈરભાવ પામેલા સાક્ષીઓ, જે અકસ્માત સમયે ડિનેશ માફાભાઈ ચૌધરીના પિલ્લિયન સવારી તથા મિત્ર હતા, અને મિતેષ કિરણભાઈ શાહ (પી.ડબ્લ્યુ. નં. ૧૩), જેમની કારને પણ આ બીએમડબલ્યુ કારના ચાલકની ઝડપ તથા ખોટી રીતે ઓવરટેક કરવાની હરકતના કારણે અકસ્માતના માત્ર થોડા સેકન્ડ પહેલાં નુકસાન થયું હતું, મારફતે આવેલા પુરાવાનું સાવધાનીપૂર્વક અવલોકન કર્યું છે. અદાલતે ફૈઝલ યાકુબ મુન્શી, પારસોલી મોટર્સના મેનેજર અને અન્ય

સાક્ષીઓનો, તેમજ લક્ષ્મી ગંઠિયા રથના માલિક, લક્ષ્મી ગંઠિયા રથ (પી.ડબ્લ્યુ. નં. ૧૫) અને એફ.એસ.એલ. અધિકારીનો પુરાવા પણ સાવધાનીપૂર્વક તપાસ્યો છે, જેમણે પોલીસ સાથે મળીને જિપ્સીની ડમી ડ્રાઈવ લીધી હતી.

૫૩. નિશ્ચિતપણે, ટી-જંક્શન પર ૦૨થી ૦૩ ફૂટ વ્યાસનું એક વર્તુળ છે અને માંસી સર્કલ તરફથી આવતું તથા પ્રેમચંદનગર રોડ તરફ અથવા સંદેશ પ્રેસ બિલ્ડિંગ તરફ જતું વાહન જમણા બાજુથી વળાંક લેવાનું રહેશે અને ત્યારબાદ પ્રેમચંદનગર રોડ તરફ આગળ વધવાનું રહેશે. આ બાબત પણ વિવાદાસ્પદ નથી કે બંને મોટરસાયકલચાલક પીડિતોમાંથી કોઈએ પણ હેલ્મેટ પહેર્યું નહોતું. સીસીટીવી કેમેરામાં અકસ્માત કેદ થયો છે અને તેનું ફૂટેજ, પીડિતોના બંને મિત્રોનું નિવેદન સાથે જોવામાં આવે તો, સ્પષ્ટ થાય છે કે લલિત રાજેશભાઈ ગુમાની પલ્સર મોટરસાયકલ ચલાવી રહેલા રાહુલ પટેલે વર્તુળના જમણા બાજુથી વળાંક લીધો નહોતો અને તેના બદલે, તે વર્તુળ પહેલાં જ પ્રેમચંદનગર રોડ તરફ જવા માટે વળી ગયો હતો, જેને નિશ્ચિતપણે વાહન ચલાવવામાં પીડિત પક્ષની બેદરકારી તરીકે ગણાવી શકાય. તેમ છતાં, માત્ર એટલા કારણે દોષિતના આચરણની ગંભીરતા માફ થઈ શકે કે ઘટી જાય તેમ નથી, અને તે કારણે પણ અદાલત આ દલીલ સ્વીકારી શકે નહીં કે ધારા ૩૦૪(૨) હેઠળના આ સાક્ષીને રદ કરવામાં આવે, કારણ કે મોટર વાહન નિયમો મુજબ, ટી-

જંકશન અથવા ક્રોસરોડ પર, વાહનચાલકે માર્ગની બાજુના વાહનોને થોડો સમય રોકીને તેમને માર્ગ આપવો જોઈએ અને આગળ ત્યારે જ વધુ જોઈએ જ્યારે રાહમાં કોઈ વાહન ન હોય. વધુમાં, મોટું વાહન હંમેશા વધુ સજાગ રહેવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે અને નાનાં વાહનો પ્રત્યે તેની વધુ જવાબદારી હોય છે.

૫૪. ફ્રીથી, જેમ કે ઉપર ચર્ચા કરવામાં આવી છે, એફ.એસ.એલ. અધિકારી તેમજ પારસોલી મોટર્સના મેનેજર દ્વારા ડેમો ડ્રાઈવ અને ટેસ્ટ ડ્રાઈવ હાથ ધરતી વખતે અપનાવેલી પદ્ધતિ, ભલે ૧૦૦% સંપૂર્ણ સાચું પરિણામ ન આપતી હોય, તો પણ બંને અહેવાલોમાં વાહન ૧૧૦ થી ૧૨૦ મીટરની ઝડપે ચલાવવામાં આવી રહ્યું હતું, એવી સહમતિ છે.

૫૫. પોલીસ કમિશનર દ્વારા ઝડપ અંગે બહાર પાડવામાં આવેલ ૨૭.૦૯.૨૦૦૬ની સૂચના સ્પષ્ટ કરે છે કે શહેરી વિસ્તારમાં ચાર પૈડાવાળા વાહનોની ઝડપ ૬૦ કિ.મી. પ્રતિ કલાકથી વધુ થઈ શકતી નથી. ખોટી બાજુથી અને અતિઝડપે વાહન ચલાવવું પી.ડબલ્યુ. નં. ૧૫ મિતેશ કિરણભાઈ શાહની સાક્ષીમાંથી સ્પષ્ટ રીતે જણાઈ આવે છે. વધુમાં, તેના વાહને મોટરસાઈકલને ૧૦ ફૂટ સુધી ઘસેડી હતી અને બંને મોટરસાઈકલચાલકો હવામાં ફંગોળાયા હતા તથા વૃક્ષ સાથે અથડાતાં

તેનું પોતાનું વાહન પણ ટકરાઈ ગયું હતું. કારનો આગળનો ભાગ ગંભીર રીતે નુકસાનગ્રસ્ત થયો હતો અને એરબેગ્સ પણ ખુલ્લી ગઈ હતી.

પપ.૧. શ્રી ફ્રેઝલ ચાકુબ મુન્શીની સાક્ષીમાંથી જણાઈ આવે છે તેમ, બીએમડબ્લ્યુ કારમાં આઘાતના કારણે એરબેગ ખુલવું માત્ર ત્યારે જ શક્ય હોઈ શકે જ્યારે વાહન દુર્ઘટનાગ્રસ્ત થયું હોય અને તેથી, વાહનની અતિશય ગતિ હતી એવો નિષ્કર્ષ કાઢવા તેમનો એક વધારાનો આધાર હતો.

પપ.૨. ડો. શૈલેષ પટેલ (પી.ડબ્લ્યુ.નં. ૧૮) મેડિકલ ઓફિસર, સોલા, જેમણે અપીલકર્તાની તપાસ કરી હતી, તેમણે અપીલકર્તા દ્વારા જણાવાયેલ ઇતિહાસ નોંધ્યો છે (જેને, નિસંદેહ, તેણે પોતાના આગળના નિવેદનમાં પડકાર્યો છે) તથા વાહનના એરબેગ ખૂલવાથી જણાયેલી વિગતવાર ઇજાઓ પણ નોંધેલી છે, આંક ૧૨૫/૧૨૩ રિપોર્ટ અને ચાટી છે, અને તેમણે અપીલકર્તાએ અકસ્માતના કારણે થયેલી વિવિધ ઇજાઓના પરિણામે દુખાવાની ફરિયાદ કરી હોવાથી તેને સર્જિકલ તથા ઓર્થોપેડિક્સ સંદર્ભ માટે પણ મોકલ્યો હતો।

૫૬. શહેર વિસ્તારમાં એટલી ઝડપે વાહન ચલાવતો ડ્રાઇવર પોતાના વર્તનની સંપૂર્ણ જાણ રાખતો હોવાનું અનુમાનવામાં આવે છે, કારણ કે એવી ઝડપથી ઈજા થવાની શક્યતા રહે છે, જે અંતે કોઈ વ્યક્તિના મૃત્યુ સુધી લઈ જઈ શકે છે. જ્યાં સુધી એ પ્રશ્નનો સંબંધ છે કે હત્યા ન ગણાતી દોષિત માનવવધ માટે દંડની જોગવાઈ કરતી કલમ ૩૦૪ લાગુ પડી શકે કે નહીં અને શું કલમ ૩૦૪(૨) હેઠળ આરોપ ઘડતર અપીલકર્તા દોષિતને અજમાયશ દરમિયાન પૂરતી નોટિસ સમાન ગણાય કે નહીં, તેમજ વાસ્તવમાં આ મામલો હત્યા ન ગણાતી દોષિત માનવવધની વ્યાપ્તિમાં આવે છે કે નહીં.

૫૭. અપીલકર્તા તરફથી વિદ્વાન વકીલે ઉઠાવેલી દલીલ કે સ્થળપંચનામા અને અકસ્માત જે રીતે થયો તેના આધારે આ સહદોષી બેદરકારી હતી. ગાંઠિયા સ્થળની સીસીટીવી ફૂટેજની સ્વીકાર્યતા બાબતે ભારે વિરોધ દર્શાવવામાં આવ્યો હોવા છતાં, તે જ ડીવીડી પર આધાર રાખીને, દ્વિચક્રી વાહન ચલાવવામાં મૃતકની ઝડપ તેમજ બેદરકારીને પણ સમજાવવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે. અપીલકર્તાનું આ સંસ્કરણ આ અદાલતને માન્ય નહીં થાય, કારણ કે મોટર વાહન નિયમો ખૂબ સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે કે ચોરાસ્થા પર અથવા વર્તુળ પર જમણી બાજુ તરફથી આવતાં વાહનોને પ્રથમ પસાર થવા દેવામાં આવે.

પટ. સ્વીકાર્ય રીતે, જ્યૂજેસ બંગલોઝ તરફથી માનસી સર્કલ ખાતેના ટી-જંક્શન તરફ જતા વખતે, બીએમડબ્લ્યુ કારના ચાલકે માનસી સર્કલ તરફ આવતા અને સંદેશ પ્રેસ તરફ જતા વાહનોને સૌપ્રથમ જવા દેવા જોઈએ હતા. એ સાચું છે કે રાઉન્ડઅબાઉટથી વળાંક લેવાને બદલે, પલ્સર બાઈકના ચાલકે, સીસીટીવી ફૂટેજ મુજબ, વળાંક લીધો હતો અને સીધું જવા પ્રયત્ન કરી રહ્યો હતો; એટલા અંશે, તેની બેદરકારી ગણાવી શકાય, અને જ્યૂજેસ બંગલોઝ તરફથી આવતાં વાહનથી એવી અપેક્ષા ન રાખી શકાય કે ઢિચકી વાહનો રાઉન્ડઅબાઉટની પરિક્રમા કર્યા વિના વળાંક લેશે. એટલા અંશે, અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલ તરફથી કરવામાં આવેલી દલીલ વિશ્વસનીય જણાઈ શકે છે. અદાલતનો મત છે કે ચાલકે લીધેલો વળાંક સર્કલ પહેલાં આવે છે, જે આશરે બે થી ત્રણ ફૂટ ત્રિજ્યાવાળો અત્યંત સરળ સર્કલ છે. વાહન સંબંધિત નિયમો મુજબ કાર અથવા અન્ય કોઈપણ વાહન ચલાવનાર વ્યક્તિએ જમણી બાજુથી આવતા વાહનોને પહેલાં પસાર થવા દેવા જોઈએ, તેથી બીએમડબ્લ્યુ કાર તરફથી અટકવું જરૂરી હતું. આ નિયમ કોઈને ખબર ન હોય તો પણ, વાહનની ગતિ ઘટાડવી જરૂરી છે, ખાસ કરીને જ્યાં ટી-જંક્શન અથવા ચોરાસો આવે ત્યાં. તેણે ન તો ગતિ ઓછી કરી, ન તો રાઉન્ડઅબાઉટની આસપાસ આવેલા વાહનોને પ્રથમ જવા દેવા અંગે વિચાર કર્યો, અને તેણે માત્ર અસેન્ટ કારની ખોટી બાજુથી ઓવરટેક જ કર્યું નહીં, પરંતુ વાહન પર નિયંત્રણ રાખી શક્યો નહીં, પરિણામે કારને અડ્યા પછી સીધો વૃક્ષમાં

ધડાકાભેર અથડાયો. અહેવાલમાં દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે તેની ગતિ ૧૦૦ કિમી પ્રતિ કલાકથી વધુ હતી, જે બાબતને ગંભીર રીતે પડકારવામાં તથા વિવાદિત કરવામાં આવી છે; આ વિષય પછી યોગ્ય સમયે ચર્ચાશે. માત્ર એટલું નોંધવું પૂરતું છે કે તેની ગતિ અતિશય હતી.

૫૯. સાક્ષીઓના વર્ણનો અને સી.સી.ટી.વી. ફૂટેજ પરથી એ અત્યંત સ્પષ્ટપણે જણાય છે કે અપીલકર્તા ક્યારેય ટી-જંક્શન પર અટક્યો નહોતો અને તે ઉતાવળમાં હતો. તેણે પી.ડબ્લ્યુ. નં. ૧૩ની આસેન્ટ કારના ડાબા તરફથી ગેરકાયદેસર રીતે ઓવરટેક કરવાની હરકત કરી હતી. આ ઉપરાંત, તે ચોરાસીએ પણ અટક્યો હોવાનું જણાતું નથી, જે દરેક વાહનચાલકે કરવું જોઈએ. આ બાબતનો ઉલ્લેખ સી.સી.ટી.વી. કેમેરાના અહેવાલમાં તથા તપાસ એજન્સી દ્વારા કરાયેલા ગતિપરીક્ષણમાં પણ કરવામાં આવ્યો છે. વધુમાં, કાયદાની સ્થાપિત સ્થિતિ એવી છે કે મોટું વાહન નાનું વાહન પ્રત્યે વધુ સાવચેત રહેવું જરૂરી છે. આ મોટર વાહન અકસ્માતનો કેસ નથી, જેમાં અદાલતને અન્ય વાહનની સહોદોષિતતાનું મૂલ્યાંકન ટકાવારીના આધારે કરવું પડે. અપરાધિક વિચારણામાં જો ટકાવારીરૂપે મૂલ્યાંકન કરવામાં આવે તો પણ, ઉપર કરવામાં આવેલી ચર્ચા સ્પષ્ટપણે અને નિર્વિવાદ રીતે આ વાત સ્થાપિત કરે છે કે વાહનને એવી ઝડપે ચલાવનારા ચાલક તરફથી ઘોર બેદરકારી દાખવવામાં આવી હતી. અદાલત આ હકીકતથી પણ અજ્ઞાન રહી શકતી નથી કે તેણે

સ્થળેથી ભાગી જવાનું પસંદ કર્યું હતું, અને જો વાહનચાલકને આટલા મોટાપાયાના અકસ્માતને કારણે ભીડ તથા એકત્ર થનારા લોકોનો ભય કે આશંકા હતી, તો વસ્ત્રાપુર પોલીસ મથક તો નજીક જ હતું; તે સીધો પોલીસ મથકે જઈ શક્યો હોત, પરંતુ એવું થયું નથી.

૬૦. અપીલકર્તાને જાણ હતી કે શહેર વિસ્તારમાં વાહન ૧૧૦ થી ૧૧૨ કિમી પ્રતિ કલાકની ઝડપે ચલાવી શકાય નહીં. ફરિયાદી તથા અન્ય, જેમણે ઘટના આંખે જોયેલી હતી, તેમણે વાહનની ઝડપ અતિશય હોવાનું નોંધ્યું છે. એફ.એસ.એલ.ના અભિપ્રાયમાં આગળના કે પાછળના ટાયરમાં બ્રેક લાગ્યાનું કોઈ ચિહ્ન દેખાતું નથી. બી.એમ.ડબલ્યુ કારએ મોટરસાઈકલની ડાબી બાજુએ ટક્કર મારી હતી અને વૃક્ષ સાથે ઘડાકો થતાં તે અટકી ગઈ હતી. આર.ટી.ઓ.એ પણ અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે કારની ઝડપ પોલીસ કમિશનરની સૂચના કરતાં વધુ હતી અને ન્યાયવિજ્ઞાનિક અહેવાલ, જેને ભારે પડકારવામાં આવ્યો હતો, તેમાં ઝડપ ૧૧૨ કિમી પ્રતિ કલાક દર્શાવવામાં આવી હતી. આવી પરિસ્થિતિઓમાં, અકસ્માત થયો ત્યારે ઈજાગ્રસ્તને તબીબી સારવાર માટે જરૂરી વ્યવસ્થા કરવાની અથવા પોલીસને જાણ કરવાની બદલે, વ્યક્તિ ભાગી જવાનું પસંદ કર્યું અને આ જોગવાઈઓનો સ્પષ્ટ રીતે ભંગ કર્યો.

૬૧. મોટર વાહન અધિનિયમની કલમ ૧૩૪(૧)(એ) નીચે મુજબ પુનઃઉતારવામાં આવે છે:

૧૩૪. અકસ્માત અને વ્યક્તિને ઈજા થવાના પ્રસંગે વાહનચાલકનું કર્તવ્ય.—જ્યારે મોટર વાહનની સંડોવણીવાળા અકસ્માતના પરિણામે કોઈ વ્યક્તિને ઈજા થાય અથવા કોઈ તૃતીય પક્ષની મિલકતને નુકસાન થાય, ત્યારે વાહનનો ચાલક અથવા વાહનનો અન્ય જવાબદાર વ્યક્તિ, જો જનસમૂહની ઉગ્રતા અથવા તેના નિયંત્રણ બહારના અન્ય કોઈ કારણસર એમ કરવું શક્ય ન હોય તો સિવાય, ઈજાગ્રસ્ત વ્યક્તિને તાત્કાલિક તબીબી સારવાર મળે તે માટે તમામ વાજબી પગલાં લે, ૧/[તેણે નજીકના તબીબી વ્યવસાયી અથવા હોસ્પિટલમાં લઈ જઈને, અને કોઈ પણ પ્રક્રિયાત્મક ઔપચારિકતા પૂરી થવાની રાહ જોયા વિના તાત્કાલિક ઈજાગ્રસ્ત વ્યક્તિને મળીને તબીબી સહાય અથવા ઉપચાર પ્રદાન કરવું નોંધાયેલા દરેક તબીબી વ્યવસાયીનું અથવા હોસ્પિટલમાં ફરજ પર રહેલા ડોક્ટરનું કર્તવ્ય રહેશે], સિવાય કે ઈજાગ્રસ્ત વ્યક્તિ અથવા, જો તે અપ્રાપ્તવય હોય તો, તેનો વાલી અન્યથા ઈચ્છે; પોલીસ અધિકારી માંગ કરે ત્યારે તેને આવશ્યક કોઈપણ માહિતી આપે, અથવા જો કોઈ પોલીસ અધિકારી હાજર ન હોય તો,

ઘટનાઓની પરિસ્થિતિ, જેમાં કલમ (એ) હેઠળ જરૂરી મુજબ તબીબી સારવાર મેળવવા માટે વાજબી પગલાં ન લીધાં હોય તેવી પરિસ્થિતિઓ, જો કોઈ હોય તો, સહિત, શક્ય તેટલી વહેલી તકે અને કોઈપણ સંજોગોમાં ઘટનાના ચોવીસ કલાકની અંદર નજીકના પોલીસ સ્ટેશનમાં અહેવાલ આપે; ૨[(સી) અકસ્માતની ઘટનાની બાબતમાં વીમા પ્રમાણપત્રો જારી કરનાર વીમાકર્તાને લેખિતમાં નીચેની માહિતી આપે, એટલે કે:— વીમા પોલિસી નંબર અને તેની માન્યતાનો સમયગાળો; અકસ્માતની તારીખ, સમય અને સ્થળ; અકસ્માતમાં ઈજાગ્રસ્ત અથવા મૃત્યુ પામેલા વ્યક્તિઓની વિગત; ચાલકનું નામ અને તેના ડ્રાઇવિંગ લાઇસન્સની વિગત. સ્પષ્ટીકરણ.—આ કલમના હેતુઓ માટે “વાહનચાલક” શબ્દમાં વાહનના માલિકનો પણ સમાવેશ થાય છે.]”

૬૨. એમ.વી. અધિનિયમની કલમ ૧૧૮ દ્વારા પ્રદાન કરાયેલી શક્તિઓના ઉપયોગમાં, જેને માર્ગ નિયમન, ૧૯૮૯ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે, કેન્દ્ર સરકારે મોટર વાહન ચલાવવા બાબત નિયમો બનાવ્યા છે. તેઓ ૦૧.૦૭.૧૯૮૯થી અમલમાં આવ્યા છે, જે મોટર વાહનના ચાલકને વાહનને માર્ગની ડાબી બાજુ જેટલું શક્ય હોય

તેટલું નજીક ચલાવવા અને વિરુદ્ધ દિશામાં આવતો તમામ વાહનવ્યવહાર તેની જમણી બાજુથી પસાર થવા દેવા આગ્રહ કરે છે.

અ) નિયમ ૬માં કેટલાક પ્રસંગોમાં ઓવરટેકિંગ પર પ્રતિબંધની પણ જોગવાઈ કરવામાં આવી છે, જેમાં જણાવાયું છે કે મોટર વાહનનો ચાલક પોતાના સમાન દિશામાં જતા વાહનને પસાર નહીં કરે, જો તેના દ્વારા પસાર થવાથી અન્ય વાહનવ્યવહારને અસુવિધા કે જોખમ થવાની શક્યતા હોય અથવા જો તેની આગળનો ચાલક દ્વારા એ સંકેત આપવામાં આવ્યો ન હોય કે તેને ઓવરટેક કરી શકાય.

બ) નિયમ ૪ માં પણ એ જ જોગવાઈ છે કે, નિયમ ૫ માં જેટલી જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય તેને સિવાય, મોટર વાહનનો ચાલક પોતાની જ દિશામાં આગળ વધતા તમામ વાહનવ્યવહારની જમણી બાજુએથી પસાર થશે.

ક) નિયમ ૫ એ જોગવાઈ કરે છે કે મોટર વાહનનો ચાલક એવા વાહનની ડાબી બાજુથી પસાર થઈ શકે છે, જેના ચાલકે જમણી તરફ વળવાનો ઈરાદો દર્શાવી માર્ગના મધ્યભાગ તરફ વાહન ખસેડ્યું હોય, અને તે કોઈપણ બાજુથી પસાર થઈ શકે છે.

ડ) નિયમ ૮ માર્ગ ચોરાસ્થા પર સાવચેતીનું નિર્દેશ આપે છે કે મોટર વાહનનો ચાલક માર્ગના છેદબિંદુ, માર્ગ ચોરાસ્થા, પદયાત્રી ક્રોસિંગ અથવા માર્ગના વળાંકે પહોંચતાં જ ગતિ ધીમી

કરશે, અને ત્યાં હાજર વ્યક્તિઓની સલામતીને જોખમમાં ન મૂકે તેવા નિશ્ચય સુધી કોઈ પણ આવા છેદબિંદુ, ચોરાસ્થા અથવા ક્રોસિંગમાં પ્રવેશ કરશે નહીં.

ઈ) નિયમ ૯માં ઉપબંધ છે કે મોટર વાહનનો ચાલક, એવા માર્ગચોરાસે પ્રવેશ કરતી વખતે જ્યાં વાહનવ્યવહારનું નિયમન થતું ન હોય, જો પ્રવેશિત માર્ગ મુખ્ય માર્ગ તરીકે નિર્ધારિત હોય, તો તે માર્ગ ઉપર આગળ વધતાં વાહનોને રસ્તો આપશે, અને અન્ય કોઈપણ મામલે તેની જમણી બાજુથી ચોરાસા તરફ આવી રહેલા તમામ વાહનવ્યવહારને રસ્તો આપશે.

૬૨.૨. આ નિયમો જ્યારે રેકૉર્ડ પર પ્રગટ થયેલા તથ્યો પર લાગુ કરવામાં આવે છે, ત્યારે સાક્ષીઓ દ્વારા આપવામાં આવેલી મૌખિક સાક્ષીમાંથી સ્પષ્ટ અને નિઃસંદેહ રીતે એ સૂચવે છે કે અપીલકર્તાએ તેજ ગતિમાં એસેન્ટ કારને ડાબી બાજુથી વટાવી હતી, જે માર્ગ નિયમો હેઠળ અનુમોદિત નથી; અને ચોરાસ્થા, જ્યાં રાઉન્ડઅબાઉટ આવેલો છે, તેની સંપૂર્ણ જાણ હોવા છતાં, દરેક વ્યક્તિનું કર્તવ્ય હતું કે ગતિ ધીમી કરે અને, વિશેષરૂપે, નિયમ ૯ને ધ્યાનમાં લેતાં, જે મોટર વાહનના ચાલક પર પોતાના જમણા હાથની બાજુથી ચોરાસ્થા તરફ આવતા તમામ વાહનોને માર્ગ આપવાની ફરજ મૂકે છે.

૬૩. અમદાવાદ પોલીસ કમિશનર દ્વારા બહાર પાડવામા આવેલી સૂચનાના સ્વરૂપમાં રહેલા દસ્તાવેજી પુરાવામાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે શહેર વિસ્તારમાં, જ્યાં આ અકસ્માત થયો છે, કોઈપણ સંજોગોમાં ચાર પૈડાંના વાહનની ગતિ ૬૦ કિમી પ્રતિ કલાકથી વધુ ન હોવી જોઈએ. એક વખત સૂચના બહાર પાડવામાં આવે ત્યારે, એવું માનવામાં આવે છે કે દરેકને તેની જાણકારી આપવામાં આવી છે અને તેના કોઈપણ ભંગને ઉક્ત સૂચનાનો ઉલ્લંઘન ગણવો પડશે.

૬૪. શહેરમાં તથા હાઈવે પર નિયમિત અંતરે ગતિમર્યાદાના બોર્ડ મૂકવામાં આવે તે પણ ફરજિયાત છે અને એ પણ જોવા મળે છે કે લોકોમાં જાગૃતિ આવે અને તેઓ તે મુજબ વર્તે તે માટે આવા બોર્ડ જાળવવામાં આવે છે. તેમ છતાં, આવા નિશાનચિહ્નોના અભાવમાં, ક્યારેય પણ વાહનને જરૂરી કરતાં વધુ ગતિએ ચલાવવાની મંજૂરી આપી શકાય નહીં. સંબંધિત વ્યક્તિઓની ફરજ કોઈપણ રીતે ઓછી થતી નથી. જેમના પાસે માન્ય લાઇસન્સ છે અને જે લોકો શહેરમાં નિયમિત રીતે વાહન ચલાવે છે, તેમની પાસેથી ટ્રાફિકના નિયમો જાણતા હોવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે અને તેનું કોઈ પણ ઉલ્લંઘન માત્ર મોટર વાહન અધિનિયમ હેઠળના ગુનામાં જ પરિણમશે એવું નથી, પરંતુ તે ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ્યા વિના પણ, અપીલકર્તા તરફથી આ જાણકારી નિશ્ચિતપણે લાદી શકાય કે અતિશય ગતિથી કોઈ

વ્યક્તિનું મૃત્યુ થઈ શકે છે. કોઈપણ દષ્ટિએ, આ કેસને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪એની જ જોગવાઈ સુધી મર્યાદિત અને સીમિત રાખી શકાય નહીં.

૬૫. તેથી, તેનો મામલો માત્ર ફોજદારી બેદરકારીનો નથી, પરંતુ કલમ ૩૦૪(૨) હેઠળ જે જ્ઞાન આરોપિત કરી શકાય તેવું છે, તે તેમા સમાવિષ્ટ છે.

૬૫.૧. પા.સા.નં. ૧૭, એફ.એસ.એલ.ના વિજ્ઞાન અધિકારીએ અકસ્માતમાં સંકળાયેલ વાહનો, બીએમડબલ્યુ કાર સી.એચ.-૦૧-એ.ઈ.-૯૩૬૦ અને પલ્સર બાઈક જી.જે.-૧-એફ.આર.-૭૧૧નું પરીક્ષણ કર્યું. તેમણે આંક ૧૧૯/૧૨૦ ઉપર ફોટોગ્રાફ્સ અને પોતાના અહેવાલો પણ રજૂ કર્યા તથા સોગંદપૂર્વક જણાવ્યું કે બીએમડબલ્યુ કારનું ચેસિસ વાંકું પડી ગયું હતું, જે નોંધપાત્ર આઘાત વિના શક્ય નથી. તેમણે ટાયરો પર કોઈ તૂટવાના નિશાન પણ જોયા નહોતા. ચેસિસ પર વૃક્ષના થડની છાલ જેવો નિશાન પણ જોવા મળ્યો હોવાથી તેમણે અતિશય ગતિનું નિષ્કર્ષ કાઢ્યું. ચેસિસના મધ્યભાગથી ડાબી બાજુએ પલ્સર બાઈકનો પેટ્રોલ ટેન્ક નુકસાનગ્રસ્ત મળ્યો હતો. ચેસિસને થયેલું નુકસાન પણ નોંધપાત્ર હતું.

૬૬. અદાલત આ હકીકતથી અજાણ રહી શકતી નથી કે પક્ષકારોએ સમાધાન કરી લીધું છે અને અપીલકર્તાએ પણ ૧ ½ વર્ષ સુધીની સજા ભોગવી છે. સર્વોચ્ચ અદાલતના હસ્તક્ષેપ બાદ તેને મુક્તિ આપવામાં આવી છે, પરંતુ તે જ સાથે આ માત્ર બેફામ વાહનચાલનનો જ નહીં, પણ અપીલકર્તાના અનુવર્તી વર્તનનો પણ કેસ છે, જેણે ઈજાગ્રસ્તોને હોસ્પિટલ લઈ જવા માટેની ચિકિત્સાકીય વ્યવસ્થાની સ્થાપિત કાનૂની સિદ્ધાંતોનો જ નહીં, પરંતુ પોલીસને જાણ કરવા અથવા પોલીસ અધિકારી સમક્ષ હાજર થવાની બાબતનો પણ અવગણ કયો હતો. એક બાજુ, ઈજાગ્રસ્તોના પરિવારજનોને મોટી રકમ ચૂકવીને સમાધાન કરવામાં આવ્યું છે, અને છતાં અપીલકર્તાએ પોતાની તરફેણી ઉપલબ્ધ તમામ સંભવિત બચાવો લીધા છે અને અપીલનો વિરોધ કર્યો છે તથા ઉપરોક્તમાં ઉદ્દેખિત તેમ છતાં પોતાના ગળાની ઓળખ પર પણ પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો છે. સર્વોચ્ચ અદાલતનો આદેશ અત્યંત સ્પષ્ટ છે અને એ સંભાવનાને નકારી શકાય નહીં કે ૧ ½ વર્ષના કેદવાસ પછી મુક્તિનો લાભ માણવાની તાતી ઈચ્છામાં તેણે ફોજદારી કાર્યવાહીમાં ઓળખ વિશે પ્રશ્ન ન ઉઠાવવાનો સંમત થયો હતો, તેમ છતાં આ પાસાને પણ અત્યંત દૃઢતાથી રજૂ કરવામાં આવ્યો છે. નિર્વિવાદ રીતે, શક્ય તમામ કાનૂની પાસાઓ અંગે પ્રશ્ન ઉઠાવવાનો અપીલકર્તાનો અધિકાર છે. તેમ છતાં, જ્યારે આ અદાલત માનવતાના ધોરણે કરાયેલ વિનંતી અને સજા ઘટાડવાના લઘુકારી પરિબળ તરીકે સમાધાનના પાસાનો વિચાર કરી રહી

છે, ત્યારે અદાલત અકસ્માતપશ્ચાત સમયગાળામાં વ્યક્તિના વર્તનને અવગણી શકતી નથી. તેના પૂર્વવૃત્તાંતો છે, જે રાજ્ય દ્વારા રેકૉર્ડ પર મૂકવામાં આવ્યા છે, જેમાં એ પણ દર્શાવવામાં આવે છે કે ભૂતકાળમાં તેણે ગુજરાત પ્રતિબંધ અધિનિયમ હેઠળ તથા મોટર વાહન અધિનિયમની કલમ ૧૮૫ હેઠળ ગુનો સ્વીકારી લીધો હતો, જ્યાં તેના પર દંડ કરવામાં આવ્યો હતો અને ત્યારપછી કાયદા મુજબ કેદમાં મોકલ્યા વિના તેની કરણી માફ કરવામાં આવી હતી. આપું જ પ્રીમચંદનગર માર્ગ પર પણ બન્યું હતું, જ્યારે તે પોતાની બીએમડબલ્યુ કાર ચલાવી રહ્યો હતો અને પોતાની સ્વીકૃતિના આધારે મોટર વાહન અધિનિયમની કલમ ૧૮૫ હેઠળ દંડ લાદવામાં આવ્યો હતો.

૬૭. આ અદાલત સમક્ષ એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું છે અને પુનરાવર્તિત રીતે દલીલ કરવામાં આવી છે કે માનનીય સત્ર ન્યાયાધીશ પુરાવાનું યોગ્ય મૂલવણ કરી શક્યા નહોતા અને, બિનસ્વીકારરૂપે, જો માનીએ કે અપીલકર્તા મૂળ આરોપી રાત્રિના મધ્ય સમયે સીધી સડક પર જણાવેલ બીએમડબલ્યુ કાર ૧૧૦ કિમી પ્રતિ કલાકની ઝડપે ચલાવી રહ્યો હતો, તો પણ એ ઝડપને અતિશય કહી શકાય નહીં અને વાહનચાલક માટે એવું માનવું મુશ્કેલ હોત કે કોઈ વ્યક્તિ, ટ્રાફિક નિયમોના ભંગ કરીને, ખોટો વળાંક લઈ સીધી સડકમાં પ્રવેશ કરશે; અને જો આવી મોટરસાઈકલચાલકની કૃત્યથી કોઈ અકસ્માત બને, તો અપીલકર્તાના

જાણાવ્યા અનુસાર, અપીલકર્તા તરફથી એવી કોઈ જાણકારી લાદી શકાય નહીં કે તેના બેદરકારીભર્યા કૃત્યથી કોઈ વ્યક્તિનું મૃત્યુ થઈ શકે. આગળ એવું પણ કહેવામાં આવ્યું છે કે માનનીય સત્ર ન્યાયાધીશે એ બાબતનું પણ મૂલવણ કર્યું નથી કે આવી જાણકારીના અભાવે, આ કેસ ધારા ૩૦૪(૨) હેઠળ આવતો નથી અને અપીલકર્તા જણાવેલ વાહન ચલાવી રહ્યો નહોતો, પરંતુ, જો એવું માનવામાં પણ આવે કે અપીલકર્તા જ તે વાહન ચલાવી રહ્યો હતો, તો વધુમાં વધુ આ કેસ ભારતીય દંડ સંહિતાની ધારા ૩૦૪એ હેઠળ આવતો હતો. ઉપરોક્ત ચુકાદામાં ચર્ચા મુજબ, ફરિયાદ પક્ષના રજૂ કરાયેલા પુરાવાએ, દઢ, વિશ્વસનીય અને નિર્ભર પુરાવાના આધારે, રેકૉર્ડ પર એવું સ્થાપિત કર્યું છે કે ઘટનાના સમયે વાહન અતિશય ઝડપે ચલાવવામાં આવી રહ્યું હતું. માત્ર એક ચક્ષુસાક્ષી જ નહીં, જે પછી ફરિયાદ પક્ષના કેસથી વિરુદ્ધ જતો રહ્યો, પરંતુ અન્ય સાક્ષીઓ પણ, જેમની વિગતવાર ચર્ચા કરવામાં આવી છે, તેમણે વાહનની વધુ ઝડપ અંગે સાક્ષી આપી છે. મૌખિક સાક્ષીઓના પુરાવાને પણ અલગથી લીધા વિના, વિવિધ વૈજ્ઞાનિક પુરાવાઓમાંથી પણ એ સ્થાપિત થયું છે કે વાહન અતિશય ઝડપે ચલાવવામાં આવ્યું હતું. ૬૮. આ અદાલત એલિસ્ટર એન્થની પેરિરા (ઉપરોક્ત)ના એ જ મુદ્દા પર સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયનો સંદર્ભ લે તે પહેલાં, નોંધવું જરૂરી છે કે દોષિત અપીલકર્તા સામે દાખલ કરાયેલી પ્રથમ આરોપપત્રમાં ધારા ૩૦૪(૨) ગેરહાજર હતી. દાખલ કરાયેલા પૂરક આરોપપત્રમાં તેનું

સમાવેશન કરવામાં આવ્યું હતું. આ જ ઉપધારા ઉમેરવામાં આવી અને આરોપ રચવામાં આવ્યો ત્યારે પણ ઘણો વિવાદ થયો હતો. તે હદ સુધી, અપીલકર્તાના માનનીય વકીલે યોગ્ય રીતે દલીલ કરી છે કે દોષમૂળક હત્યા એક વર્ગ છે અને હત્યા તેની ઉપજાતિ છે; અર્થાત્, દરેક હત્યા દોષમૂળક હત્યા હોય છે, પરંતુ તેનું વિરુદ્ધ સાચું નથી. દોષમૂળક હત્યા ગેરકાયદેસર હત્યાનો પ્રાથમિક પ્રકાર છે. તે મૃત્યુ કરાવવાનું આચરણ છે, જેમાં (૧) મૃત્યુ કરવાના ઇરાદાથી કોઈ કૃત્ય કરવામાં આવે, અથવા (૨) એવું શરીરિક ઇજાનું કૃત્ય કરવાના ઇરાદાથી કૃત્ય કરવામાં આવે જે મૃત્યુ થવાની સંભાવના ધરાવે, અથવા (૩) એ જ્ઞાન સાથે કૃત્ય કરવામાં આવે કે જેના પ્રત્યે નુકસાન થયું છે અથવા કરવામાં આવ્યું છે, તે વ્યક્તિના મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે, અથવા શરીરિક ઇજા કરવાના ઇરાદાથી તે કરવામાં આવે, અથવા જો તે કોઈ એ વ્યક્તિને એવી શરીરિક ઇજા પહોંચાડવાના ઇરાદાથી કરવામાં આવે, જેને અપરાધી જાણે છે કે તે ઇજા મૃત્યુ લાવવા સંભાવ્ય છે, અથવા કોઈ વ્યક્તિને શરીરિક ઇજા પહોંચાડવાના ઇરાદાથી કરવામાં આવે અને જે ઇજા પહોંચાડવાનું ઇરાદિત છે તે સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ લાવવા પૂરતી હોય, જો કૃત્ય કરનાર વ્યક્તિ જાણે છે કે તે એટલું તત્કાલ જોખમકારક છે કે, સર્વ સંભાવનાએ, તે મૃત્યુ અથવા એવી શરીરિક ઇજા કરશે જે મૃત્યુ લાવવા સંભાવ્ય હોય, અને ઉપર જણાવ્યા મુજબ મૃત્યુ અથવા ઇજાના જોખમને સ્વીકારવાની કોઈ કારણસર્યા વિના એવું કૃત્ય કરે. આ જ મુદ્દો સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ

ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો અને આ અદાલત સમક્ષ પણ તેનું વિસ્તૃત રીતે તર્કવિચાર કરવામાં આવ્યું છે.

૬૮.૧. સર્વોચ્ચ અદાલતે આ પ્રમાણે ઠરાવ્યું:

“૨૬. ભારતીય દંડ સંહિતા મૃત્યુ ન ગણાતી દોષિત હત્યા માટે દંડની જોગવાઈ કરે છે. તે નીચે મુજબ છે: “ધારા ૩૦૪. મૃત્યુ ન ગણાતી દોષિત હત્યા માટે દંડ – જે કોઈ મૃત્યુ ન ગણાતી દોષિત હત્યા કરે છે તેને આજીવન કેદ અથવા કોઈપણ પ્રકારની કેદ, જેની અવધિ દસ વર્ષ સુધી લંબાવી શકાય, એવી સજા થશે, અને દંડનો પણ દાયિત્વ રહેશે, જો મૃત્યુ કરાવનાર કૃત્ય મૃત્યુ કરવાના ઈરાદાથી, અથવા મૃત્યુ થવાની સંભાવના ધરાવતી એવી શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાના ઈરાદાથી કરવામાં આવ્યું હોય; અથવા કોઈપણ પ્રકારની કેદ, જેની અવધિ દસ વર્ષ સુધી લંબાવી શકાય, અથવા દંડ, અથવા બંને, જો કૃત્ય એ જાણ સાથે કરવામાં આવ્યું હોય કે તે મૃત્યુ થવાની શક્યતા ધરાવે છે, પરંતુ મૃત્યુ કરવાના, અથવા મૃત્યુ થવાની સંભાવના ધરાવતી એવી શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાના કોઈ ઈરાદા વિના”

૨૭. ઉપરોક્ત કલમ બે ભાગોમાં વહેંચાયેલી છે. ભલે કલમમાં ભાગ ૧ અને ભાગ ૨નો ઉલ્લેખ નથી, તેમ છતાં સુવિધાની

દષ્ટિએ તપાસ અધિકારીઓ, ફોજદારી પક્ષના વકીલો, ન્યાયાધીશો અને લેખકો કલમના પ્રથમ પરાગ્રાફને ભાગ ૧ તરીકે અને બીજા પરાગ્રાફને ભાગ ૨ તરીકે સંબોધે છે. ભાગ ૧ અને ભાગ ૨ના રચનાત્મક તત્વો અલગ છે અને, પરિણામે, સજા પણ અલગ છે.

૨૮. ધારા ૩૦૪ ભાગ ૧ હેઠળ સજા માટે, ફરિયાદ પક્ષે સાબિત કરવું આવશ્યક છે કે સંબંધિત વ્યક્તિનું મૃત્યુ થયું હતું; તે મૃત્યુ આરોપીના કૃત્યના કારણે થયું હતું; અને આરોપીએ એવા કૃત્ય દ્વારા મૃત્યુ કરવાના અથવા એવો શરીરીક ઇજા પહોંચાડવાના ઇરાદાથી કૃત્ય કર્યું હતું, જે મૃત્યુ થવાની સંભાવના ધરાવતી હતી. ધારા ૩૦૪ ભાગ ૨ હેઠળ સજા અંગે, ફરિયાદ પક્ષે સંબંધિત વ્યક્તિનું મૃત્યુ થયું હતું; તે મૃત્યુ આરોપીના કૃત્યના કારણે થયું હતું; અને તેને જાણ હતી કે તેનું એવું કૃત્ય મૃત્યુ થવાની સંભાવના ધરાવે છે, તે સાબિત કરવાનું રહે છે. કોઈ ગુનો ‘હત્યા સમકક્ષ ન ગણાતું દોષિત માનવપદ’ છે કે કેમ તે નિર્ધારિત કરવા માટે — કારણ કે આ અભિવ્યક્તિની વ્યાખ્યા આપવામાં આવી નથી — ભારતીય દંડ સંહિતા જોવી પડે છે.

૨૯. ભારતીય દંડ સંહિતા નીચે મુજબ વાંચવામાં આવે છે: “ધારા

૨૯૯. દોષસાધ્ય હત્યા. જે કોઈ વ્યક્તિ મૃત્યુ કરાવવાના

ઇરાદાથી કોઈ કૃત્ય કરીને મૃત્યુ નિપજાવે છે, અથવા એવું

શારીરિક નુકસાન કરાવવાના ઇરાદાથી, જેનાથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના હોય, અથવા એવું જ્ઞાન ધરાવતાં કે આવા કૃત્યથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે, દોષસાધ્ય હત્યાનો ગુનો કરે છે.” ઉપરોક્તમાં વ્યાખ્યાયિત દોષસાધ્ય હત્યાના ગુનાનું ઘટક બનવા માટે, મૃત્યુ કોઈ કૃત્ય કરીને થવું આવશ્યક છે: (એ) મૃત્યુ કરાવવાના ઇરાદાથી, અથવા (બી) એવું શારીરિક નુકસાન કરાવવાના ઇરાદાથી, જેનાથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના હોય, અથવા (સી) કર્તાને એ જ્ઞાન હોય કે આવા કૃત્યથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે.

કલમ ૩૦ હત્યાને લગતી છે અને તેમાં અપવાદો પણ પ્રદાન કરવામાં આવ્યા છે. દોષિત માનવવધ હત્યા ગણાય છે, જો જેના દ્વારા મૃત્યુ થાય છે તે કૃત્ય આ રીતે કરવામાં આવ્યું હોય: (૧) મૃત્યુ કરાવવાના આશયથી, (૨) એવી શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાના આશયથી, જે કર્તા જાણે છે કે તે ઈજા જે વ્યક્તિને પહોંચાડવામાં આવી છે, તેના મૃત્યુનું કારણ બનવાની સંભાવના ધરાવે છે, અથવા (૩) એવી શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાના આશયથી, જે સામાન્ય પ્રકૃતિના પ્રવાહમાં મૃત્યુ કરાવવા માટે પૂરતી હોય, અથવા (૪) એવી જાણ સાથે કે તે કૃત્ય અત્યંત તાત્કાલિક અને જોખમી છે કે તે, સર્વાધિક સંભાવનામાં, મૃત્યુ અથવા એવી શારીરિક ઈજા કરાવશે જે મૃત્યુનું કારણ બનવાની

સંભાવના ધરાવે છે, અને તેમ છતાં મૃત્યુ અથવા ઉપરોક્ત પ્રકારની ઈજાનું જોખમ વહન કરવા માટે કોઈ બહાના વિના એવું કૃત્ય કરે છે. અપવાદોમાં એવું પ્રદાન કરવામાં આવ્યું છે કે, જો તે કૃત્ય તેમાં નિર્દિષ્ટ પરિસ્થિતિઓ અને શરતોને આધીન રહીને આશય અથવા જાણ સાથે કરવામાં આવ્યું હોય, તો દોષિત માનવવધ હત્યા ગણાશે નહીં. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, જો જેના દ્વારા મૃત્યુ થાય છે તે કૃત્ય રાહતજનક પરિસ્થિતિઓમાં કરવામાં આવ્યું હોય અને એવું કૃત્ય પછીના ભાગમાં ઉદ્દેખિત પાંચ અપવાદોમાંથી કોઈ એકના આવરણમાં આવતું હોય, તો દોષિત માનવવધ હત્યા ગણાતું નથી.

૩૧. વર્તમાન મુદ્દામાં વિગતવાર વિશ્લેષણ કરવાની આવશ્યકતા નથી. એટલું કહેવું પૂરતું છે કે અને ની અંતિમ ઉપકલમ તથા અને ની ચોથી ઉપકલમ કૃત્યના સંભાવિત અથવા શક્ય પરિણામોના જ્ઞાન પર આધારિત છે અને કોઈપણ પ્રકારના આશયનું સૂચન કરતી નથી.

૩૨. આ સંદર્ભમાં અન્ય કેટલાક ઉપબંધોનો ઉલ્લેખ કરવો પણ આવશ્યક છે. કોઈ જાહેર માર્ગ પર મનુષ્યજીવનને જોખમમાં મૂકે અથવા અન્ય કોઈ વ્યક્તિને ઈજા કે ક્ષતિ થવાની શક્યતા ઊભી કરે તે રીતે અવિચારી રીતે વાહન ચલાવવું અથવા ચલાવવું એક

ગુનો છે અને તેની માટે દંડની જોગવાઈ છે, જે છ માસ સુધીની કેદ, અથવા રૂપિયા ૧૦૦૦/- સુધીના દંડ, અથવા બંને સુધી વિસ્તરી શકે છે.

૩૩. બેદરકારીથી મૃત્યુ કરાવવું એક અપરાધ છે. તેનું લખાણ આ પ્રમાણે છે : “ધારા ૩૦૪-ક. બેદરકારીથી મૃત્યુ કરાવવું. જે કોઈ કોઈ પણ વ્યક્તિનું મૃત્યુ કોઈ ઉતાવળભર્યા અથવા બેદરકારીપૂર્ણ કૃત્ય દ્વારા કરે, જે દોષનીય હત્યા ન ગણાતું હોય, તેને બે વર્ષ સુધીની અવધિ માટે કોઈપણ પ્રકારના કારાવાસથી, અથવા દંડથી, અથવા બંનેથી, દંડનીય કરવામાં આવશે.”

૩૪. ભારતીય દંડ સંહિતા કહે છે કે જે કોઈ પણ વ્યક્તિ એટલા બેફિકરાઈથી અથવા બેદરકારીથી કોઈ કૃત્ય કરે કે જે માનવજીવન અથવા અન્યોની વ્યક્તિગત સુરક્ષાને જોખમમાં મૂકે, તેને બંને પ્રકારમાંથી કોઈ એક પ્રકારની કેદથી, જે ત્રણ મહિના સુધી લંબાઈ શકે છે, અથવા રૂ. ૨૫૦/- સુધીના દંડથી, અથવા બંનેથી, દંડિત કરવામાં આવશે.

૩૫. ભારતીય દંડ સંહિતા નીચે મુજબ છે :

ધારા ૩૩૭. જીવન અથવા અન્યની વ્યક્તિગત સલામતીને જોખમમાં મૂકે તેવા કૃત્ય દ્વારા ઈજા પહોંચાડવી. કોઈપણ વ્યક્તિ જો કોઈને એવા અતિઉતાવળથી અથવા બેદરકારીપૂર્વક કરાયેલા

કૃત્ય દ્વારા ઇજા પહોંચાડે કે જેથી માનવજીવન અથવા અન્યની વ્યક્તિગત સલામતી જોખમમાં મુકાય, તો તેને કોઈપણ પ્રકારની કેદની સજા, જે છ માસ સુધી વિસ્તરી શકે, અથવા પાંચસો રૂપિયા સુધીના દંડ, અથવા બંનેથી, દંડિત કરવામાં આવશે.

૩૬. ભારતીય દંડ સંહિતા નીચે મુજબ છે : ૨૩"ધારા ૩૩૮. અન્ય વ્યક્તિઓના જીવન અથવા વ્યક્તિગત સલામતીને જોખમમાં મૂકતા કૃત્ય દ્વારા ગંભીર ઇજા પહોંચાડવી. જે કોઈ કોઈ વ્યક્તિને એવો કોઈ કૃત્ય અતિ ઉતાવળથી અથવા બેદરકારીપૂર્વક કરીને, જેથી માનવજીવન અથવા અન્ય વ્યક્તિઓની વ્યક્તિગત સલામતી જોખમમાં પડે, ગંભીર ઇજા પહોંચાડે છે, તેને બે વર્ષ સુધી લંબાઈ શકે તેવી કોઈ પણ પ્રકારની કેદ અથવા એક હજાર રૂપિયા સુધીનો દંડ અથવા બન્ને સજાઓ થશે. ”

૩૭. ઇમ્પ્રેસ ઓફ ઇન્ડિયા વિ. ઇદુ બેગ ૧૩ માં, સ્ટ્રેટ જેએ, ફોજદારી ઉગ્રતા અને ફોજદારી બેદરકારીનો અર્થ નીચેના શબ્દોમાં સમજાવ્યો હતો: ફોજદારી ઉગ્રતા એટલે એ જાણતા કે કોઈ જોખમી અથવા બેફામ કૃત્ય એવું છે અને તે ઇજા પહોંચાડી શકે છે, છતાં ઇજા પહોંચાડવાના આશય વિના, અથવા તે સંભવિત રીતે ઇજા પહોંચાડશે તેવી જાણ વિના, એવું જોખમી કૃત્ય કરવાનું સાહસ કરવું. ફોજદારીત્વ તેમાં છે કે પરિણામો પ્રત્યે બેદરકારી

અથવા નિરસતા રાખીને આવા કૃત્યનો જોખમ લેવો. ફોજદારી બેદરકારી એટલે જાહેર જનતાને સામાન્ય રીતે કે કોઈ વિશિષ્ટ વ્યક્તિને વિશેષરૂપે ઈજા સામે સુરક્ષા આપવા માટે જે વાજબી અને યોગ્ય કાળજી તથા સાવચેતી અપનાવવી જરૂરી હતી, તેનું ગંભીર અને દોષારોપણીય અવગણન કે પાલન કરવામાં નિષ્ફળતા, જે આરોપ ઊભો થયો છે તે સર્વ પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેતાં, આરોપી વ્યક્તિનું ફરજિયાત કર્તવ્ય હતું કે તેણે તે અપનાવવી જોઈતી હતી. સ્ટ્રેટ જેએ આપેલો ફોજદારી ઉગ્રતા અને ફોજદારી બેદરકારીનો ઉપરોક્ત અર્થ આ અદાલતે સતત સ્વીકાર્યો છે. ૧૩ ૧૮૮૧ (૩) અલ ૭૭૬

૩૮. જ્યાં સુધી ભારતીય દંડ સંહિતાનો સંબંધ છે, તે અવિવેકપૂર્વક અથવા બેદરકારીપૂર્વક કરેલા કોઈ પણ કૃત્યથી થયેલા મૃત્યુ અંગે વ્યવસ્થા કરે છે, જ્યાં આવું મૃત્યુ ન તો ઈરાદાપૂર્વક થયેલું હોય અને ન તો એ જ્ઞાન સાથે થયેલું હોય કે અપરાધીના કૃત્યથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે. ભારતીય દંડ સંહિતાનો ઉપયોગ એવા અવિવેકપૂર્ણ અથવા બેદરકારીપૂર્ણ કૃત્યો સુધી મર્યાદિત છે, જે મૃત્યુનું કારણ બને છે, પરંતુ જે હત્યાના સ્વરૂપનું દોષિત માનવવધ અથવા હત્યાના સ્વરૂપનું ન હોય તેવું દોષિત માનવવધથી નીચા સ્તરના હોય. ભારતીય દંડ સંહિતાને લાગુ કરવા માટેનું આવશ્યક તત્ત્વ એ છે કે અવિવેકપૂર્ણ

અથવા બેદરકારીપૂર્ણ કૃત્યને કારણે મૃત્યુ થયેલું હોય. હેઠળના ગુના માટે સાબિત કરવાની આવશ્યકતા ધરાવતી ત્રણ બાબતો આ પ્રમાણે છે : (૧) માનવનું મૃત્યુ; (૨) આરોપીએ તે મૃત્યુ કરાવ્યું; અને (૩) તે મૃત્યુ અવિવેકપૂર્ણ અથવા બેદરકારીપૂર્ણ કૃત્ય દ્વારા થયું હતું, તેમ છતાં તે કોઈપણ પ્રકારના દોષિત માનવવધના સ્તર સુધી પહોંચતું નહોતું.

૩૯. માત્ર બેદરકારીપૂર્વક અથવા અવિચારપૂર્વક કરાયેલા કૃત્ય માટે જ દંડ સંહિતા અને ભારતીય દંડ સંહિતાની જોગવાઈઓ આકર્ષિત થાય છે.

૪૦. , , , અને ની યોજના એ બાબતે કોઈ શંકાને અવકાશ છોડતી નથી કે આ ગુનાઓ તેમાં નિર્દિષ્ટ કરાયેલા કૃત્યોના અંતર્ગત રહેલા જોખમને કારણે દંડનીય છે, પરિણામ ઉત્પન્ન કરવાની જાણકારી અથવા ઇરાદા હોવા છતાં અને પરિણામની પરવા કર્યા વિના. આ કલમો એવા કૃત્યોને જ દંડનીય બનાવે છે, જે માનવજીવનમાં મૃત્યુ અથવા ઈજા થવાની સંભાવના ધરાવે છે. પ્રશ્ન એ છે કે એક જ ઉતાવળિયા અથવા બેદરકારીપૂર્વકના કૃત્યના કેસમાં દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪ ભાગ ૨ હેઠળ આરોપપત્ર દાખલ કરવું અને તે સાથે સહઅસ્તિત્વ રાખી શકે કે નહીં. અમારું માનવું છે કે તે શક્ય છે. અમને એવું લાગતું નથી કે

આ બે આરોપો પરસ્પર વિનાશક છે. જો કૃત્ય આવનારી જોખમી પરિણીતિઓની જાણ સાથે કરવામાં આવ્યું હોય, જે અનુસરવાની શક્યતા ધરાવે છે, અને જો મૃત્યુ થાય, તો દંડ માત્ર કૃત્ય માટે જ નહીં, પરંતુ તેના પરિણામરૂપ માનવવધ માટે પણ થાય છે; અને આ કેસ આરોપીની માનસિક અવસ્થા પર આધાર રાખીને, એટલે કે કૃત્ય એક પ્રકારની જાણ સાથે કે બીજી પ્રકારની જાણ સાથે કે ઇરાદાપૂર્વક કરવામાં આવ્યું હતું કે કેમ, તે મુજબ આ વ્યાપમાં આવી શકે છે. જ્ઞાન એટલે સંબંધિત વ્યક્તિ દ્વારા પોતાની બેદરકારી અથવા કર્તવ્યચ્યુતિજન્ય ક્રિયાના પરિણામોની એવી જાગૃતિ, જે તેની મનોદશાનું સૂચન કરે છે. ઇરાદા વિના પણ સંભવિત પરિણામોની જાણ હોઈ શકે છે. ફોજદારી દાયિત્વનું નિર્ધારણ એ રીતે કરવામાં આવે છે કે વિવેકસંપન્ન વ્યક્તિને શું જાણ હોત.

૪૧. જાહેર માર્ગ પર જોખમી સ્વભાવ અને આ કૃત્યના સંભવિત પરિણામની જાણ સાથે કરવામાં આવતું બેફિકર અથવા બેદરકાર વાહનચાલન, જો મૃત્યુને અંજામ આપે, તો તે હત્યા ન ગણાતું દોષસિદ્ધ માનવવધના વર્ગમાં આવી શકે છે. બેફિકર કે બેદરકાર વાહનચાલનનું કૃત્ય કરનાર વ્યક્તિ, જો તેને એ જોખમની જાણ હોય કે કોઈ વિશિષ્ટ પરિણામ આવવાની સંભાવના છે અને તે પરિણામ આવી જાય, તો તેને માત્ર કૃત્ય માટે જ નહીં, પણ

પરિણામ માટે પણ દોષી ઠરાવી શકાય. કાનૂની દૃષ્ટિએ, — ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લેતાં — જે કિસ્સાઓ ની છેલ્લી કલમમાં આવે છે પરંતુ કલમ ‘ચોથી’માં નથી આવતાં, તેમાં એવા બેફિકર અથવા બેદરકાર કૃત્યના કિસ્સાઓ આવી શકે છે, જે તેના જોખમી પરિણામોની સંભાવનાની જાણ સાથે કરવામાં આવ્યા હોય અને જેના માટે ભારતીય દંડ સંહિતાના ભાગ ૨ હેઠળ દંડનીયતા ઊભી થઈ શકે. ભારતીય દંડ સંહિતા તેના વ્યાપમાંથી એવી તમામ ઘટનાઓને બહાર રાખે છે, જેમાં કોઈ પણ વ્યક્તિનું મૃત્યુ બેફિકર કે બેદરકાર કૃત્ય દ્વારા થાય અને જે કોઈપણ સ્વરૂપના દોષસિદ્ધ માનવવધની શ્રેણીમાં આવે.

૪૨. જે વ્યક્તિએ બેદરકારીપૂર્વક, અવિચારી રીતે અથવા અવિવેકપૂર્ણ રીતે એવો કૃત્ય કર્યો હોય કે જેના પરિણામે મૃત્યુ થાય, અને જેને સામાન્ય સમજ ધરાવતા મનુષ્ય તરીકે જાણ હોવી જોઈએ કે આવો કૃત્ય કોઈ અનિચ્છનીય પરિણામ લાવવાને પૂરતો જોખમી છે તથા મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે, તેવી વ્યક્તિ ઉપર પરિણામની જાણકારીનો આક્ષેપ લગાવી શકાય છે અને તેની ઉપર હત્યા ન ગણાતી મનુષ્યવધની દોષિતતા ઠેરવી શકાય છે, જે ભારતીય દંડ સંહિતાની ભાગ ૨ હેઠળ દંડનીય છે. જો કલમ ૩૦૪ ભાગ ૨ હેઠળના ગુનાસાથે સાથે એવી વ્યક્તિ, જેણે અતિ બેદરકારીપૂર્વક અથવા અવિવેકપૂર્ણ રીતે માનવજીવનને

અથવા અન્યની વ્યક્તિગત સુરક્ષાને જોખમમાં મૂકે એવો કૃત્ય કર્યો હોય અને કોઈ વ્યક્તિને ગંભીર ઇજા પહોંચાડી હોય, તેના વિરુદ્ધ ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળના ગુનાનો વિચારણા કરવામાં આવે, તો તેમાં કોઈ વિસંગતિ નથી.

૪૩. ઉપરોક્ત બાબતોને ધ્યાનમાં લેતાં, અમારા મતે, દોષિત પર ભારતીય દંડ સંહિતાના ભાગ ૨ હેઠળના ગુના માટે તેમજ ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળ પણ આરોપ મૂકવામાં કાયદામાં કોઈ અડચણ નથી. ભારતીય દંડ સંહિતાના ભાગ ૨ અને ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળના બંને આરોપો કાયદેસર રીતે એક જ ઉતાવળા અથવા બેદરકાર કૃત્યના મામલે સહઅસ્તિત્વમાં રહી શકે છે, જ્યાં એવું ઉતાવળું અથવા બેદરકાર કૃત્ય તેના હાનિકારક પરિણામોની સંભાવનાના જ્ઞાન સાથે કરવામાં આવ્યું હોય.

૪૪. અપીલકર્તા પર ભારતીય દંડ સંહિતાના ભાગ ૨ હેઠળ તથા ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળ આરોપ મૂકવામાં આવ્યો છે, જે કાનૂની રીતે અનુમતિપ્રાપ્ત છે; તેથી તેને કોઈ પૂર્વગ્રહ થયો નથી. અપીલકર્તાને તેની સામેના આરોપોની સંપૂર્ણ જાણ હતી અને ન્યાયની કોઈ હાનિ થઈ નથી. તેથી, શ્રી યુ. યુ. લલિતની આ દલીલ સ્વીકારવા અમે અસમર્થ છીએ કે ભારતીય દંડ સંહિતાના ભાગ ૨ અને ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળ અપીલકર્તા પર આરોપ

મૂકીને, આઠ વ્યક્તિઓને ઈજા પહોંચાડનાર બેદરકારીભર્યા અથવા ઉદાસીન કૃત્ય માટે તથા સાથેસાથે સાત વ્યક્તિઓના મૃત્યુનું કારણ બને એવી જાણકારી સાથે કરાયેલા કૃત્ય માટે, અપીલકર્તાને કાનૂની રીતે અપર્યાપ્ત એવી કાર્યવાહીનો સામનો કરાવવા કહેવામાં આવ્યો છે.

૪૫. પ્રભાકરણ વિ. રાજ્ય કેરળ ૧૪ માં, આ અદાલત સમક્ષ એવા દોષિત દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અપીલ હતી, જેને ભારતીય દંડ સંહિતાની ભાગ ૨ હેઠળ દંડનીય અપરાધ માટે દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો. તે કેસમાં, દોષિત દ્વારા ચલાવાતી બસે ૧૦ વર્ષના એક બાળકને અડફેટે લીધો હતો. ફરિયાદ પક્ષનો કેસ એવો હતો કે ત્યાંની બસ અપીલકર્તા દ્વારા અતિશય ઝડપે ચલાવવામાં આવી રહી હતી અને ચદપિ મુસાફરોએ વાહનચાલકને રોકી દેવા ચેતવણી આપી હતી, કારણ કે તેમણે બાળકોની એક હાર ગલી પાર કરતા જોયા હતા, છતાં વાહનચાલકે વિદ્યાર્થીના માથા પર બસ ચડાવી દીધી હતી. આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો કે વાહનચાલક પાસે એવા વ્યક્તિઓના મૃત્યુ નિપજાવવાનો વાસ્તવિક આશય હતો, જેમને બસ ટકરાવાથી હાનિ પહોંચી શકે. તેની સામે ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળ દંડનીય અપરાધ માટે આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હતો. નીચલી અદાલતે આ કેસમાં આશય પુરવાર થયો નથી એમ

માન્યું હતું, પરંતુ સાથે સાથે આરોપીએ એવી જાણ સાથે વર્તન કર્યું હતું કે તેનાથી મૃત્યુ થવાની સંભાવના હતી, અને તેથી, આરોપીને ભારતીય દંડ સંહિતાની ભાગ ૨ હેઠળ દંડનીય, હત્યા સુધી ન પહોંચતું દંડનીય માનવવધ માટે દોષિત ઠેરવી, તેને પાંચ વર્ષની કઠોર કેદની સજા તથા રૂ. ૧૫,૦૦૦/—નો દંડ ફટકાર્યો હતો, તેમજ દંડ અદા કરવામાં નિષ્ફળતા રહે તો ત્રણ વર્ષની કેદની વૈકલ્પિક સજા પણ ફરમાવી હતી. વડી અદાલતે અપીલ ફગાવી દીધી હતી અને મુદ્દો આ અદાલત સમક્ષ આવ્યો હતો.

૪૬. જ્યારે આ જોગવાઈ બેદરકારીથી મરણ નિપજાવવાની વાત કરે છે અને તે ઉતાવળિયા તથા બેદરકારીપૂર્વકના કૃત્યો પર લાગુ પડે છે, તથા જ્યાં મરણ કરાવવાનો ઈરાદો હોય અથવા કરાયેલા કૃત્યથી મરણ થવાની પૂરતી શક્યતા હોવાનું જ્ઞાન હોય એવા કેસોમાં તે લાગુ પડતી નથી, અને તે માત્ર એવા કેસોમાં જ લાગુ પડે છે જેમાં આવા ઈરાદા અથવા જ્ઞાન વિના ઉતાવળિયા તથા બેદરકારીપૂર્વકના કૃત્યથી મરણ થાય છે, ત્યારે કેસની વાસ્તવિક પરિસ્થિતિઓના આધારે એવું ઠરાવવામાં આવ્યું કે યોગ્ય દોષસિદ્ધિ ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળ થવી જોઈએ, ભાગ ૨ ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળ નહીં. પ્રભાકરણ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં એવું કહેતો નથી કે વાહન અકસ્માતના કોઈ પણ કેસમાં, જેમાં ચાલકના ઉતાવળિયા તથા બેદરકારીપૂર્વકના કૃત્યને કારણે કોઈ

વ્યક્તિનું મૃત્યુ થયું હોય, ત્યારે પણ જો એવું કૃત્ય આ જ્ઞાન સાથે કરવામાં આવ્યું હોય કે તેના દ્વારા મરણ થવાની શક્યતા હતી, તો ભાગ ૨ ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળના ગુના માટે દોષસિદ્ધિ જાળવી શકાય નહીં. પ્રભાકરણ તેના પોતાના તથ્યો પર આધારિત હતો.

૪૭. પ્રત્યેક મામલો સ્પષ્ટપણે તેની પોતાની હકીકતોના આધારે નિર્ધારિત કરવો પડે છે. જે કેસમાં બેદરકારી અથવા ઉતાવળ મૃત્યુનું કારણ બને છે અને તે સિવાય બીજું કંઈ ન હોય, ત્યાં કલમ ૩૦૪નો ભાગ ૧ લાગુ પડી શકે છે; પરંતુ જ્યાં ઉતાવળભર્યો અથવા બેદરકારીપૂર્ણ કૃત્ય પહેલાંથી જ એવી જાણકારી સાથે કરવામાં આવ્યો હોય કે આવું કૃત્ય મૃત્યુ કરાવી શકે છે, ત્યાં ભારતીય દંડ સંહિતાનો ભાગ ૨ લાગુ પડી શકે છે; અને જો એવો ઉતાવળભર્યો તથા બેદરકારીપૂર્ણ કૃત્ય ગુનેગારના તરફથી મૃત્યુ કરવાના વાસ્તવિક ઇરાદા પૂર્વક કરવામાં આવ્યો હોય, તો એવો ગુનો ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળ દંડનીય બની શકે છે.

સંદર્ભ: પ્રશ્ન (૨)

૪૮. અપીલકર્તા તરફથી દબતાપૂર્વક દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ભારતીય દંડ સંહિતાના ભાગ ૨ હેઠળના ગુનામાં અપીલકર્તાને

વડી અદાલતે દોષિત ઠરાવવાનો આધાર માત્ર આ અનુમાન પર છે કે અપીલકર્તાને જાણ હતી કે નશાની હાલતમાં બેદરકાર અથવા નિષ્કાળજીભર્યું વાહનચાલન કરવાથી ઘાતક અકસ્માત સર્જવાના ગંભીર પરિણામો આવી શકે છે. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે અપીલકર્તા સામે ઘડવામાં આવેલા આરોપમાં પણ ફરિયાદ પક્ષના કેસનો મુખ્ય મુદ્દો, એટલે કે અપીલકર્તા નશાની હાલતમાં હતો, તે જણાવવામાં આવ્યો નહોતો અને ન તો નશાની હાલતમાં આરોપીની અતિઉતાવળ અથવા નિષ્કાળજી સંબંધિત દોષારોપક પુરાવા તથા પરિસ્થિતિઓને સંહિતાની કલમ હેઠળના તેના નિવેદનમાં તેના સમક્ષ મૂકવામાં આવી હતી.

૪૯. એ હકીકત છે કે મોટર વાહન અધિનિયમ, ૧૯૮૮ અને બોમ્બે નિષેધ અધિનિયમ, ૧૯૪૯ ની કલમ ૬૬(૧) (બી) હેઠળ અપીલકર્તા વિરુદ્ધ કોઈ આરોપ ઘડવામાં આવ્યો ન હતો. એ પણ હકીકત છે કે ભારતીય દંડ સંહિતાના ભાગ ૨ હેઠળ અપીલકર્તા વિરુદ્ધ ઘડાયેલા આરોપમાં ‘મદિરાસક્ત સ્થિતિ’ શબ્દો દર્શાવાયેલા નથી અને આરોપપત્રમાં આ મુજબ લખાયું છે; ‘૧૨ નવેમ્બર, ૨૦૦૬ના રોજ સવારે ૩.૪૫ થી ૪.૦૦ વાગ્યાની વચ્ચે તેણે નોંધણી ક્રમાંક એમ.એચ.-૦૧-આર-૫૮૦ ધરાવતી કાર બેદરકારીપૂર્વક અને નિષ્કાળજીપૂર્વક, એ જાણકારી સાથે કે લોકો ફૂટપાથ પર સૂઈ રહ્યા છે અને એવા લોકોના મૃત્યુ

થવાની શક્યતા છે, ચલાવી, ફૂટપાથ પર ચડાવી દીધી અને પરિણામે કાર્ટર રોડ, બાંદ્રા (પશ્ચિમ), મુંબઈ ખાતે ફૂટપાથ પર સૂઈ રહેલા ૮ વ્યક્તિઓના મૃત્યુ નિપજાવ્યા અને તેથી ભારતીય દંડ સંહિતાના ભાગ ૨ હેઠળ દંડનીય ગુનો કર્યો.’ પ્રશ્ન એ છે કે ‘નિષ્કાળજીપૂર્વક’ શબ્દો પછી અને ‘એ જાણકારી સાથે’ શબ્દો પહેલાં ‘મદિરાસક્ત સ્થિતિમાં’ શબ્દોનો ઉલ્લેખ ન કરવાથી અપીલકર્તાને કોઈ હાનિ થઈ છે કે નહીં.

૫૦. સંહિતાની જોગવાઈ નીચે મુજબ છે: “ધારા ૪૬૪. આરોપ ઘડવામાં ચૂક થવાથી, અથવા તેની ગેરહાજરીથી, અથવા આરોપમાં ભૂલથી થતો અસર.

(૧) યોગ્ય અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી અદાલતનો કોઈ પણ નિષ્કર્ષાત્મક હુકમ કે આદેશ માત્ર આ આધારે અમાન્ય ગણાશે નહીં કે આરોપ ઘડવામાં આવ્યો ન હતો અથવા આરોપમાં કોઈ ભૂલ, ચૂક કે અનિયમિતતા હતી, જેમાં આરોપોના ગેરમેળનો પણ સમાવેશ થાય છે, સિવાય કે અપીલ, પુષ્ટિ અથવા પુનરીક્ષણ અદાલતના મત પ્રમાણે વાસ્તવમાં ન્યાયની હાનિ થઈ હોય. (૨) જો અપીલ, પુષ્ટિ અથવા પુનરીક્ષણ અદાલતના મત મુજબ વાસ્તવમાં ન્યાયની હાનિ થઈ હોય, તો તે કરી શકે છે –

(એ) આરોપ રચવામાં થયેલ ત્રુટિના કિસ્સામાં, એવો આદેશ આપવો કે આરોપ રચવામાં આવે અને આરોપ રચ્યા પછી તરતના તબક્કાથી નીચલી અદાલતમાં પુનઃસુનાવણી શરૂ કરવામાં આવે.

(બી) આરોપમાં થયેલી ભૂલ, છૂટછાટ અથવા અનિયમિતતા સંજોગે, અદાલત જે રીતે યોગ્ય માને તે પ્રમાણે ઘડાયેલા આરોપ ઉપર નવેસરથી ટ્રાયલ યોજવાનો આદેશ આપી શકે છે: શરતે કે જો અદાલતનું અભિપ્રાય હોય કે કેસની હકીકતો એવી છે કે પુરવાર થયેલ હકીકતોના સંદર્ભમાં આરોપી વિરુદ્ધ કોઈ માન્ય આરોપ મૂકવો શક્ય નથી, તો તે દોષસિદ્ધિને રદ કરશે.

૫૧. ઉપરોક્ત જોગવાઈ અનેક પ્રસંગોએ આ અદાલત સમક્ષ વિચારણા માટે આવી ચૂકી છે. આ તમામ નિર્ણયોનો ઉલ્લેખ કરવો આવશ્યક નથી. આ અદાલતના અન્ના રેડ્ડી સાંબસિવા રેડ્ડી કેસમાં આપાયેલા બાદના એક નિર્ણયનો ઉલ્લેખ પૂરતો રહેશે, જે આપણામાંથી એક (આર.એમ. લોઢા, ન્યાયાધીશ) દ્વારા આપવામાં આવ્યો હતો. અન્ના રેડ્ડી સાંબસિવા રેડ્ડી ના અહેવાલના પરા ૫૫-૫૬ માં નીચે મુજબ જણાવવામાં આવ્યું છે:

“૫૫. સ્પષ્ટ શબ્દોમાં, એ નિર્ધારિત કરે છે કે અદાલતનો કોઈ નિષ્કર્ષ કે સજા માત્ર આ આધાર પર રદ કરવામાં નહીં આવે કે

આરોપ ઘડવામાં આવ્યો ન હતો અથવા આરોપ દોષપૂર્ણ હતો, સિવાય કે તેના કારણે હાનિ થઈ હોય. આરોપની ભાષા, વર્ણન અથવા સ્વરૂપમાં માત્ર ખામી હોવાના કારણે, જો આરોપીને તેના પરિણામે પ્રતિકૂળ અસર થઈ ન હોય, તો દોષસિદ્ધિ અમાન્ય ઠરતી નથી. જો ધારા ની ઘટકો સ્પષ્ટ અથવા અંતર્નિહિત હોય, તો સંબંધિત ધારા નો ઉલ્લેખ કરવામાં ન આવ્યો હોય તોય પણ તે બાબતેની દોષસિદ્ધિ ટકી શકે છે.

પરંતુ આરોપીને ન્યાયોચિત સુનાવણી આપવી આપણા ફોજદારી ન્યાયતંત્રમાં અનિવાર્ય શરત છે, પરંતુ તે જ સમયે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતામાં સમાવિષ્ટ પ્રક્રિયાત્મક કાયદો ન્યાયના હેતુઓને આગળ વધારવા માટે રચાયેલો છે, અને અતિ-તકનીકી બાબતોનો પ્રવેશ કરાવી તેમને નિષ્ફળ બનાવવા માટે નહીં. દરેક મામલાનો નિર્ણય તેના પોતાના ગુણદોષના આધારે થવો જોઈએ અને કોઈ કડક બંધારણબદ્ધ સૂત્ર લાગુ કરી શકાય નહીં; ધ્યાનમાં રાખવાની આવશ્યક અને મહત્વપૂર્ણ બાબત આ છે: શું વિશિષ્ટ આરોપ ઘડવામાં થયેલી ચૂકના પરિણામે આરોપીને હાનિ પહોંચી છે.”

પરંતુ ઉપરોક્ત કાનૂની સ્થિતિના પ્રકાશમાં, અપીલકર્તા વિરુદ્ધ ઘડવામાં આવેલા ભારતીય દંડ સંહિતાના ભાગ ૨ હેઠળના

આરોપનું અવલોકન કરવાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ભારતીય દંડ સંહિતાના ભાગ રનાં ઘટકો તે આરોપમાં અંતર્નિહિત છે. આરોપમાં ‘મદિરાની સ્થિતિમાં’ શબ્દોના ઉલ્લેખનો અભાવ બહુ મહત્વપૂર્ણ નથી અને, કોઈપણ સંજોગોમાં, આવા અભાવે અપીલકર્તાને કોઈ પણ રીતે હાનિ પહોંચી નથી, કારણ કે તે ફરિયાદ પક્ષના પુરાવાથી સંપૂર્ણપણે અવગત હતો, જેમાં ઘટનાના સમયે અપીલકર્તાની મદિરાની સ્થિતિનો સમાવેશ થતો હતો. ”

૬૯. અદાલત એ હકીકતથી પણ સુચેત છે કે અપીલકર્તાનો રક્તનમૂનો તેના ૨૭.૦૨.૨૦૧૩ના રોજ સ્વયં હાજર થયા બાદ લેવામાં આવ્યો હતો. તેને પ.વ.નં. ૧૮ ડૉ. શૈલેશ પટેલ પાસે લઈ જવામાં આવ્યો હતો. નમૂનાના વિશ્લેષણના પરિણામે આંક નં. ૨૧૭ પર અહેવાલ આવ્યો હતો અને તેમાં દારૂની હાજરી જણાઈ નહોતી. અદાલતે એ પણ સ્મરવું જોઈએ કે તે લગભગ ૬૦ થી ૬૫ કલાક, અને તેથી, જો નિયમિત પરીક્ષણ દ્વારા તેની તપાસ કરવામાં આવે તો, તેના લોહીમાં આલ્કોહોલની હાજરી હોવાની નહોત. તેની ભૂતકાળની વર્તણૂક અને દોષસિદ્ધિને ધ્યાનમાં લેવાની જરૂર પડી શકે. તેમ છતાં, અકસ્માતની તારીખ એટલે કે ૨૪.૦૨.૨૦૧૩ બાબતે, તે નશામાં હતો કે નહીં, તે નિર્ધારક બનશે

નહીં. વાહન ચલાવવામાં અપીલકર્તાની હાજરીનો દબ ઇનકાર નોંધતાં, અદાલત નોંધે છે કે એવા સાક્ષીઓ છે જેઓએ બીએમડબ્લ્યુ કાર અતિશય ઝડપથી ચલાવવામાં આવી હતી તેમ જણાવ્યું છે, અને હિતેશ જયંતીલાલ ત્રિવેદી, એફ.એસ.એલ. અધિકારી (પી.ડબ્લ્યુ. નં. ૨૦) દ્વારા ડેમો જીપ્સી કાર ચલાવી કરવામાં આવેલ ઝડપ પરીક્ષણ તેમજ પારસોલી મોટર્સ દ્વારા કરાયેલ પરીક્ષણ પણ અપીલકર્તાની બેફિકર અને બેદરકાર ડ્રાઇવિંગની પુષ્ટિ કરે છે. એ પણ સંપૂર્ણપણે સ્થાપિત છે કે તેને ચોક્કસ જાણ હોવી જોઈએ કે તેનું આપું કૃત્ય ગંભીર પરિણામો સર્જશે. આ બધી બાબતો સંયુક્ત રીતે આ અદાલતને દોષસિદ્ધિના આદેશમાં કોઈપણ રીતે હસ્તક્ષેપ ન કરવા તરફ દોરી જાય છે.

૬૯.૧. ઉદ્દેખ કરવા યોગ્ય એક વધુ પાસું ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૦૬નું છે, જે સંબંધિત વ્યક્તિની વિશેષ જાણકારી વિશે કહે છે. વીમા કંપનીના પોલીસ પાસેથી પ્રાપ્ત દસ્તાવેજ કારના ડેશબોર્ડમાં મળ્યો હતો, જેમાં અપીલકર્તાનું નામ કારના માલિક તરીકે દર્શાવવામાં આવ્યું હતું. વાહનની માલિકી બાબતે પણ તે વિવાદ કરતો નથી. તેમ છતાં, જ્યારે તે ડ્રાઇવર તરીકેની પોતાની જવાબદારીનો ઇનકાર કરે છે, ત્યારે વાહન કોને લઈ ગયું હતું તે સ્થાપિત કરવાની જવાબદારી તેના પર આવે

છે. તેણે આ સ્પષ્ટીકરણ આપ્યું કે ચાવી ઘરના સામાયિક સ્થળમાં પડી હતી, જ્યાં અન્ય વ્યક્તિઓ પણ રહે છે, અને તેથી તેને તેની જાણ ન હતી. આ એવી કોઈ સંતોષકારક સ્પષ્ટતા નથી, જેને અદાલત સ્વીકારી શકે. ઓળખ પરેડ ન હોવા છતાં પણ પૂરતા પુરાવા ઉપલબ્ધ છે, જે વાહનના ડ્રાઈવર તરીકે આ અપીલકર્તાની સંડોવણી સ્પષ્ટ રીતે નિર્દેશિત કરી શકે છે. સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ ઓળખ અંગે વિવાદ ન હોવાનું કરાયેલ સ્પષ્ટ સ્વીકાર પણ આ અદાલત અવગણે તો પણ.

૭૦. સમગ્ર સાક્ષ્યનો, મૌખિક તેમજ દસ્તાવેજી, એકંદર વિચાર કરતાં, આ અદાલતના મતે નીચલી અદાલતે કલમ ૩૦૪(૨) હેઠળ વ્યક્તિને દોષિત ઠેરવવામાં કોઈ ભૂલ કે ગેરકાયદેસરતા કરી નથી. તેમ જ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૨૭૯ અને ૪૨૭ હેઠળ તથા મોટર વાહન અધિનિયમની કલમ ૧૭૭ અને ૧૮૪ સાથે વાંચી કલમ ૧૩૪(૧)(બી) હેઠળ અપીલકર્તાને દોષિત ઠેરવવામાં પણ કોઈ ભૂલ કરી નથી. તે સુવિચારિત અને અત્યંત કાળજીપૂર્વક આપવામાં આવેલો ચુકાદો છે, જેમાં દંડના પ્રદાન અંગે આ અદાલત સમક્ષ ઘણું દલીલો કરવામાં આવે છે.

I. નિષ્કર્ષ:

૭૧. અંતમાં, અદાલતે દોષિત ઠેરવવાના અને સજા સંબંધી દંડની ગંભીરતા નક્કી કરવા માટે હળવા બનાવનાર તથા ભારવર્ધક બંને પરિસ્થિતિઓનું પરીક્ષણ કરવું આવશ્યક છે, જેથી નિર્ધારિત કરી શકાય કે નીચલી અદાલત દ્વારા અપાયેલી દોષસિદ્ધિ અને સજા અપરાધની ગંભીરતા સાથે સુસંગત છે કે નહિ.

૭૨. ભારવર્ધક પરિસ્થિતિઓ, જો પ્રથમથી નોંધવામાં આવી હોય, તો તે નીચે મુજબ છે:

અ) અપીલકર્તાની ઉતાવળી અને બેદરકારીભરી ડ્રાઇવિંગના કારણે, જે જાહેર માર્ગ પર શહેરમાં મહત્તમ ગતિ મર્યાદા ૬૦ કિમી પ્રતિ કલાકથી વધુ ન હોવા છતાં પોતાનું વાહન અતિશય ઝડપે ચલાવી રહ્યો હતો અને તેને જાણ હતી કે આવા ડ્રાઇવિંગથી મૃત્યુ થવાની શક્યતા છે, બે યુવાન છોકરાઓ (મોટરસાયકલચાલકો)એ તેમની યુવાનીના પ્રધાન સમયે પોતાનો જીવ ગુમાવ્યો છે.

બ) અપીલકર્તાએ ગંભીર રીતે ઘાયલ થયેલા પીડિતોને કોઈ સહાય પહોંચાડવાને બદલે ઘટનાસ્થળેથી ભાગી જવાનું પસંદ કર્યું છે, અને જો માની પણ લઈએ કે તે જાહેર જનસમૂહની પ્રતિક્રિયાથી ડરી ગયો હતો, તો પણ ઘટના બની ત્યારે જ પોલીસ મથકે જવા અથવા પોલીસને જાણ

કરવા, કે ૧૦૮ તાત્કાલિક સેવાઓને ફોન કરવા, જે આવી માર્ગ અકસ્માતના પીડિતો માટે પણ નિર્ધારિત છે, તેને કોઈ અવરોધ નહોતો.

ક) બે દિવસના તેના વિલંબિત આત્મસમર્પણના પરિણામે દારૂ પીને વાહન ચલાવવાના ગુના સંબંધિત પુરાવા તથા અન્ય અગત્યના પુરાવાઓનો પણ નાશ થયો છે, જેમાં ઓળખ અંગેનો ગંભીર વિવાદ પણ સમાવેશ પામે છે, કારણ કે ભૂતકાળમાં તેને એમ.વી. અધિનિયમની કલમ ૧૮૫ હેઠળ દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો અને તેની સામે સર્વોચ્ચ અદાલતે ટ્રાયલ દરમિયાન જામીન પર મુક્તિના સમયે આપેલ નિર્દેશ છતાં પણ.

ડ) તેણે સમગ્ર સમયગાળે પોતાની ઓળખ અંગે ગંભીર વિવાદ ઊભો કર્યો છે, જોકે વાહનની માલિકી અંગે કોઈ પણ સમયે વિવાદ નથી.

ઘ) ફોજદારી ટ્રાયલ દરમિયાન, ચક્ષુસાક્ષીઓને પોતાના પક્ષમાં કરી લેવાય છે, જેમાંથી એકે તો ગુજરતી ઇલેક્ટ્રોનિક મીડિયા ના ન્યૂઝ રૂમમાં પોતાની હાજરી જ નકારવા સુધીની હદ વટાવી છે અને તેની સામે પણ ખોટું સોગંદપત્ર આપવાના કાર્યવાહી ચાલે છે.

ઙ) ભૂતકાળમાં, તેને નશામાં વાહનચાલનના ગુનામાં દોષિત ઠરાવવામાં આવ્યો છે અને તેથી, તેની પૂર્વવૃત્તિ છે તથા તે ગુજરાત પ્રતિબંધ અધિનિયમ હેઠળના અન્ય એક કેસનો પણ સામનો કરી રહ્યો છે, જે અપીલોની પેન્ડન્સી દરમિયાન દાખલ કરવામાં આવ્યો છે।

જ) ભારતમાં માર્ગ અકસ્માતોમાં મૃત્યુની સંખ્યા બીજા ક્રમે સૌથી વધુ છે, કોઈ પણ ઢીલોઢાલો અભિગમ વિશાળ જાહેર હિતને અસર કરનાર થવાની શક્યતા ધરાવે છે.

૭૩. પ્રસ્તાવિત ગુનાની ગંભીરતા ઘટાડતા સંજોગો પણ રેકૉર્ડ સામગ્રીમાંથી નીચે મુજબ ઉપજતી દેખાય છે:

અ) અકસ્માતની તારીખે અપીલકર્તા માત્ર ૨૪ વર્ષનો હતો અને ત્યારબાદ તેણે લગ્ન કર્યા છે તથા તેનું કુટુંબ છે.

બ) દોષિતે નીચલી અદાલત દ્વારા ફટકારવામાં આવેલી ૧ ૧/૨ વર્ષની સજા ભોગવી છે અને તે અવધિ દરમિયાન જેલમાં તેનું વર્તન અને આચરણ વાંધાજનક જણાયું નથી.

ક) આ ઘટના ટી-જંક્શન ખાતે બની હતી, જ્યાં મૃતક રાહુલ પટેલ પલ્સર મોટરબાઈક ચલાવી રહ્યો હતો; તેણે રાઉન્ડઅબાઉટના વર્તુળમાંથી વાહન જમણા હાથની બાજુએ લીધું નહોતું, અને બંને મોટરસાઈકલચાલકો હેલ્મેટ પહેરેલા નહોતા.

ડી) અપીલકર્તાએ નીચલી અદાલત દ્વારા ફટકારવામાં આવેલ રકમ અનુસાર, દરેક પીડિતના પરિવારજનોને કુલ રૂ. ૫,૦૦,૦૦૦/- (રૂપિયા પાંચ લાખ માત્ર) ચૂકવી દીધા છે અને આ અપીલો બાકી રહેલી દરમિયાન, પીડિત રાહુલ પટેલ તથા શિવમ દવેના પરિવારજનોને

અનુક્રમે રૂ. ૧.૫૦ કરોડ (રૂપીયા એક કરોડ અને પચાસ લાખ માત્ર)
તથા રૂ. ૧.૫૦ કરોડ (રૂપીયા એક કરોડ અને પચાસ લાખ માત્ર)ની રકમ
પણ ચૂકવવામાં આવી છે.

ઈ) પીડિતોમાંથી એકના પરિવારજને ફોજદારી પુનરીક્ષણ અરજી નં.
૩૭૪ વર્ષ ૨૦૧૫ દાખલ કરી હતી, જે પણ પક્ષકારો વચ્ચે થયેલા
સમાધાનના કારણે દબાવવામાં આવી નથી અને તેમની વતી પછાત
ખેંચવાની વિનંતી પણ કરવામાં આવી હતી તથા વિતાવેલ અવધિને
પૂરતી ગણવાની પ્રાર્થના કરવામાં આવી હતી.

ફ) દોષિત પાસે માન્ય વાહનચાલન પરવાનાપત્ર હતો.

જ) અનુગામી ગુનામાં, તેણે ચેરિટેબલ સંસ્થાઓ સાથે પણ કાર્ય કર્યું હતું
અને તે સંસ્થાઓના પ્રમાણપત્રો ધરાવે છે.

૭૪. આ રીતે આ તમામ પાસાંઓ તથા સમગ્ર તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓ
અને વિવાદિત વિષયક કાનૂની સ્થિતિને ધ્યાનમાં લેતાં, આ અદાલત આ
નિષ્કર્ષે પહોંચે છે કે ઉપર ચર્ચા મુજબ આ કેસ નિશ્ચિતપણે કલમ
૩૦૪(૨) હેઠળ આવરી લેવાશે, અને તેથી લાદવામાં આવનારી સજા
કરાયેલા ગુનાની ગંભીરતા સાથે અનુરૂપ હોવી જોઈએ. કાનૂનનું આવશ્યક
ધોરણ પૂરતી, યોગ્ય અને અનુપાતસર સજા આપવાનું છે, જેનો હેતુ માત્ર

દોષિતને દંડિત કરવાનો જ નહીં, પરંતુ આવાં જ પ્રકારના ગુનાઓ આચરવાની સંભાવના ધરાવતા અન્ય લોકોને પણ નિવારવાનો છે.

અ) અપીલમાં સજા ફટકારવામાં પ્રમાણસાપેક્ષતાની ભૂમિકા અંગે સર્વોચ્ચ અદાલતની શોધો અને અવલોકનો આ તબક્કે લાભદાયક રીતે પુનઃઉદ્ઘૃત કરવાની જરૂર છે. તેમના મહોદય ન્યાયમૂર્તિ કૃષ્ણ અચ્યરે ચન્દ્રપ્પા અને અન્ય વિ. કર્ણાટક રાજ્ય (ઉપરોક્ત) માં પોતાની અદ્વિતીય અભિવ્યક્તિ શૈલીમાં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે:—

આ તબક્કે પણ આપણે ફોજદારી કેસોમાં જરૂરી સામાજિક દષ્ટિકોણની યાદ અપાવી શકીએ છીએ, જે પૂરતી ફોરેન્સિક મૂલવણીના અભાવે પીડિત છે. સંશયનો લાભ આપવાના નિયમ પ્રત્યે અતિશય સમર્પણને, સામાજિક રક્ષણના મૂલ્યે, અને આ શાંતિકારક ભાવનાને કે પીડિત તથા સમાજ પ્રત્યે ન્યાયનો વિચાર કર્યા વિના દરેક નિર્દોષ છૂટકારો હંમેશાં સારો જ ગણાય, — આ બંને જોખમો વર્તમાન સમયમાં વધતા અપરાધ અને પલાયનને ધ્યાનમાં લેતાં વિશેષ ભારપૂર્વક રેખાંકિત કરવાની આવશ્યકતા ધરાવે છે. ન્યાયિક સાધન પર જાહેર જવાબદારી છે. વાજબી સંશયથી પરે પુરાવાનો અતિપ્રિય સિદ્ધાંત અથવા સુવર્ણ દોરો, જે આપણા કાયદાના જાળમાં પસાર થાય છે, તેને દરેક અંદાજ, સંકોચ અને સંશયની માત્રાને

આવરી લે તે રીતે રોગગ્રસ્ત રીતે ખેંચવો ન જોઈએ. તે અતિશય આત્મીયતા, જે આ વલણમાં પ્રતિબિંબિત થાય છે કે હજાર દોષિત પુરુષો છૂટી જાય તો પણ એક નિર્દોષ શહીદને હાનિ ન થવી જોઈએ, એક ખોટો વિકલ્પ છે. માત્ર વાજબી સંશયો જ આરોપીનો હિસ્સો છે. અન્યથા ન્યાયની કોઈપણ વ્યવહાર વ્યવસ્થા તૂટી પડશે અને સમાજની નજરે તેની વિશ્વસનીયતા ગુમાવશે. એક વિદ્વાન લેખક ગ્લાનવિલ વિલિયમ્સે તેમના ‘પ્રૂફ ઓફ ગિલ્ટ’ માં સુસ્પષ્ટ રીતે નોંધ્યું છે તેમ, દોષિત વ્યક્તિને હળવાશથી નિર્દોષ છૂટકારો આપવાનું દુષ્કર્મ માત્ર એટલું નથી કે એક દોષિત વ્યક્તિ દંડ વિના છૂટી ગઈ. જો અયોગ્ય નિર્દોષ છૂટકારાઓ સામાન્ય બની જાય, તો તે કાયદા પ્રત્યે નિષ્ફુર અવગણના તરફ દોરી જાય છે, અને આ આગળ ચાલીને આરોપિત ‘વ્યક્તિઓ’ સામે વધુ કઠોર કાનૂની અનુમાન અને દોષિત ઠરાવવામાં આવેલાઓ માટે વધુ કડક દંડની જાહેર માંગ ઊભી કરે છે. આ રીતે, દોષિતોના વારંવાર થતા નિર્દોષ છૂટકારાઓ અંતે અતિ કઠોર દંડાત્મક કાયદા તરફ લઈ જઈ શકે છે, જે અંતે નિર્દોષો માટેની ન્યાયિક સુરક્ષા ક્ષીણ કરે છે. આ સર્વ કારણોસર, વિસ્કાઉન્ટ સાઈમન સાથે એમ કહેવું સાચું છે કે ‘નિર્દોષના દોષનિર્ધારણ જેટલો જ ન્યાયનો ભંગ દોષિતના નિર્દોષ છૂટકારામાંથી પણ ઉદ્ભવી શકે છે..’

ટૂંકમાં કહીએ તો, અનુમાનિત નિર્દોષતાપ્રત્યેનો આપણો ન્યાયશાસ્ત્રીય ઉત્સાહ એ વ્યવહારુ જરૂરિયાત દ્વારા સંતુલિત થવો જોઈએ કે ફોજદારી ન્યાયને પ્રભાવી અને વાસ્તવિક બનાવવો. કિસ્મતી સંભાવનાઓનો પીછો કરીને અપરાધીને મુક્ત કરવા પૂરતું માની લેવું અને પ્રબળ સંભાવનાની તર્કપ્રણાલીને કાપી નાખીને સીમાસ્થ નિર્દોષોને દંડિત કરવું — આ બંને વચ્ચે સંતુલન સ્થાપિત કરવું જરૂરી છે

બ) સર્વોચ્ચ અદાલતે સ્ટેટ ઓફ હિમાચલ પ્રદેશ વિ. નિર્મલા દેવી, એઆઈઆર ૨૦૧૭ એસસી ૧૯૮૧ના કેસમાં, આ જ મુદ્દા પર પણ નીચે મુજબ ઠરાવ્યું અને અવલોકન કર્યું છે:—

તે જ રીતે, દંડનિર્ધારણમાં પ્રમાણાનુપાતના સિદ્ધાંત પર ભાર મૂકતાં, .[૪] ના કેસમાં, આ અદાલતે ભારપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે હળવી દષ્ટિ અપનાવવા માટે વિશેષ કારણો દર્શાવવાં આવશ્યક છે અને આરોપી પ્રત્યે અતિશય સહાનુભૂતિ ન્યાયોચિત નથી. પીડિતના તેમજ સમગ્ર સમાજના અધિકારોને ધ્યાનમાં રાખવું એટલું જ મહત્વનું હતું અને એક બાજુ સુધારાત્મક સિદ્ધાંત તથા બીજી બાજુ નિર્વારક સિદ્ધાંતને તથ્યાત્મક પરિસ્થિતિના આધારે અપનાવવો જોઈએ. ઉક્ત ચુકાદાના ‘દંડનિર્ધારણ નીતિ’ શીર્ષક હેઠળના નીચેના

પરાગ્રાફોનો ઉલ્લેખ કરવો જરૂરી છે: “૧૧. દંડનિર્ધારણ નીતિનો મૂળભૂત સિદ્ધાંત એ છે કે અપરાધી પર લાદવામાં આવેલ દંડ તેણે કરેલા ગુનાને પ્રતિબિંબિત કરવો જોઈએ અને તે ગુનાની ગંભીરતા સાથે પ્રમાણાનુપાતી હોવો જોઈએ. આ અદાલતે અનેક કેસોમાં અપરાધીઓના દંડનિર્ધારણમાં પ્રમાણાનુપાતની કેન્દ્રીય ભૂમિકાને વારંવાર ભારપૂર્વક રેખાંકિત કરી છે.

“૧૨. આ કેસની તથ્યમય પરિસ્થિતિ [(૨૦૦૬) ૨ એસસીસી ૩૫૯ : (૨૦૦૬) ૧ એસસીસી (ક્રિ) ૪૯૯] માં રહેલી હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓ સાથે સમાન છે, જેમાં આરોપીને / આઈપીસી હેઠળ દોષિત ઠરાવવામાં આવ્યો હતો અને તેના માટે નીચલી અદાલતે આરોપીને ૧૦ વર્ષની સજા ફટકારી હતી. તેમ છતાં, વડી અદાલતે, તેની અપીલી અધિકારક્ષેત્રમાં, સજાને પહેલેથી જ ભોગવેલી અવધિ સુધી ઘટાડીને રાખી હતી. તે કેસમાં, આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે લાદવામાં આવેલી સજા કરેલા અપરાધના પ્રમાણમાં નથી, તેથી કાયદાની દૃષ્ટિએ ટકી શકે એવી નથી. આ અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું: (એસસીસી પૃષ્ઠ ૩૬૧-૬૨, અનુચ્છેદ ૭-૮) “૭. કાયદો સામાજિક હિતોને નિયંત્રિત કરે છે, પરસ્પર વિરોધી દાવા અને માંગણીઓનું નિરાકરણ કરે છે. લોકોની વ્યક્તિ અને મિલકતની સુરક્ષા રાજ્યનું આવશ્યક કાર્ય છે. તે ફોજદારી કાયદાના સાધન

દ્વારા પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. નિઃસંદેહ, અહીં સાંસ્કૃતિક સંઘર્ષ છે, જ્યાં જીવંત કાયદાએ નવી પડકારોનો ઉત્તર શોધવો જ પડે છે અને અદાલતોને આ પડકારોનો સામનો કરવા દંડવિધાનની પ્રણાલીને ઘડવાની આવશ્યકતા રહે છે. કાયદાહિનતાનો ચેપ સામાજિક વ્યવસ્થાને ખોખલી કરી નાખશે અને તેને ધ્વસ્ત અવસ્થામાં મૂકી દેશે. સમાજની સુરક્ષા અને ફોજદારી વૃત્તિનો નાશ કરવો કાયદાનો હેતુ હોવો જોઈએ, જે યોગ્ય સજા લાદી ને જ સિદ્ધ થઈ શકે છે. તેથી, વ્યવસ્થાના આધારસ્તંભ તરીકે કાયદાએ સમાજ સમક્ષ ઉપસ્થિત પડકારોનો સામનો કરવો જોઈએ. બદલાતી સમાજવ્યવસ્થામાં કાયદો પુસ્તકમાં ફિડમેનએ કહ્યું હતું કે: ‘ફોજદારી કાયદાની સ્થિતિ આજે સતત એવી જ છે—જેમ કે હોવી જોઈએ—કે તે સમાજની સામાજિક ચેતનાનું નિર્ણાયક પ્રતિબિંબ છે.’ તેથી, દંડવિધાનની પ્રણાલી અમલમાં મૂકતી વખતે કાયદાએ તથ્યમય પરિસ્થિતિના આધારે સુધારાત્મક પદ્ધતિ અથવા નિવારકતાને અપનાવવી જોઈએ. સુચિત સંચાલન દ્વારા, જ્યાં જરૂરી હોય ત્યાં દંડપ્રક્રિયા કઠોર હોવી જોઈએ, અને જ્યાં આવશ્યક હોય ત્યાં દયા સાથે સંયમિત હોવી જોઈએ. દરેક કેસમાં હકીકતો અને આપવામાં આવેલી પરિસ્થિતિઓ, ગુનાનું સ્વરૂપ, તેની યોજના કેવી રીતે ઘડવામાં આવી અને તે કેવી રીતે આચરવામાં આવ્યો,

ગુનો કરવા પાછળનો હેતુ, આરોપીનું વર્તન, વપરાયેલા શસ્ત્રોનું સ્વરૂપ તથા અન્ય તમામ સહાયક પરિસ્થિતિઓ સંબંધિત હકીકતો છે, જે વિચારણા ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરશે.

૮. અતએવ, અપૂરતી સજા લાદવા માટે દાખવેલી અતિશય સહાનુભૂતિ ન્યાયવ્યવસ્થાને વધુ હાનિ પહોંચાડશે, કાયદાની અસરકારકતા બાબતે જાહેર વિશ્વાસને હિલાવશે, અને આવા ગંભીર ખતરાઓ હેઠળ સમાજ લાંબા સમય સુધી ટકી શકશે નહીં. તેથી, અપરાધની પ્રકૃતિ તથા તે જે રીતે આચરવામાં આવ્યો અથવા અમલમાં મૂકાયો, વગેરેને ધ્યાનમાં રાખીને યોગ્ય સજા ફટકારવી એ દરેક અદાલતનું કર્તવ્ય છે.”

૧૩. આ સ્થિતિનું પુનરોચ્ચાર આ અદાલતની ત્રણ – ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠ દ્વારા [(૨૦૦૯) ૭ એસસીસી ૨૫૪ : (૨૦૦૯) ૩ એસસીસી (ક્રિ) ૩૬૮] માં કરવામાં આવ્યું હતું, જેમાં નીચે મુજબ અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું: (એસસીસી પૂ. ૨૮૧, પરા. ૯૯-૧૦૦) “૯૯. ... યોગ્ય દંડ ફટકારવાનો હેતુ સમાજનું રક્ષણ કરવો તથા અપરાધીને યોગ્ય દંડ ફટકારી કાયદાનો ઉદ્દેશ્ય સિદ્ધ કરવા માટે (સિક્સ બ્રેક ધ) કાયદાનો ભંગ કરવા થી નિવારવું એ છે. અદાલતો દંડ-નિર્ધારણની વ્યવસ્થાને એવી રીતે અમલમાં મૂકે કે જેમાં એવો દંડ ફટકારવામાં આવે જે સમાજના

અંતરાત્માનું પ્રતિબિંબ આપે, એવી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે; અને જ્યાં જરૂરી હોય ત્યાં દંડ-પ્રક્રિયા કઠોર હોવી જોઈએ. આવા અપરાધોના સંબંધમાં માત્ર સમયના ગાળાના કારણે નામમાત્રની સજાઓ ફટકારીને અથવા અતિશય સહાનુભૂતિપૂર્ણ દષ્ટિકોણ અપનાવીને બતાવાયેલી કોઈપણ ઉદારતા લાંબા ગાળે પરિણામની દષ્ટિએ પ્રતિકૂળ સાબિત થશે અને સમાજના હિત વિરુદ્ધ રહેશે, જેનું જતન કરવું જરૂરી છે અને સજા આપવાની પદ્ધતિમાં જ એવો ડર (ધાક) હોવો જોઈએ જે તેને વધુ મજબૂત બનાવે.

૧૦૦. ન્યાયની માગણી છે કે અદાલતો અપરાધની ગંભીરતાને અનુરૂપ દંડ ફટકારવો જોઈએ, જેથી અદાલતો અપરાધ પ્રત્યે જાહેર જનતાની ઘૃણાનું પ્રતિબિંબિત કરે. યોગ્ય દંડ લાદવાની વિચારણા કરતી વખતે અદાલતે માત્ર અપરાધના પીડિતના હકો જ નહીં, પરંતુ સમગ્ર સમાજને પણ ધ્યાનમાં રાખવો જોઈએ. જો યોગ્ય દંડ ન આપવામાં આવે તો અદાલત પોતાની ફરજમાં નિષ્ફળ ગણાશે, કારણ કે એવો અપરાધ માત્ર વ્યક્તિગત પીડિત સામે જ નહીં, પરંતુ તે સમાજ સામે પણ આચરાયો હોય છે, જેના પ્રત્યે અપરાધી અને પીડિત બંને સંબંધિત હોય છે.” તે મામલે, અદાલત આગળ નોંધે છે કે ગુનાની ગંભીરતાને ધ્યાનમાં લીધા વિના ફક્ત સમયના વિતરણના કારણે લાદવામાં આવેલી અલ્પ

સજા લાંબા ગાળે પ્રતિકૂળ સાબિત થશે અને સમાજના હિત વિરુદ્ધ રહેશે.

૧૪. . [(૨૦૧૦) ૧૨ એસસીસી ૫૩૨ : (૨૦૧૧) ૧ એસસીસી (કિ) ૫૮૨], આ અદાલતે ફરી એક વખત આ સિદ્ધાંતનું પુનરોચ્ચારણ કરતાં જણાવ્યું કે આપાત દંડ આચરાયેલા અપરાધની ગંભીરતા અનુસાર યોગ્ય અને અનુપાતી હોવો જોઈએ. દંડનિર્ધારણના સંકલ્પના અંગે બોલતાં, આ અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું : (એસસીસી પૃ. ૫૩૫, પરા ૧૫-૧૬) “૧૫. દંડનિર્ધારણ પ્રણાલીનું સંચાલન કરતી વખતે, કાયદાએ તથ્યાત્મક પરિસ્થિતિઓના આધાર પર સુધારાત્મક ચંત્રણા અથવા અટકાયતાત્મક અભિગમ અપનાવવો જોઈએ. કુશળ સંતુલન દ્વારા, જ્યાં જરૂરી હોય ત્યાં દંડનિર્ધારણ પ્રક્રિયા કઠોર હોવી જોઈએ અને જ્યાં કરુણાની આવશ્યકતા હોય ત્યાં કરુણાથી સંયમિત હોવી જોઈએ. દરેક કેસમાં હકીકતો અને આપેલી પરિસ્થિતિઓ, અપરાધનું સ્વરૂપ, તેને જે રીતે યોજવામાં આવ્યો અને આચરવામાં આવ્યો તે રીત, અપરાધ આચરવાનો હેતુ, આરોપીનું વર્તન, વપરાયેલા શસ્ત્રોનું સ્વરૂપ તથા અન્ય તમામ સહાયક પરિસ્થિતિઓ સંબંધિત તથ્યો છે, જે વિચારણાના ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરશે.

૧૬. દરેક અદાલતનું કર્તવ્ય છે કે તે અપરાધની પ્રકૃતિ તથા તે જે રીતે આચરવામાં આવ્યો અથવા અમલમાં મૂકવામાં આવ્યો હોય તેને ધ્યાનમાં રાખીને યોગ્ય સજા ફટકારે. સજાની અદાલતો પાસેથી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે કે તે સજાના પ્રશ્નને સ્પર્શતા તમામ સંબંધિત તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓનો વિચાર કરે અને અપરાધની ગંભીરતા સાથે અનુપાતસર સજા ફટકારે.”

૧૫. [(૨૦૧૨) ૮ એસસીસી ૭૩૪ : (૨૦૧૨) ૪ એસસીસી (સિવિલ) ૫૯૪ : (૨૦૧૩) ૧ એસસીસી (ફોજદારી) ૯૭૨], યોગ્ય દંડની સંકલ્પનાની ચર્ચા કરતાં, આ અદાલતે જણાવ્યું હતું કે: (એસસીસી પૃ. ૭૪૪-૪૫, પરા ૩૩) “૩૩. ... અપરાધના આચરણ અને સામાજિક વ્યવસ્થા પર તેના પ્રભાવને ધ્યાનમાં રાખીને યોગ્ય દંડ ફટકારવામાં આવે તે જોવાનું અદાલતનું કર્તવ્ય છે. ન્યાય માટેના સમૂહના આહ્વાનને, જેમાં પૂરતી સજા પણ સમાવિષ્ટ છે, હળવાશથી અવગણી શકાય નહીં.”

૧૬. તાજેતરમાં, આ અદાલતે [(૨૦૧૩) ૭ એસસીસી ૫૪૫ : (૨૦૧૩) ૩ એસસીસી (ક્રિ) ૬૦૮ : જેટી (૨૦૧૩) ૩ એસસી ૪૪૪]માં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

(એસસીસી પૃ. ૫૫૧, અનુચ્છેદ ૧૮) “૧૮. ન્યાયસંગત દંડ સમાજનો સામૂહિક આકંઠ છે. સામૂહિક આકંઠને સર્વોપરી ધ્યાનમાં રાખવો આવશ્યક છે, તેમ છતાં અપરાધ અને દંડ વચ્ચેના પ્રમાણિકતાના સિદ્ધાંતને સંપૂર્ણપણે અવગણી શકાય નહીં. ન્યાયસંગત દંડનો સિદ્ધાંત ફોજદારી અપરાધ અંગેની સજા-નિર્ધારણની આધારશિલા છે.”

૧૭. અમે પુનરોચ્ચાર કરીએ છીએ કે દંડન પ્રણાલીનું સંચાલન કરતી વખતે, કાયદાએ તથ્યાત્મક પરિસ્થિતિને આધારે સુધારાત્મક વ્યવસ્થા અથવા પ્રતિરોધ અપનાવવો જોઈએ. દરેક મામલામાં રહેલાં તથ્યો અને આપેલ પરિસ્થિતિઓ, અપરાધની પ્રકૃતિ, તે જે રીતે યોજાયો અને આચરાયો, અપરાધ આચરવાનું પ્રેરણાકારણ, આરોપીની વર્તણૂક, ઉપયોગમાં લેવાયેલા શસ્ત્રોની પ્રકૃતિ અને અન્ય તમામ સંલગ્ન પરિસ્થિતિઓ વિચારણાના ક્ષેત્રમાં આવતાં સંબંધિત તથ્યો છે. અમે આ પણ પુનરોચ્ચાર કરીએ છીએ કે અપૂરતી સજા લાદવા માટેની અતિશય સહાનુભૂતિ ન્યાયપ્રણાલીનું વધુ નુકસાન કરશે અને કાયદાની અસરકારિતામાં જાહેર વિશ્વાસને કમજોરી પાડશે. અપરાધની પ્રકૃતિ અને તે જે રીતે આચરાયો અથવા અમલમાં મૂકાયો તેને ધ્યાનમાં રાખીને યોગ્ય

સજા ફટકારવી એ દરેક અદાલતનું કર્તવ્ય છે. યોગ્ય દંડ લાદવાનો વિચાર કરતી વખતે અદાલતે માત્ર અપરાધના પીડિતના અધિકારો જ નહીં, પરંતુ સમગ્ર સમાજને પણ ધ્યાનમાં રાખવો જોઈએ.” ઉપરોક્ત ચુકાદાના વાંચન પરથી નીચેના સિદ્ધાંતો તારવી શકાય છે: દોષિતોને નિશ્ચિત સમયગાળા માટે વધુ અપરાધો કરવા થી અટકાવવા અને તેમનો રક્ષણ કરવા તથા નિવારણ કરવા માટે કેદ એ ઉપાયો પૈકીનો એક છે, તેમજ બદલો લેવાની ભાવનાથી અન્ય લોકો તેમના વિરુદ્ધ અપરાધ ન કરે તે માટે પણ તેનો ઉપયોગ થાય છે. કેદ દ્વારા અપરાધીઓને દંડિત કરવાની કલ્પના તાજેતરમાં તેમને વચ્ચેના અપરાધી વલણમાં ફેરફાર લાવવા માટે ઉપચાર અને પુનર્વસન તરફ બદલાઈ છે. આવી દંડાત્મક પરિણામોને ન્યાયસંગત ઠેરવતી અનેક દાર્શનિક માન્યતાઓ તેના પાશ્વભૂમિમાં છે. દાર્શનિક/ન્યાયશાસ્ત્રીય સમર્થન બદલો, અસમર્થતા, વિશિષ્ટ પ્રતિરોધ, સામાન્ય પ્રતિરોધ, પુનર્વસન, અથવા પુનઃસ્થાપન હોઈ શકે છે. ઉપરોક્ત પૈકી કોઈ એક અથવા તેમનો સંયોજન દંડનું લક્ષ્ય બની શકે છે. ઉપરની દંડ સિદ્ધાંતો *notwithstanding*, જ્યારે કોઈ વ્યક્તિને ઘોર અપરાધ માટે સજા ફટકારવાની વાત આવે છે ત્યારે અપરાધીને દંડિત કરવાનું કારણ તરીકે પ્રતિરોધ સિદ્ધાંત વધુ સંબંધિત બને છે. આવા મામલાઓમાં દયા, ક્ષમા અને કરુણાની

ભૂમિકા ગૌણ બની જાય છે. એવા કેસોમાં જ્યાં પ્રતિરોધ સિદ્ધાંત પ્રબળ રહેવાનો હોય, સજાની માત્રા નક્કી કરતી વખતે વિવેકાધિકાર અદાલત પાસે રહે છે. એવો વિવેકાધિકાર ઉપયોગ કરતી વખતે અદાલતે પોતાના નિર્ણયને ચુકિત અને ન્યાયસંગતતા દ્વારા માર્ગદર્શન આપવું જોઈએ, અને વિવેકાધિકાર મનસ્વીતા કે ચંચળતા મુજબ વાપરવો નહીં. અદાલતનું કર્તવ્ય યોગ્ય સજા લાદવાનું છે, કારણ કે આવશ્યક સજા લાદવાના હેતુઓ પૈકીનો એક સમાજનું રક્ષણ અને સામૂહિક અંતરાત્માને યોગ્ય પ્રતિસાદ આપવો છે. કેદની યોગ્ય માત્રા કેટલી હોવી જોઈએ તે વિચારતી વખતે, અદાલત સજા ઘટાડનાર પરિસ્થિતિઓ તેમજ સજા વધારનાર પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેવા સક્ષમ છે.”

૭૫. માર્ગ સલામતી અંગેના વૈશ્વિક સ્થિતિ અહેવાલમાં વિશ્વ આરોગ્ય સંસ્થાના અહેવાલનો સંદર્ભ લેવો યોગ્ય રહેશે, જેનો સર્વોચ્ચ અદાલતે અલીસ્ટર એન્થોની પેરેરા (ઉપરોક્ત)ના કેસમાં ઉલ્લેખ કર્યો છે કે અતિગતિ તથા મધપાન કરીને વાહન ચલાવવું માર્ગ અકસ્માતોના મુખ્ય યોગદાનકર્તા પરિબળો છે.

૭૬. ડબ્લ્યુએચઓના માર્ગ સલામતી વિષયક વૈશ્વિક અહેવાલ, ૨૦૧૮ મુજબ, ભારત વિશ્વમાં અકસ્માત સંબંધિત મૃત્યુના લગભગ ૧૧% માટે જવાબદાર છે.

૭૭. એનસીઆરબી, ૨૦૧૬ અનુસાર, ભારતમાં માર્ગ અકસ્માતને કારણે મૃત્યુઓની કુલ સંખ્યા વર્ષ ૨૦૧૫માં ૪,૯૬,૭૬૨થી વધુ હતી. ભારતે વર્ષ ૨૦૧૫માં પ્રતિ ૧૦૦૦ વાહનો દીઠ લગભગ ૦.૮ ના ટ્રાફિક અથડામણ દર અને પ્રતિ ૧,૦૦,૦૦૦ વ્યક્તિઓ દીઠ ૧૧.૩૫ ના મૃત્યુદરનો અહેવાલ આપ્યો હતો. વર્લ્ડ રોડ સ્ટેટિસ્ટિક્સ, ૨૦૧૮માં નોંધાયેલા ૧૯૯ દેશોમાં માર્ગ અકસ્માતથી મૃત્યુની સંખ્યામાં ભારત પ્રથમ ક્રમે છે, ત્યારબાદ ચીન અને યુ.એસ. આવે છે.

૭૮. દેશના માર્ગો પરના તમામ મૃત્યુમાં અંદાજે અડધા મોટરસાયકલચાલકો, પગપાળા ચાલનારાઓ અને સાયકલચાલકોના છે. ભારતમાં સરેરાશ માર્ગ અકસ્માત મૃત્યુદર વિશ્વના સરેરાશ ૧૭.૪ મૃત્યુ પ્રતિ ૧,૦૦,૦૦૦ લોકો જેટલો જ હતો. નીચી આવકવાળા દેશોની સરખામણીએ ઓછો, જ્યાં સરેરાશ ૨૪.૧ મૃત્યુ પ્રતિ ૧,૦૦,૦૦૦ લોકો છે, અને ઊંચી આવકવાળા દેશોની સરખામણીએ વધુ, જેમણે વર્ષ ૨૦૧૩માં ૯.૨ મૃત્યુ પ્રતિ ૧,૦૦,૦૦૦ લોકોનો સર્વનિમ્ન સરેરાશ દર નોંધાવ્યો હતો.

૭૯. સર્વોચ્ચ અદાલતે પણ વિધિ બનાવનારાઓને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪ક ને પુનર્વિચારવા ભલામણ કરી છે, જ્યારે વાહન અકસ્માતોના પ્રશ્નની દૃષ્ટિએ ભારતીય માર્ગ પરિસ્થિતિ અત્યંત ચિંતાજનક છે. મુસાફરો અને માલસામાનની વધુ સુરક્ષિત તથા અસરકારક અવરજવર સુનિશ્ચિત કરવા માટે

“ભારતીય માર્ગ પરિવહન અને સુરક્ષા વિધેયક, ૨૦૧૪” રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું, જે આજ તારીખ સુધી કાયદો બન્યો નથી; તેમ છતાં, વર્ષ ૨૦૧૯માં જોગવાઈઓને વધુ કડક બનાવી મોટર વાહન અધિનિયમ, ૧૯૮૮માં કેટલીક સુધારાઓ પ્રસ્તાવિત કરવામાં આવ્યા છે. આથી જાહેર સ્થળોએ પદયાત્રીઓ અને અયાંત્રિક માર્ગ વપરાશકર્તાઓની પ્રવૃત્તિઓનું નિયમન કરવા રાજ્ય સરકારને સત્તા મળે છે. કિશોરો દ્વારા આચરાયેલા ગુનાઓ બદલ વાહનના સંરક્ષક/માલિક માટે દંડની જોગવાઈઓ પ્રસ્તાવિત કરવામાં આવી છે. તેમાં “ખતરનાક વાહનચાલન”ની વ્યાખ્યા આપવામાં આવી છે, જેમાં કાયદા વિરુદ્ધ રીતે કોઈપણ મોટર વાહનને ઓવરટેક કરવું અથવા પસાર થવું પણ સમાવેશ પામે છે. અધિનિયમની કલમ ૧૬૧માં પ્રસ્તાવિત સુધારાનો હેતુ ગંભીર ઈજા અને મૃત્યુના કિસ્સામાં વળતરમાં વધારો કરવાનો છે. સંશોધિત લઘુત્તમ દંડ દંડરકમ લાદવામાં નોંધપાત્ર વધારો દર્શાવે છે. તે માર્ગ સુરક્ષા અને ટ્રાફિક વ્યવસ્થાપનના સર્વાંગી પાસાઓ અંગે સંઘ તથા રાજ્ય સરકારને સલાહ આપવા માટે રાષ્ટ્રીય માર્ગ સુરક્ષા બોર્ડની સ્થાપનાની પણ કલ્પના કરે છે.

૮૦. ભારતીય માર્ગોની સ્થિતિ આ અદાલતની દૃષ્ટિથી દૂર રાખી શકાય તેવી નથી, કારણ કે એક જ રસ્તા પર માત્ર ટ્રક, બસ અને કાર જેવી મોટી ચારપૈયા વાહનો જ નહીં, પણ મોટરસાયકલચાલક, સાયકલચાલક અને પદયાત્રીઓ પણ ચાલે છે; સૌને એ જ માર્ગ પર અવરજવર કરવા સિવાય બીજો કોઈ વિકલ્પ

નથી. નાગરિકો તરીકે, દુર્ભાગ્યવશ, આપણો માનવજીવન પ્રત્યેનો આદર અથવા સન્માન અત્યંત ઓછો છે, જ્યારે આ દેશમાં માનવજીવન ભરપૂર પ્રમાણમાં જોવા મળે છે, અને નાનાં વાહનો પ્રત્યે કે સાયકલ પર જતાં વ્યક્તિઓ પ્રત્યે અથવા માર્ગ પર ચાલતા પદયાત્રીઓ પ્રત્યે તો આપણે અત્યંત ઓછો આદર દાખવીએ છીએ. ટી-ચોરાસાં, કોસ-રોડ્સ અને અન્યત્ર ટ્રાફિક નિયમો સરેરાશ નાગરિક માટે મોટાભાગે અજાણ્યા જેવા છે અને તેમનું પાલન તથા અમલ ઘણીવાર ઉલ્લંઘન રૂપે જ જોવા મળે છે.

જે. અમલમાં મુકવાપાત્ર આદેશ:

૮૧. પરિણામે, અપીલકર્તાની તરફેથી કલમ ૩૦૪ ભાગ ૨ હેઠળની દોષસિદ્ધિને રદ કરીને દૂર કરવાની અથવા ભોગવેલ સજાને દંડરૂપે પૂરતી અવધિ તરીકે માનવાની વિનંતી અદાલતને સ્વીકાર્ય નથી. તેથી, દોષિતની અપીલ નીચલી અદાલત દ્વારા ફરમાવેલી દોષસિદ્ધિ અને સજામાં કોઈ હસ્તક્ષેપ કર્યા વિના ફગાવવામાં આવે છે અને તે મુજબ, ફોજદારી અપીલ ક્રમાંક ૮૬૪ ઓફ ૨૦૧૫ ફગાવવામાં આવે છે.

૮૨. તે જ સમયે, જ્યારે પીડિતોના પરિવારોને અપીલકર્તા સામે કોઈ ફરિયાદ નથી અને તેમણે વાસ્તવમાં અદાલતને સાનુકૂળ દૃષ્ટિ અપનાવવા માટે પ્રાર્થના કરી છે તથા પૂરતું વળતર ચૂકવવામાં આવ્યું હોવાથી કેદની સજા ઘટાડવાની પણ વિનંતી કરી છે, ઉપર ચર્ચાયેલ તમામ તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓ ધ્યાનમાં

લેતાં, રાજ્ય દ્વારા દાખલ કરાયેલ અપીલ મુજબ સજા વધારવાનો આ યોગ્ય કેસ પણ અદાલતને જણાતો નથી.

૮૩. સજા વધારવા સંબંધિત કાનૂન પણ દલીપ સિંહ વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય, અહેવાલિત એર ૧૯૫૩ સર્વોચ્ચ અદાલત ૩૬૭ તથા બેદ રાજ વિરુદ્ધ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય, અહેવાલિત એર ૧૯૫૫ સર્વોચ્ચ અદાલત ૭૭૮ના કેસમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યો છે, જ્યાં સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે સજાનો પ્રશ્ન મુખ્યત્વે નીચલી અદાલતના વિવેકાધિકારનો વિષય છે અને જો સુધી તે વિવેકાધિકાર મનસ્વી રીતે વપરાયો ન હોય અને અદાલત દ્વારા ફટકારવામાં આવેલી સજા અત્યંત તથા સ્પષ્ટ રીતે અપૂરતી ન હોય, ત્યાં સુધી અપીલી અદાલતને હસ્તક્ષેપ કરવાની આવશ્યકતા નથી. જો પહેલેથી જ સ્વીકૃત ન્યાયિક ધોરણો અનુસાર કાર્યવાહી કરવામાં આવી હોય, તો હસ્તક્ષેપ ઈચ્છનીય નથી. અપીલી અદાલત દ્વારા સજા વધારવા માટે સશક્ત કારણો હોવા જોઈએ, અને માત્ર એટલા માટે નહીં કે જો તેને પોતે નિર્ણય કરવાનો અવકાશ આપવામાં આવ્યો હોત, તો તેણે વધુ કઠોર દંડ નોંધ્યો હોત.

૮૪. પરિણામે, દંડમાં વધારો કરવાની બાબતે રાજ્યની ફોજદારી અપીલ ક્રમાંક ૧૦૧૬/૨૦૧૫ને રદ કરતા, અદાલત યોગ્ય માને છે કે અપીલકર્તાને આ રકમ રાજ્યને જમા કરાવવા આદેશ આપવામાં આવે, જેથી તેનો ઉપયોગ તેવા મોટર

અકસ્માતોના પીડિતોને વળતર આપવા માટે થઈ શકે, જ્યાં વાહનના માલિકો, ચાલકો વગેરે શોધી શકાયા ન હોય અને હિટ એન્ડ રન કેસોના પીડિતોના હિતાર્થે તેનો ઉપયોગ થઈ શકે. અપીલકર્તાને રૂ. ૨,૦૦,૦૦૦ (ફક્ત બે લાખ રૂપિયા)ની પ્રતીકાત્મક રકમ ચૂકવવાનો આદેશ આપવામાં આવે છે. ચૂકવવામાં નિષ્ફળ રહે તો, કાનૂની પ્રક્રિયાનું પાલન કરીને, તે રકમ તેની પાસેથી જમીન મહેસૂલની જેમ વસૂલ કરવામાં આવશે. આ રકમ ઉપરોક્ત ઉદ્દેશિત હેતુ માટે જ ઉપયોગમાં લેવામાં આવશે.

૮૫. ઉપર જણાવ્યા મુજબ, બંને પીડિતોએ નોંધપાત્ર રકમ પ્રાપ્ત કરી હોવાથી, આ અદાલતને પીડિતોના પરિવારોને વ્યક્તિગત રીતે કોઈ વધુ વળતર આપવાની જરૂર રહેતી નથી. તેમણે પણ કોઈ માંગણી કરી નથી અને તેમને આપવામાં આવેલી રકમ પ્રત્યે સંતોષ વ્યક્ત કર્યો છે. જોકે, અચલ સંપત્તિના ચોક્કસ વિગતવાર વિગતો કે રોકડની અચૂક રકમ ખુલાસા કરવામાં આવી નથી, તથાપિ સ્પષ્ટ રીતે જાહેર કરવામાં આવ્યું છે અને શપથપૂર્વક પણ જણાવવામાં આવ્યું છે કે દરેક પીડિતના પરિવારને રૂ. ૧.૫૦ કરોડની રકમ અચલ સંપત્તિ અને અપીલકર્તા તથા તેમના પરિવાર પાસેથી પ્રાપ્ત રોકડ રકમ, એમ બંનેના સંયુક્ત મૂલ્યનો સરવાળો છે. આ જાહેર કર્યા પછી, અલગ વિગતવાર આદેશમાં નોંધ્યા મુજબ, આ અદાલતે યોગ્ય તપાસ દ્વારા ખાતરી કરી છે કે આ કોઈ પણ પ્રકારના બળજબરી, દબાણ અથવા મનાવટ વિના, તેમના સ્વેચ્છા અને ઈચ્છાઓ વિરુદ્ધ ન જઈને મેળવવામાં આવ્યું છે. પોતાના કારિયર શરૂ કરવાની

કાગાર પર રહેલા બંને પરિવારોના એકમાત્ર પુત્રને ગુમાવ્યા બાદ, વળતરરૂપે નાણાકીય તથા અન્ય લાભો સ્વીકાર્યા હોવા બાબતે નિશ્ચિતરૂપે કોઈ આક્ષેપ કરી શકાય નહીં. આ રકમ કાયદા હેઠળ વળતર રૂપે આપવામાં આવી શકી હોત, જેને પક્ષકારોએ સ્વેચ્છાએ અંતિમરૂપ આપવાનું પસંદ કર્યું. રકમની સ્વૈચ્છિકતા અને પૂરતાપણાથી સંતોષ પામીને, વધુ કોઈ આદેશ આપવાની આવશ્યકતા નથી.

૮૬. રાજ્યને એ પણ ભલામણ કરવામાં આવે છે કે સામાજિક ન્યાય અને સશક્તિકરણ વિભાગ જેલ સત્તા સાથે સંકલનમાં કાર્ય કરી શકે, જે મૂળભૂત રીતે એક સુધારગૃહ છે, અને એવા દોષિતો, જેઓ આવા કેસોમાં સજા ભોગવી રહ્યા છે, તેમને વિશેષરૂપે સમુદાય સેવા કરવી પડશે, ખાસ કરીને તમામ એવા મામલાઓમાં, જ્યાં દુર્ભાગ્યવશ દોષિતના વર્તનના કારણે માનવજીવનની હાનિ થઈ છે.

૮૭. કારણ કે નીચલી અદાલતે ફરિયાદી શ્રી લલિત રાજેશભાઈ ગુપ્તા વિરુદ્ધ દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૪૪ હેઠળ પહેલેથી જ ખોટી સાક્ષી આપવાના કાર્યવાહીની શરૂઆત કરી હતી અને દોષિત તથા રાજ્ય દ્વારા અપીલ દાખલ કરવામાં આવી હોવાના સંદર્ભમાં, જો કાયદેસર રીતે આ કાર્યવાહી હજી સુધી પૂર્ણ થઈ ન હોય, તો નીચલી અદાલતે આ ચુકાદાની નકલ પ્રાપ્ત થયાની તારીખથી

૧૨ અઠવાડિયાંની અંદર, શક્ય તેટલી ત્વરાએ, કોઈ વિલંબ વિના, આ કાર્યવાહીને તાર્કિક અંત સુધી પહોંચાડીને તેને પૂર્ણ કરવી પડશે.

૮૮. આ સૂચનાઓ સાથે, ફોજદારી અપીલ ક્રમાંક ૮૬૪/૨૦૧૫ નામંજૂર કરવામાં આવે છે, જ્યારે ફોજદારી અપીલ ક્રમાંક ૧૦૧૬/૨૦૧૫ ઉપરોક્ત હદ સુધી મંજૂર કરવામાં આવે છે. સજા, કારણ કે, સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા સ્થગિત કરવામાં આવી છે અને દોષિતને મુક્ત કરવામાં આવ્યો છે, અપીલોની બાકી રહેલી અવધિ દરમિયાન, તેણે સજાનો બાકી રહેલો સમયગાળો ભોગવવા માટે તરત જ આત્મસમર્પણ કરવું પડશે.

૮૯. આ તબક્કે, અપીલકર્તા-મૂળ દોષિત તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન અધિવક્તા શ્રી મૌનિશ પાઠક દ્વારા અપીલકર્તાને સર્વોચ્ચ અદાલતનો આશરો લેવા માટે છ સપ્તાહના સમયગાળા માટે આત્મસમર્પણની મુદત વધારવાની પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

૯૦. માનનીય એ.પી.પી., શ્રી સોનીના જણાવ્યા અનુસાર, આ અવધિ ચાર અઠવાડિયાથી વધુ ન હોવી જોઈએ.

૯૧. આ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતાં કે અપીલકર્તાને સર્વોચ્ચ અદાલતના આદેશ અનુસાર સજાની અમલવારી સ્થગિત કરીને પહેલેથી જ જામીન પર મુક્તિ આપવામાં આવી છે, તેને બાકી રહેલી સજા ભોગવવા માટે આત્મસમર્પણ કરવા છ અઠવાડિયાનો સમય આથી આપવામાં આવે છે. જો તે આ ચુકાદો અને આદેશને પડકારવાનું પસંદ ન કરે અને આત્મસમર્પણ પણ ન કરે, તો નિર્ધારિત સમયમર્યાદા પૂરી થતાં જ તેની સામે અપીલકર્તાની ધરપકડ માટે નીચલી અદાલત દ્વારા બિનજામીનપાત્ર વોરંટ જારી કરવામાં આવશે.

(સુશ્રી સોનિયા ગોકાણી, ન્યાયાધીશ)

સુધીર

The translation of this judgment has been provided by

M/s Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.